

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY OF LAW

LUND UNIVERSITY SWEDEN

REPORT SERIES 3-1978

**KVINNANS RÄTTSLIGA
OCH SOCIALA STÄLLNING
I SVERIGE 1750-1976**

KARIN WIDERBERG

LUND 1978

100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100.

100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100.

100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100.

100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100.

100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100.

100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100.

100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100. 100.

KVINNANS RÄTTLIGA OCH SOCIALA STÄLLNING I SVERIGE 1750-1976

av Karin Widerberg

Akademisk avhandling som med tillstånd för avläggande av filosofie doktorsexamen vid Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds Universitet framlägges till offentlig granskning

Tisdagen den 20 juni 1978

kl. 10 i sal 216 i Universitetsbyggnaden

Lund 1978

Dokumentutgivare
Rättssociologiska Seminariet
Handläggare (Dept of Sociology of Law)
06T0 Lunds Universitet
Författare Handledare: Per Stjernquist
08T0
Widerberg Karin

Dokumentnamn
Doktorsavhandling
Utgivningsdatum
06T0
1978-06-20

Dokumentbeteckning
CODEN: LUSADG/(SARS-100
~~1-311(1978)~~
Report Series 2-1978

1014

Dokumenttitel och undertitel

18T0

Kvinnans rättsliga och sociala ställning i Sverige 1750-1976

(Women's legal and social position in Sweden 1750-1976)

Referat (sammandrag)

26T0

The purpose of this dissertation is to understand the importance of women's legal position, as it is expressed through laws which differentiate sexes, for women's social situation in different classes. The causes for changes in women's legal situation and what these changes imply for women's social situation is discussed. The analysis relies on the concepts of historical materialism and a structural theory of law. The description of women's legal position and especially changes during the 1970' are emphasized in order to depict how the theory of law can provide legal and political consequences for the use of law as an instrument to attain equality between the sexes under capitalism.

Referat skrivet av

42T0 Förf(author)

Förslag till ytterligare nyckelord

44T0 Rättssociologi, Kvinnan i Sverige, Kvinnorätt, Kvinnans rättsliga ställning
Jämställdhetslagstiftning, Kvinnoforskning, Marxism.

Klassifikationssystem och -klass(er)

50T0

Indextermer (ange källa)

52T0

Omfång

56T0 311 s

Övriga bibliografiska uppgifter

56T2

Språk

58T0 Svenska

Sekretessuppgifter

60T0

ISSN

60T4

ISBN

60T6

Dokumentet kan erhållas från

62T0

Mottagarens uppgifter

62T4

Pris

66T0

KAPITEL 1. Inledning och förhållanden

Inledning

Förord

Samfundets utveckling och kvinnans sociala ställning

Noter

Inledning till kapitel 2. Kvinnans ställning i det svenska samfundet

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling

Samfundets utveckling

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling

Noter

KVINNANS RÄTTSLIGA OCH SOCIALA STÄLLNING I SVERIGE 1750-1976

KAPITEL 2. Kvinnans ställning i det svenska samfundet

Karin Widerberg

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling

Samfundets utveckling

Samfundets utveckling

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling i det svenska samfundet

Samfundets utveckling

Samfundets utveckling

Noter

KAPITEL 3. Kvinnans ställning i det svenska samfundet

KAPITEL 4. Kvinnans ställning i det svenska samfundet

Inledning

Samfundets utveckling

Digitized by the Internet Archive
in 2026

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sida
KAPITEL 1. Utgångspunkter och uppläggning	1
Inledning	1
Teori-empiri	1
Studiet av kvinnans rättsliga och sociala ställning	4
Noter	13
Inledning till kapitel 2: Utkast till en strukturell teori om rätten	15
Strukturalistisk marxism i Althusserkolans anda	15
Bakgrund	15
Struktur	16
Vetenskaplig produktion enligt strukturalismen	16
Kritik	17
Noter	17b
KAPITEL 2. Utkast till en strukturell teori om rätten	18
Marxismen - historisk och dialektisk materialism	18
Dialektisk materialism och analysnivåer	18
Produktionssätt och samhällsformation som strukturella helheter	22
Produktionssätt och det kapitalistiska produktionssättet	23
Den juridisk-politiska nivån och det kapitalistiska produktionssättet	24
Förhållandet mellan den ekonomiska nivån och Rätten	27
Staten och dess förhållande till Rätten	30
Ideologin och dess förhållande till Rätt och Stat	33
Ideologin och den juridisk-politiska ideologin	34
Ideologin och Rätten	36
Ideologin och Staten	36
Reproduktion	37
Samhällsformation	37
Den kapitalistiska samhällsformationen	38
Samhälle	39
Sammanfattande diskussion av Rätten	40
Teorin och kvinnans rättsliga ställning	41
Produktionssätt	42
Rätten	44
Noter	45
Kapitel 3 t o m 6: Inledning till kapitlerna om kvinnans rättsliga och sociala ställning	49
KAPITEL 3. Kvinnans rättsliga och sociala ställning i mitten på 1700-talet	51
Inledning	51
Sverige på 1700-talet	51

	Sida
Näringsliv	55
Familj och familjetyp	56
Godsägarklassen	56
Borgerskapet	57
Bondeklassen	58
Jordbruksproletariatet	59
Sammanfattning av familj-klass/befolkningsgrupp	60
Kyrkan och kvinnan	60
1734 års lag	61
1734 års lag och kvinnans rättsliga ställning	62
Kvinnans myndighet	62
Arvsrätten	64
Giftorätten	64
Morgongåvan	65
Det ofullkomnade äktenskapet	66
Lagstadgade hinder eller rättigheter för den kvinnliga yrkesutövningen	66
1734 års lag och uppfattningar om kvinnan	67
Diskussion av innebörden av kvinnans rättsliga ställning för kvinnan: i olika klasser vid mitten av 1700-talet	68
Noter	71
 KAPITEL 4. Kvinnans rättsliga och sociala ställning 1750-1850	 76
Klasser/befolkningsgrupper och näringsliv 1750-omkring 1850	76
Kvinnoöverskott och klasser/befolkningsgrupper	78
Familjen i mitten på 1800-talet	80
Idéer och kvinnorörelsen	82
Kvinnans rättsliga ställning	83
Lagstiftning rörande kvinnans civilrättsliga ställning	85
Lagstiftning rörande kvinnans försörjningsmöjligheter	86
Sammanfattande kommentar	92
Noter	93
 KAPITEL 5. Kvinnans rättsliga och sociala ställning 1850-1930	 96
Inledning	96
Klasser och näringsliv 1850-1930	96
Kvinnornas förvärvsarbete	101
Kvinnoöverskott	102
Kvinnorna och fackföreningsrörelsen	103

	Sida
Kvinnorörelsen - den borgerliga och den proletära	103
Den borgerliga kvinnorörelsen	103
Den proletära kvinnorörelsen	105
Familjen omkring sekelskiftet	106
Kvinnans rättsliga ställning 1850-1930	108
Lagstiftning rörande kvinnans försörjningsmöjligheter	108
Kvinnans civilrättsliga ställning	113
Noter	117
 KAPITEL 6. Kvinnans rättsliga och sociala ställning 1930-70	 122
Inledande kommentar	122
Klasser och näringsliv 1930-70	122
Kvinnans sociala ställning	126
Allmänt	126
Kvinnoöverskott	127
Produktion	127
Indelning av förvärsarbetande efter yrkesställning	127
Yrkesställning och klass	129
Deltid, löner och arbetslöshet	130
Facklig och politisk aktivitet	132
Utbildning	134
Fortplantning	135
Sexualitet	137
Socialisation av barn	142
Sammanfattande kommentar till de sociala områdena	145
Familjen under perioden 1930-70	145
Kvinnorörelsen	151
Jämställdhetsdelegationen	154
Kvinnans rättsliga ställning	158
Sammanfattande kommentar	162
Noter	164
 Kapitel 7 t o m 9: Inledning till kapitlena om kvinnans rättsliga och sociala ställning på 1970-talet	 172a
 KAPITEL 7. Kvinnans rättsliga ställning 1970	 173
Inledning	173
Produktion	174
Produktion, sammanfattande kommentar	176
Fortplantning	177
Fortplantning och produktion	177
Fortplantning och hälsa	178
Fortplantning och produktion, sammanfattande kommentar	179
Fortplantning och hälsa, sammanfattande kommentar	180

	Sida
Sexualitet	180
Sexualitet, sammanfattande kommentar	181
Socialisation av barn	181
Socialisation, sammanfattande kommentar	182
Bestämmelser som 1970 saknar praktisk betydelse	184
Lagstadganden som har sin grund i kvinnans sociala eller psykiska svagare ställning, men som ej har kunnat hänfö- ras till någon av de ovannämnda kategorierna	184
Lagstadganden där orsakerna till skillnaderna är mer svårutredda och som ej kunnat placeras in under nå- got område	185
Stadganden angående diskriminering	185
Sammanfattande kommentar av alla genomgångna bestämmelser	186
Noter	188
 KAPITEL 8. Kvinnans rättsliga ställning 1972-76	 191
Inledning	191
Begrepp	192
Politisk aktivitet	195
Val av stickord	195
Bearbetning av materialet	196
Redogörelsen av materialet	196
Kvinnans rättsliga ställning 1972-76, område för område	198
Produktion	198
Försörjarbegreppet	202
"Avsaknad av lag"	203
Sammanfattande kommentar till området produktion	205
Fortplantning	206
"Avsaknad av lag"	209
Sammanfattande kommentar till området fortplantning	210
Sexualitet	212
"Avsaknad av lag"	215
Sammanfattande kommentar till området sexualitet	216
Socialisation av barn	216
"Avsaknad av lag"	217
Sammanfattande kommentar till området socialisation av barn	217
Sammanfattande diskussion	218
Noter	221
 KAPITEL 9. Lagstiftning mot könsdiskriminering	 225
Inledning	225
USA: Women and legislation för equality - the example of Affirmative Action Programs	226
Introductory remark	226
Affirmative Action Programs	228
The formal organization of the administrative agency	228

	Sida
Affirmative action and contractors of category 1	231
Affirmative action and contractors of category 2	234
Limitations in the regulations	237
The work of OFCC	242
The work of the agencies (contracting and compliance)	243
Controversial components in affirmative action	245
The effects of affirmative action programs	248
Summary	250
Internationella överenskommelser angående lagstiftning mot könsdiskriminering	252
Danmark	254
Norge	256
Finland	260
Sverige	264
Jämställdhetsbidraget	270
Lokaliseringsstöd	270
Jämställdhetsförordningen	271
Sammanfattande kommentar	274
Noter	276
KAPITEL 10. En strukturell analys av kvinnans rättsliga ställning i Sverige 1750-1976	284
Inledning	284
Lagstiftningens orsaker	285
Lagstiftningens former	290
Den juridiska strukturens abstrakta, universella karaktär	290
Personer och ting	291
Avtalsformen	293
Den juridiska ideologins dominans	297
Jämställdhet under kapitalismen	299
Noter	301
SUMMARY: Women's legal and social position in Sweden 1750-1976	302

KAPITEL 1. Utgångspunkter och uppläggning

Inledning

Avsikten med detta arbete är att behandla frågan om vad förändringar i kvinnans rättsliga ställning har betytt och kan betyda för kvinnans sociala ställning. Hur jag har valt att "attackera" denna fråga har bestämts av min världsbild som "kvinnomedveten" marxistisk rättssociolog. Med detta menar jag att jag i behandlingen av den rättssociologiska frågeställningen: Rättens roll i social förändring har haft två distinkta utgångspunkter. Den första av dessa utgångspunkter är att jag har valt att sätta "kvinnan i centrum". Denna utgångspunkt har förutom konkretiseringen av den rättssociologiska frågeställningen till frågan om vilken roll de rättsregler som speciellt rör kvinnor har för kvinnans sociala ställning, också inneburit modifieringar av den andra utgångspunkten: marxismen. Med hjälp av marxistiska begrepp har jag kunnat skapa en bild av kvinnans situation, dvs den marxistiska utgångspunkten har bestämt hur jag ska sätta "kvinnan i centrum". Att jag har haft "kvinnan i centrum" har å andra sidan fått till följd att den marxistiska teorin i en del fall ej framstått som tillräckligt utvecklad för att kunna ge en fullständig bild av kvinnans situation, vare sig på det teoretiska eller det faktiska (framträdelse-)planet. Som en följd av de båda utgångspunkternas inverkan på varandra har följaktligen nya begrepp och kategorier skapats och modifieringar av gamla begrepp gjorts.

I de följande avsnitten i detta kapitel tar jag upp mina båda utgångspunkter och vad dessa har inneburit för arbetets uppläggning.

Teori-empiri

För att kunna behandla frågan om vilken roll de rättsregler som speciellt rör kvinnor har för kvinnans sociala ställning, har jag behövt hjälp av en teori vid valet och tolkningen av det insamlade materialet. Jag har då valt att använda mig av den historiska materialismen vars begrepp jag ska återkomma till i ett senare avsnitt i detta kapitel. Eftersom jag behandlar rättens roll ansåg jag också att det var nödvändigt att presentera ett utkast till en teori om

rätten för att därmed möjliggöra en förståelse av inom vilka ramar och enligt vilka principer rättsliga förändringar rörande kvinnan sker under kapitalismen. Jag ansåg följaktligen att en teori om rätten var av betydelse för tolkningen av det insamlade materialet om kvinnans rättsliga och sociala ställning.

Den "typ" av teori om rätten som jag anser kan ge mest kunskap om rättens roll under kapitalismen är den som utgår ifrån en strukturalistisk uttolkning av marxismen. Louis Althusser kan sägas vara den mest kände företrädaren för denna marxistiska "skolbildning" och jag kommer i den fortsatta framställningen att använda termen "Althusser-skolan" för den strukturalistiska uttolkningen av marxismen. I kapitel 2 har jag arbetat samman vad som finns skrivet om rätten utifrån en strukturalistisk utgångspunkt till ett utkast till en teori om rätten.

Eftersom detta utkast till en teori om rätten endast är utarbetat på ett abstrakt plan har den sin främsta funktion i detta arbete genom att ange ramarna för uppläggnings- och tolkningen av det empiriska materialet. Som exempel på vilken betydelse den strukturalistiska uttolkningen av marxismen har haft för uppläggnings- och tolkningen av detta arbete kan nämnas att den har inneburit att jag lagt tyngdpunkten på de olika praktikkernas (de ekonomiska, politiska och ideologiska) och inte "subjektets" (klasskampen, kvinnokampen, osv) betydelse.¹⁾ Så t ex har de rättsliga förändringarna i den empiriska delen satts i relation till ekonomiska, politiska och ideologiska förändringar som de kommer till uttryck i sociala områden, familjen osv, och endast i begränsad utsträckning till kvinnornas kamp. Denna behandling av kvinnans rättsliga och sociala ställning kan ge upphov till uppfattningen av kvinnan som ett passivt objekt för samhälleliga förändringar. Att så ingalunda är fallet visar jag i den empiriska delen där jag försökt ta hänsyn till det mesta som skrivits om kvinnors kamp. Det framgår där dock klart att praktikkerna är av mer grundläggande betydelse som förklaring av kvinnans rättsliga och sociala ställning.

För övrigt har valet av empiriskt material bestämts av utgångspunkten "kvinnan i centrum". Avsaknaden av sammanställningar över kvinnans rättsliga och sociala ställning har medfört att jag velat samla in så mycket material som möjligt härom. Jag har med andra ord låtit utgångs-

punkten "kvinnan i centrum" till stor del vara avgörande för typen och omfattningen av det empiriska materialet. Teorin har under insamlingen av det empiriska materialet främst fyllt funktionen av att via begreppen utgöra ett hjälpmedel för att skapa en bild som samtidigt är beskrivande och förklarande av den mängd material som ur kvinno-rättslig, -historisk och -sociologisk synvinkel är viktig att ta fram.

Den strukturalistiska teorin om rätten har jag främst använt mig av för att skapa en förståelse för grundprinciperna och helheten av de rättsliga förändringar jag i den empiriska delen redogjort för. I kapitel 10 använder jag sålunda den teori som jag i kapitel 2 lagt fram, på det empiriska material som finns redovisat i kapitel 3 t o m 9. Genom användningen av den historiska materialismen samt övriga begrepp och termer, har dock givetvis en kontinuerlig förklaring av det empiriska materialet gjorts i kapitel 3 t o m 9, dvs beskrivning och förklaring har ofta gått hand i hand. Men en analys av mönstret av de rättsliga förändringarna har jag funnit bäst låta sig göras efter en redogörelse för hela det empiriska materialet. Det kan därför vara lämpligt att "spara" kapitel 2 tills man ska börja läsa kapitel 10, eller åtminstone läsa om det då. Mitt sätt att använda mig av den strukturalistiska teorin om rätten menar jag vara bestämt av att jag i detta arbete sett som min huvuduppgift att plocka fram så mycket material om kvinnans rättsliga och sociala ställning som överhuvudtaget varit möjligt och därmed bidra till "synliggörandet av kvinnans situation och villkor". Om jag däremot haft som huvudsyfte att utveckla teorin om rätten skulle uppläggningsen av arbetet varit annorlunda. För att kunna utveckla teorin om rätten skulle jag sålunda ha valt ett begränsat empiriskt material som skulle möjliggöra fördjupade analyser av olika lagar för att därmed få fram konkreta förhållanden och mekanismer (den juridiska praktiken) som sedan kopplas ihop med den abstrakta teorin om rätten. Teorin om rätten skulle följaktligen helt ha fått bestämma inriktningen och omfattningen av det empiriska materialet.

För att sammanfatta vad jag här tagit upp om förhållandet teori-empiri i detta arbete menar jag alltså: att min utgångspunkt "kvinnan i centrum" till stor del har varit avgörande för inriktningen och omfattningen av det empiriska materialet, att de grundläggande begreppen i den historiska materialismen + de begrepp och termer som jag konstruerat som en följd av "kollisionen" mellan mina båda utgångspunkter (kvinnan i centrum och marxismen) har använts som hjälpmedel för att

begränsa, beskriva och förklara kvinnans rättsliga och sociala ställning samt att den strukturella teorin om rätten har använts för att tolka det samlade empiriska materialet om kvinnans rättsliga ställning.

Studiet av kvinnans rättsliga och sociala ställning

Då jag hösten 1972 började planera uppläggningsen av min avhandling om kvinnans rättsliga och sociala ställning i Sverige, var forskningen om kvinnor dåligt utvecklad såväl kvantitativt som kvalitativt. Inte minst gällde detta mitt "intresseområde".

I Sverige har kvinnans rättsliga ställning inte gjorts till föremål för en sammanhängande behandling. Då kvinnans rättsliga ställning har tagits upp har det skett antingen i form av en fördjupad studie av en eller ett par lagars betydelse för kvinnorna,²⁾ eller genom att man helt enkelt räknat upp lagar som gav männen men ej kvinnorna formella rättigheter och skyldigheter. Det sistnämnda dock utan att närmare diskutera vad avsaknaden av dessa rättigheter och skyldigheter innebar för kvinnorna. Huvuddelen av dessa arbeten skrevs dessutom i början på seklet och på 50-talet upphör i princip³⁾ även denna typ av behandling av kvinnans rättsliga ställning. En anledning till detta torde vara den gängse spridda uppfattningen om att det rådde formell likhet mellan könen och att kvinnans rättsliga ställning därmed ej utgjorde något problem längre.

I övriga Europa och i USA hade det i början av 70-talet börjat komma ut en del nytt material om kvinnans rättsliga ställning. Den främsta orsaken härtill var säkert att det i dessa länder och i denna världsdelen rådde (och fortfarande råder) en större formell olikhet mellan könen än vad som var fallet i Sverige. Men även de utländska arbetena var upplagda på i princip samma sätt som de äldre svenska.⁴⁾ Eftersom det var reglernas betydelse för kvinnorna som jag var intresserad av, kunde varken de svenska eller de utländska arbetena utgöra någon förebild för hur jag skulle lägga upp mitt eget arbete.

Utifrån en marxistisk utgångspunkt och utifrån den litteratur om kvinnor som vid den tidpunkten förelåg fastställde jag följande utgångspunkter för uppläggning av mitt arbete med kvinnans rättsliga och sociala ställning.

Min avsikt i detta arbete är alltså att behandla kvinnans rättsliga och sociala ställning, historiskt och i nutid.

Med kvinnans rättsliga ställning menar jag den särbehandling efter kön som göres i lagtext och i praxis.⁵⁾

En sammanställning av lagar och praxis som ger uttryck för en särbehandling efter kön kan i och för sig tyckas viktig, men skulle endast såsom en antydan kunna bidra till en förståelse av kvinnans sociala ställning. Rättsreglerna täcker ju endast en liten del av det sociala livet och för de beteenden de täcker, är det ej säkert att det finns en överensstämmelse mellan rättslig norm och socialt beteende. För att förstå vilken betydelse de rättsregler, i vilken en särbehandling efter kön göres, har för kvinnorna, måste kvinnans sociala ställning först studeras.

Hur kan då kvinnans sociala ställning under kapitalismen beskrivas?

Jag menar att detta kan göras genom att studera vilken situation kvinnan har på ett antal sociala områden.

Område använder jag här som term för avgränsade delar av verkligheten så som den framträder (dess framträdelseform). Det är alltså inte frågan om ett abstrakt begrepp⁶⁾ som t ex klassbegreppet. Att jag här inför en term som socialt område beror på att den marxistiska teorin innehåller begrepp med vars hjälp man kan se mönster i och förstå verkligheten men endast i begränsad utsträckning begrepp/termer som kan användas för att beskriva verkligheten såsom den framträder, dvs framträdelseformen. I mitt fall är det viktigt att beskriva hur kvinnans rättsliga och sociala ställning framträder och jag har därför använt mig av icke-marxistiska termer som dock, vilket jag strax ska antyda, går att anknyta till de marxistiska begreppen.

Med sociala områden menar jag att de är samhälleligt bestämda, såväl när det gäller inriktning och inre organisering som när det gäller omfattning och betydelse för samhället i dess helhet. De ekonomiska, politiska och ideologiska funktioner som hör ihop med ett viss produktionssätt⁷⁾ fullgöres bl a inom sociala områden. Detta innebär sålunda att sociala områdets inriktning, inre organisering och omfattning vid en viss given historisk tidpunkt är bestämt av produktionsättets grundläggande struktur, produktivkrafternas⁸⁾ utvecklingsnivå och av kvinno- och klasskampen. Vilka funktioner som ska fullgöras

inom respektive område och hur de ska fullgöras modifieras kontinuerligt av produktivkrafternas utveckling och av kvinno- och klasskampen. I ett kapitalistiskt samhälle förvandlas funktioner till sociala områden, dvs de framstår som mer eller mindre klart avgränsade i produktionen, på "marknaden" eller i form av offentliga (statliga/kommunala) institutioner. Att de framstår som områden innebär att de kan uppfattas som fristående och oberoende av varandra och av samhällets ekonomiska, politiska och ideologiska funktioner. Med socialt område menar jag alltså ett område som framstår som område (framträdelseformen) och som är samhälleligt bestämt.

Följande sociala områden framstår ur utgångspunkten "kvinnan i centrum" som nödvändiga för att kunna beskriva kvinnans sociala ställning vid en viss tidpunkt i ett kapitalistiskt samhälle, samtidigt som de utgör grundläggande funktioner för ett samhälles fortbestånd: Produktion, fortplantning, socialisation av barn samt sexualitet. Jag använder alltså termerna produktion, socialisation av barn, osv för områden som är synliga under kapitalismen. Detta innebär beträffande termen produktion att den används för allt det som i ett kapitalistiskt samhälle hänförs till produktionen. Allt det arbete för att reproducera familjens samlade arbetskraft som under kapitalismen utförs i hemmen, framförallt av kvinnor, räknas följaktligen inte hit. Dylikt hemarbete utgör inget socialt utan ett privat område, vilket innebär att det blir samhälleligt osynligt. Att det förvandlas till ett privat område under kapitalismen innebär att det är socialt bestämt till att vara privat med de konsekvenser detta får för områdets inriktning, inre organisering och omfattning. Att jag ej tagit upp detta privata område då jag beskriver kvinnans sociala ställning under kapitalismen beror på att det är alltför outforskat och följaktligen skulle bli alltför tidskrävande att behandla i detta arbete, och inte på att det är oviktigt för en förståelse av kvinnans sociala ställning, tvärtom.

Social ställning står för kvinnans ställning i dessa områden tagna tillsammans. Social ställning innefattar ej den rättsliga ställningen.

Kvinnans sociala ställning antages variera med klass,⁹⁾ beroende på att vilken situation kvinnan har på olika områden varierar med klass.

Någon förklaring av respektiva områdes inriktning, inre organisering och omfattning utifrån produktionssättets grundläggande struktur,

produktivkrafternas utvecklingsnivå, kvinno- och klasskampen kommer jag ej att göra i detta arbete, mer än antydningssvis (t ex beträffande sexualiteten som område). Anledningen härtill är att mitt syfte med en beskrivning av kvinnans ställning utifrån de sociala områdena har varit att försöka ge en "faktisk" bild som kan användas för en förståelse av vad kvinnans rättsliga ställning innebär och har inneburit. En förklaring av de sociala områdenas inriktning, inre organisering och omfattning vore dessutom arbetskrävande nog för att räcka till en avhandling i sig. Jag kommer ej heller att komma in på frågan varför en framträdande roll inom vissa områden (t ex fortplantning och socialisation av barn) hänger mera ihop med lägre social ställning/"status" än vad en framträdande roll inom andra sociala områden (t ex produktion) gör. Jag avser med andra ord inte att komma in på en förklaring av kvinnoförtryckets uppkomst.

Vid den tidpunkt då detta arbete tar sin början (1700-talet), var de tidigare nämnda sociala områdena knutna till familjen och följaktligen ej sociala utan privata funktioner/områden. Med familj menas här en primärgrupp baserad på blodsband och äktenskap.¹⁰⁾ Vilka sociala områden som är knutna dit är samhälleligt bestämt och detta avgör också huruvida familjen är en viktig enhet för samhällets reproduktion.¹¹⁾ Eftersom familjen under 17- och 1800-talet (och i dess förlängning hushållet) var den enhet inom vilken såväl reproduktion som produktion skedde, blir en individs tillhörighet till och roll i en familj avgörande för hans/hennes sociala ställning. Vilka områden som knytes till familjen samt vilka funktioner man/kvinna/barn har i dessa områden varierar inte bara över tid utan också med klass och näringsgren¹²⁾ vid en viss tidpunkt. Med familjetyp menar jag vad som kännetecknar familjen inom respektive klass (form, struktur, ideologi osv). Familjen uppfyller ett antal funktioner i förhållande till samhället och de enskilda familjemedlemmarna. Dessa funktioner kan vara av ekonomisk, politisk eller ideologisk art. Jag kommer speciellt att titta på områdena produktion, fortplantning, socialisation av barn samt sexualitet, som tillsammans i olika konstellationer eller var för sig kan fullgöra någon av de tidigare nämnda funktionerna. Beroende på hur dessa områden utformas inom familjen kommer jag att tala om familjen som en konsumtionsenhet, produktionsenhet och/eller en reproduktionsenhet. Då jag talar om familjens struktur menar jag vem inom familjen som deltar i områdena dvs arbetsfördelningen mellan individerna i familjen. Familjens form står för storleken på familjen.

Med de begrepp och termer som jag hitintills har använt, kan jag endast ge en statisk bild av kvinnans sociala ställning. Det fattas begrepp för förändring och utveckling. De begrepp med vars hjälp man kan "fånga" den samhälleliga förändringen är produktionsförhållanden och produktivkrafter, samt den inneboende motsättningen dem emellan. Förändringar i dessas konkreta uttrycksformer innebär förändringar i de sociala områdena för varje klass och familjetyp och därmed också förändringar av kvinnans sociala ställning. Dessa förändringar innebär inte bara förändringar inom klasserna och familjetyperna utan också ändrade relationer mellan klasserna.

Sammanfattningsvis anser jag alltså att kvinnans sociala ställning bör beskrivas utifrån de sociala områdena: produktion, fortplantning, socialisation av barn och sexualitet samt utifrån klass och familjetyp. För att få fram och förstå förändringarna i kvinnans sociala ställning måste dessutom förändringarna i de konkreta uttrycksformerna för produktionsförhållanden och produktivkrafter beskrivas.

Hitintills har jag mest uppehållit mig vid hur kvinnans sociala ställning ska studeras och jag ska nu gå över till att ta upp hur kvinnans rättsliga ställning i sig själv kan studeras. Eftersom jag har använt mig av olika indelningsgrunder vid studiet av ^{kvinnans rättsliga} ställning under olika tidsperioder ska jag här behandla studiet av kvinnans rättsliga ställning samtidigt med en redogörelse för det empiriska avsnittets olika delar.

Jag vill dock först påpeka att jag i detta arbete har valt att inte behandla frågan om "praxis" när det gäller kvinnans rättsliga ställning, dvs i vad mån domstolar och myndigheter tar hänsyn till kön i deras tillämpning av lagen. Anledningarna härtill är följande. För det första är detta en fråga som rymmer olika förklaringsgrunder. När det gäller "praxis" måste man använda förklaringsgrunder från såväl struktur- som individplan. Tar man endast upp lagstiftningen blir det framförallt strukturplanet som blir den viktiga förklaringsgrunden. Att utveckla förklaringsgrunder på individplan och koppla dessa till den förklaringsgrund på strukturplan som jag i detta arbete använt mig av skulle vara alltför arbetskrävande för att låta sig göras i detta arbete.

För det andra är frågan om "praxis" när det gäller kvinnans rättsliga ställning, ett relativt outforskat område.¹³⁾ För att denna fråga skulle kunna behandlas på ett tillfredsställande sätt skulle det följaktligen behöva göras ett flertal empiriska undersökningar och teoretiska analyser och diskussioner.

Kvinnlig kriminalitet, dess orsaker, inriktning och omfattning är ytterligare ett problemområde som trots att det har att göra med "kvinnans rättsliga och sociala ställning", ej behandlas i detta arbete. Det är ett problemområde som genom feminismens och marxismens inflytande, utvidgats och fått ett nytt innehåll.¹⁴⁾ Eftersom jag i detta arbete endast skulle kunna ge detta problemområde en kortfattad behandling, såväl av tids- som av utrymmesskäl, har jag valt att inte ta upp det överhuvudtaget.

Uppläggningsen av kapitel 3 t o m 10 är följande:

I kapitel 3, 4 och 5 som tillsammans behandlar kvinnans rättsliga och sociala ställning under tiden 1750-1930, beskrives kvinnans sociala ställning främst utifrån familj och klass. Anledningen härtill är, som jag tidigare påpekat, att de sociala områdena under denna tid var knutna till familjen och följaktligen ej utgjorde några "sociala" områden. Ytterligare en anledning till att inte beskriva kvinnans roll i dessa områden var för sig är att det finns för litet skrivet om kvinnan under denna tid för att en sådan redogörelse skulle vara möjlig.

Kvinnans rättsliga ställning under denna tid beskrives genom att de lagar (ej praxis) där en särbehandling efter kön göres, lyfts fram. Dessa lagar ställs sedan i relation till kvinnans sociala ställning för att möjliggöra en diskussion om vad dessa lagar kan ha inneburit för kvinnan i olika klasser. Förändringar i kvinnans rättsliga ställning under denna tid diskuteras utifrån vilka orsaker som låg bakom "reformerna" samt vad dessa innebar för kvinnan i olika klasser.

I kapitel 6 är metoden delvis en annan. På grund av att de tidigare nämnda områdena under 1900-talet alltmer frikopplats från familjen och konstituerat sig som sociala områden, behandlas de och kvinnans roll i dem separat från familjen. Familjens funktionssätt och betydelse för kvinnan behandlas dock fortfarande. Kvinnans rättsliga ställning beskrives genom de lagar som skapar formell likhet mellan könen samt de nystiftade lagar som särbehandlar efter kön. De rättsliga förändringarna sätts i relation till de sociala förändringarna, som de kommer

till uttryck i de sociala områden, och försök att se sociala mönster göres.

I kapitel 7 beskriver jag kvinnans rättsliga ställning 1970 utifrån en genomgång av de lagar i vilka en särbehandling efter kön göres. Dessa lagar delas ej in efter en gängse juridisk indelningsgrund (offentlig rätt, privat rätt osv), utan efter de sociala områden jag tidigare nämnt. Detta har jag gjort för att få en överblick över hur stor den formella olikheten är på de sociala områdena. Eftersom jag i kapitel 6 behandlat kvinnans ställning på de sociala områdena fram till omkring 1970 blir det härmed också möjligt att sätta den rättsliga olikheten i relation till kvinnans sociala ställning.

I kapitel 8 går jag igenom vad som hänt beträffande kvinnans rättsliga ställning under perioden 1972-76. Att jag här tagit 1972 och ej 1970 som utgångspunkt beror på att det i princip ej skedde några ändringar beträffande kvinnans rättsliga ställning under åren 1970-72. Den rättsliga ställningen behandlas också här utifrån de sociala områdena och man kan genom att jämföra med föregående kapitel få en uppfattning om allt det "nya" som hänt beträffande kvinnans rättsliga ställning under dessa få år. En av dessa "nyheter", frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering, ägnas en utförligare behandling i kapitel 9.

Kapitel 3 t o m 6 tar upp kvinnans rättsliga och sociala ställning över en lång tidsperiod och kan därför sägas ha karaktären av en "processbeskrivning". Kapitel 7 t o m 9 däremot beskriver kvinnans rättsliga ställning under 70-talet och trots att de förändringar som har skett mellan 72-76 behandlas, har dessa kapitel p g a den korta tidsperiod de täcker mer karaktär av en "lägesbeskrivning". Jag anser att en lägesbeskrivning av kvinnans rättsliga ställning under 70-talet, sedd mot bakgrund av en bild av bild av kvinnans sociala ställning vid motsvarande tidpunkt, är viktig ur rättspolitisk synvinkel. Med det menar jag att man i kampen för jämställdhet mellan könen under kapitalismen måste veta vad som har gjorts på det rättsliga planet för att man ska kunna få en uppfattning om vilken typ av lagstiftning som det är "lönt" och viktigt att försöka få igenom. I kapitel 10 betraktar jag det samlade materialet om kvinnans rättsliga ställning för att kunna komma underfund med rättens principer och funktionssätt under kapitalismen. Denna betraktelse göres till stor del med hjälp av det utkast till en strukturell teori om rätten som ges i kapitel 2. Även kapitel 10 är rättspolitiskt i det avseendet att det där klargörs inom vilka

ramar och enligt vilka principer som all lagstiftning, följaktligen även lagstiftning för att åstadkomma jämställdhet mellan könen, sker under kapitalismen.

Sammanfattningsvis kan avhandlingen därför sägas utgöra tre delar. En mer teoretisk del över rättens struktur och roll under kapitalismen: kapitel 2 och 10. En processbeskrivande del över kvinnans rättsliga och sociala ställning under mer än 200 år: kapitel 3 t o m 6. Slutligen en lägesbeskrivande del över kvinnans rättsliga ställning på 70-talet.

Jag har arbetat med det empiriska avsnittet under flera år och har givetvis gjort nya tillägg och ändringar hela tiden. Det som har orsakat flest tillägg, nya tankebanor och mödor, har varit mina kontakter med de kvinnor som sysslar med Kvinnorätt i Oslo och Köpenhamn.¹⁵⁾ Efter att i flera år ha suttit och skrivit och tänkt helt isolerad, var det en positiv "chock" då jag 1976 fick se hur många det var som sysslade med denna fråga och så mycket bra och annorlunda forskning som redan hade gjorts och var på gång i Danmark och Norge. Istället för att som jag ha en jämförelse med män som utgångspunkt för en beskrivning av kvinnans rättsliga ställning, dvs en utgångspunkt i de rättsregler som särbehandlar efter kön, har de i Köpenhamn och Oslo utgått ifrån kvinnans situation på ett visst område för att därefter diskutera de rättsregler som finns oavsett om de är könsneutrala eller könsspecifika: huruvida de är diskriminerande, otillräckliga och hur "bra" lagar skulle se ut. Genom denna utgångspunkt har de synliggjort en annan rättslig ställning än den som framkommer om man enbart tittar på den formella olikheten. Ett dylikt synliggörande av kvinnans faktiska rättsliga ställning får givetvis rättspolitiska konsekvenser av ett annat slag än en utgångspunkt i formell likhet. Min uppfattning är också den att det är en viktig inriktning för den framtida kvinnorättsforskningen. Då de arbeten som har gjorts utifrån utgångspunkten i kvinnans situation endast berör separata delområden och något försök ännu ej har gjorts att beskriva kvinnans rättsliga ställning över tid och som en helhet, har jag själv endast i begränsad utsträckning kunnat använda mig av en dylik utgångspunkt i detta arbete. Det har främst varit i kapitel 8 som jag har kunnat ta upp denna utgångspunkt och då huvudsakligen endast i anvisandet av var lagstiftning saknas, samt vilka frågor som bör studeras för att bilden av kvinnans rättsliga ställning ska bli mer fullständig.

Även om jag alltså anser att kvinnans situation är en viktig utgångspunkt för studiet av kvinnans rättsliga ställning, har jag ansett att en utgångspunkt i formell likhet hitintills vara den enda tänkbara då man syftar till att ge en helhetsbild av kvinnans rättsliga ställning historiskt och i nutid. Och en sådan helhetsbild har jag ansett viktig att göra.

Noter

1. Vad denna "tyngdpunkt" innebär behandlas i kapitel 2.
2. Viktiga exempel härpå är Gunnar Qvist, Kvinnofrågan i Sverige 1809-1846, Göteborg 1960 samt Gerda Widemar, Hatt och Huva, Stockholm 1945.
3. Det tidigare nämnda arbetet av Qvist, 1960, hör till ett utav de få undantagen.
4. Exempel härpå är Leo Kanowitz arbete, Women and the law, Alberquerque of N.M. 1969 samt Ross, The rights of Women, N.Y., 1973.
5. Med praxis förstås myndigheters och domstolars tillämpning av lagen.
6. I kapitel 2 behandlas skillnaden mellan abstrakt och konkret såväl när det gäller begrepp som analysplan, se framförallt s 18-22.
7. Begreppet produktionssätt behandlas i kapitel 2, s 22-24.
8. Produktivkrafter kan sägas stå för samtliga de krafter som medverkar vid framställningen - produktionen - av materiella livsförnödenheter. De viktigaste av dessa krafter är: råvaror, arbetsverktyg (maskiner), transportmedel, fysisk arbetskraft samt teknisk och organisatorisk kunskap.
9. Fastställande av produktionsförhållanden i den ekonomiska strukturen implicerar definitionen av klass. För en redogörelse av produktionsförhållande som begrepp se kapitel 2.
10. Familjen, i bemärkelsen primärgrupp baserad på blodsband och äktenskap, är inte den "naturliga" givna enheten för studier som syftar till en förståelse av samhällets struktur. Hushållet definierat som en sammanboende grupp som lever i en växlande grad av konsumtions- och produktionsgemenskap kan vara en lämpligare utgångspunkt om man t ex vill undersöka produktionens inriktning och omfattning i det svenska bondesamhället under 1700-talet. För mitt problem blir emellertid familjen den centrala analysenheten eftersom kvinnans rättsliga och sociala ställning i så hög utsträckning har bestämts av hennes civilstånd.
11. Jag använder i detta arbete begreppet reproduktion med två olika innebörder. Dels som ett begrepp för en funktion: att återskapa/reproducera samhället, arbetskraften osv och dels som ett begrepp eller snarare en term för kombinationen av de sociala områdena: fortplantning + socialisation av barn + hemarbete. Den förstnämnda innebörden av begreppet är den gängse marxistiska. Att jag använder begreppet också med den andra innebörden har rent praktiska skäl. Det saknas termer/begrepp för dessa områden tagna tillsammans och det blir för omständigt att gång på gång rada upp dem. Av sammanhanget ifråga framgår oftast begreppets innebörd och i de fall där det kan uppstå tvivel har jag klargjort dess innebörd.
12. I vissa fall spelar näringsgren inom varje klass stor roll för hur familjetypen ser ut. Man får då tala om flera familjetyper inom en klass. Se t ex köpmannaskiktet och hantverkarskiktet i kapitel 4.
13. I artikeln Rättsliga Institutioners Behandling av Kvinnan, i Kvinder i Retslivet, ed Nell Rasmussen, Arbejdsnote 76-1, Institutet for organisation og arbejds sociologi, Köpenhamn 1976, har jag försökt att sammanfatta den forskning som fanns på området t o m 1975. Under de år som gått sedan jag skrev denna artikel har detta forskningsområde (i Sverige) inte blivit föremål för något nyvaknat intresse och någon mer omfattande forskning på detta område har så vitt jag känner till ej förekommit.

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

14. Se t ex Annika Snare, Tove Stang Dahl, The coercion of privacy, i Women Sexism and Social Control, ed Smart & Smart, London 1977 samt Carol Smart, Women, Crime and Criminology, London 1976.
15. Kvinnorätt finns som speciellt ämne på de juridiska fakulteterna i Oslo och Köpenhamn. Det innebär att man där kan välja kvinnorätt som ett utav sina ämnen i en jur.kand-examen (el motsvarande). En kort och bra artikel om ämnets uppläggning och inriktning i Oslo finns i Frihetlig Socialistisk Tidskrift 20 sept-76 (Marianne Fastvold, Kvinnorätt - ett okänt och outforskat rättsområde.) Kvinnorätten i Köpenhamn finns kortfattat beskriven i tidskriften Retfaerd nr 2 1977 (Kirsten Ketscher, Jurakvindegrupper og kvindelret ved Köpenhamns Universitet).

Inledning till kapitel 2; Utkast till en strukturell teori om rätten

Strukturalistisk marxism i Althusser-skolans anda

Den strukturalistiska synen på vetenskaplig förklaring och produktion samt vad tillämpningen av den ger vid en analys av rätten i det kapitalistiska produktionssättet, är de främsta anledningarna till att jag valt att arbeta med en strukturalistisk utgångspunkt. Jag ska därför kortfattat och översiktligt redogöra för vetenskaplig produktion och förklaring här innan jag går över på en analys av rätten.

Bakgrund

Strukturalismen uppstod i Frankrike, där den stod på sin höjdpunkt i mitten på 60-talet. Till övriga Europa kom den först i slutet på 60-talet och i Sverige har den fått betydelse först i början på 70-talet.¹⁾ Det fanns inom vänstern (och finns givetvis fortfarande) ett behov av teori för att kunna kritisera den borgerliga ideologin men också för att få en grund för den politiska aktiviteten. Strukturalismen innebar ett betoning av teori, rigorös teori, samtidigt som den på det politiska planet innebar en kritik av den konventionella ortodoxin.

Genom att presentera ett nytt sätt att se på förklaring och beskrivning som innebar ett totalt brott med positivismen, kom strukturalismen att innebära ett vetenskapligt nytänkande. Inom marxismen innebar den en kritik av empiricism, historicism och idealism. Kritiken av empiricism ska jag behandla då jag tar upp den strukturalistiska synen på kunskapsproduktion. Kritiken av historicism²⁾ är för omfattande för att jag ska kunna ta upp den här och jag får istället hänvisa till mitt utkast till en teori om rätten som är exempel på en icke-historicistisk analys .

Kritiken av idealismen, anti-idealismen, hör ihop med materialism och anti-humanism. Althusser kallas och kallar sig själv anti-humanist. Härmed menar han att det är den sociala formationen och inte människans väsen och natur som ska utgöra enheten för en analys. Detta medför att han vänder sig mot dem som sysslar med "unge Marx" och alienationsproblematiken. Alienation är ett idealistiskt begrepp och kan endast ha en betydelse som "vägvisare" på att något är fel men det ger oss ingen kunskap om vad som är fel och vad det beror på. Politiskt har kritiken av idealismen bl a inneburit en kritik av Sovjetunionen.³⁾

Struktur

Ordet struktur kommer från latin och betyder att konstruera. Från början användes det uteslutande inom arkitekturen men på 1600-talet började det användas inom anatomin och grammatiken. Med termen struktur förstod man vid den tiden, en helhet, delarna av denna samt dessas förhållande till varandra.⁴⁾ Spencer införde begreppet i sociologin.⁵⁾ Analogin mellan organiska och sociala strukturer har viktiga metodologiska följder. Det innebär i båda fallen att man med termen struktur förstår organiseringen av helhetens observerbara delar.⁶⁾ Socialastudier får därmed en viss orientering genom att området och abstraktionsnivån definieras utifrån observerbara delar. Alltifrån Spencer och Durkheim fram till våra dagars sociologer har termen definierats och använts med denna betydelse.⁷⁾ Gemensamt för alla dessa sociologer är att struktur inte är en viktig term. Struktur är för dem endast ett sätt att formalisera observerbara sociala relationer och termen syftar inte till en mer abstrakt uppfattning om verkligheten. Att det sociala livet har karaktären av ett mönster, att de sociala relationerna som en helhet utgör skelettet i samhället och att det är endast genom dessa (de sociala relationerna) som en sociologisk ansats kan göras, allt detta har de gemensamt med strukturalisterna.⁸⁾ Men med struktur menar strukturalisterna inte de observerbara delarna, utan en mer abstrakt nivå av verkligheten. Strukturen är enligt strukturalisterna endast närvarande genom sina manifestationer eller effekter och kan ej observeras som sådan, dvs som struktur. En vetenskaplig beskrivning av ett samhälle kan alltså ej förlita sig till eller utgå ifrån omedelbara observationer. Att teorier om hur samhället fungerar ofta kan uppfattas som att vara i direkt diskrepans med hur man uppfattar verkligheten framgår klart i Kapitalet.

I detta arbete använder jag strukturbegreppet i båda bemärkningarna. Skälen härtill är rent praktiska och huruvida begreppet ska förstås med en abstrakt eller konkret innebörd torde framgå av sammanhanget.

Vetenskaplig produktion enligt strukturalismen

Strukturalismen slår mot två håll, mot positivismen som försöker etablera generella lagar på basis av empiriska observationer samt mot den simplistiska idealismen som förnekar objektiv kunskap.

Eftersom det ej är möjligt att direkt se mönster/strukturer i verkligheten, innebär begreppsbildningen av verkligheten en teoretisk process. Begreppsbildningen sker därför oftast samtidigt med och blir

vägledande för observationerna. Beskrivningen av ett fenomen är därför samtidigt en förklaring av detsamma. Detta sätt att se förklaring och beskrivning skiljer sig markant från den hypotetiskt induktiva metoden (positivismen), där beskrivning och förklaring utgör olika stadier av analysen. För strukturalisterna sammanfaller alltså förklaring med beskrivning. Syftet med en strukturalistisk analys är att visa på strukturen bakom händelser beteenden och processer samt att etablera bestämningsrelationer mellan nivåerna i ett produktionssätt eller i en samhällsformation.⁹⁾ Vetenskaplig aktivitet blir därmed detsamma som begreppsbildning om samhället som en helhet. Detta sker genom att definiera och bestämma dess specifika drag, analysera den som en struktur bestående av element mellan vilka det finns relationer samt slutligen att definiera stadier av social utveckling som olika kombinationer av dessa element. Empiriska generaliseringar ska förklaras genom referens till denna underliggande struktur och "lagar" som gäller en historisk kontext behöver ej gälla i en annan.

När det gäller själva "orsaksfrågan", vänder man sig mot tanken på att en faktor (idé, klass, ekonomi etc) skulle kunna utgöra orsaken till ett fenomen. Ett fenomen har alltid flera orsaker, flera skäl att finnas till. Dessutom kan orsaken aldrig sökas utanför fenomenet utan måste sökas i dess inre organisering.

Sammanfattningsvis kan sägas att man menar att tre olika ansatser till förklaring bör göras.¹⁰⁾ En historisk, man behöver se hur något växer fram men denna bild behöver kompletteras och får en annan innebörd genom en analys av fenomenets plats i strukturen idag. Slutligen måste man se på den individuella motivationen för att se hur personlighetsstrukturen är artikulerad till och förstärker den sociala strukturen. Dessa tre "ansatser" är ej åtskilda utan hänger ihop. Individuell motivation bestäms av socialisationen vilken är rotad i den sociala strukturen. Social struktur beror ytterst på individers aktiviteter och social förändring måste förstås mot bakgrund av en given social struktur.

Kritik

Det finns ett flertal svaga punkter i den strukturalistiska synen på vetenskaplig produktion samt i uttolkningen och användningen av den historiska materialismen. Jag kommer i kapitel 2 att komma in på en del av denna kritik och ska därför här nöja mig med att antyda den mer generella kritik som riktats mot strukturalismen.

När det gäller epistemologin har den ej "testats" tillräckligt och är dessutom ej tillräckligt specificerad.

Skillnaderna sken-verklighet, ideologi-vetenskap är också dåligt utredda och förefaller långt mer problematiska än det sätt på vilka de har behandlats av Althusser. Detsamma gäller förhållandet teoretisk praktik-social determinism, dvs hur den teoretiska praktiken förhåller sig till den ekonomiska, politiska och ideologiska praktiken.¹¹⁾

Beträffande den historiska materialismen så är integreringen av den strukturella totaliteten ofullständig. Så t ex är frågorna om medvetandets roll i den politiska praktiken, förhållandet objektiva strukturer och subjektivt medvetande i en revolutionär situation, klassbegreppets betydelse samt hur motsättningar som ej direkt beror på klassstruktur ska analyseras, ej besvarade.

Att social förändring samt klass- och kvinnekampens betydelse häri ej är tillräckligt utrett, anser jag vara bland de allvarligaste bristerna. De flesta av dessa oklarheter/problem tror jag dock är möjliga att utreda inom ramen för den strukturalistiska problematiken.¹²⁾

Trots denna och övrig kritik som kan riktas mot den strukturalistiska uttolkningen av marxismen, anser jag att det är den bästa utgångspunkt som för närvarande finns. Anledningarna härtill, som jag tidigare nämnt, är främst två. För det första när det gäller epistemologin, så har strukturalismen åtminstone ställt och försökt svara på frågor om orsak, förhållandet beskrivning-förklaring samt vad som ska förstås med verkligheten. För det andra så anser jag att det är en utgångspunkt som gör det möjligt att se mönster i det sociala livet och därmed förstå samhälleliga skeenden.

Noter

1. Följande beskrivning av strukturalismens bakgrund är huvudsakligen tagen från Miriam Glucksmann, *Structuralist analysis in contemporary social thought*, London 1974. Tack vare att författaren har satt sig in i Althusser's "problematik" och inifrån densamma gör sin kritik, genom att visa på inkonsekvenser, ofullständigheter, motsägelser osv, är det här, enligt min mening, den mest konstruktiva kritik som har framförts mot den marxistiska strukturalismen.
2. En historicistisk utgångspunkt kan sägas innebära att den sociala formationen förklaras utifrån ett evolutionistiskt synsätt. Oftast framhålls då att det framförallt är en process i den historiska utvecklingen som är viktig: idén, ekonomin, ideologin, teknologin osv. Marxister som i denna bemärkelse kan sägas ha en historicistisk utgångspunkt är Hegel, Luckacs och Korsch. Vad en strukturalistisk, icke-historicistisk utgångspunkt innebär, framkommer i så gott som samtliga av Althusser's arbeten. Det går ej här att kortfattat beskriva den då det är en helhetssyn som omfattar en mängd begrepp, t ex: nivåernas överbestämning, strukturell kausalitet osv. Jag kan därför endast hänvisa till Althusser's arbeten, kanske främst För Marx, Stockholm 1968.
3. När man i Sovjetunionen gjorde upp med personkulten (Stalintiden) talade man om den som ett misstag, istället för att undersöka de reella processer som möjliggjorde den, dvs istället för att företa analyser av det sovjetiska samhället. Idag försvåras en analys av det sovjetiska samhället av en socialistisk humanism som knyter an till "unge Marx" och därmed till människan som analysenhet. Se Althusser, aa., s 234-264, speciellt s 260-264.
4. Glucksmann, a.a. s 15.
5. A.a.
6. Glucksmann, a.a. s 44.
7. A.a.
8. Glucksmann, a.a. s 45.
9. För en redogörelse för dessa begrepp, se kap 2.
10. Glucksmann, a.a. s 150-151.
11. Med begreppet praktik förstår jag en process där mänskligt arbete med hjälp av arbetsmedel omformar "råmaterial" till en produkt. I ett kapitalistiskt samhälle finns olika praktiker: den ekonomiska, politiska och ideologiska. Det kapitalistiska samhällets problem "löses" inom de olika praktikerna på olika sätt beroende på varje praktiks specifika arbetsmedel. Det som bl a avgränsar praktiker gentemot varandra är just arbetsmedlen. I den ideologiska praktiken "löses" samhälleliga problem i domstolarna med lagarna och rättsfall som arbetsmedel eller genom lagstiftningen där rättsvetenskapen utgör ett utav arbetsmedlen. Oftast "löses" dock ej samhälleliga problem endast inom ramen för en praktik utan av flera praktiker mer eller mindre samtidigt. Praktikerna fullgöres bl a inom samhällets olika institutioner. Detta är min egen tolkning av praktikbegreppet som bl a finns behandlat i Althusser, a.a., s 171-198.

12. Problematik är ett begrepp som används av Althusser. Det kan närmast förstås som en hel stomme/system av begrepp innehållande olika nivåer och områden av vilka teori endast är ett. Begreppen är relaterade till varandra och de är innehållsrika genom att de bestämmer hur man ställer problem och vad som ses som relevant för problemet. Man kan säga att en problematik innehåller teorier, begrepp och metoder. Se Glucksmann, a.a., s 3-11.

KAPITEL 2. Utkast till en strukturell teori om rätten

Marxismen - historisk och dialektisk materialism

Marxismen är en enhetlig teori som kan sägas bestå av två distinkta delar. ¹⁾ Den historiska materialismen som har begreppet historia som objekt, vilket innebär att man studerar samhällsformationer och produktionssätt, samt den dialektiska materialismen, som har kunskapsproduktionen som objekt dvs tankeprocessens struktur och funktions-sätt. Ingen av dessa båda delar kan reduceras till den andra, utan måste betraktas som framsprungna ur en och samma teoretiska rörelse. ²⁾ Materialism innebär för dessa båda delar, främst att man skiljer mellan reella processer och tankeprocesser, mellan varat och kunskapen samt varats primat över tanken, det reellas primat över kunskapen om detsamma. ³⁾

I ett utkast till en teori om rätten är det främst den historiska materialismen som kommer att bilda utgångspunkt. I en teori om förhållandet mellan materiell produktion och andra samhälleliga företeelser (den historiska materialismen) vill jag alltså försöka göra ett utkast till en teori om rättens roll och plats, som en regional teori. Rättens roll och funktion i dagens kapitalistiska samhälle kan endast förstås utifrån den historiska materialismen och dess särskilda teori om kapitalismen.

Dialektisk materialism och analysnivåer

Innan jag går över på den historiska materialismen måste jag emellertid uppehålla mig något vid kunskapsproduktionen, den dialektiska materialismen. Kunskapsproduktion ska här förstås som vetenskaplig produktion. Jag måste klargöra hur man producerar kunskap för att det ska bli möjligt att förstå de olika analysnivåer som används inom den historiska materialismen. ⁴⁾

För det första måste den distinktion som finns mellan varat och tanken fastställas och följaktligen mellan kunskapen om ett objekt och objektet självt.

Materialismen innebär här som tidigare påpekats, att "varat har primat över tanken", dvs över kunskapen om detsamma. Tanken på verkligheten förutsätter ju att verkligheten existerar, såsom något oberoende av tanken på den.

Själva produktionen av kunskap sker dock helt inom själva tankeprocessen. Althusser menar att liksom man talar om olika praktiker⁵⁾ när det gäller ekonomi, politik och ideologi, så kan man också tala om den teoretiska praktiken. Resultatet av det teoretiska arbetet är kunskap om objekt. Detta synsätt att produktionen av kunskap sker inom själva tankeprocessen, innebär ett totalt brott mot empiricismen. För empiricismen är kunskap ett seende.⁶⁾ Man abstraherar från det verkliga och konkreta för att få kunskap om det verkliga. Detta innebär att man ser kunskapen som en del av det verkliga, man "rör ihop tänkandet med verkligheten genom att reducera tanken på verkligheten till verkligheten själv".⁷⁾

Innan jag går vidare på teorin om kunskapsproduktionen (dialektisk materialism) bör en del oklara punkter/problem i vad som redan behandlats påpekas. Det gäller främst förhållandet dialektisk materialism-historisk materialism samt hur dessa båda förhåller sig till varandra.

Dialektisk materialism kan sägas vara en metateori som förklarar hur man bedriver vetenskapligt arbete, hur teorier arbetas fram t ex inom fysiken eller inom den historiska materialismen. Denna framstår då som utanför stående, som ("relativt") autonom i förhållandet till samhället. Detsamma gäller teorin om den historiska materialismen, med vilken man som samhällsvetare arbetar inom den teoretiska praktiken.

Att Althusser inte har klargjort hur den historiska materialismen förhåller sig till de övriga praktikerna: den politiska, ideologiska och ekonomiska, att den framstår som något utanför samhället, får till konsekvens att vetenskapernas historia framstår som oberoende av samhällets historia.⁸⁾

En sådan idealistisk syn förkastas givetvis av Althusser, bl a i "Att läsa Kapitalet", dock utan att han lyckas klargöra hur man ska se förhållandet dialektisk materialism-historisk materialism-samhälle.⁹⁾

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

Kunskapen står aldrig inför ett rent objekt,¹⁰⁾ som är identiskt med ett verkligt objekt. Det som utgör råmaterialet i den teoretiska praktiken, är föreställningar, termer och begrepp om reella objekt. Detta första steg i kunskapsproduktionen benämner Althusser, Generalitet I.¹¹⁾ Detta råmaterial är av ideologisk karaktär och man arbetar med det för att framställa begrepp som utgör en kunskap om objekt, dvs Generalitet III. Generalitet II är det man arbetar med, begrepp som utgör en enhet, vilket sålunda kan sägas vara detsamma som en teori.

Generalitet III innebär alltid något nytt, även om detta nya kan vara ideologiskt eller vetenskapligt. Huruvida det är vetenskapligt eller ideologiskt, dvs huruvida kunskapen är "sann" eller falsk, är något som måste provas inom själva den teoretiska praktiken.¹³⁾

Kriteriet på att det är "sann" kunskap som har producerats finns alltså i själva formerna för utövandet av den vetenskapliga praktiken. "Det är för att Marx' teori var "sann" som den har kunnat tillämpas så framgångsrikt, det är inte därför att den har tillämpats så framgångsrikt som den är "sann".¹⁴⁾

Vetenskapen har med andra ord en relativ autonomi, i den bemärkelsen att det är nödvändigt att föra en inomvetenskaplig diskussion/kritik utifrån vetenskapens egna premisser.¹⁵⁾ Skillnaden mellan vetenskap och ideologi, mellan "sann" och falsk kunskap, skulle kunna sägas vara att en vetenskaplig teori kan vederläggas utifrån sina egna förutsättningar medan ideologi endast kan förstås och bekämpas som uttryck för klassintressen.¹⁶⁾ Till det som här har sagts om vetenskap kan givetvis fogas en hel uppsjö av frågor om förhållandet vetenskap-ideologi och de olika praktikerna. För min del innebär denna syn på vetenskapliga kriterier att min framställning av rätten kan beläggas/vederläggas, eller visa sig ofullständig utifrån den historiska materialismen - såsom den uttolkats av Althusser-skolan.

Ett viktigt problem blir alltid fastställandet av Generalitet II:s natur, huruvida dessa begreppen är av vetenskaplig eller ideologisk karaktär. Inför detta problem får man ej någon nämnvärd ledning av

Althusser. Han nämner mycket kortfattat att begrepp är ideologiska om de "tecknar" en existerande verklighet, men "inte ger oss någon möjlighet att lära känna den". ¹⁷⁾ Samt att "problemet har formulerats med utgångspunkt i dess svar" dvs "inte som något verkligt problem, utan ett problem som måste ställas för att den ideologiska lösningen ska bli lösningen på detta problem". ¹⁸⁾ Den ideologiska kunskapen reduceras till ett "igenkänningsfenomen". ¹⁹⁾ Lösningen till ett problem har påtvingats av utomteoretiska instanser och krav (religiösa, moraliska, politiska osv), vilket gör att problemet formuleras efter denna lösning. ²⁰⁾

I mitt fall kommer jag att använda den historiska materialismens begrepp som Generalitet II. Trots att det ej är riktigt klart hur man skiljer ideologiska från vetenskapliga begrepp, så kan framställningen av kunskapsproduktionen som en produktion inom den teoretiska praktiken anses både betydelsefull och riktig (riktig, därför att den har högt förklaringsvärde).

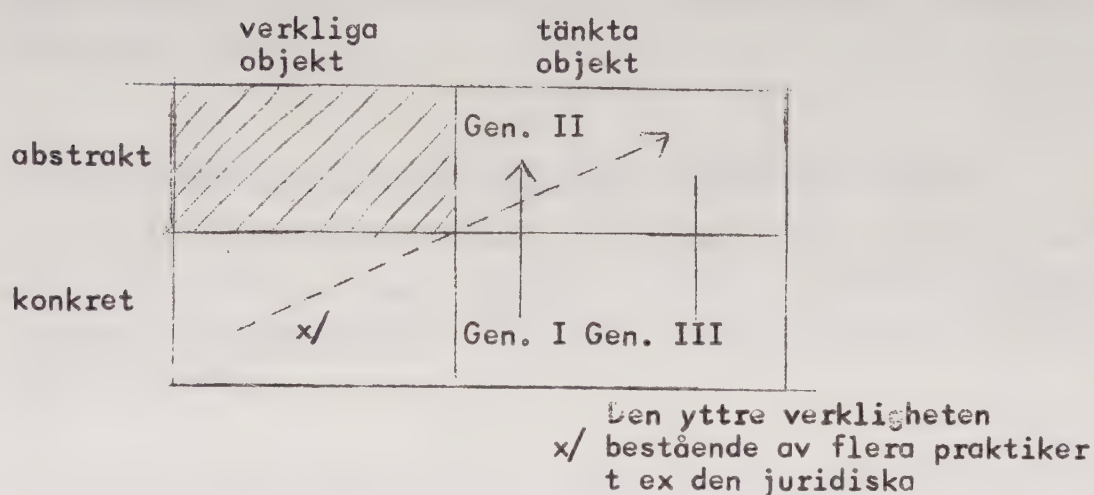
Det första problemet man ställs inför är att framställa eller redogöra för Generalitet II. Eftersom mitt syfte är att bidra till en generell förståelse av rätten i den bemärkelsen att jag vill kunna förstå, (ej bara beskriva, teckna) ha kunskap om den juridiska praktiken, behöver jag ej räkna upp alla de ideologiska begrepp och föreställningar som utgör min utgångspunkt (Generalitet I), då dessa utgörs av i princip alla ^{ti/}hitills framförda rättssociologiska termer och begrepp.

Man kan kanske säga att Generalitet II ska utgöras av de mer "generella" begrepp med vars hjälp man kan arbeta fram en kunskap om den juridiska praktiken. Jag kommer att använda mig av begreppen Produktionssätt och Samhällsformation samt de begrepp som hör ihop med dessa. I Althusser's termer är dessa tänkt - abstrakta objekt. ²¹⁾ Resultatet, Generalitet III, betraktar han som tänkt - konkreta objekt.

Eftersom en regional teori om rätten ej kan sägas vara utvecklad kommer arbetet här främst att bestå i att utveckla de mer generella begrepp som utgör Generalitet II för att kunna arbeta fram en teori om rätten, vilket innebär att jag håller mig på samma abstrakta plan som Generalitet II. Jag vill alltså ta fram begrepp och relationer med vars

hjälp man kan få kunskap om den juridiska praktiken. En viss sammanblandning av Generalitet II och III förekommer fortlöpande i texten eftersom jag har haft svårigheter att dra absoluta gränser mellan dessa båda analysplan. ²²⁾

Man kan rita en skiss för att klargöra detta ytterligare

De heldragna pilarna betecknar kunskapsproduktion enligt Althusser. Den streckade pilen betecknar kunskapsprodukten, den vetenskapliga produktionen, enligt Weber. Weber utgår ifrån att det verkliga är givet, samt att man genom abstraktion utifrån detta givna skapar Idealtyper. ²³⁾ Gemensamt för båda är att man producerar abstrakta begrepp. ²⁴⁾

Produktionssätt och samhällsformation som strukturerade helheter

Produktionssätt är det mest generella begrepp inom Generalitet II. Man kan kalla arbetet med detta begrepp för analysnivå I. Utifrån denna analysnivå kan man sen kombinera olika produktionssätt och se vilka former det ger upphov till. Man talar då om samhällsformation ²⁵⁾ och betecknar detta som analysnivå II. Båda dessa analysnivåer är på det tänkt-abstrakta planet. Analysnivå 3 innebär en analys av den juridiska praktiken, dvs en analys på det tänkt-konkreta planet, som gör det möjligt att förstå 'rättens' konkreta uttryck.

Då jag behandlar produktionssätt och samhällsformation, gör jag det utifrån ett strukturellt synsätt. Detta innebär här att jag ser dessa begrepp som uttryck för en totalitet, produktionssätt och samhällsformation ses som helheter. Dessa helheter är vidare strukture-

1. The first part of the document is a letter from the President of the United States to the Congress, dated January 3, 1862. It contains a report on the state of the Union and the progress of the war.

2. The second part of the document is a report from the Secretary of the War Department, dated January 10, 1862. It contains a detailed account of the military operations and the state of the army.

3. The third part of the document is a report from the Secretary of the Navy Department, dated January 15, 1862. It contains a detailed account of the naval operations and the state of the navy.

4. The fourth part of the document is a report from the Secretary of the Interior Department, dated January 20, 1862. It contains a detailed account of the land and mineral resources of the United States.

5. The fifth part of the document is a report from the Secretary of the Treasury Department, dated January 25, 1862. It contains a detailed account of the financial state of the United States.

6. The sixth part of the document is a report from the Secretary of the State Department, dated February 1, 1862. It contains a detailed account of the foreign relations of the United States.

7. The seventh part of the document is a report from the Secretary of the War Department, dated February 10, 1862. It contains a detailed account of the military operations and the state of the army.

8. The eighth part of the document is a report from the Secretary of the Navy Department, dated February 15, 1862. It contains a detailed account of the naval operations and the state of the navy.

rade helheter. ²⁶⁾ Dessa båda helheter kan antingen studeras utifrån de strukturer de består av eller också utifrån de sociala förhållanden som är en effekt av en samling strukturer, ²⁷⁾ dvs av den strukturerade helheten. Sociala förhållanden står här för sociala grupperingar av vilka klasser utgör den viktigaste, men även förhållandet mellan dessa grupper, såsom klasskamp, ingår i detta begrepp. ²⁸⁾ Jag kommer nu att främst uppehålla mig vid strukturerna i produktionssätt och samhällsformation.

Produktionssätt och det kapitalistiska produktionssättet

Jag konstaterade att historisk materialism innebär att man studerar produktionssätt och innan jag går över till att diskutera det kapitalistiska produktionssättet, ska jag ta upp kriterierna för ett "produktionssätt".

I vardagsspråket står produktionssätt för det sätt på vilket man producerar. Som teoretiskt begrepp har det emellertid en vidare innebörd. Begreppet produktionssätt innebär en strukturerad helhet. Nivåerna i denna strukturerade helhet är den ekonomiska, den juridisk-politiska och den ideologiska nivån. ²⁹⁾ Den ekonomiska nivån kan beskrivas som en kombination av de i produktionsprocessen ingående elementen.

Dessa element är ³⁰⁾

1. arbetaren
2. produktionsmedlen
 - a. material
 - b. verktyg
3. icke-arbetaren, som tillägnar sig merarbetet.

Det tredje elementet är ej närvarande i alla produktionssätt, vilket de två första är.

Dessa element kan kombineras på olika sätt och det är hur de kombineras som utgör det specifika för varje produktionssätt. Dessa element ingår vidare i två slags relationer. Tillägnelserelationen, som utgör förhållandet mellan 1. och 2. i den bemärkelsen att produktionsprocessen får en specifik karaktär. Denna relation är att betrakta

som en teknisk-organisatorisk relation och skiljer sig ifrån den andra, egendomsrelationen, som är en social relation i den bemärkelsen att den bestämmer hur sociala relationer organiseras, "produktionsförhållanden". ³¹⁾

Det är alltså den tekniska och sociala relationen mellan arbetare och produktionsmedel som är viktig. att fastställa för att kunna skilja olika produktionssätt ifrån varandra. Av detta framgår att den ekonomiska nivån är den centrala nivån i den helhet som ett produktionssätt utgör.

I Kapitalet behandlar Marx den ekonomiska nivån i det kapitalistiska produktionssättet. För de två andra nivåerna saknas några fullt utarbetade teorier och jag får därför, med mitt begränsade syfte, nöja mig med att göra det bästa möjliga utifrån det material som finns.

Den juridisk-politiska nivån och det kapitalistiska produktionssättet

Den juridisk-politiska nivån, kan sägas bestå av rätten och staten. Rätten utgör ingen egen "nivå", ³²⁾ eftersom den är så intimt sammankopplad med politiken. Detta framgår av "rättens" centrala roll som legitimitetsskapare för staten, vilken jag ska återkomma till senare. Trots juridikens sammanlänkning med politiken, har rätten som struktur en egenhet och autonomi i förhållande till staten. Det är just denna relativa autonomi mellan stat och rätt på den juridisk-politiska nivån, som möjliggör rättens roll som legitimitetsskapare. Att rätten har denna autonomi, gör att man kan behandla rätten som ett eget objekt för studium.

Frågan blir då, vad är rätten, dvs vilket är objektet och hur ska det studeras?

Man kan tänka sig att man kan fastställa vad rätten är genom att utgå ifrån det vetenskapliga språket ³³⁾ eller det rättsliga beteendet som objektet. Ingen av dessa kan emellertid bidra till en förståelse av rätten, utifrån en marxistisk, strukturell helhetssyn. Objektet för en marxistisk rättsteori måste vara att studera olika teoretiska rättstyper och deras relation till olika produktionssätt. ³⁴⁾ Detta

innebär att man ej kan utgå ifrån ett generellt begrepp som rätten i sig, eftersom innehållet i detta begrepp varierar med olika produktions-sätt.

När de olika rättstyper som hänger ihop med de olika produktionssätten är fastställda, kan man gå vidare till analysnivå II (samhällsformation).

Min metod är att arbeta med ett antal teoretiska begrepp (rättstyper) och mitt syfte är att fastställa hur dessa kombineras och tillsammans utgör rätten i samhällsformationen, vars effekter man kan se i samhället. Eftersom olika rättstyper kombineras på olika sätt i olika samhällsformationer är innehållet olika i den generella kategorin "Rätten" och följaktligen inget man kan utgå ifrån. Det man måste börja med är alltså att försöka fastställa den rättstyp som hör ihop med ett kapitalistiskt produktionssätt. Poängteras bör här att man i den juridisk-politiska nivån ej har ett antal generella element som kan kombineras på olika sätt och medföra olika produktionssätt, såsom i den ekonomiska nivån. Man kan, eftersom sådana element saknas, endast arbeta med begreppet rättstyp. Med ovanstående resonemang följer också att jag måste hålla mig till ett produktionssätt och jag väljer då det kapitalistiska produktionssättet.

Innan jag går över på den juridiska nivån måste jag först ange vad det är som kännetecknar ett kapitalistiskt produktionssätt.

Det är framförallt två strukturella egenheter som utmärker det kapitalistiska produktionssättet. För det första att de olika nivåerna har en hög grad av självständighet, autonomi gentemot varandra. ³⁵⁾ Detta innebär för den juridisk-politiska nivån att den är relativt självständig i förhållande till den ideologiska och den ekonomiska nivån. För det andra att det är den ekonomiska nivån som är den dominerande i ett kapitalistiskt produktionssätt.

Beträffande nivåernas relativa självständighet, så måste jag behandla det något utförligare, då det kommer att ha betydelse för resonemanget om "rättens eftersläpning".

1. The first part of the report is a general introduction to the subject of the study. It discusses the importance of the study and the objectives of the research.

2. The second part of the report is a detailed description of the methodology used in the study. It includes information about the sample, the data collection methods, and the statistical analysis.

3. The third part of the report is a discussion of the results of the study. It presents the findings of the research and discusses their implications. The results are presented in a clear and concise manner, using tables and figures where appropriate. The discussion also includes a comparison of the results with previous research in the field.

4. The fourth part of the report is a conclusion and a list of references. The conclusion summarizes the main findings of the study and provides a final statement on the importance of the research. The references list the sources of information used in the study.

5. The fifth part of the report is a list of appendices. These include any additional information that is relevant to the study but is too large to include in the main body of the report. Examples of appendices include raw data, detailed statistical calculations, and copies of questionnaires or interview schedules.

6. The sixth part of the report is a list of figures and tables. These are placed at the end of the report to avoid interrupting the flow of the text. Each figure or table is accompanied by a caption that describes its content.

En regional nivå är ingen produkt av, ett uttryck för eller en omvandling av någon enskild nivå. Detta innebär dock ej att nivåerna är oberoende av helheten, deras relativa autonomi grundas just på ett särskilt slag av sammanfogning i helheten.³⁶⁾ Sammanslagningen i ett kapitalistiskt produktionssätt skulle följaktligen vara på ett sådant sätt att de olika nivåerna framstår som i hög grad självständiga gentemot varandra.

Detta medför att varje regional nivå kan sägas befinna sig i en specifik tid. Den juridisk-politiska nivån har alltså en specifik tid, som gör resonemanget om rättens eftersläpning i förhållande till den ekonomiska nivån, felaktigt.

Den ekonomiska nivån förblir dock i sista hand bestämmande.³⁷⁾ Detta innebär att den ekonomiska nivån bestämmer vilken nivå som ska inta den dominerande platsen i ett produktionssätt.³⁸⁾ I det kapitalistiska produktionssättet är den ekonomiska nivån samtidigt också den dominerande nivån i produktionssättet.

För den juridisk-politiska nivån, och där speciellt rätten, innebär ovanstående resonemang, att dess egenhet och verkningar bara kan förstås om man ser den som en relativt autonom nivå (dvs autonom i förhållande till varje enskild nivå) som är avhängig av dess plats och funktion i en global enhet, som är bestämd av ekonomins dominans i sista hand.

Nivåernas relativa autonomi i förhållande till varandra och deras strukturella bestämning (dvs att varje nivå bestäms av strukturen som helhet) medför att man ej kan se dem som uttryck för en klass' vilja eller medvetande. Detta gäller för samtliga nivåer. Nivåernas funktion är att bibehålla och reproducera produktionssättet. De dominerande klasserna tjänar mest på att denna funktion fullföljes och därvid kommer deras politiska (bibehållandet av rådande produktionssätt) och långsiktiga ekonomiska intressen i stort att sammanfalla med utfallet från de olika nivåerna.

Jag har här något behandlat vad som utmärker det kapitalistiska produktionssättet (nivåernas relativa oberoende + den ekonomiska nivåns dominans) och försökt se vad det innebär för den juridisk-politiska

nivån. Jag ska fortsätta med att fastställa rättens förhållande till de övriga "enheter" och helheten för att försöka få fram den rättstyp som är specifik för det kapitalistiska produktionssättet.

Förhållandet mellan den ekonomiska nivån och Rätten

I det kapitalistiska produktionssättet kan man urskilja två relationer mellan arbetare och produktionsmedel, nämligen äganderelationen och tillägnelserelationen. Vilken eller vilka är då de juridiska uttrycken härför?

I det kapitalistiska produktionssättet har dessa båda relationer på den ekonomiska nivån sin motsvarighet i den juridiska äganderätten. För att förstå vad detta innebär och får för konsekvenser för hela strukturen, ska jag titta på dessa båda relationer och deras juridiska uttryck under det feodala produktionssättet.

Ett feodal gods var i allmänhet indelat i tre delar: allmänningen, den jordbit där bonden med egna verktyg (arbetsmedel) arbetar för sitt och familjens uppehälle och slutligen den jordbit där bonden arbetar för att underhålla feodalherren.³⁹⁾ Man kan här se hur de två relationerna är åtskilda och hur det juridiska uttrycket, äganderätten till jorden endast motsvarar egendomsrelationen, den sociala relationen. Men om nu feodalbonden besatt en bit jord och ägde sina verktyg, hur kunde man då få honom att arbeta för feodalherren?

Det juridiska rättsförhållandet rörande egendom måste samtidigt manifestera sig i ett herre-knekt förhållande. Det fordras icke-ekonomiska grunder för att tvinga de direkta producenterna till arbete åt feodalherrarna. Nivåerna i överbyggnaden får här en betydelse genom produktionen av motiveringar (politiska, ideologiska, juridiska) för bonden. Man kan här se hur icke-åtskillnaden mellan de direkta producenterna och produktionsmedlen sammanhör med en "blandad" social struktur, som karakteriseras av en tät sammanvävning av nivåerna. Går man då över på det kapitalistiska produktionssättet ser man att de två relationerna på den juridiska nivån motsvaras av äganderätten. Arbetaren äger ej sina produktionsmedel. Genom att hans/hennes arbete, för sin reproduktion av sin arbetskraft och för produktion av mervärde, sker samtidigt i tid och rum, fördunklas det faktum att han/hon producerar

mervärde. Lönen framställs som en ersättning för arbete. Dessa faktorer, mervärdesproduktionens fördunkling och avsaknaden av ägande eller besittning av produktionsmedel medför att arbetaren ej direkt behöver tvingas till produktion av mervärde, han/hon gör det självmant. För den sociala strukturen medför detta att någon sammanvävning av de olika nivåerna ej är behövlig i samma utsträckning som i det feodala produktionssättet. Nivåerna är istället relativt självständiga. För den juridiska strukturen innebär detta, (förutom dess relativa självständighet), att produktionsförhållandena transformeras till ägandeförhållande, att produktionsförhållandena får en legitimering genom en abstrakt universell och oantastlig prägel. Maktförhållandena blir rättsförhållanden.⁴⁰⁾ Rätten i det kapitalistiska produktionssättet både formulerar och maskerar produktionsförhållandena. Formuleringen sker genom en kodifiering och maskeringen genom att framställa produktionsförhållande som abstrakta och universella.

Jag ska behandla dessa aspekter av rätten i det kapitalistiska produktionssättet något ytterligare. Genom formuleringen av produktionsförhållandena får juridiken en reproduktiv funktion. Den verkar ihop med de övriga nivåerna för produktionssättets fortsatta existens. På så vis kan man säga att det kapitalistiska produktionssättets ekonomiska struktur förutsätter existensen av en juridisk struktur.⁴¹⁾ Elementen i den ekonomiska strukturen får en juridisk kvalitet i den juridiska strukturen (ägare och fria arbetare, kapital/produktionsmedel.) och produktionsprocessen karakteriseras juridiskt som ett kontrakt. Därför kan man säga att den juridiska strukturens grundläggande element är ÄGANDERÄTTEN och KONTRAKTRÄTTEN.

På detta sätt får man fram den juridiska strukturens relativa självständighet, de grundläggande elementen i denna struktur samt dess funktioner i förhållande till produktionsförhållande och strukturen som helhet. Av detta framgår att jag ej kunnat uttala mig om innehållet, rättstypen i ett kapitalistiskt produktionssätt, utan att se den juridiska strukturen i förhållande till andra nivåer. Dvs man kan ej studera innehållet för sig och sedan studera strukturens relationer till andra nivåer, eftersom dessa relationer ger strukturen eller nivån innehåll.

Jag ska fortsätta att titta på den juridiska strukturen. Jag har talat om formulering och går nu över på maskeringen. Det egna för den juridiska strukturen i det kapitalistiska produktionssättet är dess abstrakta universella karaktär.⁴²⁾ Detta innebär att man ej skiljer mellan personer; alla är eller kan vara ägare eller kontraktsslutare och ej heller mellan ting, som alla är eller kan vara egendom. Det finns alltså personer och ting. Denna universella karaktär hos den juridiska strukturen är en avspeglning av universaliteten i varuutbytet på den ekonomiska nivån.⁴³⁾ Den ekonomiska strukturens alla element delas upp i varor och bytare. Dessa kategorier motsvaras av personer och ting i den juridiska strukturen. Det abstrakta och universella i den juridiska strukturen innebär som ovanstående visar, en "utvidgning". Dvs den juridiska formen "ägenderätten" innebär en utvidgning och därmed ett avskaffande av de indelningar som finns på den ekonomiska nivån. Det innebär en utvidgning eller förlängning från ägande av produktionsmedlen till ägande i allmänhet.⁴⁴⁾

Detsamma gäller förhållandet mellan ägaren till produktionsmedlen och lönearbetaren. Juridiskt uttrycks detta i arbetskontraktet. Arbetet betraktas som ett utbyte och arbetskraften alltså som en vara. Lönearbetets juridiska form är en universell form som inrymmer både det produktiva arbetet (dvs arbete som skapar mervärde) och andra arbeten: "tjänster". Det är dock endast det produktiva arbetet som bestämmer produktionsförhållandena. Vad som är produktivt arbete bestäms också i den ekonomiska nivån och kan inte definieras allmänt genom arbetsköparens förhållande till lönearbetaren.⁴⁵⁾ Ägandeförhållandet och kontraktsförhållandet är två skilda former ur rättslig synvinkel, men ägandet av produktionsmedlen och det produktiva lönearbetet definierar endast en relation, ett enda produktionsförhållande i den ekonomiska strukturen.

Ytterligare en punkt ska behandlas i förhållandet mellan den juridiska och den ekonomiska strukturen, som också är ett uttryck för det egna och specifika för den juridiska strukturen. Fastställandet av produktionsförhållandet i den ekonomiska strukturen implicerar definitionen av klass. Det är inte enskilda individer som upprätthåller produktionsförhållandena, det är klasser. En klass kan emellertid ej vara subjekt för ägandet eller partner i ett kontrakt. Det är frågan om den konstanta fördelningen av hela kapitalet och följaktligen av hela den

samhälleliga produkten. I den juridiska strukturen motsvaras detta av individer, (ej av klasser) dvs subjekt för ägandet och partner.

Denna klyfta kan, liksom då jag diskuterade äganderätten och kontraktsrätten, ses som en utvidgning, en förlängning av förhållandena i den ekonomiska strukturen. Foulantzas menar att den juridiska strukturen som helhet är strukturerad utifrån produktionens agenter som "nakna individer", som fungerar som en yttre organisationsprincip. Detta innebär att de olika relativt autonoma och systematiska strukturerna som rätten i det kapitalistiska produktionssättet består av, har en gemensam referenspunkt i framställandet av produktionens agenter på ett atomistiskt och individualiserande sätt. ⁴⁶⁾

Jag har tagit upp de juridiska uttrycken för de ekonomiska förhållandena. Frågan är om man utifrån detta kan säga något generellt om förhållandet mellan den ekonomiska nivån och rätten.

Hurdan är "avspeglings" av den ekonomiska nivå, som är bestämmande i sista hand, på rätten? Man kan säga att den (dvs den ekonomiska nivån) sätter vissa gränser via den globala strukturen, som bestämmer variationerna i denna struktur och formen för en strukturs intervention i en annan. ⁴⁷⁾

Rätten fastställer också gränser för det ekonomiska handlandet men den ekonomiska nivåns dominans framstår här genom att den fastställt de gränser inom vilka den juridiska strukturen kan fastställa gränser för det ekonomiska handlandet.

Rätten kan alltså bli ett instrument för social förändring inom vissa gränser, samtidigt som de samhälleliga förhållandena konserveras genom (att de stabiliseras med rättsreglers hjälp) rättens relativa självständighet.

Staten och dess förhållande till Rätten

Jag har tidigare fastslagit att den juridisk-politiska strukturen bestod av rätten och staten. Jag behandlade då först rätten och fann att man var tvungen att behandla den i ett specifikt produktionssätt, där jag valde det kapitalistiska. För att ge rätten ett innehåll stu-

derade jag den i förhållande till den ekonomiska nivån och jag ska nu gå vidare och studera den i förhållande till staten. Vilka funktioner staten har i det kapitalistiska produktionssättet och hur staten är förbunden med rätten ska jag nu titta lite närmare på (jag avser här endast göra en ytterst summarisk redogörelse för staten)..

Det är runt staten som hela den politiska klasskampen kretsar. Statens roll i det kapitalistiska produktionssättet är att fungera som en sammanhållningsfaktor för enheten (dvs för de olika nivåerna). Härigenom har staten ekonomiska, ideologiska och politiska funktioner.

Det som utmärker den kapitalistiska staten är att det rena politiska klassherraväldet, mellan dominerande och dominerade klasser ej är närvarande i statens institutioner. Det är ej som i den feodala staten eller slavstaten där slavarne eller livegna som klasser hade en institutionaliserad politisk underordning.⁴⁸⁾ Staten framstår som en organiserad enhet i ett samhälle med olika intressen, dvs individens intressen ej klassers. Detta hänger ihop med att staten utmärks av en isolering i förhållande till de ekonomiska förhållandena, vilket delvis orsakas av staten själv.⁴⁹⁾

Genom att staten framställer sig som folket-nationen, sammansatt av politiska personer-individer och genom att den framstår som isolerad från de ekonomiska förhållandena får den till följd, eller blir dess funktion, ett förhindrande av de dominerade klassernas politiska organisering.

Även den dominerande klassen är ekonomiskt isolerad, men här är statens funktion att organisera den på den politiska nivån och alltså upphäva deras ekonomiska isolering.⁵⁰⁾ Av detta resonemang framgår en syn på staten som något relativt autonomt, dvs staten är relativt autonom i förhållande till de dominerande klasserna, vilket är en återspeglning av autonomi hos strukturerna i det kapitalistiska produktionssättet. Staten representerar alltså ej direkt de enskilda kapitalens kort-siktiga intressen, utan det sociala kapitalets långsiktiga politiska intressen. Detta för att staten kan tillmötesgå de dominerade klassernas ekonomiska intressen, inom vissa gränser, utan att den politiska makten för den

skull rubbas. Med andra ord så möjliggörs en "socialpolitik" till förmån för de dominerade klasserna. Även ingrepp på de dominerande klassernas ekonomiska makt kan ske, dock utan att hota deras politiska makt.

Att staten alltid svarar för de dominerande klassernas politiska intressen, ska inte ses som ett uttryck för dessa klassers vilja, utan som en strukturell bestämning. Staten har sin roll och funktion utifrån helheten, utifrån produktionssättet som helhet.

Den kapitalistiska statens relativa autonomi medför också en egen enhet.⁵²⁾ Denna enhet hindrar att relationerna mellan klasserna leder till en uppsplittring av statens makt. Det finns följaktligen inte ett otal olika ekonomiskt-politiska maktcentra (vilka har funnits i andra produktionssätt och samhällsformationer).

Denna statens "egna enhet" kan man märka då man studerar statsapparaten. Med statsapparat menar jag här de tidigare nämnda funktioner staten har som äger rum genom ett antal institutioner. Statsapparaten kan dock sägas tillhöra analysnivå 3 och jag ska därför återkomma till den senare.

Rätten står i det kapitalistiska produktionssättet i ett nära samband med staten, samtidigt som den är relativt autonom i förhållande till statens politiska aktivitet.⁵³⁾ Rättens relativa autonomi i förhållande till politiken innebär främst att den framstår som autonom. Rätten och staten är intimt sammanvävda genom den juridisk-politiska ideologin (som jag ska återkomma till senare). Rätten blir en institution genom vilken staten kan fullgöra ekonomiska, politiska och ideologiska funktioner. Rätten kan på detta sätt sägas ingå i den repressiva och den ideologiska statsapparaten (vilken jag ska återkomma till senare). Trots att rätten här framställs som så sammanvävd med och underordnad staten är den av utomordentlig betydelse som eget objekt för en analys av funktionssättet i ett kapitalistiskt produktionssätt. Det är dess funktion som legitimitetsskapare som gör den så betydelsefull. Det är också därför, vilket har påpekats tidigare, som rätten framställs och i viss mån fungerar autonomt i förhållande till statens politiska funktioner.

Innan jag lämnar staten och rätten är det ytterligare en sak man bör ta upp, nämligen statens monopol på organiserad fysisk repression. Det utmärkande för den kapitalistiska staten är att den har monopol på organiserad fysisk repression, ⁵⁴⁾ (till skillnad från andra produktionssätt, där t ex adeln och kyrkan också hade denna funktion). För den politiska makten är detta ett privilegium som får sin legitimitet genom rätten. Den politiska makten uppträder som konstitutionellt våld, underkastad "rättsstatens" normativa reglering. ⁵⁵⁾ Man kan här se hur rätten får en betydligt större legitimitetsskapande funktion än i icke-kapitalistiska produktionssätt. Adelsmännen och kyrkan använde sig ju främst av religionen som legitimitetsinstitution för strukturen.

Ideologin och dess förhållande till Rätt och Stat

Den ideologiska nivån består av ett antal olika ideologier. Dessa ideologier hänger ihop genom en enhet av relativt sammanhängande föreställningar. I ett givet produktionssätt svarar den ideologiska nivån mot produktionssättet som helhet. Denna ideologiska nivå är strukturellt bestämd och svarar ej direkt mot den dominerande klassens medvetande (jfr resonemanget om statens och rättens autonomi i förhållande till klasserna). I likhet med rätten, är ej heller ideologin användbar som generell kategori, annat än som ett angivande av en nivå. Innehållet i nivån, bestäms av förhållandet mellan nivåerna och produktionssättet som helhet. Man skulle följaktligen kunna tala om Ideologityper liksom jag har talat om Rättstyper, dvs i varje rent produktionssätt finns en specifik Ideologityp.

Ideologin som nivå eller som helhet (detta gäller olika Ideologityper), kan sägas avbilda det imaginära förhållandet mellan individerna och deras existensbetingelser. ⁵⁶⁾ Ideologin är alltså inte någon direkt avbildning av "verkligheten". Däremot så anspelar ideologin (de olika ideologierna eller ideologin som nivå) på "verkligheten". Det räcker med att tolka den för att finna det verkliga hos den. ⁵⁷⁾

Ideologins sociala funktion är inte att återge den ekonomiska strukturen och delge agenterna en sann kunskap om samhällsstrukturen, utan att inpassa dem i rådande struktur, att reproducera produktionssättet. Ideologin omfattar dock element av kunskap, vilket medverkar i att göra ideologin osynlig för agenterna. Att ideologin fördunklar de verkliga

motsättningarna och på ett imaginärt plan återskapar en relativt sammanhängande föreställningsvärld ger den en speciell sammanhållningsfunktion. Ideologin återspeglar produktionssättets enhet genom att återskapa den på ett imaginärt plan. ⁵⁸⁾

Denna nivå har liksom de övriga nivåerna en relativ självständighet, samtidigt som där finns ett nära samband mellan ideologin - staten och ideologin - rätten. Härmed får jag lämna ideologin som helhet och istället studera innehållet i denna helhet.

Jag har tidigare nämnt att den ideologiska nivån består av ett flertal ideologier. Exempel härpå är den religiösa, juridiska, politiska och den ekonomiska. Varje ideologi är relativt autonom i förhållande till de andra ideologierna. ⁵⁹⁾ Oftast kan man dock fastställa att någon av dessa ideologier dominerar över de andra. Denna ideologi har till funktion inte bara att dölja att den bestämmande nivån är den ekonomiska utan ~~ofta~~ ^{ofta} också dölja den nivå som har den dominerande rollen. Poulantzas tar upp den feodala formationen som exempel härpå. ⁶⁰⁾ I denna formation var det politiker som innehade den dominerande rollen, men den dominerande regionen inom ideologin var ej den juridisk-politiska utan den religiösa.

Ideologin och den juridisk-politiska ideologin

I ett kapitalistiskt produktionssätt, där ekonomin har den dominerande rollen, är det den juridisk-politiska ideologin som dominerar inom ideologin. Att det är denna ideologi som dominerar framgår bl a av att det är i den juridisk-politiska formen som borgarklassen förde fram sina protester mot det feodala produktionssättet. Det är också i denna form som de har uttryckt sina existensvillkor i det kapitalistiska produktionssättet. ⁶¹⁾ Exempel härpå är paroller och begrepp som: frihet, jämlikhet, rättsstat, allmän vilja osv vilka alla är "lånade" ifrån de juridisk-politiska föreställningar som utformades av samhällsfördragets jurister vid de italienska universiteten under lågmedeltiden. ⁶²⁾

Indirekt uttrycker sig denna ideologis dominans genom att de övriga ideologierna lånar föreställningar från denna region, den utgör med andra ord en referenspunkt för de andra ideologierna. Dessa föreställningar finns inom filosofin, rättsfilosofin och den politiska filosofin

samt Webers analyser av denna ideologis inverkan på protestantismen, för att nu bara ta några exempel. ⁶³⁾

Orsaken till att denna ideologi är den dominerande är att den bäst fyller funktionen av att fördunkla den ekonomiska nivåns dominans, samt förhållandet mellan de olika nivåerna och praktikerna. Det är det sistnämnda som Poulantzas benämner "isoleringsseffekt". ⁶⁴⁾ Att den juridisk-politiska ideologin, och det är framför allt den juridiska ideologin som har denna effekt, åstadkommer denna isoleringsseffekt måste ses som en nödvändig förutsättning för reproduktionen av det kapitalistiska produktionssättet. Vad jag menar med denna isoleringsseffekt har jag behandlat tidigare under förhållandet mellan ekonomi och rätt, även om jag där ej använt begreppet isoleringsseffekt. Kortfattat kan man säga att isoleringsseffekten fungerar genom att den juridisk-politiska ideologin lös-gör agenten ifrån sitt sociala och ekonomiska sammanhang. Detta får sitt uttryck i att man talar om rättsliga subjekt, fria individer osv, vilket möjliggör arbetskontrakt och privategendom. Man kan alltså säga att ideologin har en roll som villkor för möjligheten av den juridiska äganderätten. ⁶⁵⁾

Denna isoleringsseffekt, att förhållandet mellan de olika nivåerna och praktikerna ej framstår för agenterna, medför att ideologin kan få en viktig sammanhållningsfunktion för hela produktionssättet. Konkret uttryckt innebär detta att man ej ser sitt förhållande till produktionsmedlen som något socialt och politiskt bestämt, vilket medför att man kan anamma paroller som allmännyttan, samhällsbästa osv, dvs man godtar ideologins sammanhållningsfunktion. Varje spår av klassherravälde är systematiskt frånvarande i ideologins eget språk, vilket kan sägas utgöra den borgerliga ideologins särskilda grunddrag. ⁶⁶⁾ Genom detta fördunklande kan ideologin fylla sin särskilda sammanhållningsfunktion.

Ytterligare en aspekt är viktig då man behandlar ideologiernas fördunklande funktion. Det är att denna fördunkling framställs på ett för det kapitalistiska produktionssättet kännetecknande sätt, nämligen som uttryck för vetenskap, dvs ideologierna framstår som vetenskaper, tekniker. Detta innebär att de dominerade klasserna inte antas anamma ideologin beroende på att den är något heligt utan beroende på att den är vetenskaplig (alla begrepp som allmän opinion och konsensus framförs som vetenskapliga begrepp). Poulantzas menar att den borgerliga

ideologin alltid i sitt politiska funktionssätt framställt sig som en vetenskaplig teknik, allt därutöver, såsom t ex föreställning om klasskamp benämnes utopi. ⁶⁷⁾

Ideologin och Rätten

Utifrån ovanstående resonemang kan vi få fram något om förhållandet mellan rätten och ideologin. Genom att den dominerande ideologin inom den ideologiska nivån, var den juridisk-politiska förstår man förhållandet och överensstämmelsen mellan rätt och ideologi. Man kan konstatera att rätten som struktur är uppbyggd runt ideologiska föreställningar. Rätten som helhet fungerar sålunda genom ideologin. Detta innebär ej att rätten ej kan ha andra funktioner än ideologiska, t ex ekonomiska. De ekonomiska funktionerna som rätten kan ha (dvs en styrning av ~~det ekonomiska handlandet~~ / formuleras utifrån rättens ideologiska struktur. Att rättens struktur är ideologisk kan fastställas utifrån min beskrivning av vad ideologi är, applicerat på vad som framkom i avsnittet "Förhållandet mellan den ekonomiska nivån och Rätten".

Ideologin och Staten

Staten är den politiska representanten för den tidigare nämnda ideologiskt uttryckta enheten. Detta nära förhållande mellan staten och ideologin, som tar sig ett konkret uttryck i de ideologiska statsapparaterna, framstår endast som statens "organisationsroll". Att det framstår som endast en organisationsroll är just därför att den har formats eller formulerats så av ideologin. Ideologin är ständigt närvarande i statens funktionssätt. Exempel på konkreta uttrycksformer för detta är att parlamentet framställs som "representant" för "folkviljan" och partierna som "representanter" för den allmänna opinionen. ⁶⁸⁾

Genom ideologin kan man alltså märka hur den individuella-privata sfären har bildats, individens helighet, integritet, okränkbarhet osv samtidigt som den tilldelar den juridisk-politiska nivån en sammanhållande roll, vilket tar sig konkreta uttrycksformer i att där inte finns några gränser, varken principiella eller rättsliga för statens intrång i den individuella-privata sfären. Denna motsättning menar Poulantzas vara utmärkande för den borgerliga politiska ideologin som typ. ⁶⁹⁾

Reproduktion

Hittills har jag behandlat begreppet produktionssätt på ett statistiskt sätt och det fordras ytterligare "ett begrepp på samma teoretiska nivå för att upprätta en teori om historien som en följd av produktions-sätt". ⁷⁰⁾ Detta innebär att begreppet reproduktion är nödvändigt för att förstå hur olika produktionssätt kombineras i samhällsformationen och hur dessa kombinationer ändras. Reproduktion innebär en upprepning av produktionsprocessen och de därtill knutna sociala betingelserna (dvs enkel reproduktion och reproduktion av samhälleliga förhållanden). Denna reproduktion är dynamisk till sin karaktär, beroende främst på produktivkrafternas utveckling.

Den juridisk-politiska och den ideologiska nivåns funktion är att åter-skapa betingelserna för produktionen, vilket jag hoppas har klargjorts av min tidigare framställning. Ideologin genom att ge uttryck för föreställningar som förklarar och motiverar "individernas" placering i den ekonomiska strukturen, Staten genom att fungera som sammanhållningsfaktor för produktionssättet och omsätta de ideologiska föreställningarna i faktisk verksamhet och sist Rätten som genom sin relativa autonomi i förhållande till staten kan ge legitimitet åt statens handlande. Naturligtvis gäller detta resonemang om reproduktion och de olika nivåernas funktion också för samhällsformationen.

Samhällsformation (Analysnivå II)

Jag har i den tidigare framställningen behandlat ett "rent" produktions-sätt. I ett givet historiskt konkret samhälle kan man emellertid oftast se effekterna av ett flertal produktionssätt. Jag inför här begreppet samhällsformation för att beteckna denna samexistens av flera produktions-sätt. ⁷¹⁾ Denna samexistens innebär dock att ett produktionssätt dominerar över de andra.

Begreppet samhällsformation har i diskussionen hittills förståtts som ett tänkt-konkret begrepp (dvs analysnivå III) som har en motsvarighet i det reella-konkreta objekt som det konkreta samhället utgör.

Jag kommer emellertid ej att följa detta synsätt, utan betraktar samhällsformationen som ett tänkt-abstrakt begrepp.

Anledningen är följande: liksom produktionssätt, är samhällsformationen en strukturerad helhet bestående av samma nivåer som ett rent produktionssätt. Skillnaden är att nivåernas innehåll i samhällsformationen är annorlunda beroende på att flera produktionssätt är representerade. Detta medför t ex att flera rättstyper kan sägas existera som tillsammans ger rätten en viss form, rättsform. Dessa nivåer är emellertid fortfarande något som är tänkt-abstrakt, det är inga begrepp med vars hjälp man kan förstå t ex den juridiska praktiken. Nivåerna existerar ju bara genom sina effekter och dessa effekter formuleras som begrepp med vars hjälp man kan förstå de reella objekten.

Exempel på begrepp av tänkt-konkret natur (analysnivå III) är olika statsapparater, såsom skola och domstolar. Innan jag kommer över på dessa tänkt-konkreter objekt ska jag emellertid uppehålla mig något vid samhällsformationen för att se främst vad det innebär för förändringar av den teoretiska framställningen av rätten.

Den kapitalistiska samhällsformationen

Den samhällsformation som man kan utläsa ur det svenska samhället i dag är kapitalistisk. Detta innebär att den är dominerad av det kapitalistiska produktionssättet.

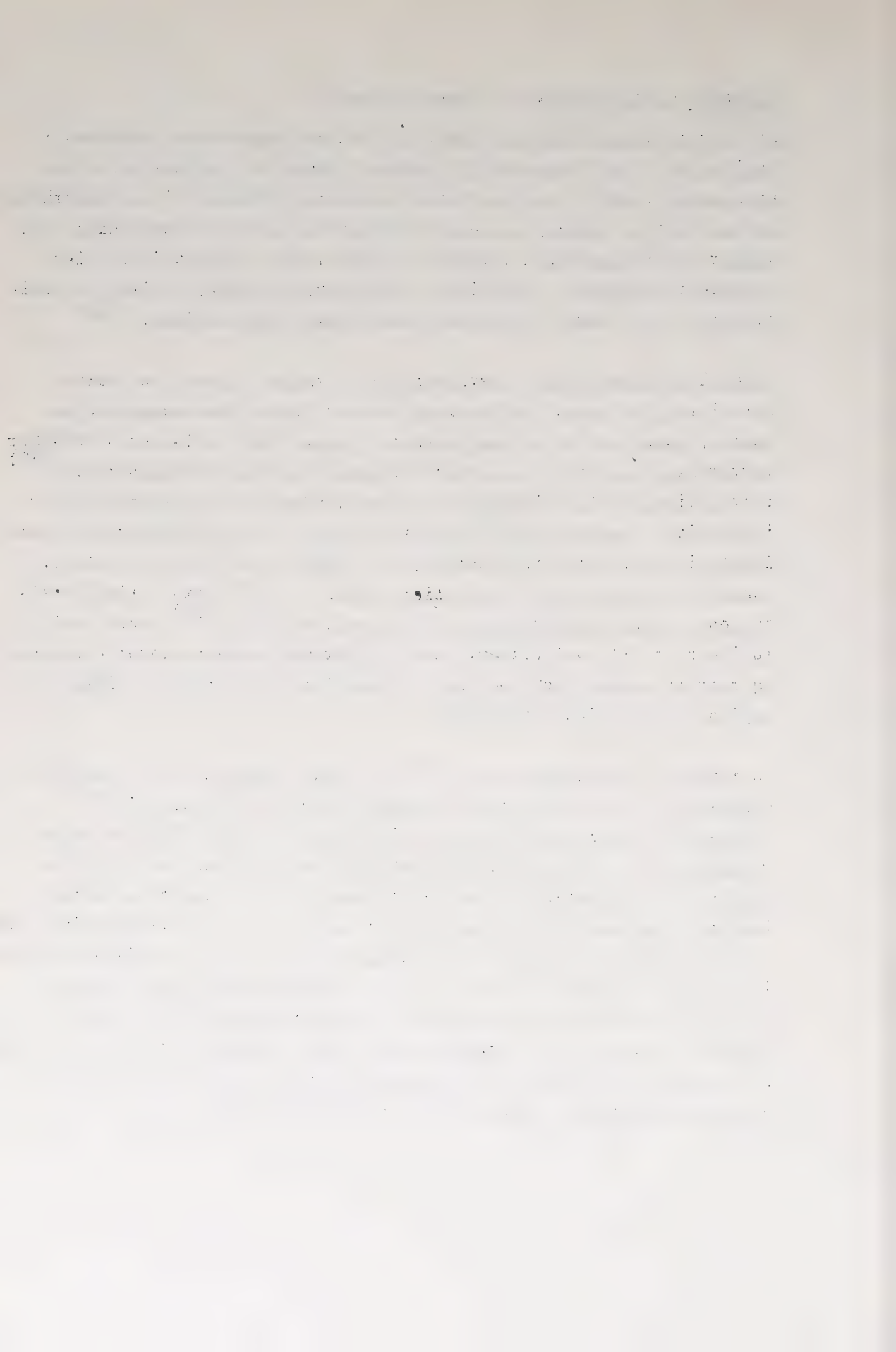
I det juridiska systemet finns ett antal olika rättstyper representerade. Tillsammans bildar de en enhet som kan sägas utgöra en Rättsform (för att skilja den från en ren Rättstyp). I den kapitalistiska rättsformen dominerar den kapitalistiska rättstypen. Detta gör att det vi fastställt om rättens struktur, innehåll och förhållande till staten och andra nivåer i det kapitalistiska produktionssättet överensstämmer i så hög utsträckning med rätten i den kapitalistiska samhällsformationen att någon utläggning över icke-överensstämmelsen i detta fall ej kan anses behövlig. Detsamma gäller Staten och Ideologin. Staten är dominerad av den kapitalistiska statstypen och ideologin av den borgerliga ideologin. Med detta tvingas jag lämna samhällsformationen och därmed analysnivå II och övergå till analysnivå III.

Samhälle (analysnivå III - tänkt-konkret)

Jag har nu kommit till den nivå, där man kan studera hur nivåerna i analysnivå 1 och 2 kommer till uttryck. Genom att jag har börjat med analysnivå 1 och 2, kan man förstå nivåernas effekter, i den bemärkelse att man kan ge kunskap om dessa istället för bara en beskrivning. Hur kommer då nivåerna till uttryck? De kommer till uttryck i de olika praktiker (ekonomisk, juridisk, ideologisk, politisk) i vilka de manifesterar sig i form av konkreta samhälleliga institutioner. ⁷²⁾

Exempel på samhälleliga institutioner är skolan, kyrkan och rätten. Ett flertal av dessa institutioner är mer direkt sammankopplade med staten, genom att de är institutioner genom vilka statsmakten försöker förverkliga sina mål. Dessa institutioner benämnes statsapparaten. ⁷³⁾ Institutioner eller statsapparater kan benämnas som repressiva eller ideologiska beroende på om man ser dem som i huvudsak fungerande genom ideologi eller genom repression (våld). Rätten som jag, som helhet, benämnt en samhällelig institution, består av ett flertal olika institutioner såsom lagstiftningen och domstolsväsendet. ⁷⁴⁾ Dessa institutioner är alla att betrakta som tillhörande statsapparaten (beroende på rättens samband och funktion i förhållande till staten, vilket har tagits upp i tidigare avsnitt).

De rättsliga statsapparaterna ⁷⁵⁾ är av både repressiv och ideologisk karaktär. De är av repressiv karaktär genom att de bakom sig har tvångsmakt. Människorna tvingas följa lag och ordning för att undgå repressalier. Den ideologiska karaktären är emellertid av lika stor vikt som den repressiva. Genom spridandet av den juridisk-politiska ideologin behöver man ej använda repression i så stor utsträckning, och i de fall repression användes legitimeras den av den juridisk-politiska ideologin. Nu måste man påpeka att den juridisk-politiska ideologin sprids även av andra institutioner och statsapparater än de rent rättsliga. Genom att den juridisk-politiska ideologin är den dominerande ideologin utgör den en referenspunkt för de andra ideologierna, vilket åstadkommer en enhetlighet på den ideologiska nivån.

Sammanfattande diskussion av Rätten

I det kapitalistiska produktionssättet (och samhällsformationen) har rätten som funktion att reproducera de sociala betingelserna för produktionen. Detta sker inom de gränser som den ekonomiska nivån, via strukturen som helhet, sätter för rätten. Rätten som struktur är ideologisk, vilket framgår av dess förhållande till den ekonomiska nivån (isoleringseffekten). Denna struktur har en relativ autonomi, som är en följd av produktionssättet som helhet samt av enheten i den juridiska strukturen, som gör att den används av staten för att skapa legitimitet för statens agerande.

Rätten utgör ingen generell kategori, utan dess existens och innehåll bestäms av produktionssättet ifråga. Det blir därför meningslöst att ställa eller försöka besvara frågan: vad är rätten? Man kan däremot tala om olika rättstyper som hör ihop med olika produktionssätt.

Man kan fråga sig om rätten inte borde höra till den Ideologiska nivån. Rätten är ju ideologisk till sin struktur och frågan är om man inte vilselettts av dess enhetlighet som system och dess nära förhållande till staten, när rätten placerats på en nivå ihop med politiken.⁷⁶⁾ Detta är emellertid något som måste bli föremål för ytterligare studier och följaktligen ett problem som jag här måste lämna.

Det som här har sagts om rätten medför förutom kritiken av rätten som en generell kategori (innehållet) också en kritik av "eftersläpningsresonemanget" och rätten som "klassrätt". Eftersläpningsresonemanget bygger på ett ekonomistiskt synsätt, där rätten reduceras till den ekonomiska nivån. Man ser ej rättens relativa autonomi i förhållande till den ekonomiska och de övriga nivåerna. Detta innebär också att man ej förstår att de olika nivåerna har olika "tid" och därför ej direkt kan jämföras på ett sådant sätt att man kan säga att "rätten ligger före eller släpar efter ekonomin". En nivå's innehåll måste alltid förstås utifrån den helhet som produktionssättet (eller samhällsformationen) utgör. Synen på rätten som "klassrätt" utgår ifrån "det centrala subjektets" problematik. Man ser staten, rätten och ideologin som uttryck för den härskande klassens vilja.⁷⁷⁾ Mot detta sätter jag ett strukturellt synsätt där nivåerna är relativt autonoma i förhållande till varandra och i förhållande till klasserna. Nivåernas innehåll bestäms av produktionssättet. I ett kapitalistiskt produktionssätt medför detta en kapitalistisk rättstyp.

De gränser inom vilka rätten arbetar, ekonomiskt, politiskt eller ideologiskt bestäms av produktionssättet som helhet. I ett kapitalistiskt produktionssätt (eller samhällsformation) innebär detta att dessa gränser överensstämmer med kapitalistklassens politiska intressen. Inom dessa gränser kan man lagstifta mot kapitalistklassens ekonomiska intressen, men aldrig mot deras politiska och därmed långsiktiga ekonomiska intressen. Gränserna för rätten sammanfaller sålunda med de dominerande klassernas politiska intressen.

Rätten, staten och ideologin kan följaktligen beakta och ge uttryck för de dominerade klassernas kortsiktiga intressen i direkt strid mot den dominerande klassens kortsiktiga intressen. Nivåerna har detta funktionssätt, därför att de ska reproducera de sociala betingelserna för produktionen, dvs de säkrar produktionssättets (eller samhällsformationens) fortsatta existens. De har med andra ord sin funktion bestämd i förhållande till strukturen och ej till någon klass' vilja.

Teorin och kvinnans rättsliga ställning

I det utkast till en strukturell teori om rätten som jag här redogjort för, tages ej kön upp. Teorin är könsneutral. Detta innebär dock inte, enligt min mening, att den utan kommentarer eller tillägg, är lika användbar för att förklara kvinnans rättsliga och sociala ställning som den är för att förklara mannens.

Mannen och hans situation har omedvetet eller medvetet utgjort en utgångspunkt i den strukturalistiska uttolkningen av marxismen.⁷⁸⁾

Att använda mannen och hans situation som utgångspunkt, som norm i teoretiska och empiriska framställningar är emellertid gängse praxis och det är först på 70-talet som konsekvenserna av en dylik utgångspunkt har börjat diskuteras.⁷⁹⁾ Man menar då framförallt att mannen som utgångspunkt medför en felaktig bild av verkligheten samt ett 'osynliggörande' av kvinnans situation. Denna kritik kan framföras på alla nivåer/stadier i det vetenskapliga arbetet (teoretiskt såväl som empiriskt arbete) och alltså även på den abstrakta nivå på vilken jag i detta arbete har behandlat rätten. Jag ska därför, med kvinnans situation som utgångspunkt, gå över utkastet till en strukturell teori om rätten, för att se vad som behöver kommenteras, kompletteras eller ändras för att teorin ska bli användbar för att förklara kvinnans rättsliga och sociala ställning.

Produktionssätt

På sidorna²³⁻²⁴ behandlar jag hur man utifrån kombinationer av element på den ekonomiska nivån kan bestämma ett antal produktionssätt. Utgångspunkten är att eftersom den ekonomiska nivån är bestämmande i sista instans, kan olika produktionsätt bestämmas utifrån den ekonomiska nivån. Detta menar jag är riktigt utom när det gäller ett produktionsätt som ej innebär klasser.

För att en grupp människor ska kunna överleva är det två villkor som måste uppfyllas: man måste skaffa sig föda och man måste fortplanta sig. hur uppfyllande av respektive villkor värderas och hur de förhåller sig till varandra i ett klasslöst samhälle, vet vi ytterst lite om.⁸⁰⁾ Så fort merarbete kan produceras kan klasser uppstå, vilket medför och innebär att en klass kan pressa merarbete ur en annan. Det är då förståeligt att den ekonomiska nivån blir den bestämmande i sista instans eftersom det är på denna nivå som merarbetet sker. Man kan vidare antaga att mannen kan exploateras för merarbete i högre utsträckning än kvinnan, speciellt i mindre "utvecklade" samhällen pga kvinnans roll i fortplantningen och socialisationen av de små. Av detta skulle följa att mannen blir utgångspunkten på den ekonomiska nivån, vilket får konsekvenser på de andra nivåerna - något jag strax ska återkomma till. Om man nu återvänder till hur jag bestämt produktionssätt, sid. 23, så kan man acceptera att den ekonomiska nivån är den bestämmande i ett produktionssätt som innebär klasser, samt att de uppräknade elementen och relationerna mellan dessa är viktiga för att bestämma ett dylikt produktionssätt. Men man kan inte acceptera att fortplantning och socialisation av barn inte behandlas - dvs att förhållandet reproduktion⁸¹⁾ i bemärkelsen: fortplantning, socialisation av barn och hemarbete - produktion ej är problematiserat.

Utifrån de uppräknade elementen och relationerna på den ekonomiska nivån, får man fram klasser och därmed motsättningen mellan klasserna. Motsättningen mellan könen, kvinnoförtrycket inom och mellan klasserna kan man ej få fram ur dessa element och relationer. För att få fram kvinnoförtryck måste analys-schemat kompletteras med ett analys-schema över reproduktionen (i den bemärkelse jag här använt termen) och dessa båda analys-schemata måste därefter relateras till varandra. Det är inte bara för att få fram kvinnoförtrycket i sig som denna komplettering är nödvändig utan för att få fram dess relation och varierande relation till utvinnandet av merarbete och mervärde.

Det är riktigt att kvinnoförtryckets former och intensitet varierar med klass och produktionssätt och att motsättningen mellan klasser i den bemärkelsen är överordnad motsättningen mellan könen. Men det är också riktigt att motsättningen mellan könen har en viktig och speciell roll i motsättningen mellan klasserna (den dämpar klasskampen). Begrepp och relationer för kvinnoförtryck måste därför utarbetas, eventuellt på samma abstrakta plan som elementen och relationerna i produktionsprocessen på den ekonomiska nivån i ett produktionssätt är utarbetade.

En dylik utvidgning av teorin skulle bl a också möjliggöra en förståelse av nutida och framtida förändringar i kvinnans situation i såväl de kapitalistiska som i de s k socialistiska länderna. Jag säger här s k socialistiska länderna, eftersom jag anser den traditionella bestämningen av ett socialistiskt produktionssätt som ofullständig, dvs samhälleligt ägande av produktionsmedlen och planekonomi. Jag anser att bestämningen borde utvidgas med reproduktionens församhälleligande för att garantera möjlighet att uppnå ett jämställt förhållande mellan könen inom produktion och reproduktion. Som det nu är i de s k socialistiska länderna är det en arbetsdelning mellan könen med männen som huvudansvariga inom produktionen och kvinnorna inom reproduktionen. En bestämning av ett socialistiskt produktionssätt som endast utgår ifrån produktionen (och ej tar upp reproduktionen) leder i tillämpningen förutom till kvinnoförtryck också till ekonomism, produktionen sätts främst och reproduktionen i andra hand, vilket förhindrar det "positiva" dialektiska förhållande som skulle kunna råda mellan produktion och reproduktion. Jag menar alltså att en anledning till att kvinnans situation i de s k socialistiska länderna ej är bättre, beror på att kvinnoförtrycket ej har problematiserats på en abstrakt nivå.

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att teorin så som jag framställt den är otillräcklig och måste kompletteras för att vi ska få med och kunna förklara kvinnoförtryck i olika produktionssätt. Vidare menar jag att underlåtenheten att problematisera kvinnoförtrycket, medför att det osynliggörs vilket i sin tur medför att det bagatelliseras. Kvinnoförtrycket kommer därmed att framstå som om det skulle förklaras på en annan nivå än den teoretiska. Kvinnoförtryck blir med andra ord utdefinierat som ett teoretiskt problem, vilket torde vara en anledning till att inga av de "framstående" nu levande manliga marxisterna har försökt att teoretiskt problematisera kvinnoförtrycket.

Rätten

I avsnittet Förhållandet mellan den ekonomiska nivån och Rätten, behandlas den juridiska strukturen i det kapitalistiska produktionssättet. Där konstaterar jag att de ekonomiska elementen får en "juridisk kvalitet" genom den juridiska strukturens grundläggande element, äganderätten och kontrakträtten. Genom denna formulering får juridiken en reproduktiv roll. Förutom formulering så kännetecknas den juridiska strukturen i det kapitalistiska produktionssättet av sin abstrakta universella karaktär, dvs maskering. "Detta innebär att man ej skiljer mellan personer:: alla är eller kan vara ägare eller kontraktslutare och ej heller mellan ting, som alla är eller kan vara egendom. Det finns alltså personer eller ting. Denna universella karaktär hos den juridiska strukturen är en avspegling av universaliteten i varuutbytet som hör till den ekonomiska nivån. ⁸²⁾ Gäller då denna universalitet även kvinnorna?

Om man betraktar universaliteten i den juridiska strukturen som en tendens, som blir alltmer möjlig och önskvärd att uppfylla i ett samhälle med utvecklad kapitalism och följaktligen något (dvs universaliteten) som förenligt och logiskt konsekvent i den juridiska strukturen, blir svaret ja.

Jag menar att inskränkningarna i den juridiska strukturens universalitet när det gäller kvinnorna har haft och har sina konkreta historiska orsaker och motsäger ej tendensen till universalitet. Att detta påstående gäller ska jag i den empiriska framställningen försöka visa riktigheten av. Beträffande den juridiska ideologins dominans så menar jag att även detta gäller för hur kvinnans sociala ställning har behandlats under den period som detta arbete behandlar. Den empiriska framställningen får även visa riktigheten av detta påstående.

Noter

1. För en dylik uppdelning av den marxistiska teorin se t ex Sven-Eric Liedman: *Marxism och vetenskapsteori* i *Positivism, Marxism och Kritisk Teori* av Ingvar Johansson, Ragnvald Kalleberg, Sven-Eric Liedman Stockholm 1972 samt Nicos Poulantzas: *Politisk makt och sociala klasser*, Falköping 1970.
2. Enligt Poulantzas leder en reduktion av dialektisk materialism till historisk materialism, till en historioistisk tolkning av marxismen, vilket innebär att man ser historien som en ursprungs- och grundkategori istället för ett begrepp som måste konstrueras.
En reduktion av historisk materialism till dialektisk materialism är en följd av empiricistiska - positivistiska tolkningar, man menar att varje historiskt objekt faller in under samma universellt giltiga "abstrakta" lag, s 9-10 i N. Poulantzas, a.a.
3. N. Poulantzas, a.a. s 10 samt K Marx *Den tyska Ideologin*, i *"Människans frigörelse"*, ett urval av K Marx skrifter av S-E Lideman, Stockholm 1965 s 131-133.
4. Följande framställning av teorin är, som jag påpekat i kapitel 1 starkt präglad av Althusser-skolans tankegångar. Då jag talar om den historiska materialismen är det följaktligen som den har uttolkats av Althusser-skolan.
5. Praktikbegreppet finns behandlat i L Althusser, *"För Marx"*, Stockholm 1968 s 171-198.
6. L Althusser- Etienne Balibar, *Att läsa Kapitalet*, del I, Stockholm 1970 s 18-22.
7. L Althusser - E Balibar, a.a. s 114.
8. Miriam Glucksmann *Structuralist Analysis in contemporary social thought*, London 1974, s 122.
9. I *Lenin och Filosofin*, Stockholm 1969, förkastar han synen på dialektiskt materialism som en metateori utanför samhället. Dialektisk materialism bestämmer han istället som en produkt av klasskamp och den vetenskapliga praktiken. Sin uppfattning om kunskapsproduktion, att vetenskaper arbetar på ett likartat sätt, bibehåller han dock. Förnekandet av en metateori, samtidigt som han håller fast vid sin epistemologi, innebär här ett nytt olöst problem. Förhållandet mellan den teoretiska praktiken och samhället är här lika problematiskt som i hans tidigare arbeten.
10. L Althusser-E Balibar, a.a. del I s 53-54.
11. L Althusser, a.a. s 188-198.
12. A.a. s 190
13. L Althusser-E Balibar, a.a. del I s 78.
14. A.a. " s 79.
15. Då man här talar om relativ autonomi kommer man in på samma problem som jag berört tidigare, nämligen den vetenskapliga praktikens förhållande till den ekonomiska, politiska och ideologiska praktiken (samhället).
16. Johansson, Kalleberg och Liedman, a.a. s 92.
17. L Althusser, a.a. s. 236.

18. L Althusser-E Balibar, a.a. del I s 68.
19. A.a. " "
20. Ett konkret exempel härpå är undersökningar och teorier om förbättrad anstaltsvård, där man är bunden utav de lösningar som finns i ett kapitalistiskt samhälle, vilket gör att själva problemet formuleras på ett visst (ideologiskt) sätt, bearbetas av ideologiska begrepp (Generalitet II) och ger ett ideologiskt resultat, ideologisk kunskap (Generalitet III).
21. L Althusser, a.a. s 191-192.
22. Jag ska här med ett exempel försöka visa på skillnaderna mellan de båda analysnivåerna. Den juridiska ideologins dominans är ett förhållande som har fastställs på det abstrakta plan som Generalitet 2 utgör. Utifrån detta förhållande kan man förstå den juridiska praktiken, som hör hemma på ett tänkt-konkret plan och **följaktligen** Generalitet 3, t ex att krav från olika grupper/klasser uttrycks i rättsliga termer.
23. Se t ex uppsatsen "Ideal, Types and Theory Construction", Max Weber i Essays in Sociology, översatt av H Gerth- C W Mills 1946.
24. Denna jämförelse mellan Weber och Althusser är hämtad från en föreläsning av Ingvar Johansson den 4.4.1974 på en doktorandkurs om "Vetenskapsfilosofi med anknytning till Althusser"(Lunds Universitet).
25. Jag återkommer till detta begrepp under rubriken samhällsformation (analysnivå II).
26. Jag har här använt mig av en begränsad definition av vad denna strukturalism kan innebära. Ett liknande begränsat strukturalismbegrepp har använts av G Therborn i Klasser och Ekonomiska system, Kristianstad 1971. För en vidare definition se t ex J Piaget, Strukturalismen, Falköping 1972. Att jag ej använt mig av Piagets definition beror på de svårigheter och problem som finns i denna. Jag ansåg ej heller att en vidare definition var behövlig i detta sammanhang.
27. N Poulantzas, a.a. s 65.
28. A.a. s 86.
29. L Althusser-E Balibar, 1970 del II s 88 samt T Gerholm, Begreppet Produktionssätt, i Zenit nr 18 1970 s 44-48.
30. T Gerholm, a.a. s 48
31. A.a. s 48.
32. Härmed skiljer jag mig t ex ifrån Poulantzas som i vissa sammanhang talar om "den juridiska nivån", dock utan att motivera varför denna ska betraktas som en egen nivå, se t ex N Poulantzas, "Om Marxisme og Retten", Köpenhamn/Århus 1972 .
33. Exempel härpå är Alf Ross, Ret og Retfaerdighet, Köpenhamn 1966.
34. N Poulantzas, 1972, a.a. s 90.
35. Förklaringen till nivåernas relativa självständighet framlägges under avdelningen "Förhållandet mellan den ekonomiska och den juridiska strukturen".
36. L Althusser-E Balibar, 1970 del I, a.a. s 133.

37. Se t ex T Gerholm, a.a. s 45 och N Poulantzas, 1970, a.a. s 12.
38. N Poulantzas, 1972 a.a. s 84.
39. Exemplet är hämtat från E Mandel, Inledning till marxismens ekonomiska teori, Zenitserien, Kristianstad 1969 s 10-11.
40. L O Eriksson, Strukturförklaringar i marxistisk rättsteori i Häftet för Kritiska Studier 1/ 1972 s 40.
41. L Althusser-E Balibar del II, a.a. s 125.
42. A.a.
43. A.a. s 126.
44. A.a. s 127.
45. A.a. s 128.
46. N. Poulantzas, 1972 a.a. s 99.
47. A.a. s 97
48. N. Poulantzas, 1970 a.a. s 208.
49. A.a. s 208.
50. A.a. s 209.
51. A.a. s 211.
52. A.a. s 287.
53. N. Poulantzas, 1972 a.a. s 97.
54. N. Poulantzas. 1970 a.a. s 254.
55. A.a. s 254.
56. L Althusser, Inledning till en teori om "ideologiska apparater" i Zenit nr 1/1973 s 24.
57. A.a.
58. N. Poulantzas, 1970 s 230-231.
59. A.a. s 232.
60. A.a. s 233.
61. A.a. s 234.
62. A.a. s 234.
63. A.a. s 235.
64. A.a. s 236.
65. A.a. s 236.
66. A.a. s 237.
67. A.a. s 241.
68. A.a. s 239.
69. A.a. s 243.
70. L Althusser-E Balibar, del II a.a. s 165.
71. Se t ex N Poulantzas, 1970, a.a. s 15 eller T Gerholm, a.a. s 44-45.

72

*Jag har i not 11 på sid 17 b kortfattat redogjort för praktikbegreppet

73. L Althusser, 1973, a.a. s 14 och N Poulantzas, 1970, a.a. s 122-124.

74. Här borde göras en utredning av vilka institutioner som är rättsliga, utifrån analysnivå I och II. Är t ex polisen att betrakta som en rättslig "institution"?

75. Statsapparat används här både som sammanfattande benämning på alla institutioner och som benämning på varje institution som ingår i statsapparaten.

76. Rätten uppkommer som en enhetlig struktur i produktionssätt där religionen ej längre kan fylla rollen som legitimitetsskapare (beroende bl a på att vetenskapen underminerat religionen). Sedan rätten väl blivit till och börjat användas, sker en lavinartad utvidgning av rättens användningsområde beroende på samhällets ökade differentiering och komplexitet. Resultatet blir att rättens innehåll är så omfattande, detaljerat och konkret att man har svårt att jämföra det med övriga ideologier som fungerar som legitimitetsskapare och som är vaga och abstrakta.

77. Centrala subjektets problematik behandlas i Göran Therborn, Klasser och Ekonomiska system, Zenitserien nr 14, Kristianstad 1971,

78. Om det är medvetet att mannen och hans situation bildar utgångspunkt, borde anledningen härtill och de konsekvenser denna utgångspunkt får för en förståelse av kvinnans situation, ha diskuterats.

79. En enligt min mening mycket bra artikel som behandlar de konsekvenser en manlig utgångspunkt får för teori och empiri inom de samhällsvetenskapliga ämnena: sociologi, statskunskap och historia, är Drude Dahlerup, Beträktninger over de nye kvindestudiers baggrund, indhold og perspektiv, en artikel i tidskriften Politica nr 2-3 1974 (dansk tidskrift).

80. En kritik av Engels som antyder hur man ska kunna erhålla kunskap om detta förhållande är Karen Sachs, Engels revisited: Women, the organization of production and private property, i Toward an anthropology of Women, ed Reiter, New York 1975.

81. I kapitel 1 s. 137^{not 11} motiverar jag varför jag i detta och följande kapitel använder begreppet reproduktion med två olika innebörder, ~~den~~ använder det som två olika begrepp.

82. Se s. 28-29 i detta kapitel.

Kapitel 3 tem 6; Inledning till kapitlena om kvinnans rättsliga och sociala ställning

Denna historiska översikt startar med 1734 års lag och sträcker sig fram till våra dagars lagstiftning. Jag kommer inte att försöka behandla kvinnans rättsliga ställning före 1734, trots att t. ex. landskapslagarna säkert kan ge en viss bild av kvinnans rättsliga och sociala ställning i dåtidens samhälle. Skälen till att jag här avgränsar den historiska genomgången är först och främst att jag ej tror att man kan följa ett visst eller vissa sociala fenomen, utan att sätta in dem i ett helhetsperspektiv. Detta innebär att jag ej tror att man kan få en förståelse eller kunskap om kvinnans rättsliga ställning bara genom att studera denna isolerat och se på förändringar inom densamma. För att förstå innebörden i förändringarna, huruvida dessa är reella förändringar osv., måste man studera andra aspekter/områden av helheten (samhället) samt helheten som sådan, dvs. samhällets funktionssätt och ramar.

En historisk översikt som även behandlar tiden före 1700-talet skulle bli alltför omfattande. Dessutom, vilket också är ett viktigt argument för att ej göra en sådan genomgång, det skulle inte tillåta oss att dra några slutsatser om, hur kvinnans rättsliga ställning förhåller sig till den sociala i dagens svenska samhälle.

För denna översikt får detta resonemang också sina konsekvenser. Den tid som här behandlas innefattar utdöendet av det feodala produktionssättet och framväxten av det kapitalistiska produktionssättet. Förändringar av kvinnans rättsliga och sociala ställning måste ses i förhållande till den samhällsformation inom vilkas ramar förändringarna sker. Det kan här bli intressant att se hur uppkomsten och dominansen av ett nytt produktionssätt påverkar och förändrar kvinnans rättsliga och sociala ställning.

1911

...

...

...

Jag vill här påpeka att eftersom det är en historisk översikt, så har primärmaterial endast i mycket begränsad omfattning kunnat plockas fram. Följande framställning bygger följaktligen på sekundärmaterial, som när det gäller kvinnans situation, förutom att det finns ytterst litet skrivet härom, dessutom kan vara ofullständigt och bristfälligt. Detta är problem som jag ej kunnat undvika och som bara kan avhjälpas med en massiv satsning på kvinnoforskning.

KAPITEL 3 Kvinnans rättsliga och sociala ställning i mitten på 1700-talet

Inledning

Avsikten med detta kapitel är att försöka belysa vilken betydelse kvinnans rättsliga ställning, så som den fastställdes i 1734 års lag, hade för kvinnan i de olika klasserna vid denna tid. Jag kommer ej att kunna göra en fullständig beskrivning av det svenska samhället, utan endast ta fasta på de för mitt syfte väsentligaste aspekterna, nämligen klasser/befolkningsgrupper, närings- och familjeliv.¹⁾

Att dessa tre aspekter samt deras samverkan och beroende av varandra, är nödvändiga komponenter för att förstå vad kvinnans rättsliga ställning reellt har inneburit hoppas jag ska framgå av följande framställning.

Sverige på 1700-talet

Sverige på 1700-talet är ett samhälle där man kan skönja samexistensen av framför allt två produktionssätt, det feodala²⁾ och det kapitalistiska. Det feodala produktionssättet var i Sverige som "renast" (dvs. det hade en absolut dominans) i början på 1600-talet. Den feodala karaktären på den ekonomiska nivån kännetecknades av att det i princip endast var bönderna som producerade merarbete. Mot slutet av 1600-talet började det feodala produktionssättet minska i betydelse (vilket bl. a. tog sig uttryck i jordreduktionerna i slutet på 1780-talet), medan det kapitalistiska produktionssättet³⁾ långsamt börjar öka i betydelse. För att man ska kunna förstå uppkomsten av det kapitalistiska produktionssättet ska jag kortfattat ange några av huvudpunkterna i denna utveckling.⁴⁾

Adeln stod på höjden av sin ekonomiska och politiska makt i början på 1600-talet. De hade som betalning för krigsinsatser fått stora jordegendomar vilket medförde att de vid mitten av 1600-talet ägde 2/3 av Sveriges jord. Kronan förlorade därmed en säker inkomstkälla eftersom bönderna på frälsejorden var underställda adelsprivilegier och därmed ej producerade merarbete för staten. Kronans utsugning av det krympande antalet bönder kom därmed att öka. Motsättningar inom adeln (mellan s.k. hög- och lågadel) och mellan adeln och borgarna ökade. Borgarna reagerade mot adelsprivilegierna, vilka bl.a. gav adeln: ensamrätt till högre ämbeten inom förvaltningen, rätt till köp av säterier samt tullfrihet. Tullavgifter (jämte acciser) var det medel som skulle finansiera kronan, speciellt då kronans jordegendomar minskade. Att adeln utnyttjade tullfriheten och bedrev "illojal konkurrens", ökade motsättningarna mellan adel och borgare.

Flera grupper inom borgarståndet (t.ex. fabrikörer) behövde för att kunna expandera en stark, relativt autonom kungamakt som reducerade de feodala banden till förmån för det borgerliga produktionssystemet. 5)

Bondeklassen var "kungavänlig" och såg sin huvudfiende i adeln. Adelns möjligheter att förvärva rätten att uppbära skatt på frälse- och skattejord, gjorde att de kunde kräva ut orimligt många dagsverk av bönder som bodde intill säterierna och var förpliktigade till tjänst på adelsjorden. Detta medförde att ett stort antal bönder blev ruinerade och tvingades sälja äganderätten till sin jord.

Dessa motsättningar samt kronans behov av inkomster var några av de viktigaste orsakerna till reduktionen 1680 (och 1682) som innebar att stora förläningar, grev- och friherreskap samt donerade gods och förläningar skulle indragas till kronan. Samtidigt med adelns minskade makt ökar betydelsen av handel och kapital.

Hantverket fick en vidgad ekonomisk betydelse bl.a. som en följd av kronans ökade behov av vapen, textilier m.m. under krigen. Penningformen framstod alltmer som den överlägsna inkomstformen för staten. Staten får därmed intresse av att beskatta handeln. Köpmännen kunde dock ej skattas allför hårt, då det fanns en risk att handeln därmed skulle strypas. Det blir landsbygdens folk som tvingas handla med pengar och som får betala de dryga skatterna. Staten förbjuder sålunda landsköp och lanthantverk, bönderna blir tvungna att föra sina produkter förbi en tullstation för att få avsättning för sina varor. Marknaden och penningformen får härmed ökad betydelse.

Bergshanteringen (framför allt koppar och järn) och till denna kopplade tillverkningar som under denna tid gav Sverige stora inkomster krävde dock att stora mängder kapital investerades. Bristen på kapital inom landet gjorde att staten gav rika utländska finansmän möjligheter att investera i handel och bergsbruk. Kontakterna med utlandet medförde förutom kapital och arbetare (t.ex. vallonerna) också viktiga tekniska innovationer (t.ex. vallonsmide).

Bruksrörelsens och handels snabba utveckling under 1700-talet gör köpmannaskiktet allt starkare och adeln svagare. Denna process, det feodala produktionssättets minskande betydelse och framväxten av ett nytt produktionssätt, det kapitalistiska, kan vi skönja början av redan i slutet på 1600-talet. Det skulle emellertid ta mer än 200 år innan det kapitalistiska produktionssättet blev det dominerande produktionssättet.

Samexistensen och styrkeförhållandet mellan dessa båda produktionssätt kommer klarast till uttryck i förhållanden mellan och inom klasser och skikt. Men även i t.ex. lagstiftningen, kan man klart skönja dessas (dvs. produktionssättens) existens. ⁶)

För att få en bild av Sveriges befolkning på 1700-talet räcker det inte med att hålla sig till bilden av Sverige som ett ståndssamhälle. En stor del av folket stod nämligen utanför stånden och denna del växte i storlek och betydelse under tiden 1720-1850.

Vid mitten av 1700-talet var den procentuella fördelningen av landets befolkning (1,8 milj.) i de fyra stånden följande: Adeln utgjorde ca. 0,5 procent, präteståndet ca. 0,9 procent, borgarståndet (köpmän, hantverkare, fabrikörer osv.) ca 2 procent, bondeklassen ca. 50 procent och ofrälse ståndspersoner (läkare, lärare osv) ca 2 procent. Jordbruksproletariatet var den största klassen utanför de fyra stånden med ca. 20 procent. Till denna klass räknas backstugesittare, jordtorpare, inhysehjon, tjänstehjon och daglönarklassen. Övriga befolkningskategorier som är möjliga att ange i procenttal var: bruksfolk (ca. 3 %), manufakturarbetare (ca. 1 %), fattighjon (ca. 2 %). Den resterande delen av Sveriges befolkning fördelade sig på ett flertal grupper såsom t.ex. ståndens olika tjänarekategorier, grovarbetare i städerna t.ex. järnbärare och arbetskarlar, sjöfolk, lanthantverkare, stadshantverkare och gesäller. Var och en av dessa grupper utgjorde någon eller några procent av den yrkesverksamma befolkningen.⁸⁾

Statistiken från denna tid tillåter inte några säkra procentuella angivanden om kvinnornas antal inom respektive klass/befolkningsgrupp (t.ex. så har bondhustrun ibland redovisats för sig och ibland ej redovisats överhuvudtaget,⁹⁾

Den gängse uppfattningen vid denna tid var dock att kvinnorna var övertaliga i alla klasser/befolkningsgrupper. En av orsakerna härtill anses vara de långvariga krigen under Karl den XII regering.¹⁰⁾

Störst torde alltså kvinnoöverskottet fram till mitten på 1700-talet ha varit i de klasser/befolkningsgrupper varur soldater rekryterades. Detta gäller adeln, som ju huvudsakligen var ett "krigarstånd", där det vid denna tid i de giftasvuxna åldrarna gick ungefär 5 kvinnor på 3 män,¹¹⁾ bondeklassen, men framför allt de olika skikten inom jordbruksproletariatet. Jämför man statistik uppdelat på kvinnor och män utifrån den jordbruksidkande befolkningen ser man också att kvinnoöverskottet är mycket större bland backstugesittare och inhysehjon¹²⁾ än i någon av de andra

"allmogeklasserna".¹²⁾ Kvinnorna utgjorde bland backstugesittare och inhysehjon nära 70 %. Det är också troligt att antaga att antalet pigor kraftigt översteg antalet drängar. I den tillgängliga statistiken har man tyvärr ingen separat kategori för "tjänstehjon", utan dessa sammanräknas med hemmavarande barn över 15 år. Som helhet visar denna befolkningsgrupp på ett kvinnoöverskott som rimligen torde kunna tillskrivas tjänstehjonsklassen. Detsamma gäller för kategorin "barn under 15 år samt vissa andra tärande personer" (med tärande personer förstås då t.ex. undantagshjon och bräckliga backstugu- och inhysesshjon).¹³⁾ Det är också värt att notera att större delen av de 2 % fattighjon utgjordes av kvinnor.¹⁴⁾ Kvinnoöverskottet som helhet innebar givetvis också att kvinnorna fick övertaga sysslor som i "normala" fall sköttes av män.¹⁵⁾

Näringsliv

Som framgår av klass-/befolkningsgruppsstrukturen dominerades det svenska samhället under 1700-talet av jordbruket och dess binäringsar. Omkring 80 % av befolkningen hade sin huvudsakliga utkomst från jordbruket. Procenttalet stiger om man även räknar med alla tjänsteinnehavare (präster, officerare osv.) som i regel hade jord, andra kategorier som var jordägare (t.ex. brukspatroner, affärsmän) och kreatursinnehavare (vilket gällde för borgerskapet som helhet). Utanför jordbrukets sfär levde alltså endast en mycket ringa del av landets befolkning. Samtidigt med jordbruks-sysslorna var "allmogen" också sysselsatt med hantverk, hemslöjd osv. Detta att man i de olika klasserna/befolkningsgrupperna i så hög grad var mångsysslare, gör det svårt att dra bestämda gränser mellan olika grupper av näringsidkare.¹⁶⁾ Först omkring mitten på 1800-talet då industrialismen på allvar slog igenom i Sverige, skedde en radikal förändring av näringslivet.

Familj och familjetyp

För att få en uppfattning om kvinnans villkor och situation på 1700- och 1800-talet i Sverige, måste vi titta på familjen. Familjens funktioner samt de olika familjemedlemmarnas funktioner varierar dock över tid och med klass. Vi kan därför inte tala om familjen på 1700- och 1800-talet utan får tala om olika familjetyper i olika klasser/befolkningsgrupper. ¹⁷⁾ Det bör dock här påpekas att familjen, i bemärkelsen primärgrupp baserad på blodsband och äktenskap, inte är den naturliga, givna enheten för studier som syftar till en förståelse av samhällets struktur. Hushållet definierat som en sammanboende grupp som lever i en växlande grad av konsumtions- och produktionsgemenskap ¹⁸⁾ kan vara en lämpligare utgångspunkt om man t.ex. vill undersöka produktionens inriktning och omfattning i det svenska bondesamhället under 1700-talet. För vårt problem, kvinnans rättsliga och sociala ställning, blir emellertid familjen den centrala analysenheten.

Tyvärr är litteraturen på området ringa, vilket medfört att jag här endast kunnat teckna mycket grova bilder som säkert ger upphov till mer frågor än de ger svar.

Godsägarklassen ¹⁹⁾

Godsägarfamiljen var en konsumtionsenhet i den bemärkelsen att ingen i familjen nödvändigtvis deltog i produktionen, samt att man konsumerade det merarbete som bönderna hade arbetat in. Inom familjen hade kvinnan och mannen olika funktioner. När det feodala produktionssättet som kraftigast genomsyrade det svenska samhället (början och mitten av 1600-talet) fyllde feodalherren en funktion som krigsledare. Eftersom feodalherren ofta var ute i krig fick hustrun ta över ansvaret för godset. Hon fick härigenom en erkänd ställning som produktionsledare, samtidigt som hon var underställd maken. Det var ju feodalherren som ökade familjens inkomster, genom erövring av ny jord, plundring, etc. medan hustruns organisatoriska arbete inte på samma påtagliga

The first of the year was a very successful one for the
company. The sales were up to the mark and the
profits were also good. The management was very
satisfied with the results and the staff was
well rewarded. The company was in a very
strong position at the end of the year and
was well prepared for the future. The
management was very satisfied with the results
and the staff was well rewarded. The company
was in a very strong position at the end of the
year and was well prepared for the future.

1912

The second of the year was also a very successful one for the
company. The sales were up to the mark and the
profits were also good. The management was very
satisfied with the results and the staff was
well rewarded. The company was in a very
strong position at the end of the year and
was well prepared for the future. The
management was very satisfied with the results
and the staff was well rewarded. The company
was in a very strong position at the end of the
year and was well prepared for the future.

sätt ökade inkomsterna. Feodalherren var godsets och familjens enväldige härskare. Genom kungamaktens förstärkande och det feodala produktionssättets tillbakagång minskade feodalherrens auktoritet. Byteshandeln började dominera godshushållningen på godset och härmed började hustrun alltmer förlora sin roll som produktionsledare (produktionen försvann bit för bit) medan hennes roll som barnalstrare blev hennes viktigaste funktion.

Borgerskapet

Inom borgerskapet är det viktigt att skilja mellan framför allt köpmannaskiktet och hantverkarskiktet eftersom såväl familjeenheten som de enskilda medlemmarna hade olika funktioner i de två skikten.

Köpmannaskiktet ²⁰)

Köpmannen skapade huvudsakligen genom produktionsutbytet utanför familjen en vinst som han tillförde familjen. Hustrun hade ingen del i denna funktion utan var hemma och skötte hushållet vilket inte tillförde familjen några synliga inkomster. Mannen var familjeförsörjaren. Som helhet utgjorde denna familj en konsumtionsenhet, men ej en produktionsenhet.

Hantverkarskiktet

Hantverkarfamiljen utgjorde en produktiv enhet, genom att hustrun och barnen också deltog i verkstadens produktion. Trots att kvinnan hade en produktiv funktion jämställd med mannen hade hon generellt sett svårt att få samma status som mannen, t.ex. att bli mästare. ²¹) Hon var också inom familjen underställd mannen.

Frånsett hantverkarskiktet hölls alltså inte familjen inom borgerskapet samman genom den starka arbetsgemenskap som karakteriserar bondefamiljen.

För de övre skikten inom borgerskapet och framför allt för köpmannaskiktet gäller generellt att borgarkvinnan under 1600-talet

1. The first part of the report is a general introduction to the subject of the study. It discusses the importance of the research and the objectives of the study. It also provides a brief overview of the methodology used in the study.

2. The second part of the report is a detailed description of the methodology used in the study. It discusses the data collection methods, the data analysis methods, and the statistical tests used in the study.

3. The third part of the report is a detailed description of the results of the study. It discusses the findings of the study and the conclusions drawn from the results.

4. The fourth part of the report is a discussion of the implications of the study. It discusses the practical implications of the findings and the theoretical implications of the study.

5. The fifth part of the report is a conclusion. It summarizes the findings of the study and provides a final statement on the importance of the research.

6. The sixth part of the report is a list of references. It lists the sources of information used in the study, including books, articles, and other documents.

7. The seventh part of the report is an appendix. It contains additional information that is not included in the main body of the report, such as raw data, detailed calculations, and other supporting materials.

8. The eighth part of the report is a glossary. It defines the key terms and concepts used in the study, ensuring that the reader has a clear understanding of the terminology.

9. The ninth part of the report is a list of figures and tables. It provides a summary of the visual elements included in the report, such as charts, graphs, and tables.

10. The tenth part of the report is a list of footnotes. It provides additional information and references that are not included in the main body of the report.

11. The eleventh part of the report is a list of acknowledgments. It acknowledges the contributions of individuals and organizations that have supported the study.

12. The twelfth part of the report is a list of appendices. It provides a detailed list of the materials included in the appendix, such as raw data, detailed calculations, and other supporting materials.

13. The thirteenth part of the report is a list of references. It lists the sources of information used in the study, including books, articles, and other documents.

14. The fourteenth part of the report is a list of footnotes. It provides additional information and references that are not included in the main body of the report.

15. The fifteenth part of the report is a list of acknowledgments. It acknowledges the contributions of individuals and organizations that have supported the study.

hade en relativt självständig position genom att hon liksom bondhustrun ansvarade för en stor sektor av hushållets produktion. Under 1700-talet kom emellertid kvinnans arbetsinsats att förskjutas alltmer bort från den produktiva sektorn (bagarstugor, brygghus, fähus osv.) till den "inre hemvården".²²⁾ Detta berodde främst på att stigande levnadsstandard och nya konsumtionsmönster skapade en annan arbetsfördelning. Den borgerliga kvinnan fick ett allt mindre ekonomiskt ansvar och i stället betonades hennes roll som maka och mor. Ett borgerligt kvinnoideal bildades, hustrun skulle inte behöva befatta sig med praktiskt hushållsarbete. Kvinnans sysslolöshet var ett mått på status och prestige.²³⁾

Böndeklassen

Bondefamiljen var inte endast en konsumtionsenhet utan även en viktig produktionsenhet. Familjen fungerade som en relativt sammansvetsad enhet, vilket bl.a. framkommer i synen på barn. Barn betraktades som en ekonomisk tillgång som kunde ersätta anställd arbetskraft.

Det bör dock påpekas att det var gården snarare än familjen som var den primära grupperingen. Termen familj kom först in i det svenska språket via 1700-talets borgerliga kultur. Bland bönder talade man hellre om gårdsfolket eller gårdshushållet.²⁴⁾ I gårdshushållet inräknades föräldrar, barn, släktingar och tjänstefolk.

Merparten av vad som producerades inom familjen konsumerades också där. Den kvinnliga arbetskraften absorberades i hemmet, dels direkt i jordbruket, dels och kanske framför allt i förädlning av de råvaror som jordbruket frambringade.²⁵⁾ En markant arbetsfördelning fanns mellan könen i det förindustriella bondesamhället. Vad som ansågs som kvinnligt/manligt varierade dock från region till region. Jämför man ett antal förindustriella bondemiljöer, visar det sig tydligt hur betingade könsrollerna i arbetsfördel-

ningen är av lokala kulturella värderingar och skiftande ekonomiska förutsättningar. Exempel härpå är att åkerbruket i Norrland var ett kvinnoarbete (männen var oftast borta långa tider från hemmet beroende på jakt, marknadsresor osv.) medan det i Sydsverige var en typiskt manlig syssla.²⁶⁾ I allmänhet kan man dock finna att arbetsfördelningen mellan könen tar sig det uttrycket att männen ansvarar för arbetet utanför hemmet och kvinnorna för arbetet inomhus. Att män och kvinnor på detta sätt hade skilda **sfärer** och roller innebär dock ej en diskriminering eller hierarki.²⁷⁾ Med en könsmässig arbetsfördelning följde en könsmässig auktoritetsfördelning. Kvinnans viktiga produktiva funktion i bondefamiljen och den därmed följande auktoriteten är viktig att betona då den skiljer sig från den bild av kvinnan som lagarna och kyrkan gav uttryck för. Det har ofta påpekats att kvinnan, i många bondebygder och i bondesamhället som helhet, hade en långt mera självständig position än den borgerliga kvinnan under 1800-talet.

Jordbruksproletariatet

Genom att man inom majoriteten av proletariats skikt ej förfogar över produktionsmedel, kännetecknas familjetypen inom denna klass av att man ej har en produktionsgemenskap. Familjen fungerar, generellt sett, ej som en produktionsenhet utan som en konsumtionsenhet. Hustrun och mannen tillför hemmet inkomster huvudsakligen genom arbete utanför hemmet. Hustrun kunde t.ex. fullgöra vissa tjänster åt jordägaren eller åt fabrikörerna. Av 18 000 fabriksarbetare på 1750-talet var 15 000 sysselsatta inom textiltillverkning i fabrik eller i hemmen. 70-80 % av dessa var kvinnor.²⁸⁾

Avsaknaden av produktionsgemenskapen och de osäkra inkomstmöjligheterna fick effekter på familjesammanhållningen och i synen på barn. Genom att barnen ej på ett naturligt sätt kunde ingå i produktionen, blev de en ekonomisk belastning. Barnen fick därför tidigt lämna familjen för att ta anställning utanför hemmet. Stora sammanhållna familjer var därför troligen sällsynta inom de obesuttna klasserna.²⁹⁾

Sammanfattning av familj - klass/befolkningsgrupp

Gemensamt för familjen i de olika klasserna/befolkningsgrupperna är att fortplantningen, sexualiteten och socialisationen av barn skedde inom familjen. Produktionsfunktionens fullföljande inom familjen varierade dock från klass till klass. Arbetsfördelningen mellan könen och barnens roll varierade också med klass och vi kan därför säga att familjestruktur varierar med familjetyp. Detsamma kan sägas om familjeformen, då det är troligt att egendomsbärande klasser och skikt, ville begränsa egendomssplittringen och därför var intresserade av en mindre familjeform än i de klasser och skikt där behovet av arbetskraft var stort. ³⁰⁾

Eftersom det svenska samhället under 1700-talet dominerades av jordbruket och dess binäringar kan man anta att det var bondeklassens familjetyp som var den dominerande (såväl faktiskt som ideologiskt). Genom att även produktionen fullföljdes inom denna familjetyp, kunde familjeinstitutionen uppfattas som samhällets kärna.

1734 års lag avspeglar hur betydelsefull familjen var i samhället. Kvinnans rättsliga ställning liksom givetvis den sociala, var beroende på hennes civilstånd. Jag har hittills endast behandlat den gifta kvinnans ställning i produktionen och den därmed förknippade sociala ställningen. Med tanke på det kvinnoöverskott som fanns i Sverige på 1700-talet måste man emellertid beakta änkor och ogifta kvinnors ställning i de olika klasserna. För att kunna göra detta måste man emellertid först se vilka möjligheter eller hinder lagarna fastställt för den ensamma kvinnans självständighet.

Kyrkan och kvinnan ³¹⁾

Innan jag tar upp 1734 års lag till behandling ska jag kortfattat ta upp kyrkans syn på kvinnan. Kyrkan och dess ideologier spelade en stor roll i bondesamhället. Genom hela samhället skär kyrkans treståndslära; läran om kyrkoståndets, det politiska

ståndets och hushållsståndets förpliktelser. Dessa förpliktelser, som var Luthers sammanfattade syn på det andliga och världsliga regemente som människan i sitt dagliga liv är underordnad, fanns i form av bibelord i något som kallades "hustavlan" i Lilla Katekesen. Lydnad och hörsamhetsplikten betonades starkt i hustavlan. Kyrkoståndet, vilket innefattar "guds ords tjänare" samt åhörare, står främst. Här framhålles för åhörarnas del plikten att lyssna till sina lärare, att akta och lyda dem samt sörja för deras uppehälle. Efter kyrkoståndet kommer det politiska ståndet med budskap för den världsliga överheten och för "undersåtar^{-arna}". Överheten får veta att den är av Gud, medan det för undersåtar^{-arna} inpräntas i ett flertal bibelord att det är deras plikt att vara lydiga, att vara all mänsklig ordning underdåniga. Det tredje ståndet, hushållsståndet innehåller de förpliktelser olika grupper inom hushållet har gentemot varandra. De olika grupper som behandlas är gifta män och kvinnor, föräldrar och barn, husbönder och matmödrar, tjänstefolk, ungt folk och änkor. I bibelorden som gäller detta stånd kommer den lutherska kyrkans syn på kvinnan klart fram. Exempel härpå är uttryck som: som det svagare kärilet bör hustrun kunna räkna med mannens medkänsla och hans plikt är att älska henne, hustrun skall vara sin man underdånig och mannen är hustruns huvud. Dessa uppfattningar om kvinnan fördes ut genom katekesläsning, lysning, husförhör och söndagspredikningar. Även mans- och kvinnosidan i kyrkan får ses som ett exempel på hur kyrkan gjorde en åtskillnad mellan könen.

1734 års lag

1734 års lag innehöll rättsligt sett få nyheter utan anslöt sig till tidigare rättspraxis. Avsikten med lagen var inte att skapa en ny rätt utan att ge den svenska rätten en enkel och lätthanterlig form. Som helhet var 1734 års lag opåverkad av upplysningstidens idéer, vilket bl.a. tog sig uttryck i en "ålderdomlig" straffrätt.³²⁾ Jämfört med andra länder i Europa, ansågs Sverige vara konservativt på lagstiftningsområdet, särskilt när det gällde

kvinnan och hennes plats i familjen.³³⁾ Lagverket speglar de klassmässiga förhållandena i landet, vilket bl. a. kommer till uttryck i inskränkningar i skattebondens jordäganderätt,³⁴⁾ samt i jordlegorätten, som speglar adelns övermakt.³⁵⁾ Att den feodala strukturen dock höll på att luckras upp kommer till uttryck i lagstiftningen bl.a. i att adelns privilegier minskade samt att böndernas ställning något förändrades genom 1723 års skatteköpsförordning som gjorde det möjligt för ofrälse, med vilka bönderna jämställdes, att inköpa och besitta frälse strö- gods (det "ypperliga frälset" förbehölls fortfarande adeln).³⁶⁾

1734 års lag och kvinnans rättsliga ställning

De viktigaste bestämmelserna i 1734 års lag, dvs. de bestämmelser som i hög utsträckning kan förväntas ha bestämt och haft stor betydelse för kvinnans sociala ställning, är bestämmelserna om kvinnans myndighet, arvs- och gifterätt samt hennes försörjningsmöjligheter.

Kvinnans myndighet

Såväl den gifta som den ogifta kvinnan var omyndig. För den gifta kvinnan stadgades: "Sedan man och qwinna sammanvigde äro, tå är han hennes rätte målsman och äger söka och swara för henne".³⁷⁾ En genomgång av bestämmelser och praxis visar att detta målsmanskap bestod i mannens "husbondevälde, förvaltningsrätt och målsäganderätt" över hustrun.³⁸⁾

Husbondeväldet innebar mannens myndighet över alla husets medlemmar, deras person likväl som deras egendom.³⁹⁾ Den äkta mannens husbondevälde sträcker sig historiskt tillbaka till den germanska rätten, där husfadern hade samma makt och myndighet som den romerska rättens "pater familias".⁴⁰⁾ Detta kunde bl.a. ta sig uttryck i att mannen hade rätt till en skälig aga av hustrun.⁴¹⁾

Målsmansrätten, dvs. mannens förvaltningsrätt och målsäganderätt i förhållande till hustrun, hennes egendom och deras gemensamma egendom, har sin historiska förankring i den germanska rätten som gav full rättskapacitet åt den som grundat och förestår ett hushåll.⁴²⁾ Det verkar som om en viss överlappning av begreppen förekommit. Husbondebegreppet, som innebar myndighet över personer och egendom kan sägas innefatta även förvaltningsrätten och målsäganderätten. Anledningen till att man använder de sistnämnda begreppen kan vara att man velat specificera husbondeväldets innebörd (husbonden bestämmer över hustrun och barnen inom och utanför hemmet (målsäganderätten) och förvaltningen av familjens egendom (förvaltningsrätten)).

Målsmansrätten innebar framför allt att mannen ensam hade befogenhet att förvalta såväl enskild som gemensam egendom, samt att mannen var målsman för hustrun och barnen. Man fick dock ej avyttra hustruns egendom utan hennes och hennes arvingars samtycke. Målsmanskapet innebar för den gifta kvinnan att hon ej fick framträda offentligt, det var mannen som hade den aktiva medborgarrätten, som uppträdde som familjens företrädare gentemot staten, som skötte kontakterna utåt. De yttre rättigheter hustrun uppnådde i samband med äktenskap bestod huvudsakligen däri att hon följde mannens stånd och villkor. Inom hemmets sfär hade hon vissa befogenheter, såsom sluta köp och avyttra egendom till mindre värde, samt försäljning av egendom för att klara sitt uppehälle då mannen förlöpt henne eller farit på pilgrimsfärd.⁴³⁾

Den ogifta kvinnans myndighet reglerades genom bestämmelsen: "Mö, af whad ålder hon vara må, stånde under förmynderskap".⁴⁴⁾ En viss myndighet var dock möjlig att uppnå för den ogifta kvinnan genom den kungliga dispensrätten. Fadern var sin dotters förmyndare och giftoman, efter hans död "moder med skyldaste fränders råd".⁴⁵⁾ Dvs. kvinnan, som kunde ingå äktenskap redan vid 15 års ålder (medan mannen måste vara 21 år), hade inte rätt att gifta sig med vem hon ville.⁴⁶⁾

Änka fick som regel full myndighet över egen person och egendom, vilket kommer till uttryck i bestämmelsen: "Enka råde sig och gods sitt sielf".⁴⁷⁾ Härigenom fick hon rätt att framträda som självständigt handlande rättssubjekt, vilket bl.a. innebar att hon fick förvalta sin egendom, giftorätten i det skiftade boet samt morgongåvan. Detta innebar också att hon inte lydde under någon giftoman utan hade rätt att själv bestämma om nytt giftemål. Full rättslig jämställdhet med mannen uppnådde hon dock ej (i myndighetsavseende), hon hade t.ex. inte rätt att oinskränkt träda i mannens ställe som sina barns förmyndare.⁴⁸⁾

Arvsrätten

När det gäller arvsrätten konfirmerades skillnaderna mellan stads- och landsrätt i 1734 års lag. Inom stadsrätten gällde att sonen och dottern ärvde lika mycket, landsrätten gav sonen rätt till dubbelt så mycket som dottern. Bestämmelsen i kapitlet om bröstarv lyder: "Dör fader, eller moder, ärfwe tå Frälsemans och Bondes son efter landsrätt två lotter, och dotter triiung. Men efter stadsrätt, tage Preste och Borgares son halft, och halft dotter. Dock skiftes efter landsrätt then jord, med boskap och åker redskap, som Borgare å landet äger: och efter stadsrätt Frälsemans och Bondes hus och tomt i staden".⁴⁹⁾ Det bör påpekas att denna bestämmelse inte gick igenom utan debatt. Ett antal kommissionsmedlemmar hade uttalat sig för en reformering till kvinnans fördel, även inom landsrätten skulle dottern ha rätt till halva arvet.⁵⁰⁾ Denna reformtanke föll emellertid, då den inte fick något gensvar från vad man ansåg som inflytelserikt håll.⁵¹⁾

Giftorätten

Giftorättsbestämmelserna överensstämmer med arvsrättsbestämmelserna. Storleken på kvinnans giftorätt avgjordes utifrån land/stad och stånd/klass.⁵²⁾

Något som förutom de tidigare nämnda stadgandena också spelade en viktig roll för kvinnans ekonomiska ställning är bestämmelserna

hur arvet skulle skiftas. Tagelottssystemet ⁵³⁾ innebar ett stadfästade av broderns rätt att ta ut sin arvslott före systemen. Detta system som kunde leda till att systemen fick betydligt sämre arvslott, gällde endast landsrätten.

Gränsdragningen mellan stads- och landsrätt i 1734 års lag har ett intressant undantag i den s.k. Värends rätten. I Värends härad rådde nämligen både före och efter 1734 års lag, en sedvanerätt som gav hustrun lika giftorätt med mannen och systemen lika arvsrätt med brodern. Denna sedvanerätt ansågs vara ett särskilt rättsgiltigt privilegium, vilket liksom övriga privilegier skyddades genom stadfästelseresolutionen för 1734 års lag (vilken innebar att lagen ej skulle upptaga rättigheter som var skyddade genom särskilda privilegier). ⁵⁴⁾

Morgongåvan

Morgongåveinstitutet bör också beröras något då det hade en ekonomisk funktion genom att verka som änkeunderstöd ända fram till nya Giftermålsbalken (1921).

Vid äktenskapens ingående förekom gåvoväxling mellan de två parterna och deras ätter. Morgongåvan intog här en särställning och finns omtalad i **de äldsta lagarna**. Namnet kommer från att gåvan gavs eller stadfästes dagen efter bröllopsnatten. Syftet med morgongåvan var att fungera som änkeförsörjning och gåvan utbetalades först efter mannens död. Gåvan förvaltades av mannen men var hustruns enskilda egendom. ⁵⁵⁾ Genom 1734 års lag fick morgongåvan delvis en ny karaktär genom att det inte längre var tal om någon frivillig gåva. Trots att det i GB:9:2 talas om gåva heter det nämligen också att denna skall givas före vigseln, vilket tolkades så att även om morgongåvan aldrig blivit utlovad skulle det anses som om den varit det. Morgongåvan var villkorlig, vilket bl.a. innebar att det förutsattes att kvinnan överlevde mannen samt att hon fick återlämna morgongåva i fast egendom om hon gifte om sig.

Det ofullkomnade äktenskapet⁵⁶⁾

Det ofullkomnade äktenskapet var en institution som skulle garantera ett visst skydd mot "fästekvinna" som blev övergiven. Den ekonomiska ersättning som den övergivna kvinnan kunde få (om förbindelsen domfästes) var giftorätt i makens bo. I denna bemärkelse åtnjöt hon samma rätt som den lagligt gifta kvinnan. Någon försörjningsplikt gentemot varandra hade dock inte "makar" utan barn. Hade eller skulle den övergivna kvinnan föda mannens barn hade hon rätt till bidrag för förlossningskostnaderna samt försörjning i minst 6 veckor före och 6 veckor efter nedkomsten. Beträffande barnens vårdnad och förmynderskap betraktades föräldrarna som icke-gifta, men barnen kallades trolovningsbarn eller äkta barn.⁵⁶⁾

Lagstadgade hinder eller rättigheter för den kvinnliga yrkesutövningen

Det fanns inga stadganden i 1734 års lag som hindrade kvinnorna från att arbeta i fabriker och manufakturen. Däremot så fanns lagregler som utestängde dem från anställning inom statsförvaltningen, samt hindrade dem från att bli självständiga företagare, såvida de ej kunde överta makens yrke.⁵⁷⁾ Handelsbalken i 1734 års lag känner icke heller någon annan än en man, då den talar om hantverk och burskap.⁵⁸⁾ Några enstaka kungliga resolutioner på 1700-talet, utvidgade dock något möjligheterna för den kvinnliga yrkesutövningen. Exempel härpå är tillstånd att saluföra till nipperhandel hörande varor (ex. garn, fransar, band, mössor m.m.).⁵⁹⁾

Ett lagstadgat hinder för kvinnorna att "fritt" välja bland de yrken som erbjöds kvinnorna, var hennes omyndighet. En ogift eller gift kvinna var tvungen att ha faderns eller mannens tillstånd till förvärvsarbete.

1734 års lag och uppfattningar om kvinnan

Man kan fråga sig vilka uppfattningar om kvinnan som ligger bakom den lagstiftning vi här redogjort för. Att den romerska rätten med dess uppfattningar om könens olika egenskaper, mannens mundium, patria potestas och kvinnans sexus infirmitas, fragilitas, levitas animi⁶⁰⁾ har haft stort inflytande inom rättsvetenskapen före tillkomsten av 1734 års lag finns belagt.⁶¹⁾ En av de mest framstående personerna inom svensk lagfarenhet under stormektstiden, Claes Rålamb, framhåller 1674 att "Qwinnespersoner i gemeen äre eenfaldige/och lätteligen kunna uthi the saker som icke är theras dagelige handtering/blifwa fixerade och be- dragne".⁶²⁾

Denna andliga underlägsenhet uppfattades av flera jurister som grundad i den gudomliga ordningen. Professor David Nehrman har i föreläsningar på 1740-talet över 1734 års lag, bl.a. uttryckt följande: "Thetta (mannens målsmannaskap) har sin första grund i Guds ord".⁶³⁾

Förutom uppfattningen om kvinnans andliga underlägsenhet finns uppfattningen om hennes underlägsna fysiska styrka. Den sistnämnda uppfattningen antages bl.a. ha bidragit till mannens ställning som caput repraesentativum.⁶⁴⁾ Dessa uppfattningar om kvinnan medförde att man uppfattade lagarna som gjorda i kvinnans intresse, man ville skydda kvinnan. Kvinnan skulle få sin om- tänksamme beskyddare i mannen; maken eller fadern.

Jag tror emellertid att det är viktigt att man inte ser dessa och liknande uppfattningar om kvinnan, som de direkta orsakerna till kvinnans rättsliga ställning. Kvinnoförtrycket har alltid materiella orsaker, både sådana som föreligger vid den tidpunkt som studeras (t.ex. mitten av 1700-talet) som sådana som ligger väldigt långt tillbaka i tiden (patriarkatets uppkomst och dess följder). Inskränkningarna i kvinnans myndighet t.ex. hade säkert sina främsta orsaker i familjen som en patriarkalisk enhet, dvs. i orsaker som ligger långt tillbaka i tiden. Inskränkningarna i kvinnans arvsrätt däremot berodde främst på att man vid den tiden

ej ville splittra jorden.⁶⁵⁾ Att man inskränkte kvinnans och ej mannens arvsrätt hade dock sina orsaker i patriarkatet. Änkornas rättsliga ställning tyder på att det inte var fråga om ett generellt underkännande av kvinnans kapacitet. Det verkar som kvinnorna fränkändes sin kapacitet och fick en underordnad ställning främst då hon befann sig i ett patriarkalt förhållande (som dotter eller maka). Med andra ord, kvinnor som ej konkurrerade med männen, kunde uppnå en nästan jämlik rättslig och i viss mån även jämlik social ställning med männen.

Kvinnans rättsliga ställning vid en viss tidpunkt menar jag alltså är en "effekt" av materiella orsaker av båda slag (dvs aktuella-materiella samt orsaker som hänger ihop med patriarkatet). I en enskild lag kommer de båda orsakskategorierna ofta till uttryck även om någon av dem kan vara den dominerande orsakskategorin.

Diskussion av innebörden av kvinnans rättsliga ställning för kvinnan i olika klasser vid mitten av 1700-talet

För godsägarklassens kvinnor, gifta eller ogifta, innebar lagreglerna om myndighet, arvsrätt eller giftorätt säkert kännbara orättvisor. Ofta kunde stora egendomar stå på spel och kvinnan fick finna sig i mannens förvaltning av dessa samt att vid arv och giftorätt få en mindre och kanske också en sämre del (tagelottssystemet) än mannen/brodern. Mannens/faderns målsmanskap kunde säkert också kännas hårt för denna klass kvinnor, då de ofta hade fått ägna en stor del av sin tid åt studier, ibland mer än brodern/mannen, vilket kunde göra det svårt för dem att finna sig i att vara tillbakahållna i förvaltningen av hemmet och i kontakterna utåt.

Inom borgerskapet som helhet är det tänkbart att kvinnan, gift eller ogift, framför allt om hon var utbildad, upplevde sin omyndighet som oriktig och förnedrande. Arv och giftorätsreglerna var dock inom denna klass de samma för de båda könen. Beträffande försörjningsmöjligheterna så måste den diskriminerande lagstiftningen ha spelat en betydligt större roll för borgerskapet än för godsägarklassen. För köpmannaskiktet erbjöds det försörjningsmöjligheter för i princip

endast handlareänkor. ⁶⁶⁾ Ogifta kvinnor var tvungna, om de ville behålla sin status och miljö, att gifta sig eller stanna kvar i föräldrahemmet, några andra försörjningsmöjligheter fanns i princip ej. Så länge detta skikt var litet och antalet ogifta kvinnor ej var stort, utgjorde de ogifta kvinnornas försörjningsmöjligheter dock ej något problem.

Inom hantverkarskiktet måste den rättsliga regleringen av kvinnans försörjningsmöjligheter ha spelat en större roll än för köpmannaskiktet. Hustrun och döttrarna deltog i hantverksproduktionen och lärde sig sålunda ett yrke. Trots att de hade en produktiv funktion jämställd med mannens (till skillnad från köpmannaskiktets kvinnor), var det huvudsakligen via äktenskapet de kunde få utöva sitt yrke.

För bondeklassens kvinnor torde arv och giftorättsreglerna varit betydelsefulla. Däremot var nog inte den rättsliga regleringen av kvinnans myndighet och försörjningsmöjligheter av avgörande betydelse för hennes sociala ställning. För den ogifta kvinnan fanns det inga hinder för försörjningsmöjligheter inom jordbruket.

Inga av de här behandlade lagarna torde ha haft någon större betydelse för kvinnans ställning inom jordbruksproletariatet. Oftast fanns inga egendomar att tvista om, vilket medförde att arv och giftorättsreglerna ej var så viktiga som för de egendomsägande klasserna. Kvinnoöverskottet, änkor eller ogifta, som inom denna klass var stort, fann möjligheter till försörjning inom jordbruket, som t ex tjänstehjon, och inom den framväxande industrin. Problemet för denna klass kvinnor var snarare att det saknades regler som skyddade dem från en alltför hård exploatering.

För kvinnan i samtliga klasser/befolkningsgrupper, utom möjligtvis jordbruksproletariatet, torde giftomannainstitutet (att kvinnan ej hade rätt att gifta sig med vem hon ville) ha upplevts som något av det värsta i den rättsliga ojämlikheten mellan könen.

Som framgår av denna korta genomgång innebar och upplevdes säkert kvinnans rättsliga ställning olika inom de olika klasserna/befolkningsgrupperna. Arv och giftorättsreglerna hade betydelse främst för

...for the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...

...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...

...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...

...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...

...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...

...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...
...the ...

de egendomsägande klasserna (godsägar- och bondeklassen), myndighetsreglerna främst för de klasser/befolkningsgrupper där produktionsgemenskapen mellan könen saknades (godsägarklassen och köpmannaskiktet) och reglerna om försörjningsmöjligheter främst för de utanför jordbruket utbildade eller yrkeskunniga skikten (t ex hantverkarna).

När jag nu fortsätter den historiska genomgången fram till dags dato kommer jag att studera vilka intressen som ligger bakom den lagstiftning som tillkommit eller ändrats efter 1734 (när det gäller kvinnans rättsliga ställning) samt vad den har haft för konsekvenser för kvinnan i olika klasser/befolkningsgrupper.

Noter

- 1) I kapitel 1 motiveras varför dessa "faktorer" är nödvändiga vid studiet av kvinnans rättsliga och sociala ställning.
 Då den övervägande delen av det sekundärmaterial jag har använt mig av i denna historiska översikt har sammanställts av icke-marxister, har jag inte konsekvent kunnat använda mig av en marxistisk klassindelning. Så tex tvingas jag tala om borgerskapet, medveten om att detta innehåller ansatser till flera klasser (och skikt), som tex borgarklassen och småborgerligheten. Detsamma gäller begreppet medelklass, som ej är en klass i marxistisk bemärkelse, men som är en indelningsgrund i det material jag varit hänvisad till. I vissa fall kan dock en relativt stor om ej fullständig överensstämmelse finnas mellan en icke-marxistisk och en marxistisk klassindelning, tex indelningen i bönder och proletariat.
 För att undvika en mängd problem använder jag för tiden fram till 1900-talet samma indelningar (och med samma innebörd) som har använts i det material som jag har utgått ifrån. I de fall som dessa indelningar stämmer någorlunda överens med vad som i marxistisk bemärkelse menas med klass, använder jag klassbegreppet. Först när det gäller 1900-talet använder jag emellertid klassbegreppet i en mer entydig bemärkelse.
- 2) I Perry Anderson, Övergångar från antiken till feodalismen, Lund 1977, s 133-138 finns en kortfattad redogörelse för det feodala produktionssättets karakteristika. Samma verk innehåller också en redogörelse för säregenheterna i den svenska feodalismen (s. 157-164). Författaren menar bl a att de agrara produktionsförhållandena i Sverige aldrig helt kom att feodaliseras, vilket medförde att det feodala produktionssättet ej kom att genomsyra det svenska samhället så fullständigt som i de flesta andra väst-europeiska länder.
- 3) För en definition av det kapitalistiska produktionssättet, se kapitel 2, s 23-24

- 4) Uppgifterna under de följande styckena är, om inget annat anges, hämtade från Eli F Heckscher, Svenskt arbete och liv, Stockholm 1968, s 135-136.
- 5) K Marx, Kapitalet, första boken. Uddevalla 1970, s 637.
- 6) Exempel på reproduktionssättens uttryck i lagstiftningen ges under avsnittet 1734 års lag .
- 7) En redogörelse för Sveriges befolkning uppdelad på stånd och klasser finns i Sten Carlsson - Jerker Rosén, Svensk historia del 2. Stockholm 1961 s 67-89.
- 8) För en fullständigare redogörelse för befolkningens fördelning efter stånd och sysselsättning i mitten på 1700-talet hänvisas till Historisk Statistik för Sverige, del 1, Stockholm 1969, tabell 21. .
- 9) Se t ex Nils Wohlin, Den jordbruksidkande befolkningen. Stockholm 1909, s 24, där han diskuterar kvinnokönet i statistiken.
- 10) Den Svenska Historien del 6. **Albert Bonniers förlag, Stockholm 1967,**
s 12.
- 11) A.a. s. 12.
- 12) Wohlin, a.a. s 26-27, tabell h och j.
- 13) A.a., s 23 samt tabell j s 27.
- 14) Svensk historia del 2 s 86.
- 15) Den Svenska Historien del 6, a.a. s 12.
- 16) Svensk Historia del 2 s 40.
- 17) För en redogörelse för detta samt hithörande begrepp se kapitel 1 s 9.
- 18) Mats Hellspong - Orvar Löfgren, Land och Stad. Lund 1972, s 227.
- 19) Familjen i godsägarklassen och borgerskapet finns kortfattat beskriven i Holger Nilén, Familjen förr och nu. Lund 1973, s 64-67.
- 20) Även andra grupper inom borgerskapet har en familjetyp som påminner om köpmannaskiktets, t ex fabrikörer.
- 21) Se under avsnittet lagstadgade hinder eller rättigheter för den kvinnliga yrkesutövningen .
- 22) Hellspong - Löfgren. a.a. s 273.
- 23) A.a. s 274.
- 24) A.a. s 232.

- 25) Ronny Ambjörnsson, Kvinnofrågan i Sverige. Artikel i Häftet för kritiska studier nr 7-8 1974 s 28.
- 26) Hellspång - Löfgren a.a. s 246.
- 27) Joan W Scott - Louise A Tilly, Women's work and the family in nineteenth-century Europe, artikel i Journal of Interdisciplinary History, winter 1975, s 44-45.
- 28) L Wahlström, Den svenska kvinnorörelsen. Stockholm 1933, s 20.
- 29) Hellspång - Löfgren a.a. s 266.
- 30) Uppgifter som talar för en dylik tolkning framkommer bl a i en artikel av David Gaunt, Barnbegränsning förekom redan för 200 år sedan, Forskning och Framsteg nr 5/6 1977. Även de obesuttna klasserna torde vara för en familjebegränsning, vilket texten på s 59 i detta kapitel talar för.
- 31) Följande framställning bygger på uppgifter från Eva Åsbrink, Genom portar, Uppsala 1959, kapitel 2. Denna avhandling behandlar svenska kyrkans kvinnosyn kring 1800-talets början.
- 32) Den svenska Historien del 6, a.a. s 73 samt Svensk Historia del 2, a.a. s 120.
- 33) Rubinae Harold-Claesson, Svensk Äktenskapslagstiftningsreform. Del av avhandling i historia, kvinnohistoriska avdelningen, Göteborg, odaterad, s 1.
- 34) Minnesskrift ägnad 1734 års lag del 2. Stockholm 1934, s 97-135.
- 35) A.a. s 199-217.
- 36) Den svenska historien del 6, a.a. s 43 och Svensk historia del 2, a.a. s 243.
- 37) Sveriges Rikes Lag 1734, GB IX Cap. 1 §.
- 38) I Åsbrink a.a., s 14 hänvisas till: Stael von Holstein, Mathilda, Målsmanskapet och Kvinnans ställning inom äktenskapet enligt gällande svensk rätt. Stockholm 1908, s 8 ff. W Bergstrand, Den svenska kvinnans rättsliga ställning. Stockholm 1883 s 31 ff samt J Hellner, Hustrus förmåga att rättshandlingar. Lund 1895 s 50, s 72.
- 39) Hellner a.a. s 1.
- 40) Gerhard Hafström, Den svenska familjerättens historia. Lund 1974 s 52.
- 41) A.a. s 52.

- 42) Hellner, a.a. s 19.
- 43) Hafström a.a. s 53.
- 44) Sweriges Rikes Lag 1734. ÄB XIX Cap. 2. §.
- 45) A.a. GB, 1 Cap. 2. §.
- 46) A.a. GB, 1 Cap. 6 §.
- 47) A.a. ÄB, XIX Cap. 3 §.
- 48) A.a. ÄB, XX Cap. 2 §.
- 49) A.a. ÄB, II Cap. 1 §.
- 50) Åsbrink a.a. s 17-18.
- 51) G Hafström, Hatt och Huva. Artikel i Svensk Juristtidning 1958 s 281.
- 52) Sweriges Rikes Lag 1734, GB X Cap.
- 53) Åsbrink a.a. s 20.
- 54) För en diskussion om orsakerna till Värendkvinnornas ställning beträffande arvs- och giftorätt se Hafström a.a. 1974, s 64-65.
- 55) Hafström a.a. s 60.
- 56) Se Sweriges Rikes Lag, GB Cap. 3 § 9 samt Cap. X.
- 57) J Rössel, Kvinnorna och kvinnorörelsen i Sverige 1850-1950. Stockholm 1950, s 21-22.
- 58) Sweriges Rikes Lag 1734, HB Cap. III.
- 59) Åsbrink a.a. s 24.
- 60) Hellner a.a. s 5.
- 61) I Åsbrink, a.a., s 14 hänvisas till: J Loccenius, Synopsis Juris Privati, Ad Leges Svecanas Accomodata. Edition Tertia. Gothoburgi, M.Dc. LXXIII.
- 62) I Åsbrink, a.a. s 14-15 hänvisas till: C L Rålamb, Observationes juris practicae. Thet är Åthskillige Påminnelser vthi Rättegångs Saker. Stockholm 1674.
- 63) I Åsbrink, a.a., s 14-15 hänvisas till: D Nehrman, Föreläsningar öfwer Giftermåls Balken, Hållne wid Kongl. Akademien i Lund. Stockholm 1747.
- 64) I Åsbrink, a.a. s 14 hänvisas till: S Grubbe, Filosofisk Rätts- och Samhälls-Lära. Förra delen Uppsala 1839.

- 65) Att det förhåller sig så tyder bl a debatten om kvinnlig arvsrätt på 1800-talet på, se mer härom kapitel 4 under avsnittet rörande kvinnans civilrättsliga ställning.
- 66) H Lindström, Näringsfrihetens utveckling i Sverige 1809 - 1836 s 65 ff, 209 ff. Göteborg 1923 diss.

KAPITEL 4 Kvinnans rättsliga och sociala ställning 1750-1850

Klasser/befolkningsgrupper och näringsliv 1750 - omkring 1850

Under senare delen av 1700-talet och under hela 1800-talet skedde en markant folkökning. År 1720 uppgick den svenska befolkningen till mellan 1,4 och 1,5 milj, år 1800 hade den stigit till 2,3 milj och 1860 var den uppe i nära 3,9 miljoner. Under denna tid (1720-1860) var landsbygdens andel av befolkningen ungefär lika stor. Nästan hela trycket av befolkningsökningen föll alltså på jordbruket. ¹⁾

Denna befolkningsökning jämte kapitalets ökade betydelse medförde förändringar inom och mellan klasserna/befolkningsgrupperna, samt förändringar i jordbrukets organisation. Jag ska här kortfattat försöka redogöra för de allmänna dragen i dessa förändringar.

Systemet med tegeskiftade byar började under 1700-talet allt mer komma i konflikt med produktionen. För att få en ökad avkastning fordrades större enheter som möjliggjorde växelbruk i stället för träda, järnplog och harvar. Ägosplittringen var stor och det blev svårt att införa vissa nya produktionsmetoder som krävde större enheter. Det gamla byalaget förusatte också en stor likhet mellan olika bönder som inte längre fanns. Skiftesreformen kan ses som ett svar på dessa nya förhållanden (Storskiftet 1757, 1762 och 1786, Laga skiftet 1827 och Enskiftet 1803, 04, 07).

I början av 1700-talet ökade proletariseringen av bönderna. Förbudet mot hemmansklyvning (1720,-21) och tjänstehjonsstadgan (1736), som innebar att bonden endast fick ha en son och en dotter hemma, är tecken härpå.

Motiven för dessa stadgor anses ha varit att man ville upprätthålla bondeklassens "besuttenhet" så att den skulle kunna fullgöra sina skatteförpliktelser.

Ett annat skäl anses ha varit att man ville öka de egentliga lönearbetarnas antal och således skapa bättre tillgång på arbetskraft för storgodsen. ²⁾ Tjänstehjonsstadgan innebar i princip arbetstvång för alla som ej hade formellt "laga försvar". Härigenom kunde man sätta ett stopp för lösariveriet och samtidigt få billig arbetskraft.

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

OF THE UNITED STATES OF AMERICA

The history of the United States is a story of growth and development. It begins with the first settlers who came to the continent, and continues through the years of exploration, settlement, and the struggle for independence. The story is one of a people who have built a great nation from a small group of pioneers.

The early years of the United States were marked by a period of rapid expansion. The country grew from a small strip of land along the Atlantic coast to a vast empire that stretched across the continent. This growth was the result of the courage and determination of the American people.

The American Revolution was a turning point in the history of the United States. It was a struggle for freedom and independence, and it resulted in the birth of a new nation. The American people fought bravely against the British, and they won their freedom. The Revolution was a great achievement, and it is a source of pride for all Americans.

The American Civil War was another great chapter in the history of the United States. It was a struggle for the preservation of the Union, and it resulted in the abolition of slavery. The Civil War was a great achievement, and it is a source of pride for all Americans.

The American people have built a great nation, and they have done so through the courage and determination of their forefathers. The history of the United States is a story of growth and development, and it is a story that continues to this day.

The American people are proud of their history, and they are proud of the achievements of their forefathers. They are proud of the freedom they have won, and they are proud of the great nation they have built.

Efter hand började merkantilistiska tankegångar om befolkningen göra sig hörda. Man menade att en stor folkmängd var en källa till styrka och rikedom för staten. En stark folkökning skulle, menade man, främja landets militära styrka, hålla lönerna nere och leda till en snabb tillväxt av nationalrikedomen.³⁾ Dessa tankegångar som slog igenom politiskt efter mitten på 1700-talet resulterade i att lagstiftningen om hemmansklyvning mjukades upp, hindren för anläggande av torp och backstugor undanröjdes samt hotet att tvingas till tjänst enligt legostadgan mildrades.⁴⁾

Befolkningen ökade och att jordbruksproletariatet ökade så kraftigt berodde dels på de sistnämnda faktorerna (att man tillät hemmansklyvning, anläggning av torp och backstugor) men också på de olika skiftena, samt hur samtliga dessa faktorer kom att samverka så att en allt större del av befolkningen proletariserades.

Genom att byarna sprängdes (Enskiftet) tvingades ofta småbönderna att flytta utanför byn och där göra nyanläggningar. För att kunna klara dessa blev de tvungna att skuldsätta sig vilket ofta medförde att många blev tvungna att sälja sin jord och följaktligen proletariserades.

Laga skifte medförde större brukningsenheter och genom nyodling även större åkerareal. Genom de tekniska förbättringar som härmed möjliggjordes blev jorden ett vinstgivande spekulationsobjekt för storgodsägare, köpmän, storbönder osv. Den ökade efterfrågan på jord medförde långtgående hemmansklyvning. Därigenom uppkom ett stort skikt inom bondeklassen som på gr av sin otillräckliga åkerareal tvingades ta arbete vid sidan av sitt eget jordbruk, de proletariserades.

Från 1720 till 1850 ökade böndernas andel av jorden från 30% till 60%.⁵⁾ Den självägande bondeklassen under denna tid gick ner från 50 till ca 33%,⁶⁾ medan de halvproletära och proletära klasserna mångdubblades och ökade sin andel av befolkningen från 20 till 40% (torpare, backstuge- och inhyseklasserna fyrdubblades, tjänstehjon, biträden och hemmavarande barn fördubblades).⁷⁾

Klasskillnaderna på landsbygden skärptes härmed. Bönderna fick tillgång till billig arbetskraft, jordbruksproduktionen ökade och Sverige

började exportera spannmål. Böndernas, framför allt storböndernas ekonomiska och politiska ställning förbättrades medan jordbruksproletariatet fick det sämre.

Idéer om befolkningsökning underlättar befolkningsökningen, vilket får svåra konsekvenser för de sämst ställda klasserna. Skiftena koncentrerar jordegendomarna och gör jorden mer värdefull. Småbönder tvingas p g r a bl a befolkningsökningen till hemmansklyvning på den allt mindre del av jorden som denna klass besitter. Detta medför att stora grupper inom denna klass proletariseras. Proletariseringen utgjorde en nödvändig förutsättning för industrialismens framväxt genom att jordbruksproletariatet kunde förse industrin med arbetskraft.

Adeln och prästeståndets andel av befolkningen minskade (adeln från 0,5 till 0,3% och prästeståndet från 0,9 till 0,5%), medan borgarståndet och det s k ofrälse ståndet höll sig konstant. Även om de sistnämnda ståndet ej ökade procentuellt, ökade deras ekonomiska och politiska betydelse. ⁸⁾

Inom borgarståndet skedde också betydande förändringar under första hälften av 1800-talet. Köpmän och fabrikörer går mot bättre tider, medan borgerskapets stora massa, hantverkarna, får det sämre genom skråväsendets upplösning och hantverkets indragande under en kapitalistisk produktionsordning.

Det är förutom storbönderna främst det handlande borgerskapet och de ofrälse ståndspersonerna som vinner politisk och ekonomisk terräng under 1800-talet. Termen "medelklass" (belagd första gången 1792) används i historiska översikter främst för dessa båda kategorier. ⁹⁾

Kvinnoöverskott och klasser/befolkningsgrupper

Inom samtliga klasser/befolkningsgrupper sjönk kvinnoöverskottet mellan åren 1750-1850. ¹⁰⁾ Ett visst kvinnoöverskott kvarstod dock, speciellt bland de äldre åldersgrupperna (av 55-59-åringarna var 1840 56% kvinnor).

På 1830-talet sjönk äktenskapsfrekvensen tvärt. Antalet ogifta kvinnor ökade mellan åren 1830 och 1845 med 36%. ¹¹⁾ Antalet ogifta

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

mödrar ökade också. Fram till 1830 föddes ca 6% av barnen utom äktenskapet, 1845 hade denna andel stigit till 9 %.¹²⁾

Kvinnoöverskottet i den vuxna befolkningen var störst i städerna. Landsbygdens kvinnoöverskott visade en fallande tendens medan städerna visade en ökande tendens. Omkring 1850 var kvinnoöverskottet främst en stadsföreteelse.¹³⁾ På landet levde nära hälften av de vuxna kvinnorna i äktenskap (år 1845) medan andelen i landsortsstäderna var knappt en tredjedel och i Stockholm endast en fjärdedel. Även ankornas relativa andel var större i städerna än på landsbygden. Antalet utom äktenskapet födda barn var också betydligt större i städerna än på landsbygden. På landet utgjorde andelen utomäktenskapliga barn 7% av alla födda barn, i städerna var denna andel 25% och i Stockholm 45%.¹⁴⁾

Av dessa skillnader mellan stad och landsbygd framgår att ev. försörjningsproblem för den ogifta kvinnan främst gällde borgerskapets och medelklassens kvinnor, samt den till städerna inflyttade delen av jordbruksproletariatet.¹⁵⁾

Försörjningsmöjligheterna för den ogifta kvinnan inom borgerskapet och i medelklassen bestod fram till mitten av 1800-talet främst i att vara guvernant eller sällskapsdam.

För kvinnan i den in till staden flyttade delen av jordbruksproletariatet var också försörjningsmöjligheterna före industrialismens genombrott begränsade. Ett antal krävande arbeten såsom piga och fabriksarbeterska, stod emellertid öppna. Speciellt under manufakturen spelade den kvinnliga arbetskraften en stor roll. Framför allt kom den arbetsorganisation som benämnes förlagssystemet (vilket innebär att producenten äger produktionsmedel och arbetskraft men inte råvara samt att produktionen försiggår i hemmet utan förläggarens kontroll) att använda sig av kvinnlig arbetskraft. Anledningen till att man använde sig av kvinnor var att man ej hade behov av kvalificerad arbetskraft samt att de erhöll lägre lön än männen. Att den kvinnliga arbetskraften i allmänhet betraktades som okvalificerad kan bero på att hon var utestängd från självhantverket som ju förespråkade yrkesskicklighet. Genom att utbildningskravet alltmer kom att förlora sin betydelse kunde man börja anställa kvinnor. De låga lönerna motiverades med att arbetet var okvalificerat. skedde oregelbundet samt dess-

utom var ett komplement till makens lön. Det var framför allt kvinnor ur den fattigare delen av bondeklassen och jordbruksproletariatet som på detta sätt försökte dryga ut familjens inkomster. Förutom förlags-systemet var kvinnlig arbetskraft vanlig vid gruvorna och bruken. Där arbetade kvinnorna som bl a malmskiljerskor och sovrerskor och kunde ofta uppgå till mellan 10-20% av den totala arbetarstammen.¹⁶⁾

Nöden öppnade också för denna klass kvinnor, som ej hindrades av status och stånd och ej hade råd att följa de högre klassernas åsikter och moral, ett antal andra försörjningsmöjligheter såsom prostitution och tiggeri.

Det är givet att de mäktigaste klasserna kom att se den ogifta kvinnans försörjningsproblem inom den egna klassen som ett problem, medan den ogifta kvinnans försörjningsproblem (med olägsamma, ohälsosamma och "oanständiga" arbeten) inom de icke-mäktiga klasserna betraktades som ett problem först då den rådande ordningen hotas..

Familjen i mitten på 1800-talet

De samhälleliga förändringar jag här kortfattat redogjort för innebar också förändringar inom familjen i respektive klass/befolkningsgrupp. Den gamla patriarkaliska arbets- och hushållsorganisation som funnits inom framför allt bondeklassen och hantverkarskiktet, höll på att lösas upp. Statare, torpare, backstugohjon och fabriksarbetare hade liten eller ingen anknytning till arbetsgivarens hus och matlag.¹⁷⁾ Behovet av kvinnlig arbetskraft minskade i en del hushåll, exempelvis hantverksmästarnas.¹⁸⁾ Inom godsägarfamiljen accentueras kvinnans roll som barnalstrare, hennes reproduktiva funktion ökar i betydelse då det gäller att till varje pris producera manliga arvingar som kan föra släkten vidare.¹⁹⁾ Hennes funktion i produktionen, antingen som produktionsledare eller som aktivt deltagande i själva produktionen, är så gott som försvunnen.

Problemet med att ordna ett ståndsmässigt gifte medförde att äktenskapsfrekvensen blev låg. Den låga äktenskapsfrekvensen jämte de högre ståndens minskade ekonomiska makt kunde medföra att ogifta kvinnor tvingades söka försörja sig på egen hand.

Avsaknaden av produktionsgemenskap inom borgerskapet som helhet (hantverkarskiktet undantaget) kommer till uttryck i den borgerliga kulturen. Ett nytt könsrollsmönster, där kvinnan får en roll som skyddad hemmafru, växer sig starkt under 1800-talet. Kvinnans roll som maka och moder accentueras.

Det borgerliga könsrollsmönstret poängterade skillnaderna mellan könen genom att hålla dem åtskilda i såväl utbildning, praktisk verksamhet/produktionslivet som i sällskapslivet. Kvinnor umgicks i hemmet (kafferepet är en utpräglad borgerlig kvinnoinstitution,²⁰⁾ medan männens samvaro förlades utanför hemmet.²¹⁾

De vårdande uppgifterna spelade en väsentlig roll i den borgerliga familjen. Hustrun hade en central roll i grundläggandet av det allmänna värderingsmönster och de normer som förberedde barnet för dess kommande plats i produktionen. Själva "yrkes" uppfostran gick dock ej att inhämta inom familjens ramar (vilket var fallet inom bondefamiljen) utan fick inhämtas av särskilda lärare, läroverk och universitet. Barnens uppfostran var av yttersta vikt eftersom produktionsmedlet i princip ej ärvdes, utan barnen var tvungna att utbildningsvägen förvärva faderns ställning för att familjens egendom skulle kunna garanteras eller öka.²²⁾ I barnens uppfostran fick familjen sitt naturliga centrum. Könens skilda uppgifter integrerades till en enhet, ett mål, familjens fortbestånd.

Bondeklassens familjetyp bibehöll de grundläggande dragen under hela 1800-talet. Relationerna till de övriga i gårdshushållet ingående personerna genomgick däremot en förändring i och med att den patriarkaliska arbetsorganisationen höll på att försvinna.

Jordbruksproletariatet. De generella drag som tidigare framlagts om familjetypen i denna klass gäller också vid mitten på 1800-talet. Genom den kraftiga folkökningen och proletariseringen av den fattigare delen av bondeklassen, har emellertid klassens försörjningsproblem ökat. Familjen splittras i än högre utsträckning, då familjemedlemmar ofta måste söka sig långväga hemifrån för att finna försörjning. Det är inte ovanligt inom denna klass att hustrun ensam får bära ansvaret för hem och barn. Förutsättningen för familjesplittringen inom denna klass skapades i och med uppkomsten av klassen som sådan. Fullt utvecklad blir den dock först i och med industrialismen.

Sammanfattningsvis kan man säga att de tendenser som kan skönjas i de olika familjetyperna i mitten på 1700-talet har accentuerats och manifesterats under de hundra år som följt.

Idéer och kvinnorörelsen

Den nya roll som tilldelats kvinnan i det borgerliga samhället/familjen åtföljdes av ett antal idéer om kvinnan, vilka försökte ideologiskt definiera hennes nya roll. Gemensamt för dessa idéer var att de å ena sidan framhäver kvinnans känslomässiga egenskaper å andra sidan understryker hennes individualitet.²³⁾ Kvinnan är ej längre underordnad mannen utan är likvärdig med honom. Mannen och kvinnan representerar olika sidor/poler av en enhet, sidor som är lika mycket värda och betydelsefulla. Mannens plan/sfär är det officiella inom vilket det krävs intellektuell överlägsenhet. Kvinnans plan/sfär är det privata, hemmet, inom vilket det krävs "en känslans överlägsenhet". Till dessa olika plan/sfärer hör olika egenskaper. Kvinnan tilldelas egenskaper som alla kan karakteriseras som vårdande och bildande. Samhällsmodern, kan man sammanfattningsvis kalla denna ideologi för kvinnan i det borgerliga samhället. Denna ideologi får betydelse för vilka yrkesområden som anses passande för kvinnorna från de borgerliga skikten. Exempel på sådana yrkesområden är sjukvård, undervisning och socialvård. Genom att tilldela kvinnor vissa yrkesområden uppfyllde man också behovet för oförsörjda kvinnor att på ett socialt acceptabelt sätt förtjäna sitt uppehälle, samtidigt som man undvek en lönepressande konkurrens och kunde förbehålla bättre betalda poster åt männen.²⁴⁾

Genom begreppet samhällsmoder kunde man legitimera den nya roll den gifta kvinnan ställdes inför i den borgerliga familjen och samtidigt utvidga försörjningsmöjligheterna för den ogifta kvinnan.²⁵⁾

Givetvis måste denna ideologi ha stått i en skarp kontrast mot hur större delen av landets kvinnliga befolkning levde. Proletariatets kvinnor hänvisades knappast till olika industrier eller andra näringsgrenar beroende på sina "vårdande och bildande" egenskaper. Det var som om dessa kvinnor ej existerade i epokens debatter, skönlitteratur och lagstiftning. Ej heller utgjorde de något underlag för den under 1800-talet framväxande kvinnorörelsen.

1. The first part of the document is a letter from the President of the United States to the Congress, dated January 3, 1862. It is a very important document, as it contains the President's views on the state of the Union and the progress of the war.

2. The second part of the document is a report from the Secretary of the Treasury, dated January 10, 1862. It contains a detailed account of the financial condition of the government, and the measures taken to meet the expenses of the war. The report is very important, as it shows the government's ability to manage its finances during a time of great crisis.

3. The third part of the document is a report from the Secretary of the Interior, dated January 15, 1862. It contains a detailed account of the land and mineral resources of the United States, and the measures taken to develop them. The report is very important, as it shows the government's ability to manage its natural resources during a time of great crisis.

Omkring 1860- och 70-talet växte den oorganiserade kvinnorörelsen fram. "Tidskriften för hemmet" blev dess organ. Tidskriften vände sig framför allt till samhällets "bildade klasser" och tog upp den kvinnofråga som berörde dessa "klasser". För den ogifta kvinnan ville man öppna utbildningsvägar och skaffa statliga tjänster. För den gifta kvinnan var det framför allt hennes egendomsrättsliga ställning som var aktuell.²⁶⁾ Man behandlade också i viss utsträckning den kvinnofråga som man ansåg gällde arbetarklassens kvinnor. Dessa kvinnor, menade man, borde få mer utbildning i de yrkesområden där de var verksamma. Praktiskt hushållsarbete och hemslöjd nämns som exempel på sådan lämplig undervisning.²⁷⁾

Genom ideologin om kvinnan som "samhällsmoder" försöker man också föra ut tanken att arbetarklassens kvinnor skulle bidra till "arbetarfrågans lösning", dvs dämpa klasskonflikter och klasshat och verka för samhällets fredliga utveckling.²⁸⁾ Genom att kvinnan tänkes identifiera sig mer med familjen än med klassen faller det på kvinnans lott att "förädla och lyfta arbetarklassen till att inse naturligheter i det sakernas tillstånd som uttrycks i den moraliska polariteten mellan familjeliv och näringsliv".²⁹⁾

Först 1884 då Fredrika Bremerförbundet startades, kan man emellertid tala om en verklig organiserad kvinnorörelse, som kan ha fungerat opinionsbildande på ett helt annat sätt än den tidigare oorganiserade kvinnorörelsen.

Kvinnans rättsliga ställning

Förutom ett fåtal kungliga resolutioner i slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet skedde inte några väsentliga förändringar i kvinnans rättsliga ställning förrän omkring mitten av 1800-talet. De resolutioner som kom före mitten av 1800-talet kommer därför endast att beröras i korthet.

1772 och 1774 utfärdades ett antal kungliga resolutioner som stadgade att tobakshandel skulle förbehållas "fattige Enkor och värnlösa Qvinnor".³⁰⁾ 1781 beviljades "fattige Civil - Militaire - Betjentes Enkor" rätt att utöva traktörsnärings³¹⁾ och 1804 fick kvinnor rätt att försälja talgljus som de själva tillverkat.

Förutom dessa speciella handelsgrenar, som alltså lydde under specialförfordningar fanns ett antal andra hanteringar, som av någon anledning ej kommit att lyda under skrå, öppna för kvinnor. Exempel härpå är framställningen av textila produkter som snörliv, mössor och hängslen.

Det karakteristiska för större delen av den kvinnliga företagaremarknaden var att de yrken den omfattade ej var förenade med reglerad läro- och tjänstetid samt att arbetstillstånd gavs först efter behovsprövning. Det har hävdats att dessa yrken i realiteten utgjorde en gren av fattigvården.³²⁾ Från skråna var det en uttalad strävan att behålla handel och hantverk som exklusivt manliga sysselsättningar. Medgivanden åt kvinnor betraktades som undantagsföreteelser, vilka var avsteg från den naturliga ordningen.³³⁾ Medgivanden gavs i princip endast om särskilt ömmande omständigheter förelåg. Den naturliga ordningen tycktes vara att kvinnan i staden (främst den ogifta) skulle finna sin försörjning som piga, fabriksarbeterska, biträde i hantverk och handel, hushållerska, guvernant eller sällskapsdam.

De försörjningsmöjligheter som funnits sedan länge och de som härmed öppnades för de framför allt i staden boende lägre klassernas kvinnor utgjorde på inget sätt ett med äktenskapet jämförbart försörjningsalternativ. Oavsett ekonomiska villkor innebar äktenskapet för kvinnan en socialt och ekonomiskt mer säkrad tillvaro.

På landsbygden vållade varken arbetstvängset som kom med tjänstehjonsstadgan 1805 (reviderad 1833) och innebar tvång till årstjänst eller arbetsbehovet några speciella försörjningsproblem för kvinnorna. Det fanns en ganska vidsträckt arbetsmarknad, där skillnaden mellan köns arbets"rättigheter" tedde sig mindre utmanande än i staden.

Vid mitten av 1800-talet stiftades ett antal lagar som markant förändrade kvinnans rättsliga ställning. Jag ska behandla de viktigaste lagarna, dvs de som kunde förväntas eller verkligen hade störst betydelse för kvinnans sociala ställning. Dessa lagar ska förstås mot bakgrund av vad jag tidigare behandlat, främst klasserna och kvinnans situation i olika klasser.

Lagstiftning rörande kvinnans civilrättsliga ställning

Lika arvsrätt och kvinnans myndighet hade diskuterats i riksdagen alltsedan början på 1800-talet. Diskussionen i dessa frågor vid 1809 års riksdag, avspeglar en övervägande konservativ opinion.³⁴⁾ Förmyndartanken levde stark i alla stånd och ingen i hela riksdagen talade mot själva principen om ogift kvinnas omyndighet. Förhållandet var det samma när det gällde lika arvsrätt. Endast tre riksdagsledamöter uttalade sig för lika arvsrätt.³⁵⁾

Reformen om lika arvsrätt kom före någon av reformerna om kvinnans myndighet. Skälen till detta var/^{att} frågan togs upp i riksdagen 1844-45 var opinionen i arvsfrågan en annan, majoriteten stod nämligen bakom kravet på lika arvsrätt.³⁶⁾ Detta berodde i sin tur inte på att arvsrätten var en kvinnofråga utan på att den var ett hinder för den liberala, borgerliga ekonomins utveckling. De ofrälse stånden ville åstadkomma en större jordfördelning och ge jordegendomarna, så mycket som möjligt, karaktär av lösörenatur. Härigenom skulle de stora jordägarnas roll, adeln, vara utspelad. Detta framgår också av att arvsrätten framför allt blev en stridsfråga mellan adeln och de ofrälse stånden.³⁷⁾ 1845 antog riksdagen ett förslag om lika arvsrätt för son och dotter. Förslaget togs med de tre ofrälse ståndens röster mot adelns.³⁸⁾ Utgången blev till kvinnornas förmån, även om detta var att betrakta som biprodukt till en större politisk fråga. Reformen fick de förväntade effekterna, den påskyndade adelsjordens övergång i ofrälse ägo.³⁹⁾

Liksom när det gällde arvsrätten fanns det från borgarna ett intresse av att ändra på lagstiftningen rörande kvinnans myndighet. Förmyndarinstitutionen var kringgärdad av bestämmelser och handlingsfriheten när det gällde placeringen av myndlingens tillgångar var relativt begränsad.⁴⁰⁾ Härmed inskränktes kapitalets rörlighet. Det rörliga kapitalets ökade betydelse under 1800-talet gjorde att allt som band kapitalet kritiserades av borgarna. Motsättningen mellan framför allt adeln och borgarna i denna fråga framkom tydligt vid 1856-1858 års riksdag. Adeln framhöll att stora värden stod på spel för de högre samhällsskikten och medgav att myndighetsfrågan var en klassfråga. Man varnade för en finansiell kris om kvinnornas sparmedel på en gång flyttades över från förmyndarna till banker.⁴¹⁾ 1858 års beslut att ogift kvinna kunde bli myndig efter anmälan till domstol, får be-

traktas som en kompromiss från borgarna gentemot adeln. 1863 togs denna anmälningsskyldighet bort, borgarna hade gjort ytterligare en politisk och ekonomisk seger.

Som framgår av ovanstående redogörelse var ej heller frågan om kvinnans myndighet en direkt kvinnofråga, även om besluten blev till kvinnans förmån, utan en fråga som hängde ihop med utvecklandet av det kapitalistiska produktionssättet.

Vissa formella, politiska rättigheter fick kvinnorna i och med 1862 års kommunallagar. De fick rätt att delta i stadsfullmäktige- och landstingsval. Kvinnornas nyvunna politiska rättigheter åtföljdes ej av några principdeklarationer, det verkar snarare som om dessa rättigheter tillkommit liksom i förbigående.⁴²⁾

Genom att myndighetsåldern för ogifta blev generellt fastställd till 25 år 1863, skulle antalet kvinnliga väljare, teoretiskt sett, vara relativt betydande. I verkligheten var det emellertid få kvinnor som uppfyllde rösträttsvillkoren. Från kommunala förtroendeuppdrag var kvinnan fortfarande utesluten och det skulle dröja ytterligare några årtionden innan hon fick denna rättighet/skyldighet.

Lagstiftning rörande kvinnans försörjningsmöjligheter

Redan under slutet av 1700-talet var skråsystemets vara eller icke-vara föremål för en livlig debatt. Skråsystemets framställdes såsom ett hinder för näringslivets och välståndets lyckliga utveckling och man krävde öppet dess avskaffande. I och med att den ekonomiska liberalismen fick en mer målmedveten representation främst på riddarhuset i början på 1800-talet, kom diskussionen allt mer att röra sig om hur och i vilken takt det gamla systemet skulle avskrivas.⁴³⁾

En gradvis avveckling av regleringssamhället påbörjades som resultat i 1846 års partiella reform och 1864 års totala näringsfrihet. Härvid kom man också att ta ställning till huruvida kvinnan skulle ha samma näringsfrihet som mannen. 1810 fattade riksdagen ett beslut som beviljade varje vuxen icke gift kvinna att idka "för kvinnspersoner passande hanteringar". Enda begränsningen var i princip förbudet mot att ha manliga biträden samt att kvinnans näringsfrihet upphörde då hon gifte sig. Beslutet innebar att hela skråorganisa-

firstly, as a result of the fact that the
no one is able to do this, and the
limits of the law.

the law is not a law, but a law
of the law, and the law is not a law
of the law, but a law of the law.

the law is not a law, but a law
of the law, and the law is not a law
of the law, but a law of the law.

the law is not a law, but a law
of the law, and the law is not a law
of the law, but a law of the law.

Logistik, the law of the law, is not a law
of the law, but a law of the law.

tionen (med dess hindrande paragrafer om utbildningsgång m m) skulle lyftas åt sidan för kvinnornas vidkommande. Härigenom fick kvinnorna en privilegierad ställning i jämförelse med männen, vilken sannolikt främst hade praktiska grunder. ⁴⁴⁾

Genom erkännandet av kvinnans fria arbetsrätt bröt riksdagen med en tradition som ansåg kvinnan olämplig för självständigt deltagande i det ekonomiska livet. Att detta nya erkännande hade sina praktiska skäl framgår av de synpunkter som framkom i riksdagsdebatten samt att man i myndighets- och arvsfrågan ej tillerkände kvinnan samma jämställda och självständiga ställning som mannen. ⁴⁵⁾

De reella motiven till att man ville utvidga den kvinnliga näringsfriheten anges vara medelklassens uppkomst och kvinnans försörjningsproblem i denna klass, fattigvårdsproblemet och lantarbetarbristen. ⁴⁶⁾

Denna ekonomiska och sociala situation tog sig vissa idépolitiska uttryck. Exempel härpå är idéer om den fria konkurrensen, nationalproduktionens betydelse för välståndet och arbetsfriheten som människans heligaste rättighet. ⁴⁷⁾ Dessa idéer som framfördes framför allt av borgarståndet spelade jämte de tidigare nämnda motiven en väsentlig roll för ett accepterande av den kvinnliga näringsfriheten. Att den kvinnliga näringsfriheten dock främst var tänkt att tillfalla "den bildade klassen", medelklassens kvinnor, framkom i själva formuleringen av beslutet.

De i riksdagen representerade klasserna hade något eller några av dessa motiv som grund för sin positiva inställning till kvinnornas näringsfrihet. Hantverkarskiktet och småhandlarna inom borgarståndet såg emellertid sina intressen hotade (skråsystemet hotades) och var därför emot förslaget om en utvidgad näringsfrihet för kvinnor. Regeringen godtog dock ej riksdagens beslut och frågan om kvinnans näringsfrihet kom att ses som ett problem underställt näringslagstiftningen som helhet. ⁴⁸⁾

Vid mitten av 1840-talet tog regeringen upp näringsfrihetsfrågan till avgörande behandling. De sociala och ekonomiska argument som talat för kvinnlig näringsfrihet 1810 gällde i än högre utsträckning på 40-talet. Främst gällde detta personlighetsprincipen som var det viktigaste uttrycket för den liberala idévärlden, de problem som följde

med en växande befolkning; fattigdom, arbetslöshet, lösdriveri, brottslighet, prostitution m m samt medelklassargumentet, tankar att så långt som möjligt förbehålla kvinnans utvidgade näringsfrihet inom stånd och medelklassen.⁴⁹⁾

Dessa argument utgjorde grunden för en intressegemenskap som delades av adelsmän, präster, ofrälse ståndspersoner och bönder (som länge varit emot skråväsen och reglering). Inom borgarståndet rådde en motsättning framför allt mellan handlare och hantverkare. Handlarna var för en utvidgad näringsfrihet för kvinnorna, dock ej beträffande handeln. Hantverkarna värnade så klart om sina egna intressen och gick öppet emot förslaget om en utvidgad näringsfrihet.

Andra tänkbara argument eller motiv för kvinnlig näringsfrihet skulle kunna vara inflytande utifrån samt en inom landet befintlig opinion för en förändring av kvinnans ställning. Historikern Gunnar Qvist menar dock att kvinnornas gynnsammare villkor och emancipationsdiskussionen i andra länder, trots att dessa var väl kända här, ej gav upphov till en liknande opinion i Sverige.⁵⁰⁾ Att en stark opinion mot könskillnader saknades framkom tydligt vid behandlingen av kvinnans civilrättsliga ställning. Att kvinnorna fick näringsfrihet berodde alltså snarare på hela näringsfrihetsfrågans politiska betydelse och på kvinnans sociala och ekonomiska problem än på en opinion för kvinnans jämställdhet med mannen.

Det förelåg följaktligen tre olika lösningsförslag avseende kvinnans ställning beträffande näringsfriheten: de högre klasserna ville se restriktioner för de lägre, borgarståndsmajoriteten bevara handeln intakt på hantverkeriernas bekostnad, hantverkarna hålla kvinnorna borta från sina domäner.⁵¹⁾ I princip kan man säga att det var de två förstnämnda lösningarna som gick igenom. Hantverkarna vars ekonomiska betydelse var i avtagande kämpade en hopplös kamp mot fri företagsamhet och liberalism.

De förordningar som fastställdes 1846 gällde fabriker och hantverk samt handel. I fabriks- och hantverksordningen var skillnader mellan mäns och kvinnors rättigheter borttagna. Fortfarande var dock gift kvinna diskriminerad; hon nekades etablering av hantverks- eller fabriksrörelse.

... in
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

som kvinnan ämnade starta.⁵²⁾ Änka hade dock fått utvidgade rättigheter genom att hon om hon hade hantverks- och fabriksstillstånd vid nytt gifternål fick driva rörelsen, med mannens samtycke och under deras gemensamma ansvarighet.

Genom att förordningen fordrade myndighet för ogifta, teoretiska och praktiska kunskaper, kontroll av myndigheter och ^{innehöll} ~~alder~~spärrar⁵³⁾ kunde de högre klasserna vara relativt säkra på att det endast var deras klass kvinnor som skulle kunna utnyttja förordningen.

I handelsordningen saknades den jämställdhet som präglade fabriks- och hantverksordningen. Kvinnorna placerades i en undantagsställning och handeln bevarade formellt karaktären av ett manligt yrkesområde. Änka kunde visserligen överta mannens affärer, men vid nytt giftermål fick hon frånträda rörelsen. En viss del av handeln var dock öppen för "välfrejdade kvinnor med försvarlig kristendoms-kunskap". Detta gällde nipperhandel, klädmakeri, mångleri, tobakshandel och försäljning av nålstolskram.⁵⁴⁾ Även här gällde att ogift kvinna måste ha myndigförklarats.

Burskapet, med dess politiska rättigheter var fortfarande förbehållet männen.

Formellt så innebar dessa förordningar samt självförsörjningsrätten, som innebar att man fick sälja varor man framställt med egna händer, och sloandet av restriktioner i fråga om bageri-, bryggeri- och slakterihanteringar i Stockholm, att kvinnans försörjningsmöjligheter vidgades.

Vilken reell betydelse fick då denna lagstiftning?

Friheten att etablera verkstad utnyttjades i låg utsträckning av kvinnorna.⁵⁵⁾ Ännu 1870 var antalet kvinnliga företagare utanför jordbruket obetydligt.⁵⁶⁾ För kvinnornas del måste följaktligen den del av reformen som innehöll författningarna om fabriks- och hantverksordning endast haft en verkan på lång sikt. Självförsörjningsrätten, som ej hade krav på myndighet vilket de förra författningarna hade, fick stor betydelse, framför allt för kvinnorna ur de lägre

klasserna. ⁵⁷⁾ Statistiken som helhet visar en tillströmning av kvinnor till handel och hantverk, ⁵⁸⁾ vilket ger en bild av det trängande behov av fler arbetsmöjligheter som stadens kvinnor hade. Medelklasskvinnornas andel av den mer avancerade handeln (klädmakeri etc) ökar medan de lägre klasserna kvinnor får hålla sig till den enklare handeln (gatu och torghandel). De formella och praktiska kraven för att få idka handel; myndighet, utbildning, kapital osv är de främsta orsakerna här till. ⁵⁹⁾ Det verkar som om kvinnorna ur de lägre klasserna t o m fick en mer blygsam position i handel och hantverk än vad de hade före reformen 1846. ⁶⁰⁾ 1846 års författningar innebar på det hela taget att "fruntimmer av stånd" såväl formellt som reellt var den gynnade parten. ⁶¹⁾

Försörjningsmöjligheterna för kvinnorna utvidgades också genom 1859 års författning om minuthandel, ⁶²⁾ som möjliggjorde för kvinnor som uppfyllde handelsordningens krav att idka minuthandel i stad och på marknad samt anlägga salubod på landet, samt 1864 års förordning angående utvidgad näringsfrihet.

Näringsfrihetslagstiftningen 1864 innebar att skråväsendet formellt avskaffades, reellt hade det spelat ut sin roll långt tidigare. Härigenom blev näringsfriheten fullt genomförd också på landsbygden. Burskapstvänet, mästarskapstvänet och korporationstvänet försvann. ⁶³⁾ För kvinnornas del innebar det att den ogifta kvinnan blev helt jämställd med mannen, medan den gifta kvinnans näringsfrihet fortfarande begränsades av vissa villkor. ⁶⁴⁾ Frågan hur denna lagstiftning kom att verka för kvinnornas del måste lämnas obesvarad då det saknas utredningar som behandlat detta problem. Man kan dock våga sig på antagandet att reformen i princip endast hade reell betydelse för medelklassens kvinnor som hade utbildning och kapital.

Till försörjningsmöjligheter hänför jag också utbildningsmöjligheter då de senare ofta utgör en förutsättning för de förstnämnda.

Genom förändringarna i den sociala strukturen under 1800-talets första hälft: proletariseringen och städernas tillväxt av fattiga och utstötta, försvann den gemenskap som kyrkan kunnat förankra sin verksamhet i. För att undvika att stora grupper i samhället skulle lämnas utan undervisning i kristendom, vilken man såg som ett skydd mot osedlighet, ville man inrätta en obligatorisk folkskola där kyrkan skulle ha ledningen. ⁶⁵⁾

Det är emellertid troligt att det inte enbart eller ens främst var befolkningens religiositet som sådan eller som ett medel mot osedlighet och brottslighet, man var intresserad av att garantera. Det förelåg snarare ett allmänt behov av en ny form för social kontroll, i bemärkelsen integration av de socialt underordnade klassernas medvetenhet/världsbild, normer och beteende, då proletariseringen innebar att den sociala kontroll försvann som varit invävd i de sociala relationer, som nu luckrades upp.⁶⁶⁾

1842 års skolreform blev ett svar på denna opinion. Syftet med skolan var först och främst att ge de unga kunskaper om den rätta kristna tron, samt utveckla fosterlandskärleken hos dem. I regel betraktades därför läskunnighet och andra färdigheter enbart som medel för att föra de unga fram till tron på Gud och trohet mot överhet och fosterland.⁶⁷⁾

Folkskolans meddelande av kunskaper blev därmed begränsat. Man utvecklade endast den kunskap som ansågs tillräcklig för folkets stora flertal. Som en följd av detta blev folkskolan en enhet för sig, den samordnades ej med övriga undervisningsanstalter och förblev skild från läroverk och pedagogier.⁶⁸⁾

1842 års folkskolestadga gav flickorna deras första erkända rätt till skolundervisning. Tidigare var det i princip endast adelns och det välbärgade borgerskapets döttrar som ~~erhållit~~ undervisning i helpensioner, flickskolor, eller genom informatorer.⁶⁹⁾ De privata flickskolorna rekryterade sina elever huvudsakligen från köpmanna-, hantverkar- och tjänstemannahem.⁷⁰⁾ För de nya yrken som öppnades i och med näringsfrihetsreformen 1846, var de privata flickskolorna den naturliga inkörsporten. Dessa skolor ökade också kraftigt fram till sekelskiftet. Att folkskolan till en början i huvudsak besöktes av barn ur bonde- och proletärhem är förklarligt med tanke på den utbildning som där gavs.

Genom ett kungligt brev 1853 fick kvinnorna tillträde till folkskolläraryrket, dock endast till skolor upprättade inom avlägset belägna byar. Mot slutet av årtiondet slopades emellertid dessa reservationer och de första folkskollärarinneseminiarierna inrättades. Att folkskolläraryrket blev en viktig yrkesmöjlighet för medelklassens kvinnor framgår av att den kvinnliga delen av småskollärarna på 60-talet utgjorde hälften och mot seklets slut den dominerande delen,⁷¹⁾ att de av hela folkskollärarkåren på 60-talet utgjorde en fjärdedel

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work of the Commission. It is a summary of the work done during the last year and a half.

2. The second part of the report deals with the work of the Commission in the field of education. It is a summary of the work done during the last year and a half.

3. The third part of the report deals with the work of the Commission in the field of science. It is a summary of the work done during the last year and a half.

4. The fourth part of the report deals with the work of the Commission in the field of agriculture. It is a summary of the work done during the last year and a half.

5. The fifth part of the report deals with the work of the Commission in the field of industry. It is a summary of the work done during the last year and a half.

och på 90-talet över hälften samt att de kvinnliga eleverna vid folkskollärarseminarierna företrädesvis kom från högre klasser/skikt (köpmanna-, hantverkar-, ämbetsmanna- och tjänstemannahem) medan de manliga eleverna huvudsakligen kom ifrån bondeklassen. ⁷²⁾ I själva argumenteringen för denna reform, som öppnade folkskolan för kvinnliga lärare, framgår också att man i första hand vände sig till ogifta kvinnor ur medelklassen. Motionen som tog initiativet till denna reform motiverades med att lärarlönen inte kunde täcka försörjningen för en hel familj, men däremot för "mången väl utbildad och uppfostrat fruntimmer, som är i avsaknad av egen förmögenhet". ⁷³⁾

Sammanfattande kommentar

Under denna tid, 1750 - omkring 1850, som jag här kortfattat har försökt behandla, skedde stora sociala omvälvningar. Klasserna/befolkningsgrupperna förändrades i styrka och omfattning, skikt/grupper inom borgarståndet blev starkare, adeln svagare och proletariatet växte i omfattning. Folkökningen och den förändrade klasstrukturen medförde förändringar inom familjen och i kvinnans sociala ställning.

De lagar som stiftades under denna tid och som berörde kvinnans sociala ställning hade sina främsta grunder i den kapitalistiska utvecklingen och därmed i borgarklassens behov. De behov som denna klass hade gällde undanröjandet av hinder och skapandet av förutsättningar för klassens utvecklande samt lösandet av klassens kvinnoproblem. Kvinnorörelse och jämlikhetsidéer spelade däremot en mindre roll för dessa reformers tillblivelse.

Effekterna av dessa reformer hänger ihop med grunderna för dess tillkomst.

För kvinnan i de högre klasserna/skikten öppnades möjligheter för att förbättra sin sociala ställning. Vissa av reformerna utnyttjades nästan omedelbart medan andra kom att ha en reell betydelse först på lång sikt.

För de lägre klassernas kvinnor saknade majoriteten av reformerna en reell betydelse. Lagstiftning för att tillvarata och skydda intressen hos kvinnorna i denna klass.

och i de flesta fall är det en kvinna som
är ansvarig för barnens upfostran. Detta
kan dock vara en man i vissa fall, särskilt
om kvinnan är dödad eller om hon inte
har råd att underhålla barnen. I sådana
fall kan barnen placeras i fosterfamilj
eller i barnhem. Det är dock viktigt
att barnen får en god upfostran och
att de får en trygg miljö. Detta
kan vara en utmaning för många familjer
och för samhället som helhet.

Sammanfattning

Det är viktigt att barnen får en god
upfostran och att de får en trygg
miljö. Detta kan vara en utmaning för
många familjer och för samhället som
helhet. Det är därför viktigt att vi
samarbetar för att förbättra barns
levnadsförhållanden. Detta kan göras
genom att ge familjerna stöd och
utbildning. Det kan också göras genom
att förbättra barnens utbildningsförhållanden.

Det är viktigt att barnen får en god
upfostran och att de får en trygg
miljö. Detta kan vara en utmaning för
många familjer och för samhället som
helhet. Det är därför viktigt att vi
samarbetar för att förbättra barns
levnadsförhållanden. Detta kan göras
genom att ge familjerna stöd och
utbildning. Det kan också göras genom
att förbättra barnens utbildningsförhållanden.

Det är viktigt att barnen får en god
upfostran och att de får en trygg
miljö. Detta kan vara en utmaning för
många familjer och för samhället som
helhet. Det är därför viktigt att vi
samarbetar för att förbättra barns
levnadsförhållanden. Detta kan göras
genom att ge familjerna stöd och
utbildning. Det kan också göras genom
att förbättra barnens utbildningsförhållanden.

Det är viktigt att barnen får en god
upfostran och att de får en trygg
miljö. Detta kan vara en utmaning för
många familjer och för samhället som
helhet. Det är därför viktigt att vi
samarbetar för att förbättra barns
levnadsförhållanden. Detta kan göras
genom att ge familjerna stöd och
utbildning. Det kan också göras genom
att förbättra barnens utbildningsförhållanden.

Det är viktigt att barnen får en god
upfostran och att de får en trygg
miljö. Detta kan vara en utmaning för
många familjer och för samhället som
helhet. Det är därför viktigt att vi
samarbetar för att förbättra barns
levnadsförhållanden. Detta kan göras
genom att ge familjerna stöd och
utbildning. Det kan också göras genom
att förbättra barnens utbildningsförhållanden.

Noter

1. A Montgomery, Svensk socialpolitik under 1800-talet. Stockholm 1951.
2. a.a. s 28.29.
3. a.a. s 34.
4. a.a. s 35-36.
5. Sten Carlsson - Jerker Rosén, Svensk historia del 2, Stockholm 1961, s 77.
6. a.a. s 76.
7. Nils Wohlin, Den jordbruksidkande befolkningen, Stockholm 1909, s 303.
8. Carlsson - Rosén, a.a. s 74.
9. a.a. s 74.
10. Wohlin, s 26-27 samt Historisk statistik, del 1, Stockholm 1969, tab. 21, 22.
11. G Qvist, Kvinnofrågan i Sverige 1809 - 1846. Akademisk avhandling, Göteborg 1960, s 116.
12. a.a. s 116
13. a.a. s 117.
14. a.a. s 117.
15. Att de flyttade in till städerna kan dock ha berott på försörjningssvårigheter inom jordbruket.
16. Eva Schmitz, Om den proletära kvinnorörelsen i Sverige före 1917, Uppsats i sociologi Ht 1974, s 1. Anledningen till att jag här använder en uppsats som källa är, att problemet ifråga ej finns behandlat i något publicerat arbete. Det finns ej heller några skäl att anta att uppgifterna i uppsatsen skulle vara oriktiga.
17. Qvist, a.a. s 269.
18. a.a. s 269.
19. Mats Hellspong - Orvar Löfgren, Land och Stad, Lund 1972 s 272.
20. a.a. s 324.
21. a.a. s 324.
22. Ronny Ambjörnsson, Kvinnofrågan i Sverige. Artikel i Häftet för kritiska studier, nr 7/8 1974, s 34.

23. a.a. s 40.
24. a.a. s 41.
25. a.a. s 41.
26. a.a. s 42.
27. a.a. s 42.
28. a.a. s 42.
29. a.a. s 42.
30. Eva Åsbrink, Genom portar, Uppsala 1959, kap. 1 not 101.
31. a.a. kap. 1 not 101.
32. Qvist, a.a. s 47.
33. a.a. s 47.
34. a.a. s 79.
35. a.a. s 79.
36. a.a. s 147.
37. Ronny Ambjörnsson, Samhällsmodern, Akademisk avhandling, Göteborg 1974, s 3.
38. a.a. s 3.
39. S Carlsson, Ståndssamhälle och ståndspersoner, Lund 1949, s 276.
40. Gunnar Qvist, Fredrika Bremer och Kvinnans emancipation, Stockholm 1969, s 195 - 196.
41. R Ambjörnsson, Samhällsmodern, a.a. s 5.
42. J Rössel, Kvinnorna och kvinnorörelsen i Sverige 1850 - 1950, Stockholm 1950 s 25.
43. Qvist, 1960, a.a. s 70.
44. a.a. s 87.
45. a.a. s 88.
46. a.a. s 102.
47. a.a. s 102 - 104.
48. a.a. s 106 - 109.

1. 4761 50700000

49. a.a. s 267 - 282.
50. a.a. s 159.
51. a.a. s 285.
52. a.a. s 288.
53. Qvist, 1960, a.a. s 274.
54. a.a. s 286.
55. a.a. s 301.
56. R Ambjörnsson, Kvinnorfrågan i Sverige, a.a. s 31.
57. Qvist, 1960, a.a. s 301 - 307.
58. a.a. s 303.
59. a.a. s 306.
60. a.a. s 307.
61. a.a. s 308.
62. a.a. s 305.
63. P Hult, Från näringstvång till näringsfrihet. I Minnesskrift ägnad 1734 års lag del 2, Stockholm 1934, s 570.
64. Inskränkningarna i gift kvinnas näringsfrihet finns upptagna på sid 83 i detta kapitel.
65. Å Isling, Samhällsutveckling och bildningsideal. Pedagogiska skrifter 252. Trelleborg 1973 s 22 - 26.
66. Bengt Sandin, Samhället tar över folkundervisningen artikel i Forskning och Framsteg nr 5/6 1977.
67. Isling, a.a. s 26.
68. S Jägerskiöld, Från prästskola till enhetsskola. Upsala 1959, s 40.
69. Rössel, a.a. s 22.
70. Ambjörnsson, Kvinnorfrågan i Sverige, a.a. s 32.
71. a.a. s 31.
72. a.a. s 31.
73. a.a. s 45 not 15.

KAPITEL 5 Kvinnans rättsliga och sociala ställning 1850-1930

Inledning

Den tidsperiod jag här behandlar startar med industrialismens begynnelse omkring 1850 och sträcker sig fram till 1930-talet. Gränsen vid 30-talet är inte historiskt eller ekonomiskt given. Historiker har delat in tiden 1850 och fram till våra dagar på olika sätt beroende på vilka utgångspunkter och vilka faktorer de har lagt vikt vid. Heckscher drar en gräns vid första världskrigets början,¹⁾ Montgomery tycks föredraga en gräns vid 30-talet²⁾ medan Nyström sätter en gräns redan vid sekelskiftet.³⁾

Eftersom mitt problem är kvinnans rättsliga och sociala ställning sätter jag en gräns utifrån detta problem eftersom det är oklart när man ska sätta en gräns om man utgår ifrån näringsliv och klasser. Fram till 1930-talet stiftas ett antal lagar som får stor betydelse för kvinnans rättsliga ställning. Mellan 1930-talet och fram till 70-talet är kvinnans rättsliga (och sociala) ställning ej föremål för någon mer omfattande debatt eller reformering. Av dessa skäl har jag alltså för denna del satt en gräns vid 30-talet medan den sista delen av den historiska översikten sträcker sig från 30-till 70-talet.

Klasser och näringsliv 1850-1930

Industri kapitalismens start kan givetvis ej fastställas till ett bestämt årtal, men omkring 1850 kan man tala om att industrin börjar spela en viss roll i det svenska näringslivet.

Genom den kapitalistiska industrialiseringen som startar vid denna tid förändras själva produktionsordningen. Produktivkrafterna⁴⁾ har utvecklats från att i manufakturen är verktyget underordnat arbetaren medan arbetaren i fabriken är underordnad maskinen. Enheten mellan råvaran och verktyget ökar medan arbetaren mer och mer blir ett bihang till produktionsmedlet. Lönen är betalning för hans arbetskraft och inte för det arbete han lägger ner under arbetsdagen. Skillnaden mellan lönen, som ska täcka reproduktionskostnaderna för familjen och hans egen arbetskraft, och det värde han producerar under

10-11-1941

10-11-1941

10-11-1941

10-11-1941

10-11-1941

10-11-1941

10-11-1941

arbetsdagen utgöres av mervärdet som går till kapitalisten. Förutsättningen för denna produktionsordning är tillgången på "fri" arbetskraft. Den process som ledde till ett stort utbud av "fri" arbetskraft efter mitten på 1800-talet och sålunda skapade förutsättningar för en kapitalistisk industriell produktionsordning har jag behandlat i ~~de~~^{de} tidigare kapitlen.

Industrialiseringen i Sverige var till en början framför allt knuten till skogsindustrin. Träfiber t ex fick genom läsningsens utbredning, framför allt tidningspressen, en ökad efterfrågan. ⁵⁾ Skogens ökade värde medförde att stora delar av industrikapitalet placerades i Norrland i form av flottningsanläggningar, sågverk och skogsköp. Att skogen verkligen ökade i betydelse framgår av följande siffror: 1820 utgjorde trädet 10-15% av exporten och järnet mer än 50%, vid början av 1870-talet utgjorde trävarorna 43% medan järnet hade sjunkit till 21%. ⁶⁾

Den kapitalistiska skogsindustrins expansion fick sociala och ekonomiska följder för den jordbruksidkande befolkningen i Norrland. Delar av den självägande bondeklassen utplånades och ett proletariat med svältlöner koncentrerades vid älvmyningarna. ⁷⁾

Teknikens allmänna utveckling fick stor betydelse för den industriella expansionen. ⁸⁾ För träindustrin blev införandet av ångsågen av stor betydelse. För industrin som helhet torde utvecklandet av kommunikationsväsendet under 1800-talet vara den mest betydelsefulla av teknikens följder. ⁹⁾ Järnvägarnas genombrott på 1870-talet möjliggjorde bl a en koncentration av järnindustrin ¹⁰⁾ och i samband härmed växte en mekanisk verkstadsindustri fram.

Den fria marknaden och utvecklandet av den tunga industrin åtföljdes av en stark privat kapitalbildning. ¹¹⁾ Bank- och aktiebolagslagarna utgjorde viktiga förutsättningar för denna utveckling.

Den industriella utveckling som påbörjades vid mitten av 1800-talet fick sitt kvalitativa och kvantitativa genombrott långt senare. Genom att det är under 70-talet som vetenskapen i praktiken börjar integreras i den materiella produktionen, kan man kanske fastställa industrins kvalitativa genombrott till denna tidpunkt. Det är emellertid under

90-talet som en rad storindustrier grundas och den största ökningen av industriarbetarklassen inträffar, vilket gör att industrins kvantitativa genombrott kanske bör sättas vid denna tid.

Näringsliv, klasser, familjeliv och livsmönster överhuvudtaget, förändrades som en följd av den kapitalistiska industriella utvecklingen. Den andel av befolkningen som försörjde sig på jordbruk med binärningar gick ner från 72,4% 1870 till 48,8% 1910. De grupper som försörjde sig på industri-bergshantering och handel-kommunikation ökade samtidigt från respektive 14,6 och 5,2% till 32,0 och 13,4% av befolkningen.¹²⁾ Nedgången av andelen av den jordbruksidkande befolkningen blev ännu kraftigare efter 1920.¹³⁾ 1930 uppgick den inom jordbruket yrkesverksamma befolkningen till ca 35%.

Förutsättningarna för den industriella expansionen utgjordes till en stor del av att omvandlingen av den agrara strukturen - jordkoncentration och förbudet mot hemmansklyvning - hade frigjort en stor industriell reservarmé. Det var framförallt på landsbygden som den verkligt stora industriella reservarmén fanns, vilket bl a medförde att industrin spred sig till landsbygden och nya industrisamhällen växte upp. Inflyttningen till städerna var trots detta stor och 1900 bodde ca 21,5% av befolkningen i städerna.¹⁵⁾ Städernas andel av befolkningen växte från 10% 1850 till 44% 1940.¹⁶⁾

Folkökningen som fortsatte under 1800-talets senare hälft visade endast en mycket svag nedgång under denna period. Denna nedgång berodde ej så mycket på förändringar i nativiteten som på utvandringen.¹⁷⁾

Jordbruksproletariatet var så stort under sista hälften av 1800-talet att varken jordbruket eller den framväxande industrin kunde erbjuda tillräckligt med försörjningsmöjligheter. Emigration framstod för många som den enda lösningen. Utvandringen började bli omfattande omkring slutet på 1860-talet i samband med de svåra missväxtåren, men blev verkligt omfattande först efter 1880.¹⁸⁾ Mot decenniets slut uppgick emigrationen till omkring 50,000 årligen.¹⁹⁾

Utvandringen medförde ett helt nytt befolkningspolitiskt läge och anses ha räddat Sverige från agrar pauperism.²⁰⁾

Genom ständssamhällets officiella upplösning (1866) kom stånden som indelningsgrund av befolkningen att ersättas med yrkesgruppering i folkräkningarna.

Vad som hänt med adeln och prästerna, numerärt, under tiden 1850-1930 framgår därför ej klart i statistiskt material. Klart är emellertid att bördan var av stor betydelse långt in på 1900-talet, inom hovet, kavalleriet, gardestrupporna och utrikesförvaltningen.²¹⁾ Riksdagens första kammare samt regeringsposterna var också besatta med ett stort antal adelsmän.²²⁾

Indelningen i borgarstånd, bondestånd och jordbruksproletariat förlorar helt sin grund genom industrialismen och de kapitalistiska produktionsförhållandenas utveckling. Redan under början av 1800-talet framkom konflikter mellan grupper inom respektive stånd, som visar på att förhållandena för dessa grupper var så olika att ståndsbegreppet förlorar sin mening. Ett exempel härpå är hantverkarna inom borgarståndet som genom skråväsendets upplösning drogs in under en kapitalistisk produktionsordning, alltmedan köpmännens och fabrikörens ställning förbättrades.

Jag använder därför här en klassindelning som bättre svarar mot de nya samhällsförhållandena. Följande klasser är då relevanta: arbetarklassen, småborgerligheten och borgerligheten. Dessutom måste även mellanskikten, dvs yrkesgrupper mellan klasserna, tas upp då dessas betydelse och omfattning ökar från 30-talet och framöver. 1930 utgjorde arbetarklassen ca 55% av de förvärvsarbetande.²³⁾

Inom denna klass har stora förändringar skett mellan dess olika skikt, som en följd av den utveckling jag tidigare redogjort för. De halvproletära grupperna minskar kraftigt under denna period och 1930 utgjorde de endast en liten del av den förvärvsarbetande befolkningen (ca 7% 1930 mot ca 30% 1870).²⁴⁾ Inom arbetarklassen avtar också lantarbetarnas relativa styrka kraftigt. 1870 utgjorde de drygt hälften av den förvärvsarbetande befolkningen mot mindre än en femtedel 1930.²⁵⁾ De skikt som ökar är framförallt tillverknings- och transportarbetargrupperna, samt handelsarbetare och offentligt anställda arbetargrupper.

Småborgerligheten utgör 1930 ca 31% av de förvärvsarbetande. Till denna klass räknas halvproletära småbrukare, mellan-
lanstora jordbrukare, affärsinnehavare, småföretagare med några få anställda (dessa tre sistnämnda grupper utgör småborgerlighetens huvudskikt) samt de sk. fria yrkesutövarna (läkare med egen praktik osv).²⁶⁾

Den egentliga borgerligheten eller borgarklassen uppgår 1930 till ca 2%. Till denna klass knutna kategorier såsom specialister av olika slag, utgör ytterligare 2%. ²⁷⁾ Mellanskikten, som utgör en heterogen samling yrkesgrupper, uppgår vid denna tid till ca 10 % ²⁸⁾.

För min del är det också viktigt att se vad som hänt med bönderna, sammanslagna till en kategori trots olika klasstillhörighet, då dess familjetyp är annorlunda än andra yrkeskategoriers inom respektive klass.

Bondefamiljen under denna period kännetecknas av produktionsgemenskap, vilket ej gäller i samma utsträckning för familjetyperna inom de övriga skikten inom respektive klass. Detta medför att kvinnan i bondefamiljen har en mer direkt "självskriven" plats i produktionen. Vad det innebär för kvinnans sociala ställning har jag redan tidigare (i Kap. 4) behandlat. Böndernas andel av den yrkesverksamma befolkningen minskade under denna period. 1930 utgjorde de rubricerade som jordbruksföretagare ca 11,1% mot 18% 1870. ²⁹⁾ Böndernas andel av åkerarealen ökade emellertid från 60% 1850 till drygt 70% 1920. Den andel av befolkningen som har bondeklassens familjetyp, är alltså mot slutet av denna period liten.

Trots att arbetarklassen hade en mycket heterogen sammansättning på 1800-talet, skapades genom det kollektiva arbetet en medvetenhet och solidaritet med den egna klassen som tog sig uttryck i fackföreningsrörelsens framväxt på 1880-talet. ³⁰⁾ Efter sekelskiftet och fram till första världskriget steg den revolutionära stämningen bland arbetarna och tog sig uttryck i ett antal direkta aktioner (Alnösundet 1904, Sandö 1907, Amaltheaaffären 1908 osv). ³¹⁾ Fackföreningsrörelsen som under de första krigsåren visat en bristande handlingsförmåga växte snabbt under 20-talets första år. De revolutionära stämningarna under dessa år dämpades dock under slutet av 20-talet, en av orsakerna här till var den kapitalstarka och kraftigt rationaliserade svenska industrins expansion på världsmarknaden. En socialpatriotisk stämning, myten om "Sveriges andra stormaktstid", uppstod. ³²⁾

Sammanfattningsvis kannan säga att perioden 1850-1930 kännetecknas av en industriell expansion som sög upp stora delar av jordbruksproletariatet, förändrade deras arbets- och livsmönster och därmed skapade betingelser för ett facklig och politiskt agerande.

Innan jag går över på vilka förändringar som skedde i de olika familjetyperna under denna period ska jag ta upp kvinnans förvärvsarbete samt hennes politiska och fackliga engagemang.

Kvinnornas förvärvsarbete

Industrialiseringen i Sverige kom att medföra en ökning av ^{andelen} kvinnliga ~~förvärvsarbete~~ ^{ande} kvinnoarbete inom industrin var dock ingen nyhet, det har hävdats att den kvinnliga arbetskraften under manufakturen spelade en långt större roll, relativt sett (d v s i förhållande till den manliga arbetskraften) än under storindustrins begynnelse. ³³⁾

Under manufakturen utgjorde kvinnorna hälften av den totala arbetsstammen mot endast 20% under storindustrins högkonjunktur. ³⁴⁾

Den kvinnliga andelen av arbetskraften utom jordbruket steg enligt folkräkningarna från 24% 1900 till 32% 1930. ³⁵⁾

Den kvinnliga arbetskraften sjönk samtidigt inom jordbruket. År 1870 arbetade 90% av den kvinnliga arbetskraften över 15 år inom jordbruket. 1920 hade denna andel sjunkit till något över 55%. ³⁶⁾

Kvinnor och barn blev en särskilt eftertraktad arbetskraft under denna period, dels beroende på att de var lägavlönade men också beroende på att maskintekniken i många fall gjorde muskelkraften onödig.

Den kvinnliga arbetskraften betalades mindre än den manliga även när de producerade lika mycket. Lönenivån bestämdes alltså ej av det värde som arbetsprodukterna erhöll under arbetsdagen utan av reproduktionskostnaderna. Genom att reproduktionskostnaderna var satta lägre för den kvinnliga arbetskraften kunde arbetsköparen få ut mer mervärde ur denna arbetskraft än ur den manliga.

Kvinnornas låga löner, att deras arbetskraft hade mindre värde än männens, berodde på att de betraktades som en "tilläggsarbetskraft". Man menade att den gifta kvinnan redan hade sin reproduktion säkrad genom mannen och att det endast var en del som hon kunde behöva lägga till för att klara familjens försörjning. Den ogifta kvinnan, menade man, hade ingen familj att försörja och var därför ej i behov av någon hög lön. Konkurrensen med de gifta kvinnorna gjorde det också svårt för de ogifta kvinnorna att försöka pressa upp sina löner. Genom de låga lönerna kom den kvinnliga arbetskraften att konkurrera med den manliga och följaktligen leda till en sänkning av männens löner. Den kapitalistiska produktionen kom på detta sätt att splittra

proletariatet, vilket kommer till uttryck såväl i fackföreningsrörelsen som i lagstiftningen (vilket jag senare ska återkomma till).

De näringsgrenar där kvinnlig arbetskraft i någon större utsträckning kom att användas var beklädnads- och läderindustri, pappersindustri, livsmedel- och njutningsindustri och kemisk- och teknisk industri.³⁷⁾ Majoriteten av den kvinnliga arbetskraften återfanns inom textilindustrin. Kännetecknande för den kvinnliga arbetskraften omkring sekelskiftet var att den koncentrerades till "den lågproduktiva, arbetskraft-intensiva industrin, som var beroende av tillgången på billig arbetskraft".³⁸⁾ Inom den högproduktiva industrin förekom kvinnoarbete i låg utsträckning, t ex så tycks kvinnoarbete under jord i princip ha upphört redan omkring 1870.³⁹⁾

Också för "medelklassens" kvinnor innebar industrialiseringen att deras yrkesmöjligheter utvidgades. Antalet kvinnliga akademiker och tjänstemän steg från 5.400 år 1870 till 30.800 år 1900. Flertalet av dessa var sjuk- och socialvårdstjänstemän, sjuksköterskor och telegrafister.⁴⁰⁾ Några nya yrkesområden, förutom de lägre statliga tjänsterna, öppnades emellertid inte förrän i slutet på 1920-talet, då kvinnorna fick rätt att inneha så gott som all statlig tjänst. Under större delen av denna period var kvinnorna avstängda från ett flertal yrkesområden trots att de under slutet av 1800-talet fått rätt att utbilda sig för i princip alla yrkesområden. Påpekas bör att de rättigheter som kvinnan fått genom näringsfrihetsförordningen 1864 fick sin reella betydelse först efter sekelskiftet. År 1920 var 30% av företagen utanför jordbruket kvinnor.⁴¹⁾

Som helhet ökade det kvinnliga andelen av de förvägsarbetande under hela denna period.

Kvinnoöverskott

Det markanta kvinnoöverskott som fanns i början på 1800-talet sjönk omkring mitten på 1800-talet för att sedan åter öka mot slutet av århundradet.⁴²⁾ En av de främsta anledningarna till ökningen mot slutet av århundradet var förutom den längre livslängden, att kvinnor jämfört med män emigrerade i lägre utsträckning.

Antalet ogifta kvinnor ökade fram till omkring 1920. Anledningarna härtill var att ogifta kvinnor, i jämförelse med ogifta män, emigrerade i lägre utsträckning samt att giftermålsfrekvensen gick ner.⁴³⁾ Som en följd av denna civilståndsfördelning steg antalet ogifta mödrar. På 1860-talet föddes ca 9% av barnen utom äktenskap, omkring 1920 hade andelen stigit till 15%.⁴⁴⁾

Kvinnorna och fackföreningsrörelsen

Storindustrin skapade en ny motsättning mellan man och kvinna genom den kvinnliga arbetskraftens lönepressande effekt. Detta jämte att kvinnans arbete betraktades som tillfälligt (den ogifta kvinnans behov av arbete upphörde då hon gifte sig) och/eller som ett komplement (då kvinnan var gift kunde hon tillföra familjen extra inkomster) försvårade kvinnornas inträde och deltagande i den fackliga rörelsen.

Den svenska fackföreningsrörelsen hade sitt definitiva genombrott under första hälften av 1880-talet.⁴⁵⁾ Vid de första organiseringsförsöken var de kvinnliga arbetarna utestängda.⁴⁶⁾ Först på 90-talet, då både kvinnor och män hade börjat inse behovet av en gemensam organisering, börjar den egentliga organiseringen av kvinnorna, motståndet mot de kvinnliga arbetarna och svårigheten för männen att acceptera dem som jämställda, kvarstod dock under hela denna period.

Det förekom såväl en organisering tillsammans med männen som bildandet av egna ävdelningar inom fackförbund samt helt separata kvinnliga fackförbund. På det hela taget var det kvinnliga inslaget i fackföreningarna lågt. Kvinnornas andel inom LO utgjorde endast 2,4 % år 1900 och 10% år 1930.⁴⁷⁾ I och med att kvinnorna kom med i de fackliga organisationerna kunde de föra fram speciella kvinnokrav och kvinnofrågor. Dessa frågor rörde främst agitationen bland de kvinnliga arbetarna, kravet på lika lön för lika arbete, hemarbetsfrågan och nattarbete.⁴⁸⁾

Kvinnorörelsen - den borgerliga och den proletära

Den borgerliga kvinnorörelsen

Grunderna för den borgerliga kvinnorörelsens framväxt har jag berört i ett tidigare avsnitt.⁴⁹⁾ Som en organiserad kraft tog denna rörelse

form först i samband med att Fredrika Bremerförbundet bildades 1884. Förbundet kom huvudsakligen att inrikta sig på frågor som var aktuella för kvinnor i "medelklassen". De viktigaste frågorna var: utbildningsfrågor och öppnandet av nya tjänster som krävde utbildning, egendomsförhållandet mellan gifta makar och uppfostringsfrågor.⁵⁰⁾

Förbundet kom att verka dels indirekt som opinionsbildare, bl a genom att ansvara för tidskriften "Dagny" som ersatte "Tidskrift för hemmet", dels direkt genom en förbundsbyrå som tillhandahöll upplysningar, kurser osv.⁵¹⁾

En icke oväsentlig del av förbundets arbete under denna tid bestod i att ge direkt hjälp åt "medelklassens behövande kvinnor". Man gav stipendier, i regel för akademiska studier, inrättade sjukförsäkringar bl a för lärarinnor, startade platsförmedling för sjuksköterskor och idkade yrkesvägledning.⁵²⁾ Det parlamentariska arbetet tillmättes också stor vikt. Man strävade framförallt för att få med kvinnor i utredningar som krävde kvinnlig sakkunskap, exempelvis vård- och skolfrågor.⁵³⁾ En kommitté för lagfrågor bildades också före sekelskiftet.⁵⁴⁾

Fram till sekelskiftet utgick förbundet ifrån skillnaderna mellan gifta och ogifta kvinnor i sitt arbete. Den yrkesverksamhet man kämpade för gällde framförallt den ogifta kvinnan. Den gifta kvinnans problem ansåg man i princip gällde hennes egendomsrättsliga ställning.⁵⁵⁾ Den år 1873 bildade föreningen för gift kvinnas äganderätt uppgick 1895 i Fredrika Bremerförbundet.⁵⁶⁾

Den gifta kvinnans förhållanden (att hon var omyndig) var en svår punkt i den borgerliga kvinnorörelsen. En fullt tillämpad individualism skulle innebära att könsroller, äktenskap och familjens roll skulle behöva omdefinieras.⁵⁷⁾ Det var också naturligt för många inom förbundet att värna om den borgerliga familjen, då prostitutionen var utbredd under sista hälften av 1800-talet och den proletära familjen med svag sammanhållning och "löslig familjemoral" uppfattades som ett avskräckande alternativ.

Omkring sekelskiftet och fram till kvinnans fick allmän rösträtt ögnade förbundet mycket tid och arbete åt denna fråga.

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year. It is a summary of the work done and the results obtained. It is a general statement of the work done and the results obtained.

2. The second part of the report deals with the work done during the year. It is a detailed statement of the work done and the results obtained. It is a detailed statement of the work done and the results obtained.

3. The third part of the report deals with the work done during the year. It is a detailed statement of the work done and the results obtained. It is a detailed statement of the work done and the results obtained.

4. The fourth part of the report deals with the work done during the year. It is a detailed statement of the work done and the results obtained. It is a detailed statement of the work done and the results obtained.

5. The fifth part of the report deals with the work done during the year. It is a detailed statement of the work done and the results obtained. It is a detailed statement of the work done and the results obtained.

Den proletära kvinnorörelsen

Med den proletära kvinnorörelsen menas här den kvinnorörelse som ägde rum bland och för arbetarkvinnor. Under större delen av denna period är den identisk med den socialdemokratiska kvinnorörelsen.

Den första organisationsformen för den proletära kvinnorörelsen var Kvinnliga Arbetarförbundet som bildades 1888. Att den proletära kvinnorörelsen kom igång så sent berodde troligen främst på att det var först under industrialismen som motsättningen mellan familjen och kvinnans förvärvsarbete blev fullt utvecklad. Under manufakturen fanns också denna motsättning, men den var inte lika uttalad eftersom arbetet skedde i hemmet och kvinnan bestämde över produktionsmedlen, vilket medförde att hon kunde göra uppållåll för att sköta hem och barn. Under industrialismen upplevdes denna motsättning starkt av båda könen och man fruktade familjens totala upplösning.

Familjens upplösning och kvinnoarbetets lönepressande effekt medförde att man tidigt under de socialistiska rörelsernas framväxt började diskutera kvinnofrågor. ⁵⁸⁾ Ett par år efter det socialdemokratiska partiets bildande angav partiet att organiseringen av kvinnorna lämpligast kunde ske genom bildandet av särskilda kvinnoklubbar på socialdemokratisk grund. ⁵⁹⁾ Det bör dock påpekas att det reella initiativet till kvinnornas organisering kom från kvinnorna själva och ej från partiet. ⁶⁰⁾

Sitt verkliga fotfäste fick den proletära kvinnorörelsen genom bildandet av Stockholms Allmänna Kvinnoklubb 1892. Tidningen Morgonbris blev arbeterskornas språkrör och ^{den} fick en viktig opinionsbildande effekt. Trots att Stockholms Allmänna Kvinnoklubb och de flesta andra kvinnoklubbar anslöt sig till partiet kom de att fungera relativt självständigt vilket bl a tog sig uttryck i att man anordnade separata socialdemokratiska kvinnokongresser. Anledningen till denna självständighet gentemot partiet torde vara att kvinnofrågor och kvinnoförhållanden i ringa utsträckning diskuterades inom partiet. 1920 bildades Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbund.

fullföljde inom familjen; främst barnafödande och socialisation av barn samt hushållsarbete. Följden blev att familjelivet blev kaotiskt, den proletära familjen hotades av upplösning.

Storfamiljer förekom också alltmer sällan inom de skikt i proletariatet som var knutna till industrin. Rörligheten, man fick flytta med "industrin", och inflyttningen till städerna/^{son}medförde att man lämnade släkt och familj kvar i hembygden, var de främsta orsakerna härtill. 65)

Den familjetyp jag här mycket kortfattat har behandlat är arbetarfamiljens i bemärkelsen utanför jordbruket och dess bindningar ^{nervärdesproducerande}verksamma/lönearbetare. Andra skikt inom proletariatet har kanske ej haft en fullt så splittrad familjetyp. Men eftersom alltför skikt under denna period drages in i industrin och förhållandena inom jordbruks- och industriproletariatets familj i mycket grova drag är desamma (avsaknaden av produktionsgemenskap osv) kommer jag ej att beröra eventuella skillnader. Vidare bör man påpeka att det var långtifrån i alla arbetarfamiljer som kvinnan arbetade utanför hemmet. Det antal familjer där kvinnan arbetade i industrin var emellertid tillräckligt omfattande för att orsaka debatt och åtgärder inom parti och fackföreningar samt utgöra en av de utlösande faktorerna för den proletära kvinnorörelsens uppkomst.

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att det vid slutet av denna period endast är en liten del av landets befolkning vars familjetyp kännetecknas av produktionsgemenskap (främst bondefamiljen och småborgarfamiljen), såväl den borgerliga som den proletära utgör endast en konsumtionsenhet.

Kvinnans ställning, såväl den gifta som den ogifta, i produktionen är till skillnad från mannens, en följd av hennes ställning i familjen. Samtidigt är kvinnans ställning i familjen beroende av hennes produktiva funktion utanför familjen. Genom den maskinella utvecklingen skapades förutsättningar för kvinnans frigörelse (från sitt beroende av mannen) och en jämställdhet mellan könen. Det kapitalistiska samhället utnyttjar emellertid kvinnans roll som maka och mor, vilket medför låga löner för kvinnorna och en splittring av arbetarklassen. Förutsättningarna för en jämställdhet mellan könen börjar bildas men genomförandet låter vänta på sig.

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work of the Commission. It also contains a summary of the results of the investigations carried out during the year.

2. The second part of the report deals with the results of the investigations carried out during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the investigations carried out in the field, and the second section deals with the results of the investigations carried out in the laboratory.

3. The third part of the report deals with the conclusions drawn from the investigations carried out during the year. It also contains a summary of the results of the investigations carried out during the year.

4. The fourth part of the report deals with the recommendations made by the Commission. It also contains a summary of the results of the investigations carried out during the year.

Kvinnans rättsliga ställning 1870-1930

Lagstiftning rörande kvinnans försörjningsmöjligheter

Jag har i en tidigare del behandlat hur man lagstiftningsvägen omkring mitten på 1800-talet öppnade ett antal yrkesområden för kvinnan. Orsakerna härtill låg främst i förändringar i näringslivet och behovet av försörjning av medelklassens kvinnor. Det var också främst kvinnorna från denna klass som hade de reella möjligheterna att utnyttja de nya rättigheterna.

Denna tendens, att lagstiftningen i högre grad tillvaratar de högre klassernas intressen, gäller även för perioden 1870-1930.

År 1870 fick kvinna rätt att avlägga mogenhetsexamen. Härmed öppnades ett antal intellektuella yrken för kvinnan. Bl a fick hon rätt att studera medicin och praktisera som läkare. ⁶⁶⁾

Tre år senare (1873) fick kvinna rätt att avlägga alla examina vid universitet, juris licentiatexamen och examina vid teologisk fakultet undantagna. ⁶⁷⁾

Fram till sekelskiftet kom dessa formella möjligheter att utnyttjas av endast ett fåtal kvinnor. Antalet kvinnliga studerande vid universitet och högskolor var på 80-talet endast 8 st, vid sekelskiftet hade antalet vuxit till 136. ⁶⁸⁾ Sveriges första kvinnliga med.lic. Karolina Wöderström, avlade sin examen 18 år efter ^{att} kvinnorna fått rätt till denna examen. ⁶⁹⁾

En avgörande orsak till att dessa rättigheter i så låg utsträckning utnyttjades av kvinnorna var förutom sociala och ekonomiska hinder (kvinnor kunde bl a ej få stipendier för att studera vid universitet i samma utsträckning som männen) att kvinnorna i princip ända fram till slutet på 1920-talet var uteslagna ifrån befattningar som förutsatte akademisk examen.

Vid denna periods början hade kvinnan tillträde endast till de lägre statliga och kommunala tjänsterna. De yrken inom denna sektor som hade störst betydelse för kvinnorna var småskol- och folkskolläraryrket (öppnades för kvinnan på 50- och 60-talet) samt olika tjänster inom post och telegraf (vilka öppnades 1865). Gradvis och långsamt öppnades övriga och högre statliga och kommunala befattningar för kvinnan. 1903 blev offentliga läkarbefattningar tillgängliga för ogifta kvinnliga läkare. ⁷⁰⁾

1904 års läroverksstadga gav kvinna rätt till underordnade befattningar i statens samskolor. ⁷¹⁾

...

...

...

...

...

...

...

Det var regeringsformens § 28 som lade formella hinder i vägen för akademiskt utbildade kvinnor att få en verksamhet som svarade mot deras kompetens.

1909 ändrades grundlagen så att kvinna fick tillträde till vissa ämbeten för vilka det fordrades kunglig fullmakt.⁷²⁾ Detta innebar att man fick rätt till lärarplatser vid statens läroanstalter (de teologiska lärartjänsterna likväl undantagna), till andra tjänster vid inrättningar för vetenskap eller "skön konst" samt till läkarbefattningar.⁷³⁾ Då denna fråga behandlades i riksdagen 1907 och 1909, diskuterades möjligheterna att i annan lag än grundlagen fastställa vilka befattningar som ej var lämpliga för kvinnor, samt vilka pensionsbestämmelser som skulle gälla. Denna diskussion skulle så småningom leda fram till Behörighetslagen 1923. Innan dess utvidgades dock kvinnans tillträde till lärartjänster genom en **kungörelse** 1918. Denna innebar att kvinna fick tillträde till rektorat, lektorat och adjunkturer på villkor av lägre lön och 60 år som pensionsålder.⁷⁴⁾ Tyvärr skulle det föra alltför långt om man här behandlade hela den debatt som föregick lagstiftningen i denna fråga. Jag ska därför endast ta upp några av de argument som framfördes mot kvinnans rätt till högre statliga och kommunala ämbeten.

I Lönereglerngskommitténs betänkande 1911 motiverades beslutet att tillåta kvinnliga professorer i ämnen som matematik och mekanik, men ej i ämnen som fysik och kemi med "olämpligheten att låta kvinna bekläda sådana professorsämbeten som äro förbundna med vård och skötsel av en sk institution eller överhuvudtaget är förenade med praktisk verksamhet".⁷⁵⁾ Man ansåg alltså ej att kvinnor skulle ha befattningar som kunde göra dem till chefer över manlig personal.⁷⁶⁾ Denna bedömning menade kommittén att man gjort för kvinnans bästa, eftersom ett misslyckande av en kvinna beroende på bristande "fysiska eller intellektuella kvalifikationer"⁷⁷⁾ skulle kunna medföra en reaktion så att de blev utestängda även ifrån andra befattningar.⁷⁸⁾

Samma kommitté ville också sätta kvinnans pensionsålder så lågt som till 55 år, vilket sedan anfördes som ett skäl till lägre begynnelselön.⁷⁹⁾

Kommitténs förslag som långt ifrån innebar någon jämställdhet med mannen, väckte stor oro och debatt i ämbetsverk och akademiska myndigheter.⁸⁰⁾ Man fasade för den kvinnliga konkurrensen som skulle kunna

rycka brödfödan från mannen/familjeförsörjaren. Man hyste farhågor för att "förmögna damer genom att under en lång följd av år kunna i god ro författa och utgiva det ena arbetet efter det andra, skulle komma att avskräcka mången ung man, som då skulle lämna fältet fritt åt den kvinnliga arbetsfliten".⁸¹⁾

Mot bakgrund av dessa tankegångar får propositionen 1918 (ang. kvinnligt tillträde till lärartjänster) betecknas som relativt "radikal".

Redan följande år tillsattes en statlig kommitté för att utreda vilka civila statstjänster som kunde öppnas för kvinnor samt grunderna för de kvinnliga tjänstemännens avlönings- och pensionsförhållande och frågan om gift kvinnas behörighet till statstjänst.⁸²⁾ 1920 antogs en proposition som gav kvinna principiell rätt till statens ämbeten. För tillämpningen av ~~detta~~ beslut som innebar ändringar i Regeringsformen hänvisades till "grunder, som av Konung och riksdag godkänts".⁸³⁾ Vid tiden för denna proposition fanns endast ett fåtal grunder rörande vissa lärartjänster fastställda. Det fordrades alltså en speciell lagstiftning som fastställde de befattningar som ej var lämpliga för ^{en}kvinnor. En sådan lagstiftning, Behörighetslagen, kom 1923.

Behörighetslagen jämställer kvinna och man beträffande rätten att inneha statstjänst, med undantag för tjänster som i sin utövning skulle kunna kräva våld. Exempel på sistnämnda tjänster är militära och civilmilitära tjänster, vissa tjänster vid fängvårds- och andra tvångsinterningsanstalter, tjänster som är förenade med en "skyldighet att biträda vid upprätthållandet av allmän ordning och säkerhet" samt en del gymnastiklärarbefattningar. Övriga inskränkningar var att man för prästtjänster hänvisade till kommande lagstiftning samt att det skulle utfärdas särskilda föreskrifter för kvinna som skulle utöva sådan domarejänst, "varmed ordförandeskapet i underrätt på landet är förenat".⁸⁴⁾ 1933 fastställdes i en proposition full likställdhet mellan man och kvinna beträffande aspirantutbildningen. Jämställdhet mellan manliga och kvinnliga präster skulle dröja ytterligare några årtionden (1958).

Behörighetslagen trädde emellertid inte i kraft förrän man hade beslutat om den kvinnliga statstjänstemannens lön och pension. Det beslut härom som kom i samband med statsverkspropositionen 1925 innebar långt ifrån ett steg mot jämställdhet mellan könen. Man avvisade likalöns-

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year. It is a summary of the work done and the results obtained. It is a general statement of the work done and the results obtained.

2. The second part of the report deals with the details of the work done during the year. It is a detailed statement of the work done and the results obtained. It is a detailed statement of the work done and the results obtained.

3. The third part of the report deals with the financial statement of the work done during the year. It is a statement of the financial statement of the work done and the results obtained. It is a statement of the financial statement of the work done and the results obtained.

4. The fourth part of the report deals with the conclusions of the work done during the year. It is a statement of the conclusions of the work done and the results obtained. It is a statement of the conclusions of the work done and the results obtained.

principen och satte en lägre pensionsålder för kvinna (64 år) än för man.⁸⁵⁾ Resultatet blev givetvis lägre lön. Beslutet motiverades med kvinnans lägre prestationsförmåga och hennes höga frånvarofrekvens.⁸⁶⁾

Samtliga lagar jag här tagit upp har i princip endast gällt, reellt sett, mellanskiktens och de högre klassernas kvinnor. Innan jag går över till att se på lagstiftning som har värvat om kvinnans intressen i de lägre klasserna under denna tid, vill jag göra några anmärkningar till ovanstående text.

För det första så gällde all lagstiftning om kvinnas rätt till statlig och kommunal tjänst fram till Behörighetslagen 1923 endast ogifta kvinnor. Gift kvinna kunde endast få ordinarie anställning efter ansökan till och medgivande av Kunglig Maj:t.⁸⁷⁾ Kvinna som hade statstjänst fick då hon ingick äktenskap, frånträda sin befattning.⁸⁸⁾

För det andra innebar hela denna lagstiftning visserligen att nya yrkesområden formellt sett öppnades för kvinnan, men några garantier för att kvinnorna ej diskriminerades vid eller under anställning lämnades ej.

Fabrikssystemet medförde att de sociala arbetsförhållandena blev mer öppna för inblick än vad som varit fallet under manufakturen. Då arbetet skedde i hemmet hade överansträngning, nattarbete och hygienska förhållanden lämnats relativt obeaktade. Nu då arbetet skedde i fabrik var det svårare att blunda för missförhållanden. Dessutom så medförde produktionens mekanisering nya problem som t ex olycksfall.⁸⁹⁾ Dessa förhållanden ledde till en diskussion om skyddslagstiftning för framför allt kvinnor och barn i slutet på 1800-talet. Kvinnorna, som ej hade någon möjlighet att utöva något verkligt inflytande över lagstiftningen genom att de var uteslagna från riksdagsarbetet, hade skäl att möta skyddslagstiftningen med största misstänksamhet. Att männen hade ett intresse av att "skydda" den arbetande kvinnan berodde säkert inte enbart på omtanke. Konkurrensen om arbete och kvinnans lönepressande effekt, kunde göra det frestande att tillgripa skyddslagstiftning för att begränsa den kvinnliga arbetskraften.

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

1900 kom en lag som förbjöd kvinnor att arbeta under jord, i stenbrott eller gruva. Samma lag fastslog också att kvinna som fått barn ej fick användas till industriellt arbete under fyra veckor efter barnsbörd.⁹⁰⁾ Härmed påtvingades industriarbeterskorna en graviditetsledighet, som berövade dem deras arbetsförtjänst, utan att ge dem någon ersättning. Det är förståeligt om denna lag inte möttes av odelat gillande från arbetarklassens kvinnor.

1912 utökades graviditetsledigheten till 6 veckor, "därest icke genom läkarintyg styrkes, att hon utan men för sig eller barnet tidigare kan börja arbetet".⁹¹⁾ Fortfarande utgick ingen ersättning för denna påtvingade ledighet.

1909 antogs en lag om nattarbetsförbud för kvinna. Detta förbud möttes av starkt ogillande från kvinnorörelserna i Sverige (såväl borgerlig som proletär).⁹²⁾ Anledningen härtill var att lagen endast "skyddade" kvinnorna från det bäst avlönade arbetet. De som drabbades speciellt hårt var de kvinnliga typograferna och bokbindarna, som i allmänhet hade samma lön som de manliga typograferna.⁹³⁾ Sjuksköterskor, sömmerskor, hjälphustrur m flera skyddades däremot ej från nattarbete genom denna lag. De sistnämnda yrkeskategorierna var i mycket större utsträckning i behov av lagstiftning än de förstnämnda, då de flesta kvinnorna inom dessa yrkeskategorier var oorganiserade och saknade arbetsavtal.⁹⁴⁾ Genom att nattarbetarförbudet endast gällde industrier eller företag med mer än 10 anställda kvinnor, undkom vidare syateljéerna lagen, trots att det var just i de mindre syateljéerna som nattarbetet florerade och de lägsta lönerna utbetalades.⁹⁵⁾ Från kvinnoorganisationerna framförde man dessa synpunkter och hävdade att nattarbete var skadligt både för kvinnor och män samt att det inte var bevisat att det var mer skadligt för kvinnan än för mannen.⁹⁶⁾

Effekterna av lagen blev precis som man väntat, att antalet kvinnliga typografer minskade och att antalet kvinnor minskade vid ett flertal industrier såsom t ex textil och spisbrödsfabrikerna.⁹⁷⁾ Trots att dessa effekter av lagen påvisades vid en utredning av Socialstyrelsen 1926 och föranledde socialstyrelsen att i klartext omtala att förbudet haft negativa följder för kvinnorna bl a i deras konkurrens med männen om arbete, så infördes nattarbetarförbudet oförändrat i 1931 års skyddslag.⁹⁸⁾

Genom att den ogifta kvinnan under större delen av denna period var omyndig, kunde själva omyndigheten utgöra ett hinder för henne beträffande förvärvsarbete.

Av denna korta redogörelse för lagstiftning rörande kvinnans försörjningsmöjligheter under perioden 1870-1930 framgår att:

särskilt de ogifta

Lagen öppnade nya yrkesområden för de högre klassernas kvinnor./

Lagen stängde ett antal försörjningsmöjligheter för de lägre klassernas kvinnor, genom att skapa ett formellt men ej ett reellt skydd av kvinnans intressen i dessa klasser.

Innan jag går över på lagstiftning rörande kvinnans civilrättsliga ställning under denna period, ska jag ytterst kortfattat ta upp lagstiftning rörande prostitution, då jag kommer att återvända till denna fråga längre fram.

Tilllösdrivare, enligt lösdriverilagen 1885, räknades kvinnor som försörjde sig genom prostitution. ⁹⁹⁾ Straffet/behandlingen för sådan gärning var varning av polis, och om detta ej ledde till "bättring", en tid på "förbättringsanstalt". ¹⁰⁰⁾ 1922 framlades ett förslag som innebar en omarbetning av lösdriverilagen. Förslaget innebar dock ingen ändring av de prostituerades behandling. ¹⁰¹⁾ Kvinnoorganisationerna drev två åsiktslinjer när det gällde prostitutionsfrågan. Den ena linjen ville förbättra de prostituerades behandling inom lagens ram. Den andra linjen ville bryta ut prostitutionsföreteelsen ur lagens ram och göra båda parterna, mannen och kvinnan, till föremål för påverkan. Några förändringar i lagstiftningen skulle emellertid ingen av dessa linjer föra till under perioden 1870-1930.

Kvinnans civilrättsliga ställning

Under denna period skedde stora förändringar beträffande kvinnans civilrättsliga ställning. Mot slutet av perioden var såväl den ogifta som den gifta kvinnan jämställd med mannen.

Den ogifta kvinnans möjligheter att bli myndig hade vidgats genom lagstiftning omkring mitten på 1800/^{talet} (1858 och 1863), ¹⁰²⁾

Enligt en lag 1884 blev den ogifta kvinnan myndig

the first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the

the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

the eleventh is the fact that the
the twelfth is the fact that the
the thirteenth is the fact that the
the fourteenth is the fact that the
the fifteenth is the fact that the

the sixteenth is the fact that the
the seventeenth is the fact that the
the eighteenth is the fact that the
the nineteenth is the fact that the
the twentieth is the fact that the
the twenty-first is the fact that the
the twenty-second is the fact that the
the twenty-third is the fact that the
the twenty-fourth is the fact that the
the twenty-fifth is the fact that the
the twenty-sixth is the fact that the
the twenty-seventh is the fact that the
the twenty-eighth is the fact that the
the twenty-ninth is the fact that the
the thirtieth is the fact that the

the thirty-first is the fact that the
the thirty-second is the fact that the
the thirty-third is the fact that the
the thirty-fourth is the fact that the
the thirty-fifth is the fact that the
the thirty-sixth is the fact that the
the thirty-seventh is the fact that the
the thirty-eighth is the fact that the
the thirty-ninth is the fact that the
the fortieth is the fact that the

the forty-first is the fact that the
the forty-second is the fact that the
the forty-third is the fact that the
the forty-fourth is the fact that the
the forty-fifth is the fact that the
the forty-sixth is the fact that the
the forty-seventh is the fact that the
the forty-eighth is the fact that the
the forty-ninth is the fact that the
the fiftieth is the fact that the

vid samma ålder som mannen, dvs 21 år. Fortfarande kunde dock kvinnan avsäga sig myndigheten och fullt jämställd med mannen i detta avseende blev hon först i och med 1924 års lag om förmynderskap. I samband med ogift kvinnas myndighet upphävdes giftomännainstitutet 1872 för ofrälse och 1882 för frälse (myndiga) kvinnor.¹⁰³⁾

För den gifta kvinnan skedde inga förändringar i myndighetsfrågan förrän den nya giftermålsbalken trädde i kraft 1921. Här måste det ha rått en motsättning mellan önskan att bevara den patriarkala borgerliga familjeenheten och behovet av en arbetskraft som ej hindrades i sin rörlighet av förmyndarinstitutionen (t ex att omyndig kvinna måste ha tillstånd från förmyndare då hon söker anställning). Situationen måste tätt sig underlig för många kvinnor som ~~före~~ giftermålet var fullt myndiga, men i samband med giftermålet blev omyndiga. Vissa smärre förändringar i mannens "välde" över hustrun skedde dock före sekelskiftet. 1874 fick den gifta kvinnan rätt att själv disponera över sin arbetsinkomst, samt den egendom som undantagits mannens förvaltning eller som genom gåva eller testamente tillfallit henne.¹⁰⁴⁾ Förutsättningen var dock att hon begärt detta i äktenskapsförordet.¹⁰⁵⁾ Mannens rätt att söka och svara för hustrun i hennes egendom begränsades sålunda. Lagen betraktades dock som en undantagslag och kom därför sällan till användning. Dessutom så upphörde förvaltningsrätten för kvinnan om hon för sin arbetsinkomst köpte kläder, bohag m m, vilka mannen ~~hade~~ rätt att panta, sälja osv.¹⁰⁶⁾ Förvaltningsrätten när det gäller arbetsinkomsten kan därför sägas vara inskränkt till rätten att köpa mat för familjens räkning.

Frågan om gift kvinnas **förvaltningsrätt** anses vara den **kvinnofråga** som tidigast ledde till en organiserad opinionsbildning.¹⁰⁷⁾ År 1873 bildades "Föreningen för gift kvinnas äganderätt", en organisation som hade som syfte att bedriva opinionsarbete för den gifta kvinnans ekonomiska rättigheter. Man var inriktad på den parlamentariska processen och förberedde motioner, initierade konkreta lagförslag och bearbetade enskilda riksdagsmän.¹⁰⁸⁾ Trots att frågan om gift kvinnas äganderätt ofta diskuterades i riksdagen under 70- och 80-talen ledde det inte till någon ny lagstiftning. Anledningen torde vara att frågan inte talade till något bestämt klassintresse, utan snarare rörde sig om en fördelning mellan könen, med andra ord en ren kvinnofråga.¹⁰⁹⁾ Dessutom stötte den på motstånd från samma grupp som stött närings-

frihet, lika arv och myndighet.¹¹⁰⁾ Det sistnämnda stöder mitt tidigare framförda påstående att lagstiftning rörande kvinnans ställning under 1800-talet snarare var ett uttryck för förändringar i samhällsstrukturen än för någon jämlikhetsideologi.

Genom den nya Giftermälsbalken (1920) blev kvinnan/^{i stort sett} fullt jämställd med mannen. Målsmanskapet upphörde härmed och båda makarna fick samma skyldigheter och rättigheter när det gäller hemmets förvaltning, försörjningsbördan och barnens uppfostran. Undantog från föräldrarnas jämställdhet i förhållande till barnen är att barnet erhåller faderns släktnamn och att fadern är barnets förmyndare. Det sistnämnda gäller dock endast förvaltningen av barnets eventuella förmögenhet, och ej vårdnaden om barnet.¹¹¹⁾ Ytterligare en skillnad mellan kvinna och man infördes i den nya balken, nämligen frågan om hustruns tillnamn. För första gången i svensk lag infördes bestämmelsen att hustrun skulle bära mannens tillnamn, vilket tidigare varit något som fått bestämmas av seden.

Den nya Giftermälsbalken fick ett varmt mottagande av de olika kvinnoorganisationerna. Lagen ansågs av många vara den av alla äktenskapslagar i världen som bäst tillgodosåg kvinnans intressen.¹¹²⁾ Sverige utpekades som ett modelland inom familjelagstiftningen och ansågs stå på en ledande plats när det gällde kvinnofrågan.¹¹³⁾ 1925 års lag angående medborgarskapet för gift kvinna innebar ytterligare något som förbättrade den gifta kvinnans ställning. Principiellt fastställde lagen att gift kvinna följer mannens medborgarskap. Kvinnan förlorade dock ej sitt svenska medborgarskap förrän hon bosatt sig i mannens hemland. Om en man förvärvar svenskt medborgarskap, innebär det inte heller att kvinnan automatiskt också får svenskt medborgarskap, utan hon har rätt att begära att få behålla sitt utländska medborgarskap. Gift kvinna kan alltså ha ett medborgarskap skilt från mannens.¹¹⁴⁾ Genom denna lagstiftning försvann risken för svensk kvinna att genom äktenskap med utländsk medborgare bli medborgarrättslös.

Någon fullständig självständighet i medborgarrättshänseende uppnådde dock ej den gifta kvinnan genom denna lag. Hennes nationalitet följde fortfarande i vissa fall mannens, särskilt gällde detta för utländsk kvinna som vid giftermål med svensk medborgare ovillkorligt blev svensk medborgare.¹¹⁵⁾

Samma år som nya GB trädde i kraft (1921), kom också de grundlagsändringar som gav män och kvinnor lika och allmän rösträtt.

Om rösträttsrörelsen har det och kan det skrivas mycket. Jag kan inte gå in på denna omfattande fråga här, utan får nöja mig med att påpeka att rösträtten säkert är en av de frågor som fick störst betydelse för kvinnans engagement och organisering i kvinnofrågor. hur stor betydelse man tillmätte rösträtten varierade dock med ens politiska hemvist. För den borgerliga kvinnorörelsen framstod rösträtten i stor utsträckning som slutmålet för kvinnokampen. Efter dess genomförande så skulle kvinnofrågan i princip vara löst. För den proletära kvinnorörelsen var rösträtt för kvinnor endast ett medel i kampen för att störta kapitalismen.¹¹⁶⁾ Man menade att rättsliga och politiska rättigheter ej medför kvinnans fulla emancipation. Ej heller ansågs de lösa de sociala konflikter mellan män och kvinnor som skapats av det kapitalistiska produktionssättet.¹¹⁷⁾ Skillnaden i åsikterna om rösträtten medförde också skillnader i arbetet för denna fråga. Den proletära kvinnorörelsen arbetade inom sitt eget parti för allmän och lika rösträtt, medan den borgerliga kvinnorörelsen försökte arbeta politiskt obunden.¹¹⁸⁾

Kvinnans politiska rättigheter vidgades på det kommunala planet innan hon fick allmän rösträtt. År 1908 fick gifta kvinnor rätt till egen debetsedel, förutsatt att de hade egen inkomst, och fick därmed kommunal rösträtt på samma ekonomiska villkor som männen. Innan dess var det endast ogifta kvinnor och änkor (och män givetvis!) som hade haft kommunal rösträtt, dock ej till landstingen.¹¹⁹⁾ 1909 blev kvinnorna valbara till kommunal- och stadsfullmäktige,¹²⁰⁾ och 1919 gick man till kommunalval på den allmänna rösträttens grunder.¹²¹⁾

1. Heckscher, Svenskt arbete och liv, Stockholm 1968, kap. 6 och 7.
2. A Montgomery, Svensk socialpolitik under 1800-talet, Stockholm 1951, s 347.
3. Per Nyström, Sveriges historia. I Ord och bild nr 5/1970, s 334.
4. För en definition av detta begrepp se kap. 1, not 22.
5. Heckscher, a.a. s 250.
6. Nyström a.a. s 332.
7. a.a. s 331.
8. Heckscher, a.a. s 250.
9. a.a. s 250.
10. Nyström, a.a. s 332.
11. a.a. s 332.
12. Nyström a.a. s 332.
13. Heckscher, a.a. s 251.
14. Sten Carlsson - Jerker Rosén, Svensk Historia del 2, Stockholm 1961, s 453.
15. a.a. s 451.
16. Heckscher, a.a. s 252.
17. a.a. s 252.
18. a.a. s 297.
19. Nyström, a.a. s 332.
20. Heckscher, a.a. s 298.
21. Svensk Historia del 2, a.a. s 519.
22. a.a. s 519.
23. Göran Therborn, Om klasserna i Sverige 1930 - 70, Zenit nr 28 1972. För en mer fullständig genomgång av klassindelningen, se detta arbete.

24. Gunnar Olofsson, Arbetarklass och underklass i Sverige 1870 - 1930, Zenit nr 45 1976, s 41. Gunnar Olofssons siffror kan dock ej sättas i direkt relation till Göran Therborns (se tidigare not) eftersom de använt sig av olika avgränsningar när de bestämt den förvärvsarbetande befolkningen.
25. a.a. s 41.
26. Småborgare är en som producerar varor - produkter eller tjänster - direkt för en marknad och alltså inte är lönearbetare åt någon kapitalägare, Therborn, a.a. s 23 (-27).
27. a.a. s 20-23.
28. a.a. s 29.
29. Sten Carlsson, Yrken och samhällsgrupper, Stockholm 1968, s 267.
30. Nyström, a.a. s 333.
31. a.a. s 334.
32. a.a. s 338.
33. Eva Schmitz, Om den proletära kvinnorörelsen i Sverige före 1917. Uppsats i sociologi Ht 1974, s 1.
34. a.a. s 3.
35. Qvist, Statistik och politik. Stockholm 1974, s 34.
36. Qvist, Kvinnan i yrkesliv och kamp för likställdhet, i den Svenska historien, del 9. Stockholm 1967, s 194.
37. Schmitz, a.a. s 5.
38. a.a. s 5.
39. a.a. s 5.
40. Ronny Ambjörnsson. Kvinnofrågan i Sverige. Artikel i Häftet för kritiska studier nr 7/8 1974, s 32.
41. Qvist, 1967, a.a. s 194.
42. a.a. s 192.
43. a.a. s 193.
44. a.a. s 193.
45. Schmitz, a.a. s 13.
46. a.a. s 18.
47. Schmitz, a.a. s 25 samt Qvist, 1974 a.a. s 52-53.
48. Schmitz, a.a. s 43.

49. Se kap. 4, s 82 - 83.
50. Ambjörnsson, a.a. s 42.
51. a.a. s 43.
52. Rössel, Kvinnorna och kvinnorörelsen i Sverige 1850 - 1950, Stockholm 1950, s 38.
53. Ambjörnsson, a.a. s 43.
54. Rössel, a.a. s 40.
55. Ambjörnsson, a.a. s 43.
56. Rössel, a.a. s 39.
57. Ambjörnsson, a.a. s 43.
58. Schmitz, a.a. s 46.
59. a.a. s 47.
60. a.a. s 66.
61. a.a. s 53.
62. a.a. s 57.
63. a.a. s 57.
64. a.a. s 6.
65. Mats Hellspong - Orvar Löfgren, Land och Stad, Lund 1972, s 268.
66. Lydia Wahlström, Den svenska kvinnorörelsen, Stockholm 1933, s 26.
67. a.a. s 26.
68. Rössel, a.a. s 27.
69. a.a. s 27.
70. a.a. s 51.
71. Wahlström, a.a. s 191.
72. a.a. s 216.
73. a.a. s 216.
74. a.a. s 223 (SFS 1918:659).

75. a.a. s 218.
76. a.a. s 218.
77. a.a. s 219.
78. a.a. s 219.
79. a.a. s 220.
80. a.a. s 220.
81. a.a. s 222.
82. a.a. s 225.
83. a.a. s 226.
84. a.a. s 228.
85. a.a. s 231.
86. a.a. s 231.
87. G Widemar, Hatt och Huva, Stockholm 1945, s 24.
88. a.a. s 24.
89. Montgomery, a.a. s 143.
90. Wahlström, a.a. s 279.
91. SFS 1912:206, Lag om arbetarskydd § 19.
92. Wahlström, a.a. s 280 - 281.
93. a.a. s 281.
94. Schmitz, a.a. s 58.
95. a.a. s 58.
96. a.a. s 59, Wahlström, a.a. s 281.
97. Wahlström, a.a. s 282.
98. a.a. s 284.
99. a.a. s 303.
100. a.a. s 303.
101. a.a. s 304.
102. Se kap. 4, s 85 - 86.

103. Gerhard Hafström, Den svenska familjerättens historia, Lund 1974, s 107 samt s 18.
104. Wahlström, a.a. s 190.
105. Rubinae Harrold-Claesson, Svensk äktenskapslagstiftningsreform. Del av avhandling, Kvinnohistoriska avdelningen, Göteborg, odaterad, s 36.
106. Wahlström, a.a. s 190.
107. Ambjörnsson, a.a. s 33.
108. a.a. s 33.
109. a.a. s 33.
110. a.a. s 33.
111. Wahlström, a.a. s 198 - 199.
112. a.a. s 196.
113. Harrold-Claesson, a.a. s 1 - 2.
114. Wahlström, a.a. s 201.
115. a.a. s 201 - 202.
116. Schmitz, a.a. s 60.
117. a.a. s 60.
118. Wahlström, a.a. s 65, Schmitz, a.a. s 60 - 62.
119. Kvinnans jämlikhet, Stockholm 1965, s 20.
120. a.a. s 20.
121. a.a. s 19.

KAPITEL 6. Kvinnans rättsliga och sociala ställning 1930-70

Inledande kommentar

I detta kapitel är mitt sätt att studera kvinnans rättsliga och sociala ställning delvis ett annat än i de föregående kapitlen. Orsakerna härtill har jag redan berört i kap. 1 och de finns nämnade i fotnot tade på s. 126 i detta kapitel.

Då det är min tanke att den beskrivning jag här gör av kvinnans sociala ställning, ska kunna fungera som bakgrund till de följande kapitlen som behandlar kvinnans rättsliga ställning på 70-talet, är årtalet 1970 inte en fast gräns. I de fall det finns lätt tillgängliga uppgifter om kvinnans sociala ställning fram till 1976, toges dessa med här.

Klasser och näringsliv 1930-1970

Perioden 1930-1970 kännetecknas av produktivkrafternas expansiva utveckling, konkurrenskapitalismens övergång i monopolkapitalism och statsinterventionism.

Industrialiseringen fortsatte och en allt större del av samhällets produktion har dragits in under en kapitalistisk produktionsordning. Den tekniska utvecklingen under denna period har medfört stora förändringar inte bara inom industrin och de andra näringsgrenarna (jordbruk, skogsbruk och den "husliga verksamheten") utan också i förhållandet mellan dessa näringsgrenar.

För jordbruket har denna utveckling inneburit att dess andel av den yrkesverksamma befolkningen gått ner från 35% 1930 till 12% 1960.¹⁾ Mekaniseringen och rationaliseringen har medfört att den minskade arbetskraften har kunnat producera i stort sett växande livsmedelskvantiteter. Åkerarealen har visserligen minskat men avancerad teknik har möjliggjort ett intensivare utnyttjande.²⁾

Andelen yrkesverksamma inom skogsbruket har förblivit konstant under denna period (3%).³⁾

Volume 41, No. 1, January 1941

CONTENTS
Editorial: The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public

Original Articles
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public

DEPARTMENTS

Editorial: The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public

Original Articles
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public

Editorial: The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public

Editorial: The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public
The Medical Profession and the Public

Inom industrin, som 1960 sysselsatte 46% av yrkesutövarna mot 33% 1930, vilket ger uttryck för den fortsatte industrialiseringen, har förändringar skett mellan dess olika sektorer.⁴⁾ Skogsindustrin har som helhet behållit sin betydelse i den svenska ekonomin. Sågverksindustrins betydelse har minskat medan pappersmasseindustrin har bibehållit sin ställning. Järnet som dominerar den svenska metallindustrin anses vara av än större betydelse än skogen. 1960 sysselsatte gruvbrytnings-, metall- och maskinindustrin omkring 17% av alla yrkesutövarna.

Verkstadsindustrin är kanske den sektor som vuxit mest i betydelse, medan beklädnads- och läderbranschen, som i den tidiga industrialismen sysselsatte fler människor än någon annan bransch, har gått tillbaka. Andra industriella sektorer som vuxit i betydelse (vissa var mer eller mindre obefintliga under den tidigare perioden) är den kemisk-tekniska industrin samt livsmedels och njutningsmedelsbranschens.⁵⁾

Den offentliga sektorn ⁶⁾ uppvisar en våldsam expansion under denna period.

Sveriges delaktighet i den kapitalistiska världshandeln ökar markant under denna period. Effekterna av detta har förutom nedläggning och arbetslöshet (svenska företag etablerar sig i länder med billig arbetskraft) bl a varit att vi blivit indragna i andra länders depressioner. Ett utav de mest kända exemplen härpå var depressionen i början på 30-talet. Denna depression, som medförde arbetslöshet och lönesänkningar och följaktligen arbetskonflikter och upplopp, var ej en enstaka företeelse. Redan tio år tidigare hade en liknande depression ägt rum.

Det är mot denna bakgrund; det svenska kapitalets sammanlänkning med utländskt kapital (kapitalistiska världsmarknaden), produktionens församhälleligande ⁷⁾ man får se statens och den offentliga verksamhetens ökade betydelse. Samhällsingripanden, vilka ständigt ökar under denna period, fungerar nämligen krisutjämnande. I den nutida monopolkapitalismen ingriper staten emellertid ej endast för att dämpa kriserna utan i alla stadier av kapitalackumulationen och den utvidgade reproduktionen för att säkra dessa förlopp. Statsinterventionism står för detta förhållande.⁸⁾

Samhällsingripanden som alltså inte bara består av åtgärder för att stödja vissa produktionssektorer, upprätthållandet av ett för produktionen viktigt kommunikationsnät osv, utan också av åtgärder som innebär att "samhället" tar på sig ansvaret för "medborgarnas välbefinnande"

(dvs säkrar tillgången på arbetskraft), är kännetecknande för staten under monopolkapitalismen.

Hur dessa, den "avancerade" kapitalismens krav på staten kommer att konkret åtgärdas är beroende på det politiska läget i landet i fråga. Det vill säga, beroende av kampen mellan klasserna i de olika former denna kan ta sig uttryck (t ex folkrörelserna och där speciellt fackföreningsrörelsen).

I Sverige har samhällsingripandena kommit att bli av mer planmässig och genomgripande karaktär, genom socialdemokratins relativt stabila regeringsställning under större delen av denna period. Uttryck som "folkhem" och "välfärdsstat" är kännetecknande för den svenska politiken. Under perioden 1930-70 genomfördes en mängd reformer inom det sociala livets alla områden. Exempel härpå är arbetslöshets- och sjukförsäkring, folkpension, ATP, allmänna barnbidrag, arbetarskyddslag, de olika skolreformerna och det progressiva beskattningssystemet.

Vad denna utveckling och politik har inneburit för kvinnans villkor och ställning ska jag i detta kapitel försöka ge en bild av.

Den utveckling som jag här så summariskt redogjort för: produktivkrafternas utveckling, monopolkapitalism och statsinterventionism, finns klart avspeglad i förändringarna i och mellan klasserna under denna period. 9)

Arbetarklassen har ökat i absoluta tal och uppvisar som andel av den förvärvsarbetande befolkningen endast en svagt sjunkande tendens (från 55% 1930 till 53% 1965). De förändringar inom näringslivet som jag på föregående sidor skisserat, kan sägas ha medfört ungefärligen motsvarande förändringar i arbetarklassen uppdelad på näringsgren och bransch.

Småborgerligheten har till följd av kapitalets koncentration och centralisering minskat kraftigt, både i absoluta tal och som andel av befolkningen. Från att ha utgjort 31% 1930 har de gått ner till 14% 1965. Det är framförallt den inom jord och skogsbruk verksamma småborgerligheten som gått kraftigt tillbaka.

Borgarklassens minskning såväl i absoluta tal som andel, från 2% 1930 till 1% 1965, måste också förstås mot den bakgrund som jag på föregående sidor skisserat.

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

Andelen specialister knutna till denna klass har hållit sig konstant under denna period (2%).

Mellanskikten har ökat kraftigt, från 10% 1930 till 28% 1965. Här har skett en ökning av dess samtliga huvudgrupper, där dock kontors- och teknikerpersonal står för den mest betydelsefulla ökningen.

Mellanskiktens ökning har skett såväl inom näringslivet som inom den offentliga sektorn.

Denna indelningen av den förvärvsarbetande befolkningen i klasser har folkräkningarna som grundmaterial. I folkräkningen 1965 (som utgjorde grundmaterialet för klasserna 1970) definierades förvärvsarbete som arbete mer än 20 timmar i veckan. Det innebär att i den ovan gjorda beskrivningen av klasserna i Sverige finns ej kvinnor som arbetar 1-19 timmar i veckan (s k kort deltid) medtagna. Hur många kvinnor det var som 1965 hade kort deltidarbete, finns det inga uppgifter på eftersom ju Statistiska centralbyrån ej har definierat förvärvsarbete till att inkludera dem. Genom utredningen om deltidarbete¹⁰⁾ vet vi dock att det 1974 var ca 226 000 som hade kort deltidarbete och ca 431 000 som hade långt deltidarbete (20-35 timmar i veckan). Eftersom grunden för indelningen av befolkningen i klasser, är förvärvsarbete, kommer inte heller hemmakvinnor med.¹¹⁾

En grov indelning av det totala antalet kvinnliga förvärvsarbetande i klasser (1974) (ändelen som hade kort deltid) skulle ge följande bild: Av det totala antalet kvinnliga yrkesverksamma 1 590 200 utgör 850 000 den egentliga arbetarklassen och 250 000 mellanskiktsskvinnor som står arbetarklassen nära (ex härpå är lågavlönade kvinnor inom post, tele, kontor och sjukvård). Det är med andra ord drygt två tredjedelar av den totala ^{ändelen} kvinnliga förvärvsarbetande ^{and} som tillhör arbetarklassen eller dess närstående skikt.¹²⁾

Då jag kännetecknat perioden som statsinterventionistisk kan det vara av intresse att särskilja de offentligt anställda (exkl offentliga bolag) och se huruvida de ökat under denna period. 1960 uppgick de offentligt anställda (arbetare och tjänstemän) till 22% av alla anställda. Från 180 000 1924 ökade de till 598 000 1960. Denna ökning blev särskilt kraftig under -60-talet och 1971 utgjorde de ungefär en tredjedel av alla anställda.¹³⁾

Kvinnans sociala ställning

Allmänt

Jag kommer i denna del att behandla kvinnans sociala ställning utförligare och på ett mer systematiskt sätt än vad som gjorts i de föregående kapitlen. Skälen härtill är flera.

För det första så finns det mycket mer material tillgängligt om kvinnans ställning på 1900-talet. För det andra var de olika sociala områdena (se nedan) knutna till familjen under de tidigare perioderna. Detta medförde att man genom att behandla kvinnan i familjen i de olika klasserna kunde få en uppfattning om hennes ställning. Med andra ord, hennes ställning bestämdes i hög utsträckning av vilken funktion hon hade inom familjen.¹⁴⁾ Detta gällde i princip fram till denna periods början.

Under perioden 1930-70 är kvinnans ställning ej så direkt definierad utifrån familjen. Förändringar inom de sociala områdena har skett och de är ej längre direkt knutna till familjen. En nästan fullständig formell likhet mellan könen uppnåddes före denna periods början. Det kan därför bli intressant att se vad de sociala förändringarna för kvinnans del under denna period har motsvarats av förändringar på det rättsliga planet.

Kvinnans sociala ställning 1930-70 kommer att beskrivas under områdena produktion, socialisation av barn, sexualitet samt fortplantning. Det är viktigt att påpeka att dessa områden, trots att de beskrivs var för sig, hänger ihop och påverkar varandra. Förändringar i ett medför förändringar i de andra. Kvinnans sociala ställning vid en viss given historisk tidpunkt är en komplex "enhet" och ett uttryck för alla samhälleligt verksamma faktorer. De sociala områdena användes därför för att på något sätt försöka fånga, beskriva, denna komplexa "enhet". Orsakerna till enheten, förändringarna osv kan däremot endast förklaras av lagar som förklarar samhällsförändring, vilka enligt mina teoretiska utgångspunkter är den historiska materialismens.

Efter en genomblick av varje område för sig, kommer förhållandet dem emellan att framstå och påpekas. Att och hur förändringarna i de sociala

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

områdena samvarierar med de rättsliga förändringarna under denna period, vill jag försöka visa i detta kapitel.

Kvinnoöverskott

Kvinnoöverskottet, som under denna period har sin främsta anledning i kvinnans högre medellivslängd, minskar. Det är främst spädbarnsdödlighetens tillbakagång, vilket lett till att "gossebarnens övertalighet mer och mer slagit igenom"¹⁵⁾ som ligger bakom kvinnoöverskottets nedgång under denna period.

Produktion¹⁶⁾

Den kvinnliga andelen av de förvärvsarbetande,¹⁷⁾ utom jordbruket, var 32% 1930. Denna andel var i princip konstant ända fram till 60-talet,¹⁸⁾ då en snabb stegring inträffade. 1970 var andelen kvinnor av de förvärvsarbetande utanför jordbruket 36%. Räkna man in även de med kort deltidarbete blir denna siffra ca 40%.¹⁹⁾

Under början av 70-talet fortsätter andelen förvärvsarbetande kvinnor att öka. Hela ökningen av antalet sysselsatta mellan 1970 och 1974, har kvinnorna stått för. Mellan dessa är minskade antalet sysselsatta män med 19 800, medan antalet kvinnor ökade med 128 100.²⁰⁾ De heltidsarbetande kvinnorna ökade med 71 300, de med lång deltid med 71 000, medan de med kort deltid minskade med 14 200.²¹⁾

Indelning av förvärvsarbetande efter yrkeställning

En indelning av den förvärvsarbetande befolkningen efter yrkeställning (dvs företagare, tjänstemän, arbetare) ger en annan bild av utvecklingen 1930-70 än vad en indelning efter klasser gör. Jag ska trots detta göra en beskrivning av de förvärvsarbetande, med tonvikt på kvinnorna, utifrån en indelning efter yrkeställning. Anledningen härtill är att det tyvärr är främst icke-marxister som har bearbetat material om kvinnliga förvärvsarbetande. Det saknas med andra ord marxistiskt sekundärmaterial. Efter en kort översikt av utvecklingen under perioden 1930-70 avseende den förvärvsarbetande befolkningen

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

och där främst kvinnorna, indelad efter yrkesställning, kommer jag dock att ta upp hur denna förhåller sig till en indelning gjord efter klasser.

Som andel av alla yrkesverksamma utom jordbruket, ²²⁾ alltså både män och kvinnor, under perioden 1930-1960, har andelen kvinnliga företagare gått ner (29% - 16,5%), andelen kvinnliga akademiker och tjänstemän svagt ökat (43,3% - 46,9%), medan andelen kvinnliga arbetare ²³⁾ är så gott som konstant (19,3% - 20%). ²⁴⁾

Av de kvinnliga arbetarna har andelen inom industri och hantverk (som på 20-talet sysselsatte mer än 75% av de kvinnliga arbetarna mot ca 61% 1960) gått ner. Denna nedgång har troligtvis sin främsta orsak i den offentliga sektorns expansion. ²⁵⁾ Av samtliga industriarbetare (män och kvinnor) utgjorde kvinnorna 1960 ca 17%. Då de utgjorde 20% 1920 har alltså en tillbakagång skett under denna period. ²⁶⁾ Inom beklädnads- och läderindustrin har de gått tillbaka medan de har ökat inom metall- och maskinindustrin, pappers och grafisk industri, livsmedels- och njutningsindustrin samt i personliga tjänster (t ex bad- och tvättpersonal, frisörbiträden osv). De kvinnliga arbetarna inom industrin har under denna period alltså spridits över fler industrigrenar, framförallt har en markant ökning skett inom verkstadsindustrin. ²⁷⁾

Vad expansionen inom den offentliga sektorn har inneburit för kvinnliga förvärvsarbetande framgår av följande uppgifter: I mitten på 60-talet utgjorde andelen kvinnor inom sjukvården ca 90%, inom socialvården också ca 90% och inom undervisningen något mer än 60%. ²⁸⁾

När det gäller jordbruket, som ju länge sysselsatte en stor del av de kvinnliga förvärvsarbetarna, har andelen kvinnor där minskat snabbare och mer drastiskt än männens andel. 1930 arbetade drygt 3000000 kvinnor inom jordbruket. ²⁹⁾ Antalet är i princip detsamma under 50-talet, trots befolkningsökningen. Den kvinnliga arbetskraften lämnade jordbruket tidigare ³⁰⁾ och i större omfattning än männen, vilket har lett till ett kvinnounderskott på landsbygden. ³¹⁾

För att kunna se hur stor del av de kvinnliga förvärvsarbetande som är arbetare, tjänstemän och företagare, samt vilka förändringar som har skett mellan dessa grupper under perioden 1930-70, måste man betrakta de kvinnliga förvärvsarbetande som en helhet. Gör man det ser man att:

1. The first part of the document is a letter from the President of the United States to the Congress, dated January 3, 1862. It is a very important document, as it contains the President's annual message to Congress.

2. The second part of the document is a report from the Secretary of the Interior, dated January 10, 1862. It contains information about the land and mineral resources of the United States.

3. The third part of the document is a report from the Secretary of the Treasury, dated January 15, 1862. It contains information about the financial condition of the United States.

4. The fourth part of the document is a report from the Secretary of the War, dated January 20, 1862. It contains information about the military condition of the United States.

5. The fifth part of the document is a report from the Secretary of the Navy, dated January 25, 1862. It contains information about the naval condition of the United States.

6. The sixth part of the document is a report from the Secretary of the Department of the Interior, dated February 1, 1862. It contains information about the land and mineral resources of the United States.

7. The seventh part of the document is a report from the Secretary of the Department of the Treasury, dated February 5, 1862. It contains information about the financial condition of the United States.

1. Den kvinnliga företagsverksamheten ökade fram till 30-talet för att därefter snabbt minska. Det är kapitalets koncentration medförande småborgerlighetens tillbakagång som ligger bakom minskningen av den kvinnliga företagsverksamheten. Så tex drabbades främst kvinnorna av att kvartersbutikerna försvann. ³²⁾
2. Antalet kvinnliga tjänsteman ökar kraftigt under perioden 1930-70. Från att ha utgjort ca 24% av de kvinnliga yrkesutövarna 1930, ökade de till ca 59% 1965. Motsvarande siffror för männen är 13% 1930 och ca 30% 1965. ³³⁾
3. Andelen arbetare av samtliga kvinnliga förvärvsarbetare menar man däremot har gått tillbaka. 1930 utgjorde de ca 62% av de kvinnliga yrkesutövarna mot ca 37% 1965. ³⁴⁾

Om man alltså studerar den kvinnliga yrkesverksamheten som helhet i termer av yrkestställning, så finner man att kvinnorna är överrepresenterade inom tjänstemannagrupperna och underrepresenterade i de båda andra grupperna.

Yrkestställning och klass

På grund av att man definierar arbetare/arbetarklass olika beroende på om utgångspunkten är marxistisk eller ej, tolkas också utvecklingen 1930-70 på olika sätt. Då jag talade om de förvärvsarbetande kvinnorna indelade efter klass, sa jag att drygt två tredjedelar av dem tillhörde arbetarklassen eller dess närstående skikt. ⁽³⁵⁾ På s. 129 då jag tar upp de kvinnliga förvärvsarbetarna indelade efter yrkestställning, säger jag däremot att de kvinnliga arbetarna endast utgör ca 37% av de kvinnliga förvärvsarbetarna (1965) och att denna andel har sjunkit under perioden 1930-70. Inledningen till att dessa bilder ej stämmer överens är just att man definierar arbetare på olika sätt. Många grupper som i en indelning efter yrkestställning förts till tjänstemän, hör i en indelning efter klasser till arbetarklassen eller dess närstående skikt.

Beträffande de kvinnor som befinner sig inom industrin tror jag att man även från en marxistisk utgångspunkt skulle kommit fram till ungefärligen samma bild.

Deltid, löner och arbetslöshet

När det gäller de kvinnliga förvärvsarbetande är det nödvändigt att se på förändringar i civilståndsfördelningen, särskilt då man vill studera de rättsliga förändringarna i förhållande till de sociala förändringarna.

Den stigande giftermålsfrekvensen efter 30-talet medförde att andelen ogifta kvinnor bland de förvärvsarbetande kvinnorna sjönk. 1930 utgjorde de ogifta kvinnorna 38% av alla kvinnor i åldrarna 20-64 år. På 60-talet utgjorde de dock endast ca 18%.³⁶⁾ Andelen gifta av de kvinnliga förvärvsarbetande ökar från 16% 1940 till 59% 1970.³⁷⁾

Det är givet att det "ställer den svenska arbetsmarknaden inför problem", om man nu behöver och vill använda sig av kvinnlig arbetskraft. Att man behöver kvinnlig arbetskraft framgår av att den kvinnliga delen av de förvärvsarbetande trots allt har ökat under denna period.

Hur man lyckats lösa de krav som anställandet av gift kvinnlig (det är ju kvinnan som har huvudansvaret för barn) arbetskraft medför, är något som jag kommer att behandla under de andra områdena samt då lagstiftningen tas upp.

Ett sätt att försöka lösa detta problem som hör hemma under detta område är deltidsarbete.

Deltid är en typisk kvinnoöreteelse. 1974 fanns 657 000 deltidssarbetande i Sverige. Av dem var 601 000 kvinnor. De utgjorde ca 39% av det totala antalet förvärvsarbetande kvinnor. Motsvarande andel för männen var ca 3%. Ca en tredjedel av de deltidssarbetande kvinnorna hade kort deltidssarbete (1-19 timmar).³⁸⁾ Andelen deltidssarbetande kvinnor av samtliga förvärvsarbetande kvinnor har ökat starkt sedan början på 60-talet. 1962 var denna andel ca 27%, 1969 ca 32% och 1974 ca 39%.³⁹⁾

Att det främst är kvinnor med barn under 17 år som arbetar deltid är väl knappast förvånande.⁴⁰⁾ De fem vanligaste yrkena bland deltidssarbetande är: städning (15%), husligt arbete (14%), hälso- och sjukvårdsarbete (11%), affärsbiträden (10%) samt annat kontörsarbete (9%). Tittar man på enskilda yrken blir procentsiffrorna ofta väldigt höga. Så t ex är andelen deltidssarbetande bland städarna 63%, bland affärsbiträdena 43%, i husliga yrken 42%, i hälso- och sjukvårdsarbete 36%,

i kontorsyrkena 24%, i textil- och sömnadsarbete 22%.⁴¹⁾ Det är tydligt att deltidsarbete förutom att vara en s k kvinnofråga också är en klassfråga.

Av det jag hitintills har tagit upp när det gäller de kvinnliga förvärvsarbetande skymtar en aspekt som är viktig att påpeka, nämligen "den kvinnliga arbetsmarknaden".

Det faktum att de kvinnor, som utbildar sig, oftast väljer en kortare utbildning än männen, inriktar sig på traditionellt kvinnliga arbetsuppgifter samt att icke-utbildade kvinnor huvudsakligen väljer arbete inom näringsgrenar av "hemproduktiv" karaktär, medför en koncentration av kvinnliga förvärvsarbetande inom ett fåtal yrken. Kvinnorna återfinns i princip inom 25 yrken, varav 13 har mer än 50% kvinnor.⁴²⁾ Det är givetvis också de kvinnodominerade yrkena som har de låga lönerna.

Även om de kvinnliga förvärvsarbetandes löner i procent av männens har ökat under denna period, uppvisar statistiken fortfarande stora skillnader. Enligt en undersökning om inkomster under 1972, var den genomsnittliga lönen för helårs- och heltidsarbetande män 40 500 medan motsvarande siffra för kvinnorna var 29 000.⁴³⁾ Av de 112 000 anställda detta år som hade extremt låg lön, under 20 000 för heltids- och helårsarbete, var 70 000 kvinnor.⁴⁴⁾ Extremt låga timlöner har framförallt de deltidsarbetande.⁴⁵⁾ Löneskillnaderna varierar dock givetvis mellan yrken och näringsgrenar. Inom industrin som helhet⁴⁶⁾ hade de kvinnliga industriarbetarna 1974 ca 86% av männens löner, 1960 var motsvarande siffra endast 70%.

Även beträffande arbetslösheten uppvisar kvinnorna en helt annan bild än männen. I den officiella statistiken, där man i allmänhet utgår ifrån antalet aktiva arbetssökande, är männens arbetslöshetssiffror betydligt högre än kvinnornas. Utgår man ifrån latent och partiellt arbetssökande blir bilden emellertid den motsatta. Det faktum att kvinnorna anses och upplever sig som geografiskt bundna och/eller har svårigheter med barntillsyn, gör att de i lägre utsträckning än männen kan vara aktivt arbetssökande och följaktligen "öppet" arbetslösa. Antalet kvinnor som är latent arbetssökande är därför mycket stort. Till de partiellt arbetssökande hör alla de deltids-

arbetande kvinnor som skulle vilja ha heltidsarbete. I låginkomstutredningen 1967 framkom att av de öppet arbetslösa var 60% män och 40% kvinnor. 88% av de partiellt arbetslösa och 90% av de latent arbetsökande var emellertid kvinnor.⁴⁷⁾

Facklig och politisk aktivitet

Ovanstående uppgifter ger en klar bild av kvinnans lägre deltagande i produktionen samt hennes sämre villkor och ställning då hon deltagar. Man undrar då bl a om kvinnans dåliga villkor på arbetsmarknaden delvis beror på att hon har en dålig facklig förankring. Jag ska här endast återge något om förhållandena inom LO och TCO för att därmed antyda något om problematiken.

Inom LO har den kvinnliga medlemsandelen ökat under perioden 1930-1970. 1907 utgjorde kvinnorna 9% av medlemmarna, 1967 26% och 1973 33%.⁴⁸⁾

Trots denna ökning är det kvinnliga inslaget i beslutsfattande organ lågt och uppvisar till och med en sjunkande tendens. Som det har uttryckts i en undersökning på detta område, så går maktpositionerna i allt större utsträckning till männen, samtidigt som kvinnorna får större möjligheter att komma med utredningar och förslag.⁴⁹⁾

Inom TCO har den kvinnliga medlemsandelen ökat under denna period och 1975 utgjorde kvinnorna omkring hälften av medlemmarna. Även om antalet kvinnliga ordförande i de lokala avdelningarna ökat under denna period, så innehar de endast 27% av posterna i de regionala styrelserna.⁵⁰⁾

Enligt 1974 års levnadsnivåundersökning var andelen män som var fackligt organiserade 64, medan motsvarande andel för kvinnorna endast var 35.⁵¹⁾ Den största gruppen icke fackligt organiserade kvinnor (av de förvärvsarbetande givetvis) är nog de deltidsarbetande. Endast omkring hälften av de deltidsanställda kvinnorna är fackligt organiserade.⁵²⁾

Det är givetvis en mängd andra aspekter på kvinnorna i produktionen som skulle kunna ha behandlats här, men då detta är en översikt kan endast de viktigaste aspekterna tagas med. Till dessa hör, förutom vad jag tidigare behandlat, kvinnornas ^{deltagande} i den politiska beslutsprocessen.

Det är viktigt att ta upp kvinnan i den politiska beslutsprocessen eftersom syftet är att behandla kvinnans rättsliga ställning och därmed vad som händer på lagstiftningsområdet. Ökar det kvinnliga deltagandet i den politiska beslutsprocessen under denna period så skulle

man ju kunna tänka sig ett större medvetande och aktivt agerande för kvinnorna.

1921 då kvinnan fick rösträtt och blev valbar, röstades 5 kvinnor in i riksdagen (som hade 380 platser).⁵³⁾ 1967 hade denna siffra ökat till 50, dvs 13%.⁵⁴⁾ Detta antal så gott som dubblerades under de nästföljande åtta åren och 1975 utgjorde kvinnorna 21% av riksdagen. 1947 fick Sverige sitt första kvinnliga statsråd. 1975 var 3 av regeringens medlemmar kvinnor.

När det gäller det kvinnliga deltagandet i de sittande utskotten, så har en ökning skett framförallt under 60-talet. 1965 fanns åtminstone en kvinna i varje utskott.⁵⁵⁾

Då Statens offentliga utredningar (SOU) ofta ligger till grund för lagstiftningen i Sverige kan det vara av intresse att se på kvinnorepresentationen i dessa. Enligt en undersökning från 1973 hade den kvinnliga representationen i SOU ej undergått några större förändringar under perioden 1930-70. Det kvinnliga deltagandet är oerhört lågt, deltar de så är det i huvudsak i utredningar om frågor som direkt berör dem eller som traditionellt anses kvinnliga, men männen är ändå alltid i majoritet. I frågor av mer allmän karaktär, som är av betydelse för bägge könen, ökar den manliga dominansen och blir total på de traditionella manliga områdena.⁵⁶⁾

När det gäller landstingen uppvisar kvinnorepresentationen ett likartat mönster som i riksdagen. Landstingen hade 1970 ca 15% kvinnliga ledamöter.⁵⁷⁾ Av de 48 landstingsråden 1970 var endast en kvinna.

Ungefär detsamma gäller på kommunnivå. Riksnivåmedeltalet för kvinnlig representation i kommunerna var 1970 14%.⁵⁸⁾ 1974 hade denna andel stigit till 17%.⁵⁹⁾ Med tanke på alla de viktiga beslut som fattas i kommunens nämnder, är det synnerligen dystert att kvinnorna också där är så dåligt representerade. Samma förhållande som gällde för de statliga utredningarna gäller för de kommunala kommittéerna. Deltager kvinnor så är det i huvudsak i de nämnder som ansvarar för så k traditionellt kvinnliga områden (t ex social och barnavård).⁶⁰⁾

Det är viktigt att påpeka att antalet kvinnor på ledande poster överhuvudtaget är väldigt lågt. 1973 var omkring 96% av alla chefer män. Det är givet att detta har konsekvenser för kvinnornas möjlighet att förbättra sina villkor.⁶¹⁾

Utbildning

Vid denna periods början fanns inga formella hinder för kvinnan på utbildningsområdet. Andelen kvinnor med utbildning har ökat under hela perioden och 1970 rädde i princip likhet på ett flertal utbildningsområden. Skillnader mellan könen beträffande val av utbildningsinriktning och längd finns dock kvar.

Av det totala antalet personer med studentexamen har den kvinnliga andelen ökat från 28% på 30-talet till 49% 1960.⁶²⁾ Linjevalet på gymnasiet följer dock traditionella mönster flickorna väljer humanistiska eller samhällsvetenskapliga linjer och pojkarna naturvetenskapliga eller tekniska. Ett mönster som givetvis fortsätter på universitetsnivå, där kvinnorna har utgjort ca 45% av de studerande sedan början av 70-talet.⁶³⁾ Av de som kommer ut på arbetsmarknaden med akademisk examen är dock ej 45% kvinnor. Andelen kvinnor som avbryter sina studier är nämligen relativt hög. När det gäller forskarutbildningen så är andelen kvinnor betydligt lägre⁶⁴⁾ och även här är det en högre % av kvinnorna som avbryter sina studier än bland männen. Dessa skillnader mellan könen gäller även den lägre utbildningen. Beträffande yrkesskoleutbildningen så har andelen kvinnor ökat markant under denna period, framförallt mellan 60- och 70-talet och de utgör numera en klar majoritet. Anledningen härtill är att kvinnor på det hela taget är mer inställda på kortare utbildningsvägar än män.⁶⁵⁾

De utbildningslinjer som kvinnorna väljer i yrkesskolan ligger inom de traditionellt kvinnliga områden såsom kontor och handel, husligt arbete samt vårdområdet.⁶⁶⁾

Inom vuxenutbildningen har också den kvinnliga andelen ökat och utgjorde 50% där en klar majoritet i början av 70-talet. I AHS kurserna har antalet kvinnor också ökat, dock ej så starkt som i de tidigare nämnda utbildningarna. 1960 utgjorde de 20%, 1967 36% och 1973 50%.⁶⁷⁾ Det är intressant att av dessa 50% 1973, kom 12% direkt från hemmet.

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

Sammanfattningsvis kan sägas att andelen kvinnor på utbildningsområdet har ökat under denna period, men att de tenderar att inrikta sig på de traditionellt kvinnliga områdena samt välja kortare utbildningar.

Fortplantning

Från sekelskiftet fram till 30-talet sjönk födelsetalet drastiskt. Vid sekelskiftet födde 1000 gifta kvinnor (15-44 år) ca 260 barn årligen.⁶⁸⁾ På 30-talet var motsvarande siffra endast 116.⁶⁹⁾ 1934 publicerade Alva och Gunnar Hyrdal "Kris i Befolkningsfrågan".⁷⁰⁾ Boken blev den tändande gnistan till en befolkningspolitisk debatt. Den svenska socialpolitiken fick därefter en mer "folkvårdande" inriktning. För kvinnans del innebar den nya befolkningspolitiken och den därmed sammankopplade kvinno- och modersideologin⁷⁰⁾ att hennes kamp för ekonomiskt oberoende och självständighet kom att avstanna.⁷¹⁾ Mot slutet av 30-talet började nativiteten stiga och ökningen fortsatte fram till mitten på 40-talet, då en snabb minskning inträdde. 1960 uppvisade födelsetalet en ny bottennotering, den låga födelsefrekvensen under 30-talet antages vara den främsta orsaken härtill. Antalet barn per kvinna är betydligt lägre under denna period än under tidigare perioder.⁷²⁾

Av det totala antalet levande födda barn har andelen som fötts utom äktenskapet ökat sedan sekelskiftet. Under denna period kan en särskilt markant ökning av andelen utom äktenskap födda barn noteras på 60- och 70-talet. 60-talets andel stiger från 11% till drygt 16% och 1973 är den uppe i ca 30%.⁷³⁾ Detta medför dock ej att man kan dra några slutsatser om andelen ensamstående mödrar. Under denna tid börjar det nämligen bli vanligt med samlevnad utan äktenskap. Det är vidare vanligt att modern senare gifter sig med barnafadern.

Under denna period har äktenskapsfrekvensen ökat, vilket i sin tur har inneburit sjunkande giftermålsålder. Den genomsnittliga giftermålsåldern för kvinnor var 26,5 år på 30-talet och 23,5 år på 60-talet.⁷⁴⁾ På 70-talet har giftermålsåldern stigit igen, 1973 var den 24,6 år⁷⁵⁾ vilket torde bero på att allt fler samlever utan äktenskap ett par år innan de gifter sig.

Förutom förändringar i nativiteten och antalet födda utom äktenskap, har kvinnans barnafödande ålder förändrats. Barnafödandet har förskjutits till yngre åldrar. Detta innebär att kvinnan föder barn under

1. The first part of the report is a general introduction to the subject of the study. It discusses the importance of the study and the objectives of the research.

2. The second part of the report is a detailed description of the methodology used in the study.

The methodology section describes the research design, the sample, the data collection methods, and the data analysis techniques. It also discusses the limitations of the study and the potential for bias.

The results section presents the findings of the study. It includes a summary of the main results and a detailed discussion of the data. The discussion also includes a comparison of the results with previous research and a discussion of the implications of the findings.

The conclusion section summarizes the main findings of the study and discusses the implications for future research. It also includes a discussion of the limitations of the study and the potential for bias.

The final section of the report is a list of references. It includes a list of all the sources used in the study, including books, articles, and other documents.

en tidigare och mer begränsad period av sitt liv än vad som tidigare varit fallet.⁷⁶⁾ Ser man på den ökade äktenskapsfrekvensen i förhållande till nativiteten på 60-talet, måste det tolkas så att allt fler kvinnor skaffar allt färre barn.⁷⁷⁾

Barnbegränsningsmetoderna har givetvis en inverkan på födelsetalen och jag kommer därför kortfattat att beröra dem här.

1938 upphävdes den lag som förbjöd användning, upplysning och försäljning av preventivmedel. Innan dess hade givetvis barnbegränsningsmetoder använts, men det var först i och med lagens upphävande som en aktiv propagering för olika barnbegränsningsmetoder kunde äga rum. Samtidigt med denna lags upphävande introducerades en begränsad rätt till abort.⁷⁸⁾

Under 60-talet startade en intensiv debatt om rätt till fri abort. I avvaktan på den nya lagen liberaliserades rätten till abort. Som exempel härpå kan nämnas att det under 1972 utfördes ca 24 000 legala aborter, jämfört med ca 7000 1966.⁷⁹⁾ Den nya lagen om abort kom dock först 1975.⁸⁰⁾ Under 60-talet kom också de s k p-pillren och på 70-talet kom spiralen att få ökad betydelse bland annat genom kopparspiralen som gjorde det möjligt för kvinnor som ej varit gravida att använda spiral.

Den betydelse effektiva preventivmedel har för kvinnan, kan ej nog understrykas. Genom att havandeskapet blir "frivilligt" och kvinnan får större kontroll över det, behöver moderskapet inte längre vara hennes enda eller viktigaste uppgift, utan kan bli ett alternativ bland en mängd andra.

En utveckling och satsning på preventivmedel har alltså skett främst under den senare delen av den här perioden. Mycket kritik har emellertid riktats mot forskningen som anklagats för ensidighet. Det har hävdats att forskningen i huvudsak varit inriktad på kvinnliga preventivmedel, samt att de medicinska följderna av flera av dessa preventivmedel bagatelliseras (främst gäller detta de s k p-pillren). Huruvida en satsning på kvinnliga preventivmedel kan motiveras med medicinska skäl och även om så är fallet, huruvida en satsning på manliga preventivmedel inte borde göras, av social och jämställdhets-skäl, är en fråga som jag tyvärr ej kan behandla här.

2. The second part of the document focuses on the implementation of the proposed changes. It details the steps involved in the transition process, from the initial planning phase to the final execution. This section highlights the challenges faced during the implementation and provides strategies to overcome them, ensuring a smooth transition for all stakeholders.

3. The third part of the document addresses the future outlook of the organization. It discusses the long-term goals and objectives, as well as the strategies to achieve them. This section also includes a discussion on the potential risks and opportunities that may arise in the future, providing a comprehensive overview of the organization's future prospects.

4. The fourth part of the document provides a summary of the key findings and conclusions. It reiterates the importance of the proposed changes and the need for continued monitoring and evaluation. This section also includes a list of recommendations for further action, ensuring that the organization remains on track towards its long-term goals.

5. The final part of the document is a conclusion that summarizes the overall findings and conclusions. It emphasizes the importance of the proposed changes and the need for continued monitoring and evaluation. This section also includes a list of recommendations for further action, ensuring that the organization remains on track towards its long-term goals.

Avslutningsvis bör också nämnas att själva förlossningen; rätten till en fullvärdig medicinsk behandling vid alla tider på dygnet samt smärtlindringsfrågan har blivit föremål för en förnyad⁸¹⁾ debatt under senare delen av denna period, framförallt under 70-talet.

Sexualitet

Under det senaste århundradet har stora förändringar skett inte bara inom området sexualitet utan också i dess förhållande till de övriga områdena. För kvinnan kan förändringarna sägas ha varit mer omfattande än för mannen.

Sexualitet måste liksom det sociala livets övriga områden ses mot bakgrund av den totala samhällsliga utvecklingen.

Max Weber har i "The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism"⁸²⁾ visat hur viktig den puritanska etiken var för kapitalismens framväxt⁸³⁾

Den puritanska moralen föreskrev ett sparande - man behövde kapital för industrialiseringen - och en låg konsumtion. På det sexuella området innebar denna moral att man ej uppmuntrade den omedelbara behovstillfredsställelsen. Sexualitet var en synd och en last som hade sitt enda berättigande i samband med fortplantning.

Samtidigt med den puritanska sexualmoralen fanns en annan moral, det existerade med andra ord en dubbelmoral. Under den tidigare behandlade historiska perioden (1850-1930) kan dubbelmoralen anses ha florerat främst bland de övre klasserna. Litteraturen ger ett otal exempel härpå. Denna överklassernas dubbelmoral innebar: sträng äktenskapsmoral som betraktar alla former av sexualitet utan kyrkans eller statens sanktion som förkastliga, samtidigt med ett allmänt men ej erkänt överträdande av denna moral. Användarna av dubbelmoralen var givetvis männen. Borgarklassens kvinnor (den kvinnotyp som männen inom borgarklassen gifte sig med) skulle vara "rena och dygdiga" och någon "köttslig lust" tillerkändes de ej. Kvinnans uppgift i denna klass var ju att föda legitima arvingar och vara en dygdig maka och moder. Vid sidan av dessa dygdiga kvinnor instängda i äktenskapets borg, fanns en mängd kvinnor ofta från lägre klasser med vilka borgarklassens män kunde tillfredsställa sina lustar.

Den puritanska moralen och synen på sexualitet var visserligen den dominerande men den hade olika genomslagskraft beroende på de olika klassernas reella levandsbetingelser.

1. The first part of the report is a general introduction to the subject of the study. It discusses the importance of the study and the objectives of the research.

2. The second part of the report is a detailed description of the methodology used in the study.

3. The third part of the report is a detailed description of the results of the study. It discusses the findings of the research and the conclusions drawn from the data.

4. The fourth part of the report is a discussion of the implications of the study. It discusses the significance of the findings and the potential applications of the research.

5. The fifth part of the report is a conclusion. It summarizes the main findings of the study and provides a final statement on the importance of the research.

6. The sixth part of the report is a list of references. It includes a list of all the sources used in the study, including books, articles, and other documents.

7. The seventh part of the report is an appendix. It includes any additional information that is relevant to the study, such as raw data, charts, and tables.

8. The eighth part of the report is a glossary. It includes a list of all the terms used in the study, along with their definitions.

9. The ninth part of the report is a list of figures. It includes a list of all the figures used in the study, along with their descriptions.

10. The tenth part of the report is a list of tables. It includes a list of all the tables used in the study, along with their descriptions.

11. The eleventh part of the report is a list of abbreviations. It includes a list of all the abbreviations used in the study, along with their full names.

12. The twelfth part of the report is a list of acronyms. It includes a list of all the acronyms used in the study, along with their full names.

Inom de lägre klasserna, jordbruksproletariatet och arbetarklassen, hade man ofta inte råd att gifta sig utan tvingades "leva i osynd". En mer öppen syn på sexualitet verkar dock också ha förekommit i dessa klasser.⁸⁴⁾ Det var bl a vanligt att par före äktenskapet hade sexuell umgänge med varandra. Denna något annorlunda syn på sexualiteten, som säkert till stor del hade de ekonomiska villkoren som grund - man hade helt enkelt inte råd att flytta ihop, tror jag också innebar en annan syn på kvinnans sexualitet. Genom att kvinnan i dessa klasser, detta gäller också i viss utsträckning småbönder och bondeklassen, inte bara hade en funktion som "dygdig maka och moder" utan också var en viktig arbetskraft, torde hennes "dygdighet" ej ha spelat så stor roll som i de högre klasserna.

Till dubbelmoral hörde prostitution. Prostitution tolererades eftersom "mannens natur är sådan" och deras äkta hälfter var "ärbara". Samtidigt måste prostitutionen på så den dominerande moralen bekämpas såsom ytterligt förkastlig - d v s för de prostituerade ej för deras kunder.⁸⁵⁾

Trots puritanism och dubbelmoral och vad det innebar för kvinnan i olika klasser⁸⁶⁾ har det hävdats att en sexuell revolution skulle ha ägt rum mellan 1830 och 1930.⁸⁷⁾ En av företrädarna för denna syn, Kate Millet, menar att eftersom det sexuella förtrycket i "pryderiets" form nådde en verklig kris under denna period, så fanns det i fortsättningen bara en utväg ur krisen - lättnader i trycket. Speciellt tiden 1870-1930, menar nämnda författare, framstår som en period av starkt ökad sexuell frihet för båda könen, alltså även kvinnorna.⁸⁸⁾ Huruvida denna sexuella frihet var verkligt utbredd för kvinnornas del inom respektive klass, samt huruvida den gällde alla klasser och isåfall vad den innebar för respektive klass, har hitintills varken denne eller någon annan författare visat. Observeras bör dock att denna period sammanfaller med den tid då kvinnan fick en ökad betydelse på arbetsmarknaden samt fick sina formella rättigheter.

På 20-talet kan man i litteratur och debatt märka en förändring i synen på sexualitet.⁸⁹⁾ Bl a så fick Freuds arbeten en stor betydelse. Hans vetenskapliga upptäckter om hur skadligt det var att omgärda sexualiteten med taburegler

... talade ju för ett erkännande av sexualiteten.

Hans forskning och påståenden om den kvinnliga sexualiteten, framförallt så som de kommer till uttryck i teorin om penisavund⁹⁰⁾ och i hans uppfattningar om den kvinnliga personlighetens utmärkande drag: passivitet, masochism och narcissism, kom emellertid att användas i argumenteringen mot kvinnans frigörelse och jämställdhet med mannen. Inte bara på det sexuella området utan på samtliga sociala områden har Freuds uppfattningar kunnat användas för att hålla kvinnorna nere. (Detta har hävdats av ett flertal av kvinnorörelsens skribenter såsom Millet, Friedan och Greer. Andra har emellertid hävdat att felet ej är att söka i Freud utan i hans tolkare⁹¹⁾). Man menar också att utvecklingen bort från den sexuella dubbelmoralen därigenom skulle ha försenats.⁹²⁾

Detta stämmer också in på hur Millet karakteriserar perioden 1930-60. Hon menar nämligen att liberaliseringen under denna period bara var en fortsättning eller snarare en utspädning av vad som inletts under den tidigare perioden. Tjugotalets "nya kvinna" var, enligt Millet, minst lika frigjord och åtnjöt troligen större sexuell frihet än femtiotalskvinnan. Perioden 1930-60 klassificerar hon följdaktligen som kontrarevolutionär. En liknande syn på utvecklingen tecknar Betty Friedan i "Den Feminina Mystiken".⁹³⁾ Trots att Millet huvudsakligen har uppehållit sig vid utvecklingen i Tyskland och Sovjetunionen, finns det mycket som talar för att en liknande utveckling skedde även i Sverige.⁹⁴⁾ Det uttryck som denna "kontrarevolution" tar sig inom vetenskaperna, framförallt sociologin och psykologin, kommer jag att beröra då en sammanfattande kommentar till de sociala områdena göres.

På 60-talet talas om en ny "sexuell revolution". Nödvändigheten och förekomsten av en "sexuell frigörelse" påtalas ständigt i massmedia. Genom kritik av Freuds (och hans efterföljares) syn på kvinnans sexualitet vill man ge även kvinnorna "en bit av kakan".

Förändringarna i synen på sexualitet, som kom på 60-talet, har till form och innehåll följt det utvecklade kapitalistiska samhällets utveckling. Genom att det samtidigt är ett manssamhälle har denna utveckling fått specifika konsekvenser för den kvinnliga sexualiteten. Innan jag behandlar detta lite närmare ska jag emellertid kort ta upp de förändringar inom sexualiteten som ofta behandlas av sociologer.

Dessa förändringar kan i princip indelas i två typer, som dock båda hänger ihop och ger uttryck för utvecklingen av sexualiteten som ett område för sig, nämligen: sexualitetens fränskiljande från fortplantningen samt försvagningen av sexualitetens knytning till äktenskapet. Att sexualiteten alltmer skiljes från fortplantningen framkommer bl a i skolans läroböcker i sexualkunskap och i massmedia; speciellt på 70-talet då den "sexuella frigörelsen" diskuteras. De relativt säkra preventivmedel som finns att tillgå under 60- och 70-talet inverkar också på särskiljandet fortplantning-sexualitet.

Att det har skett en försvagning av sexualitetens knytning till äktenskapet framgår av undersökningar som har gjorts på detta område.⁹⁵⁾ Följande uppgifter kommer från dessa undersökningar.⁹⁶⁾

Medianåldern för "sexualdebuten" har sjunkit, partnerväxling har blivit vanligare och beteende och attityder mot för- och utomäktenskaplig sexuell aktivitet har blivit mera "tillåtande". Fortfarande finns emellertid skillnader mellan könen kvar. Kvinnorna debuterar i senare åldrar, har färre partners osv.

Trots dessa förändringar är sexualiteten fortfarande förankrad i monogama förhållanden. Tidigare sexuell debut och flera partners åtföljes oftast av en stabilisering i ett monogamt förhållande. Utomäktenskaplig sexualitet betraktas därför snarare som avvikelser från ett gängse levnadsmönster än som ett nytt sådant.

De monogama förhållandena har dock i ökad utsträckning tagit formen av samlevnad utan vigsel. Vad denna form av samlevnad innebär, för attityder och beteende avseende sexualiteten, är svårt att veta då det är ett relativt nytt fenomen.

De undersökningar vars resultat jag här väldigt summariskt har redogjort för, är gjorda i slutet på 60-talet eller i början på 70-talet. Sen dess har man en känsla av att en hel del har hänt. Tendensen under hela denna period är i alla fall klar, nämligen utvecklandet av sexualiteten som ett område i sig. En tendens som snarare förstärkts än försvagats på 70-talet.

Det bör här påpekas att sexualitet samtidigt har fått en starkare koppling till äktenskapet i och med att attraktion och kärlek, i stället för ekonomiska aspekter, har blivit de mest betydelsefulla i valet av äktenskapspartner. Sexualitet blir alltså en viktigare och mer tillåten aspekt av livet, såväl före äktenskapet som inom och utanför det.

Dessa förändringar av sexualiteten, dess utveckling mot ett område för sig med ett eget inneböende värde (vilket bl a kommer till uttryck i själva begreppet "sexuell frigörelse"), är en utveckling som följer kapitalismens grundläggande principer.

Sexualitet blir ännu en vara i det utvecklade kapitalistiska konsumtionssamhället. Puritanism passar illa i ett konsumtionssamhälle.

I stället behövs konsumtion, en inställning på omedelbar behovstillfredsställelse för att det högindustrialiserade kapitalistiska samhället ska få avsättning för sina produkter. Nya lönande marknader öppnar sig, där individen kanaliserar energi och behov i för samhället lönsamma och acceptabla former. Gamla marknader följer med och utnyttjar detta nytillättna och hårt exploaterbara behov. Exempel härpå är kläd-, skiv-, och skönhetsindustrin.

I ett samhälle där männen styr har denna utveckling inneburit att kvinnan har blivit utsatt för en ny form av sexuell förtryck. Det är framförallt hon som blir varan som ställs ut och försäljes på marknaden. Allteftersom denna vara blir vanligare, hårdnar konkurrensen och varans värde sjunker. T ex så har lönerna för de prostituerade gått ner (denna utveckling har gått snabbt och varit mycket kännbar för kvinnor som prostituerat sig i olika former) och fenomen som intresseorganisation för prostituerade⁹⁷⁾ samt förslag på statliga bordeller dyker upp.⁹⁸⁾

Kvinnan tillåts en sexualitet som till form och innehåll i stor utsträckning bestäms av männen. Extrema exempel på hur kvinnans sexualitet kan tecknas finns i porrtidningarna. Mer subtila former på mannens syn på kvinnans sexualitet kommer till uttryck i film och litteratur av "bättre slag", som ju till övervägande del göres av män.

Den sexuella liberaliseringen innebär alltså inte automatiskt någon jämställdhet mellan könen på detta område. De lättnader för kvinnor som sexuell varelse som uppstått kan t o m genom ojämlikheten på de andra områdena, få direkt negativa konsekvenser. Kvinnans svårigheter på produktionsområdet kan då medföra en flykt in i den traditionella kvinnorollen som älskarinna, maka och moder. En undersökning om könskillnader avseende sexualitet, tyder på att så faktiskt sker.⁹⁹⁾

Avslutningsvis bör sägas att den socialistiska kvinnorörelsen i den kvinnliga frigörelsen också har innefattat kvinnans sexuella frigörelse. Det har varit ett försök att behålla det positiva i den s k

sexuella frigörelsen d v s att sexuella behov ej ska tryckas ner och förtigas utan att samtidigt anamma synen på sexualitet som något avskilt från alla andra medmänskliga värden och som något opolitiskt.

Socialisation av barn

Under de tidigare behandlade historiska perioderna skedde den huvudsakliga socialisationen av barn inom hemmet, i familjen. För de lägre klasserna och även bondeklassen uppfattades inte socialisationen av barn som ett speciellt område. Ingen speciell nättis togs till barnen, de var med överallt och det skedde en gradvis inläring av vuxenrollen, ofta samtidigt med en yrkesroll. Någon direkt åtskillnad mellan såkallad primär och sekundär socialisation (dvs utbildning) fanns alltså inte. Folkskolans införande i mitten på 1800-talet, där relativt elementära kunskaper förmedlades under en kort tid, lämnade fortfarande huvuddelen av ansvaret för uppfostran och utbildning hos föräldrarna. Det var först under den mer utvecklade kapitalistiska industrialiseringen som den sekundära socialisationen alltmer kom att fullgöras utanför familjen.

Inom de högre klasserna var socialisationen av barn ett uppmärksammat område. Kvinnans urs huvudsakliga funktion var att vara en god maka och moder, fick en central roll i grundläggandet av det allmänna värderingsmönster och de normer som förberedde barnet för dess kommande plats i produktionen. De rent konkreta uppgifter som hör ihop med skötsel av barn, fullgjordes emellertid oftast av tjänstefolk. Den sekundära socialisationen (av framförallt pojkar) skedde via specialister, antingen i eller utanför hemmet.

Genom den utvecklade kapitalistiska industrialiseringen förändras detta mönster.

På det ideologiska planet kom "upptäckten" av den tidiga barndomens betydelse för hela individens liv, att spela en stor roll. Det var framförallt Freud, med sina undersökningar om den infantila sexualiteten, och Melanie Klein, med sin forskning om barnets första år, som "upptäckte" barndomen och därmed den primära socialisationens betydelse. Under hela perioden 1930-1970 har intresset för (även forskningen på detta område) och vikten av den primära socialisationen ökat. Vad detta har inneburit för kvinnan, som moder och som förvärvsarbetande ska/^{strax} jag återkomma till

Nedgången i nativiteten och underlättandet av hemarbetet under början av perioden 1930-70, medförde att det fanns ett tidsmässigt underlag för en betoning av en kvalitativ utvidgning av socialisationsfunktionen, dvs för de hemarbetande kvinnorna. Det fanns alltså en möjlighet för ovannämnda ideologi att tränga igenom. Såväl möjligheten (dvs arbetstiden för hushållsarbete har gått ner) som ideologin har förstärkts markant under 60- och 70-talet.

För den yrkesarbetande kvinnan har denna ideologi givetvis medfört en svår konfliktsituation. Hennes roll som moder står i ständig konflikt med hennes roll som yrkesarbet^{-ande}, vilket ofta leder till såväl faktisk som upplevd ofullkomlighet i båda rollerna.

Denna konflikt kan utnyttjas alltefter behov, såsom konjunkturväxlingar och krig, något man i historien kan finna ett antal belägg på.¹⁰⁰⁾

Kvinnans roll i socialisationen av barn har alltså ökat under denna period. Mannens roll har emellertid diskuterats och vunnit viss idé-mässig genomslagskraft i princip först mot slutet av 60-talet. För att några reella förändringar ska ske måste emellertid en jämställdhet mellan könen på arbetsmarknaden först åstadkommas. Som det nu är har fadern ej råd att stanna hemma, han är ju oftast den som tjänar mest. Vidare är det få män som söker sig till ett yrke inom detta område, beroende på att det är ett kvinnligt område, vilket innebär dålig status och lön.

I och med att den primära socialisationen numera tillmäts större betydelse, framstår samtidigt modern och familjen som otillräckliga. Den samhälleliga barntillsynen framförs som ett riktigt och nödvändigt komplement.¹⁰¹⁾

På 60-talet då behovet av kvinnlig arbetskraft i produktionen ökar blev samhällelig barntillsyn ett problem och en nödvändighet rent ekonomiskt. För att kunna "använda" kvinnlig arbetskraft i produktionen var man tvungen att bygga ut den samhälleliga barntillsynen. Att det har blivit ett samhälleligt problem (för kvinnorna har det alltid varit ett problem) först på 60-talet beror på att den kvinnliga arbetskraft man behövde i produktionen (+ de kvinnor som redan varit i produktionen) hade småbarn.

Den samhälleliga barntillsynen har fallit på kommunens lott. Den bestod 1975 av daghem för heldagstillsyn, lekskola (3 timmar), fritidshem för skolbarn efter skoltid, kommunala familjedaghem och barnvårdare (för sjuka barn till arbetande föräldrar). En markant ökning av den samhälleliga barntillsynen har skett efter slutet på -60-talet.¹⁰²⁾

1974 var 60 000 barn registrerade i barndaghem mot 20 000 1968. Vidare fanns/^{det} 1974 50 000 barn i daghem mot 16 000 som "togs hand" av kommunala barnavårdare. Trots att alltså en ökning har skett, så är den samhälleliga barntillsynen långtifrån tillräcklig. En överväldigande majoritet av barn till yrkesarbetande föräldrar "passas" av släktingar eller andra privatpersoner. 1974 fanns 400 000 barn till förvärvsarbetande föräldrar, 1968 var motsvarande siffra 325 000. Dessa siffror visar klart att den samhälleliga barntillsynen fortfarande endast omfattar en minoritet av barnen. Bilden blir inte bättre om man plockar in skolbarnens behov av omvårdnad.

Att rätten till samhällelig barntillsyn, som ju anses vara viktig för barnens utveckling, endast gäller yrkesarbetande föräldrar och av dem endast en minoritet, har liksom själva innehållet i barntillsynen; målet och metoderna, varit föremål för debatt.¹⁰³⁾ Den huvudsakliga kritiken under 70-talet har dock varit att barndaghembyggnaden uppvisar en stagnerande tendens och att utbyggnaden till och med beräknas bli långsammare under slutet av 70-talet än under tidigare år. Samtidigt väntar man en ökning av andelen kvinnor med småbarn på arbetsmarknaden.¹⁰⁴⁾

Under perioden 1930-70 har alltså samhället tagit på sig en del av ansvaret för socialisationen av barn. Hur förändringarna inom detta område förhåller sig till förändringarna inom de andra områdena, ska jag strax kommentera. Det är dock en sak som bör påpekas först, nämligen det faktum att det är kvinnor som har hand om den av samhället organiserade barntillsynen. Traditionellt har socialisation av barn varit kvinnans område. Att man nu tillmäter detta område stor vikt, åtminstone på det ideologiska planet, och att yrkesutbildning fordras för arbete på daghem, hjälper inte långt när lönen är låg, så låg att "endast kvinnor har råd att ha ett sådant arbete". Att ordna könskvotering till förskoleseminarierna (hösten 71 antogs 62 män av 1 100, våren 72 22 av 1000), att låta vapenfria tjänstpliktiga tjänstgöra i förskolorna och att ordna beredskapsarbete inom förskolan blir därför helt otillräckliga åtgärder. Som ett läginkomstyrke förblir socialisation av barn ett kvinnoområde.

Sammanfattande kommentar till de sociala områdena

Förändringarna inom de sociala områden jag här redogjort för uppvisar ett bestämt mönster. Man kan se hur förändringarna inom respektive område i princip följer samma utveckling. Hur vart och ett av dessa områden hänger ihop med de övriga framgår också klart. Stagnationen av den kvinnliga arbetskraften och nedgången i nativiteten sammanfaller i tiden med "upptäckten" av barndomen och med betoningen av kvinnans roll som moder. Kvinnorna gifter sig och skaffar sig barn i yngre åldrar. Genom nedgången i antalet barn per kvinna och underlättandet av hemarbetet, kan kvinnans roll i socialisationen av barn följa det frammalade idealet. Förändringar i giftermålsålder och åldern för barnfödande medför förändringar av gruppen förvärvsarbetande kvinnor. Då behovet av kvinnor inom produktionen ökar på 60-talet, blir moderns roll och betoningen av hur viktig socialisationen av barn är, ett problem. En lösning är att framhålla att socialisationen av barn är så viktig att den bör ske under utbildades ledning och i speciella former (barndaghem osv).

I denna utveckling har samhällsvetenskaperna spelat en viktig roll. Freuds kvinnouppfattning kom under 30-talet att medföra att skillnaderna mellan könen betonades. Kvinnan definierades som en andra-hands person. Inom sociologin kom Talcott Parsons uppdelning av familjens olika roller, den instrumentella rollen som är mannens och den expressiva som är kvinnans, att legitimera den rådande arbetsfördelningen mellan könen.¹⁰⁶⁾ Med det ökade behovet och betydelsen av kvinnorna inom produktionen på 60-talet följer också förändringar inom sociologin och psykologin. Könssrollsproblematiken vinner intrång. Att detta mönster gäller även då vi behandlar familj, kvinnorörelsen och kvinnans rättsliga ställning ska jag strax försöka visa.

Familjen under perioden 1930-70

Utifrån förändringar i klasserna under perioden 1930-70 kan man dra vissa slutsatser om de olika familjetypernas omfattning och betydelse.

Småborgerlighetens (bl a bönderna) tillbakagång kan sålunda ha inneburit att deras familjetyper minskat i betydelse. Därigenom skulle den

and the following conditions are satisfied:

— 204 —

familjetyp som kännetecknas av produktionsgemenskap bli av marginell betydelse. Mellanskiktens ökning innebär ej att någon ny familjeform eller struktur uppstår, då dess familjetyp ej har någon direkt relation, funktion eller betydelse för kapitalet. Följaktligen kommer dess struktur och form att domineras av den dominerande familjetypen.

Arbetarklassens familjetyp skulle till följd av att klassen som andel av den förvärvsarbetande befolkningen hållit sig i princip konstant, ej ha genomgått några större förändringar i omfattning och betydelse. För borgarklassens familjetyp gäller att den på grund av klassens minskning, skulle ha minskat i omfattning och betydelse.

Nu kan man emellertid utifrån respektive klass' numerära storlek ej dra någon slutsats om respektive klass' betydelse och följaktligen ej heller om respektive familjetyps betydelse. Det som ovan sagts om småborgerlighetens och bondeklassens familjetyp gäller då dessa klassers betydelse i samhällets utveckling avtar under den utvecklade kapitalismen. Även det som sagts om mellanskikten kan stå fast, men för att kunna klargöra betydelsen av arbetarklassens och borgarklassens familjetyp måste dessa tas upp till lite närmare granskning.

Genom den ökade samhälleliga planeringen av produktionen, vilken innebär en mer kollektiv ägandeform och en mer kollektiv organisering av produktionsprocessen, mister den borgerliga familjetypen sin ekonomiska funktion. Dess fast strukturerade familj, med strikta moral- och uppfostringsnormer vars syfte och ekonomiska funktion var att öka och hålla arvet inom släkten, utgör ej längre någon nödvändig betingelse för kapitalets ackumulation.¹⁰⁷⁾ Att den borgerliga familjetypen mister sin ekonomiska funktion innebär samtidigt att förhållandena inom familjen blir uteslutande privata. Den borgerliga familjetypens minskade betydelse för kapitalackumulationen kan därför sägas ske samtidigt med en förstärkning av privat- och intimitetsideologin.¹⁰⁸⁾ Den kärnfamiljsform och -struktur som var en ekonomisk nödvändighet för borgarklassen har under denna period övergått till att bli en ekonomisk nödvändighet för proletariatet, dvs nödvändig för den enskilda individens materiella och psykiska överlevnad. Den proletära familjetypen övertar därigenom borgarklassens familjeform och -struktur och blir genom sin ekonomiska funktion den dominerande familjetypen under denna period.¹⁰⁹⁾

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year. It also mentions the results of the various investigations and the conclusions drawn from them.

2. The second part of the report deals with the results of the various investigations and the conclusions drawn from them. It also mentions the progress of the work during the year and the general situation of the country.

3. The third part of the report deals with the results of the various investigations and the conclusions drawn from them. It also mentions the progress of the work during the year and the general situation of the country.

4. The fourth part of the report deals with the results of the various investigations and the conclusions drawn from them. It also mentions the progress of the work during the year and the general situation of the country.

Den proletära familjetypens ekonomiska funktion består i reproduktionsfunktionen, dvs reproduktionen av arbetskraft dagligen och från generation till generation. En funktion som alltså består av både materiella och psykiska komponenter. Denna funktions fullgörande är ett absolut villkor för det kapitalistiska produktionssättets fortbestånd. Sålänge familjen är den bästa institutionen för fullgörandet av denna funktion, kommer familjen som institution också att försvaras mot kapitalets behov av en rörlig och obunden arbetskraft.

Förhållandet mellan produktion och reproduktion har blivit indirekt och svårt att genomskåda. Under det feodala produktionssättet då man ej främst producerade för en marknad utan för direkta mellanmänniskliga behov, kunde man klart se hur produktionens inriktning och omfattning bestämde reproduktionen och hur denna i sin tur inverkade på produktionen. Idag är detta förhållande svårare att se, framförallt hur ändrade utbytesförhållande sätter nya ramar för reproduktionen i familjen (t ex lönens storlek, skiftarbete, barnnatthem osv).

Förutom reproduktionsfunktionen har den proletära familjetypen också en konsumtionsfunktion. Familjen omtalas ofta som en konsumtionsenhet. Familjen som (kärnfamilj) bestämmer inriktningen och omfattningen på alla de varor som kan konsumeras. Kvinnan i familjen blir den som organiserar denna konsumtionsenhet.¹¹⁰⁾

Dessa funktioner uppfyller även småborgerlighetens och mellanskiktens familjetyper. Skillnaden är som jag tidigare påpekat deras förhållande till kapital. Det är proletarietets förhållande till kapital som ger den dess dominerande familjetyp.

För samtliga familjetyper, utom i vissa avseendenborgarklassen, gäller att de ej utgör en produktionsenhet men en reproduktions- och konsumtionsenhet. Form (familjens storlek) och struktur (inre struktur t ex arbetsfördelning man-kvinna-barn) har under denna period också blivit likartade inom de olika familjetyperna. Men härav ska man inte låta sig förledas att tro att begreppet familjetyp därmed skulle bli obehövligt. Det är just i det faktum att den kapitalistiska ideologin tillsammans med de reella livsvillkoren skapar ett speciellt innehåll i reproduktionen som medför en klass' ständiga återskapande, som gör begreppet familjetyp nödvändigt. Att reproduktionen har olika innehåll

beroende på klass framgår av klasstrukturen och den oerhört låga vertikala mobiliteten mellan klasserna.¹¹¹⁾

Att kärnfamiljen som samlevnadsform ej har minskat i betydelse framskymtade då de sociala områdena behandlades. Ty även om inget av dessa områden idag behöver hänga ihop med äktenskap och familj, finner man att de gör det. Kvinnornas ökade deltagande i produktionen, framförallt gifta kvinnor med barn, har medfört att samhället tvingats ta på sig en del av ansvaret för socialiseringen av barnen. Kvinnornas ökade deltagande i produktionen har alltså inte lett till familjens upplösning, utan att samhället genom att ta över vissa delfunktioner garanterar familjen som enhet. Exemplet med "barnnatthem" är här särskilt belysande.

När det gäller fortplantningen kan vi vidare konstatera att trots att barn idag inte bidrar ekonomiskt till familjens forbestånd, utan snarare försvårar och fördyrar kvinnans och mannens roll i produktionen, så fortsätter man att skaffa barn och dessutom i allt tidigare åldrar. Familj och barn fyller en viktig ideologisk funktion, då det ekonomiska beroendet man-kvinna-barn och familjen som ekonomisk nödvändighet för den enskilda individen ej är lika uttalat. Den s k sexuella revolutionen har inte heller minskat familjens betydelse. Även om man numera har fler "partners" före och under äktenskapet, så betraktas fortfarande, som jag tidigare framhållit, som den "riktiga" samlevnadsformen. Att samlevnaden i ökad utsträckning sker utan vigsel förändrar inte förhållandet att man lever i någon slags kärnfamilj. Sexualiteten som ett område i sig kan också ha en viktig funktion för bibehållandet av familjen, då dess ekonomiska grund ej framstår som det viktigaste för individerna.

Allt detta tycker jag talar för familjens betydelse i dagens kapitalistiska samhälle. Att produktionen och mycket av det arbete som förr gjordes i hemmet har flyttats ut ur familjen och sålunda skapat en dikotomi arbetsliv-privatliv, belyser just familjens betydelse på det psykiska planet. Familjen blir den plats där man kan eller åtminstone förväntas kunna hämta psykiska krafter för att klara av arbetslivets påfrestningar. Att familjelivet, privatlivets ideologi får ökad betydelse (lycka med sex, barn, färgtv, villa osv) i samma takt som arbetstillfredsställelsen minskar, beroende på rationaliseringar, mekaniseringar och arbetslöshet, är ytterst rimligt att antaga.

Det är mot denna bakgrund jag tror att man måste förstå den s k familjepolitiken under denna period samt den lagstiftning som genomförts eller föreslagits på detta område.

Vad innebär då denna utveckling av familjen mot kärnfamilj, vars huvudsakliga funktion är reproduktion och konsumtion, för kvinnan? De sociala områdena jag tidigare gått igenom ger till en del svaret på denna fråga.

Kvinnans lägre deltagande och "värde" i produktionen, hennes ansvar för socialisationen av barn gör att familjen blir hennes angelägenhet oavsett om hon deltar i produktionen eller ej.

För hemmakvinnan blir beroendet av familjens fortbestånd långt högre än mannens. Hennes uppgift blir att på alla tänkbara sätt göra familjelivet så perfekt och konfliktfritt som möjligt. Det är genom framgång i denna uppgift som hon får sitt värde, vilket medför att hon har svårt att utveckla en egen identitet, familjen blir hennes identitet. Att detta medför svåra problem, inte minst psykiska, för kvinnan, mannen och barnen finns belagt i en mängd forskning.¹¹² Genom hemmakvinnans totala beroende av mannens inkomster, är hon på ett helt annat sätt än mannen knuten till familjen. En skilsmässa innebär för många kvinnor att de hamnar i en ekonomisk mycket sämre situation. Mannen däremot har sin roll i produktionen. Det är hans arbete som sätter ramarna för familjen, som definierar dess ställning och därmed också kvinnans. Det blir därför alltid mannen som i sista hand har den sociala och ekonomiska makten när det gäller familjens angelägenheter. Mannens större auktoritet är inbyggd i familjesituationen med hans roll som försörjare och samhällsförmedlare.

För den yrkesarbetande kvinnan gäller oftast också att familjen är hennes angelägenhet. På grund av sämre jobb, lägre betalning och ansvaret för socialisationen av barnen, blir hon också mer beroende av familjens fortbestånd än mannen. Hennes ansträngningar att få familjen att fungera, det s k "dubbelarbetet", leder till konflikter i hennes båda roller (som yrkesarbetare och som maka/moder).

För både hemmakvinnan och den yrkesarbetande kvinnan får åtskillnaden och uppdelningen i privatliv-arbetsliv, negativa konsekvenser.

1. The first part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

2. In the second part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

3. In the third part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

4. In the fourth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

5. In the fifth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

6. In the sixth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

7. In the seventh part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

8. In the eighth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

9. In the ninth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

10. In the tenth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

11. In the eleventh part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

12. In the twelfth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

13. In the thirteenth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

14. In the fourteenth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

15. In the fifteenth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

16. In the sixteenth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

17. In the seventeenth part, we consider the case of the existence of solutions of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β .

Hemmakvinnans arbete med hem och barn ger inga inkomster och genom att många kvinnor dubbelarbetar, kan hemmakvinnans arbete framstå som onödigt eller åtminstone inte speciellt arbetsamt. Genom att hemmakvinnans arbete sker inom privatsfären vet man väldigt lite om hennes faktiska arbetsförhållande och arbetstider. Till skillnad från alla andra former av arbete finns inga normer eller kontroll av arbetstid eller arbetsförhållande. Denna grupp kvinnor har ej heller någon organisation/(fackförening) som arbetar för att synliggöra deras situation och föra fram krav för att förbättra densamma. Hemmakvinnornas arbete betraktas med andra ord inte som något arbete.

För den yrkesarbetande kvinnan innebär ovanstående syn på arbetet med hem och barn, att dubbelarbete inte framstår som ett verkligt dubbelarbete. Arbetet med hem och barn är förlagt till fritiden och den reella fritiden blir därför ytterst knapp.

Kapitalismen innebar en uppdelning i privatliv och arbetsliv. Genom att kvinnorna främst hänvisades till privatlivet och männen till arbetslivet har en åtskillnad mellan dessa sfärer varit möjlig att upprätthålla. Om kvinnorna fick en fast förankring på arbetsmarknaden och i den fackliga och politiska kampen är det troligt att de i den fackliga och politiska kampen skulle dra in frågor om arbete med hem och barn, på ett helt annat sätt än vad som hitintills har gjorts.

Det som här har sagts om kvinnan i familjen gäller i princip för de olika klasserna. Härmed menar jag att mannen genom sin bättre ställning i produktionen och i det kapitalistiska manssamhället överhuvudtaget, får en överordnad ställning gentemot kvinnan oavsett om hon arbetar eller ej. Vidare att hemmakvinnan får en ytterligare underordnad ställning genom att det blir mannen som definierar familjens och hennes ställning. Skillnaderna mellan klasserna är dock också stora. I de högre klasserna behöver t ex hemmakvinnan, som har egna ekonomiska resurser, utbildning osv, ej känna samma beroende som kvinnan i de lägre klasserna. Vidare kan man i de högre klasserna undvika "dubbelarbetet" genom att anställa arbetskraft för att sköta hem och barn.

Kvinnorörelsen¹¹³⁾

Eftersom kvinnorörelsernas historia ännu är så gott som oskriven¹¹⁴⁾ måste följande framställning bli summarisk.

Genom att kvinnorna på 20-talet förvärvade formell jämställdhet med männen avstannade i stort sett den allmänna debatten om kvinnofrågan och det är inte förrän mot slutet av 60-talet då den "nya"¹¹⁵⁾ kvinnorörelsen uppstår som den återuppväcks.

Detta innebär givetvis ej att arbetet inom de olika kvinnoorganisationerna avstannade. Den proletära kvinnorörelsen representeras under denna period inte bara av det Socialdemokratiska Kvinnoförbundet utan också av Svenska Kvinnors Vänsterförbund, en socialistisk kvinnoorganisation. Den borgerliga kvinnorörelsen representeras även under denna period av Fredrika Bremerförbundet, men även inom de borgerliga partierna har kvinnoförbund bildats.

Då det Socialdemokratiska Kvinnoförbundet kan antagas ha haft störst betydelse under denna period, beroende på sin storlek och sin anknytning till partiet i regeringsställning ska jag här uppehålla mig något vid dess inriktning och utveckling under denna period.

Det Socialdemokratiska Kvinnoförbundet kan varken sägas ha legat till höger eller vänster om partiet under större delen av perioden 1930-70. Man utgick ifrån en småborgerlig kvinnosyn; man ifrågasatte inte hemmafrurollen eller modersrollen utan arbetade i stället för att göra dessa roller lättare att bära för arbetarkvinnorna.¹¹⁶⁾ Rent konkret tog sig detta uttryck i att man ville höja hemmakvinnans status och underlätta hennes arbete. Man ville t ex att "husmodersyrket", liksom andra yrken, skulle ha en yrkesutbildning.¹¹⁷⁾ Att det var kvinnan som skulle ha ansvaret för hem och barn ifrågasattes ej.

Familjen och hemmet värnades och någon politik för att få ut hemmakvinnorna i produktionen fördes ej. Man såg helst att det var de ogifta kvinnorna, eller de gifta utan barn eller med vuxna barn som gick ut i produktionen.¹¹⁸⁾ Samtidigt värnade man dock om de kvinnor som redan var i produktionen, oavsett civilstånd och barninnehav. Så t ex arbetade man föresett införande av moderskapsskydd (ersättning

för minskad arbetsförtjänst i samband med graviditet), mot diskriminerande skyddslagstiftning, nattarbetsförbud och inskränkningar i gift kvinnas förvärvsarbete och för likalön och kvinnliga präster.¹¹⁹⁾

Förutom att man inom kvinnoförbundet arbetade för den yrkesarbetande och hemarbetande kvinnan och arbetarfamiljens välbefinnande,¹²⁰⁾ arbetade man också för fredsfrågan.

Kvinnoförbundets politik, att man ej förespråkade kvinnor och mäns lika deltagande i produktionen och i arbetet i hemmet utan i princip stödde den könsrollfördelning som redan fanns, medförde att man ej kom i motsättning till förändringar i konjunkturer och ideologi. De frågor som betonas av förbundet varierar med förändringarna inom de sociala områden jag tidigare redogjort för och det mönster man där kunde urskilja.¹²¹⁾ Sålunda kunde hemmakvinnornas betydelse betonas och deras villkor förbättras under lågkonjunktur, medan förändringar för de yrkesarbetande kvinnorna i princip fick vänta tills det blev högkonjunktur.

Mot slutet av 60-talet uppstår den "nya" kvinnorörelsen.¹²²⁾ Visserligen skrevs artiklar och böcker som behandlade kvinnofrågan redan i början på 60-talet,¹²³⁾ men det är inte förrän mot slutet av 60-talet som frågan blir föremål för någon mer allmän debatt. Dessutom så behandlade dessa tidiga arbeten i princip "kvinnofrågan"¹²⁴⁾ som en könsrollsfråga, vars lösning därmed lägg i en mer jämlik uppfostran. Kvinnofrågan i slutet på 60-talet formulerades däremot i politiska termer, det var en samhällsfråga som krävde samhällsförändringar för att kunna lösas.

Uppkomsten och inriktningen av den "nya" kvinnorörelsen måste förstas främst mot bakgrund av ökningen av mellanskiktsskvinnorna i produktionen¹²⁵⁾ och de radikala rörelsernas framväxt.

Mot slutet av 60-talet uppstår nya kvinnoorganisationer, såväl feministiska som socialistiska. Det blir dock de socialistiska, med "Grupp 8" i spetsen, som utvecklas (numerärt och kvalitativt) och får störst betydelse. Radikaliseringen/politiseringen av kvinnofrågan, kom att gälla även det Socialdemokratiska Kvinnoförbundet. I proklamationer, arbeten och program börjar man i slutet av 60-talet och i början av 70-talet att ge uttryck för en politik som ligger klart till

1. The first part of the report is a general introduction to the subject of the study. It discusses the importance of the study and the objectives of the research. (51)

2. The second part of the report is a detailed description of the methodology used in the study. It includes information about the sample, the data collection methods, and the statistical analysis.

3. The third part of the report is a discussion of the results of the study. It presents the findings of the research and discusses their implications. It also compares the results with previous studies and discusses the limitations of the study.

4. The fourth part of the report is a conclusion. It summarizes the main findings of the study and provides recommendations for future research. It also discusses the practical implications of the study.

5. The fifth part of the report is a list of references. It includes all the sources used in the study, such as books, articles, and websites.

6. The sixth part of the report is an appendix. It contains additional information that is not included in the main body of the report, such as raw data, detailed calculations, and additional figures.

vänster om partiet.¹²⁶⁾ Det familjepolitiska programmet från 1972 är ett belysande exempel härpå. Man talar där om Sverige som ett klass-samhälle och att kvinnokamp hör ihop med klasskamp. En socialistisk familjepolitik, menar man, kan endast genomföras i ett socialistiskt samhälle där "makten över produktionen ligger i arbetstagarnas händer, där alla vuxna människor deltar i samhällets produktion och där samhället tar ett solidariskt ansvar för barnens vård".¹²⁷⁾ Att förbundet ligger till vänster om partiet är också något som man själv framhäver och betonar.¹²⁸⁾ Förbundet ser som sin uppgift att fungera som en "vänlig" opposition och pressa partiet åt vänster i frågor som rör kvinnor.

Fram till början på 70-talet hade de olika partipolitiskt obundna kvinnoorganisationerna en viktig oppositionsfunktion i det att de höll kvinnofrågan under ständig debatt och försökte pressa fram förändringar. Efter -73 kan man emellertid tala om en institutionalisering av kvinnofrågan och de olika partipolitiskt obundna kvinnoorganisationerna mister därmed en del av sin ursprungliga betydelse. Kvinno"frågan" blir en del av samtliga ~~partiers~~ och organisationers program och en speciell delegation som bara skall syssla med jämställdhetsproblematiken tillsättes. Mellan åren 73-76 är aktiviteten inom den institutionaliserade kvinno"frågans" ram hög. Kvinnans situation och villkor tages upp i de flesta utredningar som göres under dessa år och t o m speciella utredningar som bara ska behandla aspekter på kvinnoproblematiken utföres.¹²⁹⁾ Ett antal punktinsatser på arbetsmarknaden, ofta igångsatta på initiativ från delegationen, göres också under dessa år. Kvinnan, hennes roller och problem får en större plats i massmedia, litteratur, film och forskning. 1975 göres till ett internationellt kvinnoår.

Kvinno"frågan" förvandlas under dessa år från att vara ett "nytt" ej utforskat problemkomplex till en ganska välkänd och institutionaliserad problematik. Institutionaliseringen av "frågan" har också medverkat till att en mängd därtill knutna frågor har väckts. Detta gäller t ex barnens roll i dagens samhälle. Samtidigt med att "frågan" får en ökad behandling tycker jag att man kan märka en tillbakagång i den radikala inriktningen hade från början. Kravet på 6-timmars arbetsdag som av partier och organisationer ej avvisades som helt orimligt under början av 70-talet, avfärdas under -76, man skjuter upp det på en obestämd framtid. Barndaghemsutbyggnaden väntas bli långsammare.

1. The first part of the document is a letter from the President of the United States to the Congress, dated January 3, 1862. It is a very important document, as it contains the President's annual message to Congress. The letter is written in a formal, dignified style, and it is one of the most important documents in the history of the United States. It is a document that has been read and studied by many generations of Americans, and it is a document that has shaped the course of the nation's history. The letter is a masterpiece of American literature, and it is a document that is as relevant today as it was when it was first written. It is a document that is a testament to the power of the written word, and it is a document that is a testament to the power of the American people.

2. The second part of the document is a letter from the Secretary of the Interior to the President, dated January 3, 1862. It is a very important document, as it contains the Secretary's report to the President on the state of the Department of the Interior. The letter is written in a formal, dignified style, and it is one of the most important documents in the history of the United States. It is a document that has been read and studied by many generations of Americans, and it is a document that has shaped the course of the nation's history. The letter is a masterpiece of American literature, and it is a document that is as relevant today as it was when it was first written. It is a document that is a testament to the power of the written word, and it is a document that is a testament to the power of the American people.

3. The third part of the document is a letter from the Secretary of the Treasury to the President, dated January 3, 1862. It is a very important document, as it contains the Secretary's report to the President on the state of the Department of the Treasury. The letter is written in a formal, dignified style, and it is one of the most important documents in the history of the United States. It is a document that has been read and studied by many generations of Americans, and it is a document that has shaped the course of the nation's history. The letter is a masterpiece of American literature, and it is a document that is as relevant today as it was when it was first written. It is a document that is a testament to the power of the written word, and it is a document that is a testament to the power of the American people.

Det är för tidigt att avgöra huruvida detta är exempel på en tillfällig eller en mer långvarig nedgång. Något som skulle peka på det sistnämnda är förutom kvinnofrågans institutionalisering-vilket genom anpassningen till ekonomiska och politiska planer innebär en avradikalisering,- det förändrade politiska läget , samt de nya ekonomiska kriserna.

Jämställdhetsdelegationen¹³⁰⁾

Jag ska här kortfattat ta upp jämställdhetsdelegationen och dess verksamhet eftersom dess form och innehåll ger uttryck för kvinnofrågans behandling i Sverige under första hälften av -70-talet.

I de nordiska länderna bildades ungefär samtidigt jämställdhetskommittéer eller -delegationer. Det var dags att visa att man tog "frågan" på allvar och att man nu verkligen tänkte göra något åt den. "Frågan" skulle och blev också institutionaliserad. I Sverige bildades "Delegationen för jämställdhet mellan kvinnor och män mm" 1972.¹³¹⁾ Att det i Sverige blev en delegation, enbart bestående av soc.dem och direkt underställd regeringen, visar på socialdemokraternas förmåga att snabbt suga upp alla nya rörelser och opinionsyttringar och inlemma dem i de egna partiapparaterna.

Medan det socialdemokratiska Kvinnoförbundets uppgift främst var att fungera allmänpolitiskt och ideologiskt, blev det delegationens uppgift att stå för handlandet, de konkreta åtgärder. Genom ett organ som delegationen skulle man kunna handla snabbt och effektivt, alltefter konjunkturons växlingar, och slippa partipolitiska diskussioner och jämkningar.

Ställer man delegationens verksamhet under de 4 år den existerade¹³²⁾ i relation till kvinnoförbundets olika program och uttalanden¹³³⁾ har man svårt att se delegationens åtgärder som en konkret tillämpning av kvinnoförbundets politik. Delegationens verksamhet verkar snarare underställd ekonomin än ideologin.

Genom konkreta åtgärder kunde man via delegationen bekräfta riktigheten i den socialdemokratiska politiken i allmänhet och kvinnopolitiken i synnerhet, något som de borgerliga partierna måste ha varit våldsamt avundsjuka på eftersom "allmänheten" kunde få uppfattningen att det bara var socialdemokraterna som agerade för och lyckades ut-

- 4) en förordning om jämställdhet mellan kvinnor och män i statlig tjänst.

Till grund för dessa och övriga ej genomförda förslag och verksamhetsformer har delegationen initierat eller själv utfört utredningar. Kvinnor i statlig tjänst (SOU 1975:43),¹³⁶⁾ Deltidsanställdas villkor (SOU 1976:6), Målet är jämställdhet (SOU 1975:58) och PM till Frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering (Ds Ju 1975:7) är exempel härpå.

Delegationen har också varit remissinstans i ett flertal frågor, bl a fri- och rättighetsutredningen, där delegationen föreslog att utredningen skulle överväga en bestämmelse i grundlagen om samhällets skyldighet att verka för jämställdhet mellan kvinnor och män, samt i radioutredningen där delegationen föreslog att man skulle överväga att i förslaget till ny avtalstext fastställa riktlinjer så att Sveriges Radio fick i uppgift att verka för jämställdhet mellan kvinnor och män.

Delegationen har i ett flertal fall riktat sig direkt till de olika departementen och begärt rapporter eller förändringar. Man har vänt sig till försvarsministern och begärt rätt till anställd med värnplikts-tjänstgöring för att vårda barn, till utbildningsministern med krav på en kartläggning av könsfördelningen på ämnen bland de vuxna som söker sig till en högre utbildning samt krav på en uppföljning av hur den fria kvoten till specialkurser i gymnasieskolan för utbildning till barnskötare och daghemsvårdare utnyttjas och till justitieministern angående massmediagrundlag som delegationen menar ska utformas så att den inte hindrar ingrepp mot könsdiskriminerande reklam. Delegationen har vänt sig till kommunerna - uppmanat dem till att använda den förbättrade ekonomin till att bygga barndaghem -, till AMS - att de ska uppmärksamma den kvinnliga arbetskraftens problem -, till arbetarskyddsstyrelsen - delegationen har pekat på brister i fysisk arbetsmiljö som hindrar jämställdhet mellan könen -, och till enskilda företag - t ex till Trelleborgs Gummifabrik med synpunkter på hur kvinnans situation där bör förbättras -. Delegationen ingår vidare i diverse arbetsgrupper, bl a arbetsgrupper i barnmiljöfrågor och barnomsorgen, och deltar i överläggningar som rör bebyggelseplanering, sysselsättningsfrågor osv.

Information och kontakt med "allmänheten" har man försökt få genom aktioner som kvinnomanifestationen /demonstrationen "kvinnor kan", fastställandet av en FN-vecka som skulle ägnas åt diskussion av könsroller på alla nivåer i utbildningen, ordnandet av ett seminarium om arbete-familjeliv samt överläggningar med folkrörelserna. Givetvis har man också förlitat sig på att de upprättade referensgrupperna och pressen skulle föra ut delegationens verksamhet.

Det är troligen emellertid ej främst för ovanstående verksamheter som delegationen är känd för "allmänheten", utan för de försöksverksamheter de har drivit igång och som det har talats om en hel del i massmedia. Till skillnad från delegationens övriga verksamhet som främst varit inriktad på lagstiftningsåtgärder eller vänt sig till stat, kommun, fackföreningar eller organisationer var den ursprungliga försöksverksamheten främst förlagd till det privata näringslivet. Det var ett försök till styrning av de enskilda företagen och arbetarna/tjänstemännen, med hjälp av de arbetsmarknadspolitiska medel man ansåg stå till buds.

1973 startade den första försöksverksamheten i Kristianstad län. Syftet var "att förbereda och hjälpa kvinnorna till rätta i arbetslivet."¹³⁷⁾ Försöksverksamheten bestod av ett antal samordnade aktioner mellan länsarbetsnämnd, företag, fackföreningar, kommuner och delegationen. "Aktionerna" bestod av; information, introduktionskurser, förändringar på själva arbetsplatsen och utbildning i olika former. Företagen erbjöds dessutom ett utbildningsbidrag på 5 kr/timme för de kvinnor som deltog i försöksverksamheten.

En uppföljning av just denna försöksverksamhet har gjorts.¹³⁸⁾ Liknande försöksverksamheter har påbörjats i ytterligare 5 län (1976). Delegationen ligger också bakom startandet av en försöksverksamhet med samma syfte inom den statliga sektorn (televerket).

Även när det gäller 6-timmars arbetsdag har delegationen drivit igång en försöksverksamhet på Husqvarna AB. Meningen var att män och kvinnor skulle få möjlighet att välja arbetstid, kortare än heltid - med motsvarande lägre lön -. Syftet med denna försöksverksamhet var att man hoppades den skulle bidra till en mer konkret diskussion om vilka verkningar 6-timmars dagen kan få för olika grupper anställda och för olika typer av arbetsplatser. Denna typ av försöksverksamhet startades

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

under slutet av -75 och några utvärderingsrapporter har så vitt jag känner till ännu ej publicerats. I en artikel som behandlar försöket med 6-timmarsdag vid Volvo i Köping¹³⁹⁾ framkommer emellertid vissa uppgifter och åsikter som tyder på att försöket innebar att jämställdheten snarare motverkades än främjades. 300 kvinnor och 1 man hade där valt 6-timmars arbetsdag, i princip för att hinna med arbete med hem och barn.

Kvinnans rättsliga ställning

De största förändringarna avseende kvinnans rättsliga ställning skedde under perioden 1850-1930. Mot slutet av den sistnämnda perioden hade kvinnan i stort sett blivit formellt likställd med mannen. Ett antal undantag fanns dock. De viktigaste av dessa fanns i behörighetslagen, lagen om tillträde till prästtjänst samt lönereglementet. Enligt behörighetslagen från 1923¹⁴⁰⁾ (trädde i kraft 1925¹⁴¹⁾) var kvinnan undantagen från domar- och prästtjänst. I en proposition 1945:4 föreslogs att dessa undantag skulle slopas. Samma år gjordes en sådan ändring av § 28 Regeringsformen, att hela behörighetslagen blev onödig.¹⁴²⁾ Frågan om kvinnans tillträde till prästtjänst löstes emellertid ej härmed. Först 1958 antog kyrkomötet riksdagens lagförslag att kvinnan skulle få behörighet till prästämbetet.¹⁴³⁾ Denna formella rätt motverkade dock ej att de reella svårigheter som kvinnliga präster alltid har haft och fortfarande har, beroende på motstånd från prästkåren, framförallt dess högborgerliga del. Detta motstånd har tagit sig uttryck i att man vägrat låta prästviga kvinnor och i de kvinnliga prästernas svårigheter att få tjänst.

I en proposition 1925¹⁴⁴⁾ förordade finansministern om likalönsprincipens tillämpning i den civila statsförvaltningen. Riksdagen bestämde dock att högsta löneklassen inom varje lönegrad inte skulle tilldelas kvinnliga tjänstemän.¹⁴⁵⁾ Denna skillnad mellan kvinnliga och manliga tjänstemän fanns kvar i lönereglementet fram till år 1938. 1960 kom LO och SAF överens om att inom en 5-års period avveckla de särskilda kvinnolönerna i kollektivavtalen. Att problemet med kvinnolöner och kvinnoarbete har kvarstått och fortfarande kvarstår trots formell likhet, har jag visat på i tidigare avsnitt.

2. 10. 1941

Eftersom de formella skillnaderna mellan könen (i lagtext) under perioden 1930-70 var så få var det inte den lagstiftning som syftade till att borttaga dessa få formella skillnader som kom att få störst betydelse för kvinnans sociala ställning.

I stället är det lagar/förordningar som: ger kvinnan extra rättigheter beroende på hennes roll i fortplantningen, förbättrar familjens villkor samt skapar möjligheter för varje individs ekonomiska oberoende, som blir av betydelse för kvinnans sociala ställning.

Den formella likheten mellan könen inom arbetslivet gav inte kvinnorna det stöd och skydd de var i behov av i samband med barnafödande.

Enligt arbetarskyddslagen från 1900¹⁴⁶⁾ var det förbjudet att "använda" kvinna i industriellt arbete under 4 veckor efter hennes barnsbörd. 1912 utökades denna "ledighet" till 6 veckor,¹⁴⁷⁾ vilket även infördes i arbetarskyddslagen från 1931¹⁴⁸⁾ och 1949.¹⁴⁹⁾ Ersättning för denna ledighet, lagstadgades emellertid först på 30-talet. Att dessa tidiga arbetarskyddslagar möttes av starkt ogillande från arbetarklassens kvinnor är därför fullt förståeligt.¹⁵⁰⁾

I ett betänkande 1934, avgivet av 1929 års sjukvårdskommitté, säger man "På grund av den starka nedgången i nataliteten - en av vår tids allvarligaste sociala företeelser synes beredandet av goda vårdmöjligheter vid barnsbörd utgöra en av vårt lands viktigaste socialhygieriska åtgärder".¹⁵¹⁾ Befolkningskommissionen som lade fram ett betänkande 1936¹⁵²⁾ byggde vidare på dessa tankegångar.

1937 beslöt riksdagen att förlossningsvärden skulle vara fri och att staten skulle ansvara för förebyggande mödra- och barnavård.¹⁵³⁾

Staten kom därmed att ansvara för byggandet och driften av förlossningsanstalter samt för avlöningen av barnmorskor.

1931 stadgades om statsunderstödd moderskapshjälp som förmedlades via sjukförsäkrarna.¹⁵⁴⁾ Denna hjälp omfattade sjukpenning 30-42 dagar samt ersättning för barnmorska. För de som ej var berättigade till hjälp från sjukförsäkring fanns det möjlighet att få moderskapsunderstöd.¹⁵⁵⁾

Detta understöd omformades 1937¹⁵⁶⁾ till ett bidrag som skulle utgå efter en generell behovsprövning; moderskapspenning. Vidare fastslogs att det skulle finnas mödrarhjälp som byggde på individuell behovsprövning. 1954 lagstodgades också om rätt till tilläggssjukpenning¹⁵⁷⁾ i 3 månader. 1962 utökades denna rätt till att omfatta 6 månader samt ersättning för tandläkarkostnader.¹⁵⁸⁾

Det än större problemet för de förvärvsarbetande kvinnorna, nämligen att de riskerade att bli avskedade i samband med äktenskap (trolovning eller havandeskap), fick en formell lösning 1939 genom en lag som förbjöd dylika avskedanden.¹⁵⁹⁾ I denna lag undantogs emellertid småföretagen (färre än 3 anställda) vidare fodrades det att man skulle ha haft minst två års stadigvarande arbete för att lagen skulle gälla. 1945 ändrades lagen så att den kom att omfatta alla arbetsgivare samt att endast ett års stadigvarande arbete erfordrades för att lagen skulle gälla.¹⁶⁰⁾

I dessa båda lagar (1939 och 1945) stadgades också om rätt till ledighet vid graviditet till skillnad från den påtvingade ledigheten som jag berört på s.159 . I 1939 års lag hade kvinnan rätt till 12 veckors ledighet och i 1945 års lag 6 månader.¹⁶¹⁾ Arbetarskyddslagen från 1949 garanterar ytterligare skydd för kvinnan i samband med barnsbörd. Där stadgas att arbetsgivaren ej har rätt att vägra kvinna ledighet om hon uppvisar intyg om väntad nedkomst inom 6 veckor, samt att kvinna har rätt till ledighet för amning.¹⁶²⁾

Arbetarskyddslagarna under 1900-talet har emellertid också stadgat en annan typ av skydd som innebär inskränkningar för kvinnan i produktionen. I 1900-, 1912- (och de ändringar som gjordes 1931 av densamma) och 1949 års arbetarskyddslag stadgades ett förbud för kvinnor att arbeta under jord, i stenbrott eller gruva.

Den sistnämnda lagen fick emellertid på 60-talet ett tillägg¹⁶³⁾ som gav rätt åt arbetarskyddstyrelsen att medge kvinna rätt att arbeta under jord. Arbetarskyddslagarna har också det gemensamt att de i likartade ordalag stadgar att om det är risk för olycksfall eller om ett arbete kan bedömas "för kvinnor synnerligen ansträngande eller hälsofarligt", kan "Konungen" föreskriva vissa villkor för "användande" av kvinnor i sådan sysselsättning eller förbjuda att kvinnor används.¹⁶⁴⁾ Denna bestämmelse innehöll i 1912 års lag också satsen "för kvinna medföra synnerligen våda i sedligt afseende", en sats som saknas i de senare arbetarskyddslagarna.¹⁶⁴⁾

I arbetarskyddslagen från 1949 stadgas att kvinnor ej får användas i skeppstjänst före 18 års ålder medan åldersgränsen för män är 15 år.¹⁶⁵⁾ I den tidigare gällande sjömanslagen från 1922¹⁶⁶⁾ fanns ej denna skillnad.

Det omdiskuterade och från kvinnohåll starkt kritiserade nattarbetsförbudet från 1909,¹⁶⁷⁾ infördes oförändrat i 1912 års lag om arbetarskydd. Förbudet skärptes ytterligare i 1949 års arbetarskyddslag genom att det utsträcktes till att gälla alla arbetsplatser inom industri och hantverk (tidigare endast de med fler än 10 anställda kvinnor). Vissa undantag medgavs dock (säsongarbete, konserveringsindustri m m) och dispenser beviljades.

Först 1962 togs nattarbetsförbudet för enbart kvinnor bort och ett generellt nattarbetsförbud infördes.¹⁶⁸⁾ Ett undantag som främst torde gälla kvinnor infördes emellertid i det generella nattarbetsförbudet, genom stadgandet att arbetare "må användas till sjukvårdsarbete eller annat socialt arbete...".¹⁶⁹⁾

Föräldrabalken från 1949 fick betydelse för kvinnans rättsliga ställning genom att kvinnan i förmyndarhänseende blev jämställd med mannen. Jämställd vårdnadshavare blev hon "redan" genom den nya giftermålsbalkens införande 1921. Året efter föräldrabalkens tillkomst (1950) fick kvinnan i medborgarhänseende en självständigare ställning än hon haft tidigare. Kvinna fick nämligen rätt att behålla sitt medborgarskap vid giftermål med utländsk medborgare.¹⁷⁰⁾

Som sista punkt på lagar/förordningar som angår speciellt kvinnan ska här tas upp preventivmedels- och abortfrågan.

1938 avskaffades preventivlagen från 1910.¹⁷¹⁾ Härmed blev försäljning av och upplysning om preventivmedel tillåten. Samma år kom också en abortlag som gav en begränsad rätt till abort.¹⁷²⁾ De indikationer som här angavs var den medicinska, den humanitära och den eugeniska. Nativitetshänsyn medförde att abortmöjligheterna för kvinnan blev så begränsade i denna lag.¹⁷³⁾ Genom en ändring av denna lag, lades en socialmedicinsk indikation till 1946.¹⁷⁴⁾ Fosterskadeindikationen lades till 1963.¹⁷⁵⁾

Olovligt avbrytande av havandeskap, om det gjordes av kvinnan själv, kunde bestraffas enligt den gamla strafflagen¹⁷⁶⁾ och kan bestraffas enligt nyare lagstiftning, även om åtal i allmänhet ej väcks.¹⁷⁷⁾

När det gäller lagstiftning på det sexuella området är det nog prostitutionen som förorsakat mest debatt under denna och föregående period. På 1800-talet och i början på 1900-talet förekom det s k reglementer

ringssystemet. Detta innebar att de flesta städer införde reglemente (som utgjorde en del av den lokala ordnings- och hälsovårdsstadgan), där det stadgades att prostituerade kvinnor kunde åläggas ett "besiktningstvång".¹⁷⁸⁾

Inom kvinnorörelsen var man starkt kritisk mot detta system, då man menade att "männen av samhällets anordningar fingo den uppfattningen att frisk vara borde tillhandahållas dem".¹⁷⁹⁾

1918 avskaffades reglementeringssystemet genom de s k Lex Veneris, som ålade varje veneriskt sjuk person, man som kvinna att genomgå läkarbehandling.

Enligt 1885 års lösdrivarlag, räknades kvinnor som försörjde sig genom prostitution som lösdrivare.¹⁸⁰⁾ Männen som köpte kvinnorna var emellertid ej föremål för några åtgärder.

Genom brottsbalkens tillkomst 1962 så upphörde kriminaliseringen av prostitution. Fortfarande finns dock vissa rättsliga möjligheter att ingripa mot prostituerade. Enligt 1964 års lag om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet kan prostituerade som fyllt 21 år intas i arbetsanstalt. Prostituerade under 21 år kan omhändertagas enligt barnavårdslagen.¹⁸¹⁾

Den ökade prostitutionen på 60- och 70-talet har medfört att prostitutionen på 70-talet har blivit föremål för undersökningar och lagförslag. Detta behandlas i kap. 8.

Reformer som förbättrar familjens och de enskilda individernas ställning spelar givetvis också en viktig roll för kvinnans sociala ställning. Som exempel härpå kan nämnas pensionsfrågan. Pensionsreformerna¹⁸²⁾ innebar under denna period ansevärd förbättringar för kvinnorna. Stadgandena innehöll dock skillnader mellan könen som kvarstod till in på 70-talet.¹⁸³⁾

Sammanfattande kommentar

Efter att kvinnan på 20-talet i princip uppnått formell jämställdhet med mannen, är det främst lagstiftning som särskiljer på kön som blir av intresse, då man studerar kvinnans rättsliga ställning. Under perioden 1930-70 är det kvinnans fortplantningsfunktion som blir föremål för lagstadgat skydd av olika slag. De flesta av denna typ av lagar/förordningar hade sin främsta grund i den låga nativiteten. Det fanns givetvis också en mängd reformer som ej riktade

sig direkt till kvinnorna men som också hade till syfte att höja nataliviteten. Exempel härpå är lag om allmänna barnbidrag (1937) och bösättningslån (1937).

Samtidigt med att befolkningspolitiska hänsyn fördes fram, betonades moders- och hemmafrurollen.¹⁸⁴⁾ De lagar/förordningar som kom på 30-talet som gällde kvinnans fortplantningsfunktion var riktade till "kvinnor i allmänhet", medan lagar/förordningar som tog hänsyn till de yrkesarbetande kvinnornas "speciella" problem: konflikten mellan deras fortplantnings- och produktionsfunktion, dröjde eller blev föremål för hetsiga debatter. Det sistnämnda framgår bl a att det på 30-talet fanns ett stort motstånd mot att ge högre sjukpenning för förvärvsarbetande, sjukkasseförsäkrade kvinnor, jämfört med icke förvärvsarbetande, sjukkasseförsäkrade kvinnor.¹⁸⁵⁾

Samtidigt med dessa lagars/förordningars tillkomst stagnerar behovet av kvinnlig arbetskraft i produktionen och kvinnorna börjar gifta sig och få barn i allt yngre åldrar. Då behovet av kvinnlig arbetskraft ökar igen på 60-talet har den kvinnliga arbetskraften följaktligen ett annat "utseende" (avseende civilstånd, antalet barn och barnafödande ålder). Vad den ökade och "annorlunda" (i tidigare nämnda avseende) andelen kvinnor bland de förvärvsarbetande samt den därmed sammanhängande "nya" kvinnorörelsen får för konsekvenser på det rättsliga planet på 70-talet, ska jag behandla i de kommande kapitlen. Den beskrivning jag gjort i detta kapitel av dessa förhållande (sociala områdena, familjen och kvinnorörelsen) kommer följaktligen att utgöra bakgrunden för de följande kapitlen, där jag i princip endast tar upp kvinnans rättsliga ställning.

Noter

- 1) Sten Carlsson, Jerker Rosén, Svensk Historia del 2, Stockholm 1970, s362.
- 2) a.a. s 514.
- 3) a.a. s 362.
- 4) a.a. s 362.
- 5) a.a. s 511-514.
- 6) Den offentliga sektorn utgöres av sådana branscher som försvaret, undervisning, sjukvård, socialvård och den offentliga förvaltningen.
- 7) Med produktionens församhälleligande ska förstås det fenomenet att allt fler personer blir beroende och indragna i en kapitalistisk produktionsordning, medan ägandet och kontrollen över densamma övergår i allt färre händer - monopolisering (med de effekter det får då kriser i produktionen uppstår).
- 8) Ernest Mandel, Inledning till marxismens ekonomiska teori, Kristianstad 1969, s 67-83.
- 9) Följande uppgifter om klasserna i Sverige 1930-70, är där inget annat anges tagna från Göran Therborn, Om klasserna i Sverige 1930-70, Zenit nr 28, 1972.
- 10) SOU 1976:6 .
- 11) Eftersom det finns många kvinnor som utför avlönat arbete i hemmet kan jag ej använda hemarbetande för enbart de kvinnor som utför oavlönat arbete i hemmet. I brist på en bättre term använder jag hemmakvinnor för de som arbetar oavlönat med hem och barn.
- 12) Maria Bergom-Larsson, Kvinnans roll i produktionen, i Kvinnomyter, Lurå 1976, s 27.
- 13) Therborn, a.a. s 31.
- 14) Jag har tidigare redogjort för att utgångspunkten är att kvinnan har en underordnad ställning, generellt sett, beroende på att så gott som alla samhällen varit patriarkaliska. Denna underordning varierar dock i styrka, form och uttryck beroende på klass och samhälle. När jag därför talar om att "hennes ställning bestäms utifrån familjen och vilken funktion hon har inom denna", menar jag just dessa variationer.
- 15) Svensk Historia del 2, a.a. s506.
- 16) Produktion används här i vid bemärkelse, snarast motsvarande vad man i gängse språkbruk betecknar som arbetsmarknad. Se kan.
- 17) Jag vill här inte använda "arbetskraft" enbart för de som förvärvsarbetar eftersom alla hemmakvinnor som arbetar med hem och barn då ej betraktas som arbetskraft, vilket jag definitivt anser att de är. Arbetskraft använder jag för

100

100

Abstract

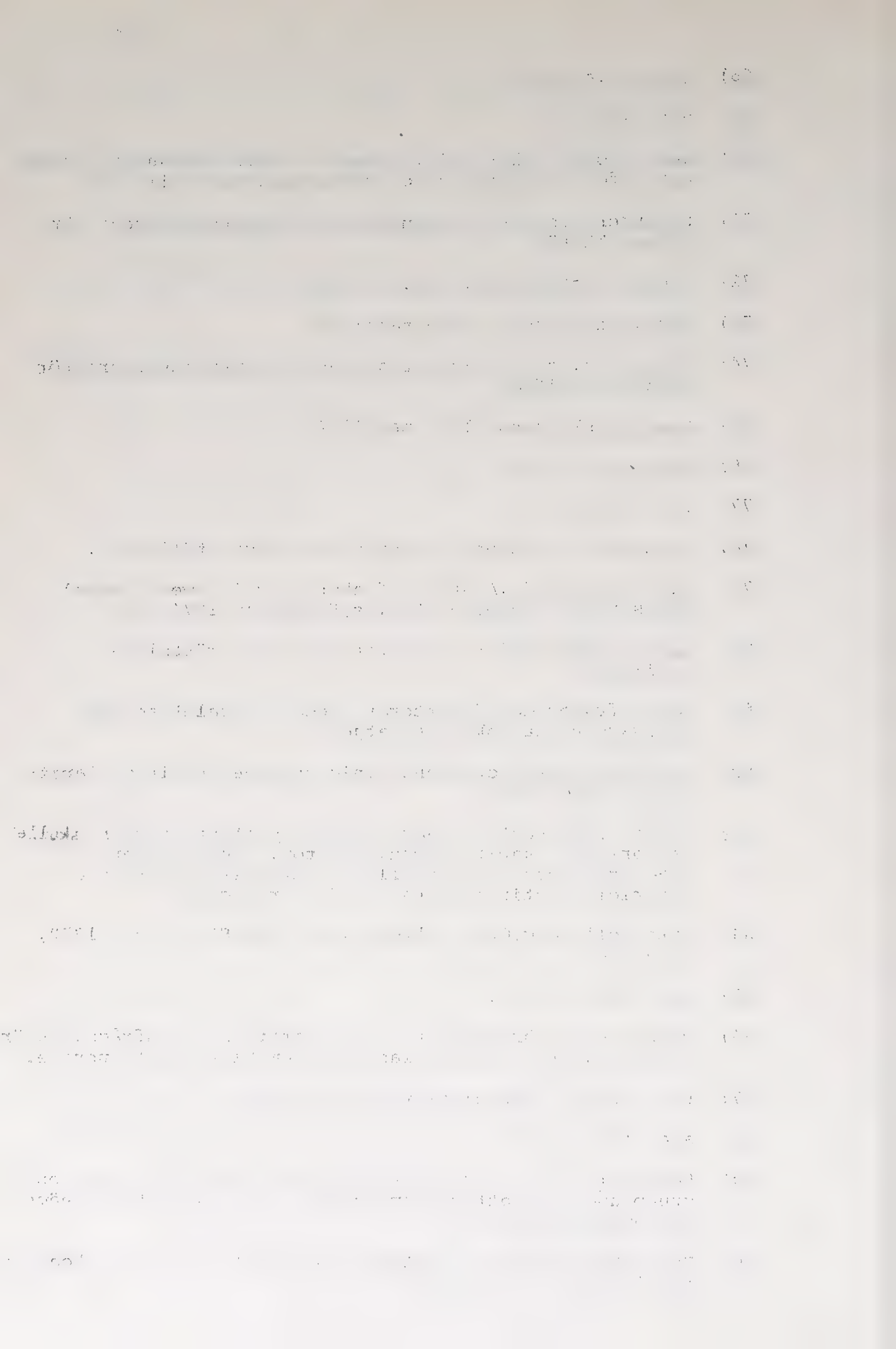
1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841.

alla arbetsföra i arbetsför ålder och förvärvsarbete/
yrkesarbete för de som arbetar i produktionen.

- 18) Av statistiken framgår således att kriget och beredskaps-
åren hade obetydliga effekter på den kvinnliga yrkesverksam-
heten.
- 19) Gunnar Qvist, Statistik och Politik. Landsorganisationen
och kvinnorna på arbetsmarknaden, Stockholm 1974, s 35-36.
- 20) SOU 1976:6, s 25.
- 21) a.a. s 25.
- 22) Om ej annat anges inkluderas ej kort deltidarbete (1-19
timmar/vecka) då jag talar om förvärvsarbete. Anledningen
här till är, som jag redan i början på detta kapitel berört,
att Folkräkningarna inte förrän 1970 började samla in upp-
gifter om kort deltid.
- 23) Arbetare i huslig verksamhet är ej inräknade här.
- 24) Qvist, a.a. s 34-35.
- 25) a.a. s 37.
- 26) a.a. s 39.
- 27) a.a. s 39-40.
- 28) Anita Göransson, Kerstin Burström, Ann Stödborg, Kvinnornas
villkor på den svenska arbetsmarknaden, i Kvindesituation
og Kvindebevaegelse under Kapitalismen, Nordiska Sommer-
universitets skriftserie nr 4, Köpenhamn 1974, s 161.
- 29) Qvist, a.a. s 34.
- 30) Flykten från landsbygden ökade markant för kvinnornas del
på 30-talet, medan för männen först ett decennium senare.
- 31) Svensk Historia del 2, a.a. s 506.
- 32) Qvist, a.a. s 37.
- 33) a.a. s 36.
- 34) a.a. s 36.
- 35) Se s 125.
- 36) Qvist, a.a. s 24-25.
- 37) a.a. s 41.
- 38) SOU 1976:6, s 19.
- 39) Göransson, m fl, a.a. s 162 samt SOU 1976:6, s 19.
- 40) SOU 1976:6, s 20.
- 41) a.a. s 19-20.

- 42) SOU 1966:3, Information i prognosfrågor, Kvinnors förvärvsverksamhet 111.
- 43) SOU 1975:58, s 30.
- 44) a.a. s 30.
- 45) SOU 1976:6, s 46-49.
- 46) Här avses vad man i SOU 1975:58, s 31, benämner som "den egentliga industrin", eftersom uppgiften är tagen ifrån denna utredning.
- 47) Kent Lundqvist, Ingrid Sjöberg, Sysselsättning, arbetslöshet, förvärvshinder. Låginkomstutredningens utkast till kapitel 8., Stockholm 1971, s. 22.
- 48) SOU 1975:58, s 69.
- 49) Qvist, a.a. s 83.
- 50) SOU 1975:58, s 71.
- 51) a.a., s 71.
- 52) SOU 1976:6, s 52.
- 53) SOU 1975:58, s 68.
- 54) a.a., s 68
- 55) James Rössel, Sweden Today, skrift utgiven av Svenska Institutet, Stockholm 1967, s 25.
- 56) Karin Widerberg, Kvinnliga utredare, Dagens Nyheter 9.2.73.
- 57) Esbjörnsson, Fant, Kvinnan alltid i underläge, Lund 1973, s 45.
- 58) a.a. s 45.
- 59) SOU 1975:58, s 68.
- 60) Esbjörnsson, Fant, a.a. s 52.
- 61) a.a. s 68.
- 62) Rössel, a.a. s 8.
- 63) SOU 1975:58, s 39.
- 64) PM från Statistiska Centralbyrån 1974:3, tabell 102.
- 65) Göransson m fl, a.a. s 162-163.
- 66) a.a. s 162-163.
- 67) SOU 1975:58, s 39-40.

- 68) Qvist,a.a. s25.
- 69) a.a. s 25.
- 70) Detta kommer klart till uttryck i hela Ann-Katrin Hatjes bok,Befolkningsfrågan och välfärden,Stockholm 1974.
- 71) Se under avsnitten"produktion"och"kvinnorörelsen" för belägg härför.
- 72) Svensk Historia del 2,a.a. s 504.
- 73) Statistisk Årsbok 1976,tabell 37.
- 74) Qvist,a.a. s 24. Siffrorna anger genomsnittsåldern för tidigare ogifta.
- 75) Statistisk Årsbok 1976,tabell 40.
- 76) Qvist,a.a. s 26.
- 77) a.a. s 26.
- 78) Se under avsnittet "Kvinnans rättsliga ställning".
- 79) Rita Liljeström,A study of abortions in Sweden,Royal Ministry for foreign affairs,Stockholm 1974,s 79.
- 80) Se mer härom under avsnittet "Kvinnans rättsliga ställning".
- 81) Dessa frågor har debatterats sedan 30-talet,se den tidigare nämnda boken av Hatje.
- 82) Max Weber,The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism,London 1958.
- 83) Därmed inte sagt att jag tror att protestantismen skulle ha "orsakat" kapitalismen. Tvärtom. Ideer vinner g slagskraft och får samhällelig betydelse först då materiella betingelserna härför föreligger.
- 84) Mats Hellson,Orvar Löfgren,Land och Stad, Lund 1972, s253-264.
- 85) SOU 1974:59, s 3.
- 86) Prostitution är och har alltid varit en klassfråga.Det är kvinnorna ur de lägre klasserna som blir prostituerade.
- 87) Kate Millet, Sexualpolitiken, Stockholm 1971.
- 88) a.a. s 68.
- 89) Se SOU 1974:59,s 37,där tidskriften "Fönstret" samt en grupp unga författare som kallar sig "livsdyrkarna,näme som exempel härpå.
- 90) Freud,Femininity,New Introductory Lectures on Psychoanalysis 1933,New York 1964.

- 91) Millet, a.a., Betty Friedan, Den feminina mystiken, Stockholm 1968, Germaine Greer, Den kvinnliga enucken, Stockholm 1971, Juliet Mitchell, Psychoanalysis and Feminism, New York 1974.
- 92) Detta hävdar bla Millet i sin tidigare nämnda bok.
- 93) Se not 91.
- 94) Se tex under avsnitten "kvinnorörelsen" samt "sammanfattande kommentar".
- 95) Zetterberg, Om sexuallivet i Sverige, SOU 1962:2 samt Eliasson, Könsdifferenser i sexuellt beteende och attityder till sexuallivet, avh. Lund 1971.
- 96) En sammanfattning av dessa undersökningar finns i SOU 1974:59, s 34-74.
- 97) Sexualpolitisk Front är en dylik organisation. I Pockettidningen R, nr 4 1977, har de låtit publicera sitt program.
- 98) Motion 1972:59.
- 99) Eliasson, Samhälle, sexualmoral, könsroller, skrift utgiven av Socialstyrelsen, Stockholm 1973.
- 100) Esbjörnsson, Fant, a.a s 81 samt Millets ,a.a. exempel i Sovjetunionen.
- 101) Se tex SOU 1972:27, s 14.
- 102) SOU 1975:58, s 60-61.
- 103) Ett exempel i den rika floran av debattinlägg i denna fråga, är Ord och Bild, nr 1 1976.
- 104) SOU 1975:58, s 60.
- 105) SOU 1972:27, s 45-46.
- 106) Om detta står att läsa i de tidigare nämnda arbetena av Friedan och Millet.
- 107) Lena Dalgaard, Familjens utveckling og funktion under kapitalismen, egen utgivning 1974.
- 108) a.a. s 158.
- 109) a.a. s 148.
- 110) a.a. s 229.
- 111) En intressant redogörelse och diskussion av innehållet i reproduktionen i förhållande till klass är, Harriet Holter, Arild Gjertsen, Hildur VeHenriksen, Haldis Hjort, Familien i Klasesamfunnet, Oslo 1975.
- 112) Friedan har i sin tidigare nämnda bok, behandlat detta, för att nu bara ge ett exempel.

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the general situation and the second section deals with the progress of the work.

2. The second part of the report deals with the results of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the work in the field and the second section deals with the results of the work in the laboratory.

3. The third part of the report deals with the conclusions drawn from the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the conclusions drawn from the work in the field and the second section deals with the conclusions drawn from the work in the laboratory.

4. The fourth part of the report deals with the recommendations made during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the recommendations made in the field and the second section deals with the recommendations made in the laboratory.

5. The fifth part of the report deals with the summary of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the summary of the work in the field and the second section deals with the summary of the work in the laboratory.

6. The sixth part of the report deals with the bibliography. It is divided into two main sections: the first section deals with the bibliography in the field and the second section deals with the bibliography in the laboratory.

7. The seventh part of the report deals with the appendix. It is divided into two main sections: the first section deals with the appendix in the field and the second section deals with the appendix in the laboratory.

8. The eighth part of the report deals with the index. It is divided into two main sections: the first section deals with the index in the field and the second section deals with the index in the laboratory.

9. The ninth part of the report deals with the list of figures. It is divided into two main sections: the first section deals with the list of figures in the field and the second section deals with the list of figures in the laboratory.

10. The tenth part of the report deals with the list of tables. It is divided into two main sections: the first section deals with the list of tables in the field and the second section deals with the list of tables in the laboratory.

- 114) Då jag talar om kvinnorörelsen menar jag den aktivitet runt kvinnans situation och villkor som vid olika tidpunkter blossat upp. Denna aktivitet kan ha en socialistisk, reformistisk eller borgerlig inriktning. Inom kvinnorörelsen menar jag alltså att man kan tala om den socialistiska (till "vänster" om soc. dem.), den reformistiska (soc. dem) samt den borgerliga (till "höger") kvinnorörelsen.
- 113) Det finns ett par böcker som behandlar kvinnorörelsen under 18-och 1900-talet, hit hör: Hulda Flood, Den socialdemokratiska kvinnorörelsen i Sverige, Stockholm 1960, James Rössel, Kvinnorna och Kvinnorörelsen 1850-1950, Stockholm 1950 samt Lydia Wahlström, Den Svenska Kvinnorörelsen, Stockholm 1933.
- 115) Den "nya" kvinnorörelsen är inte så ny om man ser på de frågor som förs fram. Många av frågorna fördes fram av den socialistiska kvinnorörelsen redan i slutet på förra århundradet. Det är kanske riktigare att tala om att den socialistiska kvinnorörelsen har återuppstått som rörelse. Givetvis har nya frågor och en ny inriktning kommit till, samhället är ju inte detsamma idag som för hundra år sedan.
- 116) Se tex hela Floods bok, som tidigare nämnts, Socialdemokratisk Kvinnogärning, Stockholm 1973 samt artikeln Socialdemokratin och Kvinnorörelsen, av Margot Bengtsson, Anita Göransson, Karin Widerberg, Zenit nr 40, 1975.
- 117) Se tex Socialdemokratisk Kvinnogärning, a.a. s 159
- 118) Flood, a.a. s 261.
- 119) Se hela Floods bok, a.a.
- 120) Man arbetade för bättre bostäder, mat hygien, sexualupplysning osv.
- 121) Detta famgår klart i Floods bok, a.a.
- 122) En redogörelse för bakgrunden till dess uppkomst och den "nya" kvinnorörelsens inriktning i Sverige finns i Margot Bengtsson, Jämställdhet eller frigörelse?, Zenit nr 32, 1973, Margot Bengtsson, Anita Göransson, Karin Widerberg, Var står kvinnorörelsen idag?, Zenit nr 39, 1975, Margot Bengtsson, Göransson, Widerberg, a.a., Margot Bengtsson, Christina Carlsson, Anita Göransson, Karin Widerberg, Kvinnorörelsens framtid, Zenit nr 50, 1977 och i Juliet Mitchell, Den nya kvinnorörelsen, Stockholm 1972.
- 123) Tex Edmund Dahlström, Kvinnors liv och arbeten, Stockholm 1962 och Barbro Backberger, Det förkrympta kvinnoidalet, Stockholm 1966.
- 124) Kvinnofrågan är inte en fråga. Kvinnans situation och villkor kommer in och ska komma in på så gott som alla frågor som rör samhällsutvecklingen.
- 125) Mellanskiktskvinnorna står enligt vissa samhällsvetare i centrum för alla de motsättningar som finns inom den utvecklade kapitalismen, se tex Bengtsson, a.a. 1973, s 12 och 20.

- 126) Se Bengtsson m fl, a.a. 1975.
- 127) Familjen i Framtiden, Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund, Stockholm 1972, s 56.
- 128) Enligt en intervju med Anna-Greta Leijon som jag gjorde 27.4.73.
- 129) Tex SOU 1975:58, 1975:43, 1976:6.
- 130) Där ej annat angives bygger uppgifterna på material från Jämställdhetsdelegationens verksamhetsberättelser 1973-76.
- 131) Se Statsrådsprotokollet 72-12-28.
- 132) Delegationen upphörde samtidigt med den socialdemokratiska regeringen 1976.
- 133) Tex det tidigare nämnda Familjepolitiska programmet.
- 134) Protokoll vid regeringssammanträde 76-08-12, Ju Dep.
- 135) I den mån dessa förslag resulterade i lagstiftning tages de också upp i kapitel 8 och 9.
- 136) Man har också tagit initiativ till en liknande utredning om kvinnans situation i kommunal och landstingskommunal tjänst.
- 137) SOU 1976:71, s 35.
- 138) a.a.
- 139) Kvinnobulletinen nr 1 /1976.
- 140) SFS 1923:249.
- 141) SFS 1925:165
- 142) SFS 1945:85.
- 143) SFS 1958:514.
- 144) Proposition 1925:1
- 145) Rskr 1925:63, SFS 1925:270.
- 146) SFS 1900:75.
- 147) SFS 1912:206.
- 148) SFS 1931:288.
- 149) SFS 1949:1.
- 150) För en redogörelse härför se föregående kapitel(5) under avsnittet "Lagstiftning rörande kvinnans försörjningsmöjligheter".

1. The first part of the report

describes the general situation of the country

and the results of the survey

2. The second part of the report

describes the results of the survey

3. The third part of the report

describes the results of the survey

4. The fourth part of the report

describes the results of the survey

5. The fifth part of the report

describes the results of the survey

6. The sixth part of the report

describes the results of the survey

7. The seventh part of the report

describes the results of the survey

8. The eighth part of the report

describes the results of the survey

9. The ninth part of the report

describes the results of the survey

10. The tenth part of the report

describes the results of the survey

11. The eleventh part of the report

describes the results of the survey

12. The twelfth part of the report

describes the results of the survey

- 151) SOU 1934:22,s 129.
- 152) SOU 1936:12.
- 153) SFS 1937:742-745.
- 154) SFS 1931:280.
- 155) SFS 1931:281.
- 156) SFS 1937:337-339.
- 157) SFS 1954:266.
- 158) SFS 1962:381.
- 159) SFS 1939:171.
- 160) SFS 1945:844.
- 161) SFS 1939:171,SFS 1945:844.
- 162) Arbetarskyddslagen 1949,§ 35(SFS 1949:1)
- 163) Lag 30 juni 1967.
- 164) SFS 1912:206,§ 21.
- 165) Sjömanslagen 1952,§ 10.
- 166) SFS 1922:270.
- 167) Se föregående kapitel(5) under avsnittet "Fagstiftning rörande kvinnans försörjningsmöjligheter".
- 168) SFS 1962:248.
- 169) a.a. ,§ 34.
- 170) SFS 1950:382, tidigare gällande lag var SFS 1924:130.
- 171) SFS 1938:567,SFS 1910:51.
- 172) SFS 1938:318.
- 173) Hatje,a.a.,s 138.
- 174) SFS 1946:210.
- 175) SFS 1963:213.
- 176) SFS 1864:11,14 kap,§9,22-27.
- 177) Brottsbalken 1962,kap 3:4,3:11.
- 178) John Takman, Prostitution,i J Israel,Sociala avvikelser och social kontroll,Uppsala 1968,s 426.

[illegible]

- 179) Wahlström, a.a. s 302.
- 180) a.a. s 303.
- 181) Takman, a.a. s 433.
- 182) SFS 1935:434, SFS 1959:287.
- 183) Detta behandlas i kapitel 7 och 8.
- 184) Hatje, a.a. s 195-200.
- 185) a.a., s 195.

Kapitel 7 t o m 9: Inledning till kapitlena om kvinnans rättsliga ställning på 1970-talet

I de föregående kapitlena, kapitel 3 t o m 6, har jag behandlat kvinnans rättsliga och sociala ställning i historiskt perspektiv. Jag har där visat på orsaker till förändringarna i kvinnans rättsliga ställning samt antytt vilken betydelse kvinnans rättsliga ställning har genom att relatera den till en beskrivning av kvinnans sociala ställning.

I följande tre kapitel, kapitel 7 t o m 9, ska jag behandla kvinnans rättsliga ställning på 70-talet. En olylik behandling menar jag kan innebära i princip tre olika typer av studier. För det första kan man välja att studera hur hela lagstiftningen på 70-talet påverkar kvinnans sociala situation. I denna typ av studie inkluderar jag inte bara lagstiftning som enbart är inriktad på att förändra kvinnornas situation, och lagstiftning där en förändring av kvinnornas situation är en del av lagstiftningens målsättning utan också lagstiftning där en medveten förändring av kvinnornas situation ej ingår i målsättningen men som rent faktiskt kan få konsekvenser beträffande kvinnornas situation. För det andra kan man välja att studera kvinnans rättsliga ställning utifrån formella skillnader och för det tredje utifrån "avsaknad av lag" - denna sistnämnda typ av studie ska jag strax återkomma till.

Jag har i de följande tre kapitlena i huvudsak valt att behandla kvinnans rättsliga ställning på 70-talet i enlighet med den andra typen av ovannämnda studier, dvs utifrån de formella skillnaderna mellan könen. Anledningen härtill är att det utmärkande för den "juridiska behandlingen" av kvinnoproblematiken under denna period är just att det i så stor utsträckning sker i termer av formell likhet.

I kapitel 7 ger jag en beskrivning av de formella skillnader mellan könen som fanns 1970. I kapitel 8 visar jag på den aktivitet rörande dessa formella skillnader som kom igång efter 1972. Som en följd av att det var alltför uppenbart att formell likhet i sig inte kunde räcka som juridiskt svar på kvinnoproblematiken, uppstod under 70-talet också lagstiftning som innebar en uttalad uppmaning att ta hänsyn till kön. Denna typ av lagstiftning, som tages upp i kapitel 8, formulerades emellertid också den i termer av formell likhet. Lagstiftning mot könsdiskriminering (och alltså ej lagstiftning mot diskriminering

av kvinnor), som är ett exempel på det sistnämnda förhållandet, behandlas i kapitel 9. I kapitel 10 diskuterar jag den formella likheten som den kommer till uttryck i kapitel 7 t o m 9 i ljuset av mitt utkast till en strukturell teori om rätten (kapitel 2).

Jag vill alltså i kapitel 7 t o m 9 visa på ett sätt på vilket man juridiskt "löser" problem rörande kvinnans ställning under kapitalismen. Från en marxistisk och feministisk utgångspunkt är det dock också viktigt att visa på att det utmärkande för en "patriarkal" kapitalism är alla de förhållanden/problem som icke "löses" med hjälp av lagstiftningen, dvs "avsaknad av lag".

"Avsaknad av lag" kan sägas täcka tre olika typer av förhållanden som blir synliga som en följd av att man utgår ifrån kvinnans situation. För det första förhållanden som icke rättsligen regleras beroende på att samhället domineras av en kapitalistisk produktion. En jämförelse av beskrivningen av kvinnans sociala ställning i kapitel 6 med hennes rättsliga ställning såsom den kommer till uttryck i kapitel 7 t o m 9, ger en indirekt bild av denna typ av "avsaknad av lag". I kapitel 10 drages rättspolitiska och politiska konsekvenser av denna typ av "avsaknad av lag" när det gäller synen på jämställdhet. För det andra täcker "avsaknad av lag" de förhållanden som ej är reglerade men som kan regleras i det rådande kapitalistiska samhället. Exempel på denna typ av "avsaknad av lag" ges fortlöpande i kapitel 8. Slutligen står "avsaknad av lag" för förhållanden som är formellt lika för båda könen, men som får helt olika reell innebörd beroende på könens olika sociala situation. Även här på ges exempel i kapitel 8. De två sistnämnda typerna av "avsaknad av lag" har jag tagit med för att visa på exempel (det är alltså ej frågan om någon uttömmande beskrivning) på rättspolitiska krav som kan ställas och uppfyllas på 70-talet. Det är också av dylika rättspolitiska skäl som jag gett frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering en sådan utförlig deskriptiv behandling. I kapitel 10 diskuterar jag ramarna och därmed också begränsningarna för denna typ av rättspolitik.

KAPITEL 7 Kvinnans rättsliga ställning 1970

Inledning

I ~~detta~~ kapitel vill jag försöka ge en bild av de formella skillnader mellan könen som fanns kvar i början på 70-talet. Fram till 1972 hade den sociala kraft som kvinnorörelsen kan sägas ha haft vid denna tid, ej hunnit få några effekter eller bemötts med några rättsliga förändringar beträffande kvinnans rättsliga ställning. Mellan åren 1972-76 sker emellertid en hel mängd förändringar avseende kvinnans rättsliga ställning. För att kunna se att det var en plötslig och våldsam aktivitet under dessa 4 år måste man ha något att jämföra med. Detta kapitel om kvinnans rättsliga ställning 1970 har som huvudsakliga syfte att fungera som en sådan jämförande bakgrund till kapitel 8 och 9 där kvinnans rättsliga ställning under perioden 1972-76 behandlas.

På grund av det begränsade syftet med detta kapitel har jag försökt att göra det så kort och koncist som möjligt. Detta har bl a inneburit att resonemang som hör hemma såväl i detta kapitel som i de två följande, har hänskjutits till de senare kapitlen för att där istället få en mer uttömmande behandling. Exempel på dylika resonemang är problematiken om "avsaknad av lag", ¹⁾ samt försörjartanken i svensk lagstiftning.

Uppläggningsen i detta kapitel är följande; Kvinnans rättsliga ställning 1970 beskrives genom att de lagar/förordningar som särställer kvinnorna har tagits fram och placerats under de områden där de rent innehållsmässigt hör hemma. Jag har här använt de tidigare behandlade sociala områdena (produktion, fortplantning, sexualitet, socialisation av barn) som indelningsgrund. Detta medför bl a att man kan få en uppfattning om hur många och viktiga de formella skillnaderna är inom respektive område. Genom att relatera beskrivningen av kvinnans sociala ställning (kap 6), som den kommer till uttryck på de sociala områdena, till kvinnans rättsliga ställning 1970, beskriven utifrån samma områden, kan man få en viss bild av hur den rättsliga olikheten förhåller sig till den sociala olikheten mellan könen (och tvärtom).

För att kunna visa på att de lagar och förordningar som medtagits i detta kapitel ej är ett resultat av en "plötslig och våldsam" aktivitet på 60-talet, har jag för varje område efter genomgången av de formella skillnaderna mellan könen, påpekat under vilken tidsperiod de flesta av reglerna har tillkommit. I notförteckningen anges förutom

de exakta årtalen för reglernas tillkomst, också tidigare gällande regler. Härigenom kan man se om de regler som gällde 1970 var nya regler då de kom eller endast förändringar av tidigare gällande lagstiftning. På detta sätt uppnås också en viss kontinuitet med de historiska delarna i detta arbete. Man kan i många fall följa förändringarna av en viss lag eller förordning från sekelskiftet ända fram till 1976, eftersom jag även i nästa kapitel tar upp vad som har hänt med de lagar/förordningar som gällde 1970.

Efter varje område diskuteras också kortfattat vilka uppfattningar och förhållanden lagarna/förordningarna ger uttryck för.

Det bör här påpekas att detta kapitel inte utgör en fullständig förteckning över de lagar/förordningar som särställer kvinnorna. Jag har försökt få med alla de lagar/förordningar som kan förväntas ha någon betydelse för kvinnans sociala ställning. Jag har vidare tagit med vad jag har kunnat hitta, oavsett om de har någon betydelse för kvinnans sociala ställning eller ej. Enda undantaget från det sistnämnda är att alla likartade lagar ej har tagits med. Exempel härpå är att regler om vems medborgarskap och släktnamn adoptivbarn får, ej har tagits med, då dessa regler är desamma som för icke-adoptivbarn.

Kapitlet är skrivet i presensform, trots att många stadganden har ändrats eller tagits bort sedan 1970.

Produktion 2)

Följande formella skillnader mellan könen kan sägas höra in under området produktion;

Kvinnor får ej "användas" i skeppstjänst före 18 års ålder, medan den undre åldersgränsen för män är 15 år.³⁾ Detta motiveras med de "särregna förhållande" som råder ombord på ett fartyg.⁴⁾

När det gäller kroppsarbete gäller generellt att kvinna ej får "användas" till arbete under jord i gruva eller stenbrott.⁵⁾ Arbetarskyddsstyrelsen kan emellertid utan hinder av detta medge att kvinnor får användas i arbete under jord. När lagen kom till gällde ovillkorligt förbud för kvinnor att arbeta under jord. Denna bestämmelse har

gradvis mjukats upp och gällde 1976 i stort sett endast det direkta brytningsarbetet. ⁶⁾

Generellt gäller också att minderåriga ej får användas i arbete under jord. Arbetarskyddsstyrelsen kan emellertid medge undantag för 15- och 16-åriga ynglingar. ⁷⁾

Vidare kan konungen förbjuda att kvinna "används" för sådant slag av arbete som kan medföra fara för olycksfall eller vara synnerligen ansträngande eller hälsofarligt. ⁸⁾

Ett lagstadgande som troligtvis har sin grund i den manliga dominansen inom vissa yrkesgrupper är att: kroppsvisitation eller kroppsbesiktning av kvinnor endast får utföras eller bevittnas av kvinna eller läkare. Inget finns alltså stadgat om hur kroppsvisitation av män ska gå till. ⁹⁾

Skillnader i försörjningsuppgifter mellan de båda könen framkommer i följande lagstadgande. Dessa antyder att kvinnor och män deltar i produktionen i olika utsträckning och sålunda har olika försörjningsfunktioner.

Sålunda utgår änkepension till änka som vid makens död sammanbor med barn under 16 år eller själv uppnått 36 års ålder och varit gift med honom minst 5 år. ¹⁰⁾ Syftet enligt förarbetet är att ge en ersättning för vad familjen i ekonomiska hänseende går miste om vid försörjarens död. ¹¹⁾ Någon änklingspension finns inte och det är uppenbart att man här ser mannen som försörjare. Likaså kan änkepension från tilläggs-pensionering tillfalla änka, om äktenskapet varat minst 5 år och ingåtts senast den dag då den försökrade fyllde 60 år, eller om makarna har gemensamma barn. ¹²⁾ Hustru till folkpensionär erhåller också hustrutillägg om hon har fyllt 60 men ej 67 år. ¹³⁾

Vidare utgår barntillägg till ålderspension eller förtidspension för barn under 16 år, till försäkrad eller försäkrads hustru. ¹⁴⁾ Barntillägg ska inte utgå i de fall, då endast hustrun av sammanlevande makar har pension. Man utgår även här ifrån att det är mannen som är försörjare. Änka erhåller också livränta så länge hon lever ogift, medan en änklings endast kan få livränta efter ingående skälighetsprövning. ¹⁵⁾ I förarbetena säges det att erfarenheten visar att dessa

personer (kvinnor) är mer beroende av anhöriga för sin försörjning och därför kan få livränta utan prövning av behovet i det enskilda fallet. ¹⁶⁾ Styvbarn kan erhålla livränta från styvförälder, men denna rätt är inte generell efter styvmoder. ¹⁷⁾

Även andra försäkringar innehåller stadganden som gör en åtskillnad mellan könen. Så t ex stadgas att ogift kvinna, som vid tiden för dödsfallet under äktenskapsliknande former levt tillsammans med den försäkrade, har rätt att erhålla grundbelopp. ¹⁸⁾ För ogift man saknas denna rätt. I vissa fall göres också vid bestämmandet av försäkringspremier en uppdelning mellan manliga och kvinnliga försäkringstagare. Försäkringsbolagen motiverar denna uppdelning med de båda könens olika medellivslängd. En dylik värdesättning kommer till uttryck i förordningen om statlig förmögenhetsskatt. ¹⁹⁾

Tilläggslönen för en månad utgår till kvarlevande hustru till sjöman. ²⁰⁾

Gifta kvinnor har vissa lättnader när det gäller betalningsansvar för hushållsskulder. Avskrivningstiden för hushållsskuld är för hustru 2 år. Vid konkurs är hon inte ansvarig för tidigare uppkommen hushållsskuld, varken med den egendom hon har vid konkursen eller den som hon förvärvar efter konkursen. ²¹⁾ Då det är frågan om boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och hushållsskuld som har uppkommit innan detta händelse, svarar hustrun endast med vad hon erhåller vid bodelningen eller har i enskild egendom. ²¹⁾

Produktioner; sammanfattande kommentar.

De flesta stadgandena kom till i perioden 1949-1962. Många stadganden är från föräldrabalken som kom till 1949 och Lag om allmän försäkring som kom 1962. Något enstaka stadgande har kommit till tidigare. De flesta av de här upptagna stadgandena utgör förändringar av tidigare gällande rätt, snarare än helt nya lagar/förordningar. Det finns dock även "nya" stadganden i detta avsnitt, t ex att kvinnor ej får användas i skeppstjänst före 18 års ålder. ³⁾

De stadganden jag här tagit upp "avspeglar" förhållandet mellan könen i produktionen. Kvinnans lägre deltagande i produktionen medför att

mannen betraktas som försörjare, något som här har kommit till uttryck i ett flertal stadgande. Att mannen betraktas som försörjare innebär indirekt att kvinnans huvudsakliga funktion blir arbetet med hem och barn. Att arbetet med hem och barn ej tillmäts samma vikt som arbete i produktionen framgår på det rättsliga planet bl a av att stadganden saknas som ger ett ekonomiskt skydd för försörjaren om "icke-försörjaren" går bort. Detta framgår bl a undersökningar om skadestånd vid vållande till annans död.²²⁾ Genom att kvinnans plats bestämmes till hemmet blir hon i behov av ekonomiskt skydd i fall något skulle hända "försörjaren". Genom särskilda lagstadganden ger man också uttryck för att kvinnans fysiska och psykiska styrka är sådan att den kräver särskilt (lagstadgat) skydd då kvinnan deltar i produktionen utanför hemmet.

Att det är kvinnan som ska skyddas framgår av att det är mannen som försvarar vårt land och skyddar rikets "kvinnor och barn", enligt 1941 års värnpliktslag.

Fortplantning

Under denna kategori har mer tagits lagstadganden som direkt berör den särställning kvinnan får genom havandeskapet. Först tar jag upp lagstadganden som tar upp denna funktions konflikt med produktionsfunktionen. Därefter fortplantningsfunktionen och dess effekter på hälsan, något som har krävt särskilt lagstadgande.

Fortplantning och produktion

En kvinna får 1970 ej avskedas beroende på havandeskap eller barnsbörd, förutsatt att hon har haft stadigvarande arbete i ett års tid.²³⁾ Hon har också i samband med barnsbörden eller havandeskapet rätt till 6 månaders ledighet.^{23, 24)} Under denna ledighet har hon rätt till tilläggssjukpenning.²⁴⁾ Högst 90 dagar av ledigheten i samband med barnsbörd räknas som semestergrundande tjänstgöring.²⁵⁾ Arbetsgivaren har ej rätt att vägra kvinna ledighet om hon uppvisar intyg på väntad nedkomst inom 6 veckor.²⁶⁾ Hon får ej "användas" i arbete, industriellt eller liknande innan 6 veckor efter barnsbörden.²⁶⁾ Arbetsgivaren har ej rätt att vägra henne ledighet för amning.²⁶⁾

Det avbräck i inkomsterna, som kvinnan i samband med havandeskapet eller barnsbörden kan lida, regleras också i stadganden som ger fadern en viss betalningsbörda. Sålunda kan moder till uä barn från fadern erhålla bidrag för uppehälle under 12 veckors tid i samband med barnsbörd. ²⁷⁾ Bär mannen skulden till att en trolovning bryts, där barn avlats, kan kvinnan utfä skadestånd. ²⁸⁾ Brytes trolovningen genom mannens död och kvinnan därvid är gravid kan hon vid behov erhålla del av kvarlåtenskapen efter honom. ²⁸⁾

Ytterligare ett stadgande är till för att skydda fortplantningsfunktionens konflikt med arbetslivet, nämligen förbudet att "använda" kvinnor till målningsarbeten med blyfärg. ²⁹⁾ Blyfärg kan orsaka fosterskador.

Fortplantning och hälsa

Havandeskapet har och kan ha följder beträffande kvinnans fysiska hälsa. Därför har kvinnan rätt till ersättning för tandläkarvård under havandeskapstiden och 270 dagar efter förlossningen, ³⁰⁾ samt rätt till kostnadsfritt läkemedel om hon lider av havandeskapssjukdomar. ³¹⁾ Hon kan vidare få bli steriliserad om havandeskap kan medföra fara för hennes liv eller hälsa. ³²⁾ Dessa bestämmelser gäller snarast hennes fysiska hälsa. Det finns även ett par bestämmelser som berör kvinnans psykiska hälsa i samband med fortplantningen. Kvinna som snart ska föda eller precis har fött, får ej häktas om detta kan antagas medföra allvarliga men för henne eller barnet, om det inte är uppenbart att betryggande övervakning kan ske. ³³⁾ Dödar hon sitt barn då hon på grund av nedkomsten befinner sig i ett upprivet sinnestillstånd eller i svårt trångmål, dömes hon för barnadrap. ³⁴⁾ Dödar fader sitt barn av liknande orsaker dömes han för mord eller drap, vilket medför betydligt strängare straff. ³⁵⁾

Kvinnan har ej en generell rätt till fri abort. Är någon av följande indikationer uppfyllda kan dock kvinna få abort: den medicinska, humanitära, eugeniska, socialmedicinska eller fosterskadeindikationen. ³⁶⁾ Den som olovligen avbryter havandeskapet kan straffas, även om påföljd kan eftergivnas för kvinna som utför aborten själv, vid förmildrande omständigheter, och åtal för detta inte sker om det inte är särskilt påkallat ur allmän synpunkt. ³⁷⁾ Sker det olovligen av någon annan per-

son än kvinnan själv, utdömes straff. I de fall den blivande fadern är medansvarig till fosterfördrivningen utgör hans ställning som blivande fader oftast ingen förmildrande omständighet vid straffmätningen.

Ett par stadganden som gäller kvinnans fortplantningsfunktion men som ej hör hemma inom de tidigare behandlade områdena ska här tas upp. Kriminalvårdsstyrelsen har rätt att bevilja uppskov med straffverkställighet för kvinna som är havande eller ammar barn.³⁸⁾ Kvinna som medför spädbarn vid intagning i anstalt eller som föder barn därefter, kan få tillstånd att ha barnet hos sig.³⁹⁾

Fortplantning och produktion, sammanfattande kommentar

Samtliga lagstadganden, utom de i GB som kom 1920, tillkom mellan åren 1945-1950. Lagstadgande som täcks av andra eller nu saknar betydelse är trolovningsstagandena. Syftet med detta stadgande var att ge ett ekonomiskt skydd för kvinna som miste sin anställning beroende på havandeskap. Sedan 1945-års lag om "förbud mot arbetstagares avskedande i anledning av äktenskap eller havandeskap m m", äger denna paragraf inte längre någon aktualitet. De andra motiven till kvinnors berättigande till skadestånd, ansågs vara att hon på grund av försvagad hälsa fått nedsatt förvärv förmåga för framtiden, att hon råkat i vanära och att havandeskap minskade kvinnans möjligheter på äktenskapsmarknaden.⁴⁰⁾ Även dessa motiv saknar 1970 den aktualitet de hade vid bestämmelsens tillkomst.

Bestämmelserna i samband med trolovning (28) har idag ej heller den betydelse som lagen hade vid sin tillkomst, eftersom u.ä. barn numera har arvsrätt.

Motiven till att moder till u.ä. barn kan erhålla bidrag till sitt uppehälle 12 veckor i samband med nedkomst²⁷⁾ saknades i förarbetena. Man hänvisade istället till § 5 i 1917 års "lag om barn utom äktenskap". I denna lag var motiven att kvinnan i samband med nedkomst både för barnet och sin egen del var i behov av ledighet. Härtill fordrades ekonomiskt underhållsbidrag av barnafadern.⁴¹⁾ Numera får modern ersättning från allmän försäkring plus underhållsbidrag från barnafadern under en betydligt längre tid.

Den extra funktion som kvinnan i och med havandeskapet har, har genom dess konflikt med produktionsfunktionen utanför hemmet, krävt lagstadgat skydd. Däremot är inte kvinnan skyddad från arbete inom hemmet. Lagstadgande som skulle göra det generellt ekonomiskt möjligt att ha någon anställd hjälp i hemmet under "graviditetsledigheten" saknas också.

Det finns också bestämmelser som kräver att viss hänsyn tas till kvinnor med tanke på att havandeskapet har och kan ha fysiska och psykiska konsekvenser. Dessa stadganden ger uttryck för ett skydd, ekonomiskt, psykiskt och fysiskt för kvinnan i samband med fortplantningsfunktionen. Samtidigt är ett sådant skydd bristfälligt med tanke på att generell rätt till abort och smärtlindring vid förlossning ej är lagstadgat.

Fortplantning och hälsa, sammanfattande kommentar

De flesta av bestämmelserna på detta område kom till på 60-talet, med undantag av dem vid not 32, 33 som kom på 40-talet. Inga av stadgandena är nya utan de är ändringar (tillägg, tids-mässig eller pengamässig utökning osv) av tidigare gällande bestämmelser.

Sexualitet

Den enda lagstadgade skillnad jag kunnat hitta mellan könen med avseende på sexualitet, är våldtäkt. Tvingar man kvinna till samlag genom våld eller allvarligt hot, dömes han för våldtäkt, begår kvinna jämförbar handling dömes hon för frihetskränkande otukt.⁴²⁾ Är brottet "med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen eller eljest att anse som mindre grovt, dömes för våldförande".⁴²⁾

Lagstiftaren har tydligen tänkt sig den möjligheten att en kvinna kan göra en valdtäktsliknande handling, men såväl brottsrubricering som straffsats, vilken är betydligt lägre, är en annan än vad som gäller för våldtäkt.⁴³⁾

Bestämmelser som formellt ej gör en skillnad mellan könen, men som är tänkta som ett skydd mot exploatering av prostituerade - vilket ju oftast är kvinnor -, är koppleristadgandena. Huvudstadgandet lyder:

Om någon vanemässigt eller för att bereda sig vinning främjar eller utnyttjar annans otuktiga levnadssätt eller om någon förleder den som är under 20 år till sådant levnadssätt, dömes för koppleri till fängelse i högst 4 år". ⁴⁴⁾ Om brottet bedömes som grovt, dvs om "gärningsmannen främjat otuktigt levnadssätt i större omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan" ⁴⁵⁾ är straffsatsen fängelse lägst två och högst sex år.

Främjandet av tillfällig könsförbindelse mellan andra, rubriceras som främjande av otukt, vilket ger böter eller fängelse i högst sex månader.

Sexualitet, sammanfattande kommentar

Bestämmelserna under detta område hör alla hemma i brottsbalken som kom 1962. Dessa stadganden ger uttryck för att övergreppet/tvånget mot kvinnan kan bedömas olika beroende på förhållandet mellan parterna. Det ligger nära till hands att tänka att det i någon form kan vara tillåtet. Det saknas här lagar som stadgar att oavsett alla omständigheter så är ett tvång av kvinna till samlag ett brottsligt övergrepp (t ex även inom äktenskapets ram). Ett sådant stadgande skulle ha betydelse ideologiskt, genom spridandet av idén att det under inga omständigheter och i inga former är tillåtet att tvinga kvinna till samlag eller någon form av sexuell samvaro (vilket ej finns lagstadgat).

Socialisation av barn

I föräldrabalken och giftermälsbalken uttalas det klart att föräldrarna gemensamt ska ha vårdnaden om barnen och således gemensamt ansvara för den socialisation som sköts inom hemmet. Där finns emellertid ett par lagstadganden som tyder på att modern har den största vårdnadsfunktionen. Så t ex uppbäres barnbidraget i första hand av modern, då det anses att det i allmänhet är hon som har den omedelbara vårdnaden om barnet. ⁴⁶⁾ Hon uppbär vidare i samband med barnsbörd moderskapspenning, trots att det är tänkt att pengarna ska användas till barnets utrustning. ⁴⁷⁾

Modern till u.ä. barn är ensam vårdnadshavare. ⁴⁸⁾ Om hon är myndig blir hon också förmyndare. ⁴⁹⁾ Barnet får vidare moderns släktnamn, ⁵⁰⁾ svenskt medborgarskap, om modern har det ⁵¹⁾ och medlemskap i svenska kyrkan, om modern tillhör kyrkan. ⁵²⁾

Varför havande kvinna till barn utom äktenskap ska anmäla sitt tillstånd till barnavårdsnämnden ⁵³⁾ motiveras ej direkt i förarbetena. I samma paragraf längre ner står att så snart nämnden fått kännedom om att barn u.ä. blivit fött ska barnavårdsman förordnas. Det är väl med tanke på barnavårdsman som havande kvinna till barn u.ä. ska anmäla sig till nämnden. Barnavårdsman ska ju förordnas för barn utom äktenskapet, oavsett vem som har vårdnaden. ⁵⁴⁾

Socialisation; sammanfattande kommentar

Samtliga stadganden, utom moderskapspenningen (från 1962) tillkom på 40-talet. De är dessutom ändringar av tidigare gällande bestämmelser.

Dessa stadganden ger uttryck för att modern har en mer omfattande och omedelbar vårdnadsfunktion än mannen. Särskilt gäller detta för barn u.ä. Att modern ska ha vårdnaden för barn u.ä. motiveras ej i förarbetena till Föräldrabalken, utan hänvisning sker till § 2 i Lag om barn utom äktenskap (LBUÅ). I propositionen till denna saknas också motivering och först i lagberedningens förslag, från 1917, motiveras stadgandet; "Då föräldrar till barn utom äktenskap i regel ej leva samman, kan vårdnaden om barnet ej utövas av dem bägge, utan måste tilläggas en av dem. Enligt naturens ordning tillkommer den personliga omsorgen om sådant barn i första hand modern och hon anses enligt stadgad rättspraxis jämväl äga att framför fadern hava vårdnaden om barnet i den bemärkelse, vari detta begrepp här förut tagits samt att utan förordnande vara barnets förmyndare." ⁵⁵⁾

..."Om också dessa mödrar oftare än föräldrar till barn i äktenskap sakna sedligt allvar och lida av egynnsamma levnadsförhållanden, gör sig i regel även hos dem den naturliga föräldrakärleken så kraftigt gällande, att det måste anses fördelaktigast för barnet liksom lyckligast för modern, att hon har barnet om hand och bär ansvaret för dess vårdande. Såsom regel synes därför böra fortfarande gälla, att modern har vårdnaden om barnet." ⁵⁵⁾

Faderns rätt att stå som ensam vårdnadshavare för b.u.ä. måste prövas. Detta motiveras i LBUÅ med att "...En sådan prövning är erforderlig, emedan fadern enligt naturens ordning icke står barnet lika nära som modern och i allmänhet ej heller kan anses lika skickad att uppfostra barnet som modern, särskilt i barnets späda ålder." ⁵⁶⁾

Fadern har inte företrädde framför någon annan person,⁵⁷⁾ om modern ej är lämplig att handha vårdnaden eller avlider. Detta motiveras i LBUÅ med att ... "det kan vara förmånligare för barnet om någon annan person betros omsorgen om det." ⁵⁸⁾ En sådan situation kan föreligga t ex då barnet växt upp i moderns föräldrahem och morfadern eller annan person i föräldrahemmet kan överta vårdnaden.

Modern som ensam vårdnadshavare för barn utom äktenskap ansågs behöva någon som kunde hjälpa henne med vårdnaden. Barnavårdsmaninstitutionen skapades för att fylla denna funktion. I lagtexten 1917 formulerades det sålunda att ... "För varje b.u.ä. skall efter vad nedan säges förordnas en barnavårdsman, som har att bistå modern med råd och upplysningar samt tillse att barnets rätt och bästa behörigen tillvaratas".⁵⁹⁾ Nu lyder lagtexten ... "barnavårdsman ska bistå den som har vårdnaden".⁶⁰⁾ Detta gäller följdaktligen såväl fader som moder. Att ensamma mödrar med b.u.ä. på den tiden då barnavårdsmaninstitutionen tillkom utgjorde och ansågs utgöra en speciell kategori av medborgare framkommer inte endast av den först nämnda paragrafen och motiveringarna till att modern skulle vara vårdnadshavare, utan också av att en liknande institution saknas för ensamma mödrar (eller fäder) med b.i.ä. I det senare fallet får den ensamme vårdnadshavaren en överförmyndare som endast har hand om barnets ekonomiska spørsmål, till skillnad från barnavårdsmanen som mer är inriktad på hela vårdnaden om barnet.

Att det kan uppfattas som en diskriminering av just mödrar till b.u.ä. tas också upp 1970 i direktiven till kommittén som ska utreda den familjerättsliga lagstiftningen. Där säger statsrådet Kling ... "För att barnavårdsmaninstitutionen inte skall uppfattas som en diskriminerande kontroll av ogifta mödrars sätt att sköta sina barn, bör man överväga att utforma bestämmelserna så att modern i allmänhet kan avstå från barnavårdsman om hon så önskar." ⁶¹⁾ Man anser emellertid att institutionen som sådan bör stå kvar, även om den till följd av förändrade förhållande ("typen" moder till b.u.ä. har ändrats och andelen b.u.ä. har ökat) och därmed förändrade uppfattningar, till sitt innehåll måste revideras.

I bl a motioner till 1970 års riksdag har uttalats att barnavårdsmaninstitutionen var föråldrad och innebar opåkallad särbehandling av en grupp medborgare som fränkandes förmågan att själva fostra och vårda sina barn.⁶²⁾

Vid dessa lagars tillkomst ansåg man att modern var den mest lämpade att ha vårdnaden om det barn hon fött utom äktenskapet, samtidigt som de sociala omständigheterna var sådana att hon inte var lämplig, genom att hon varken kunde tillvarataga sin egen eller barnets rätt. För att lösa detta problem upprättades barnavårdsmannainstitutionen. 1970 är de sociala förhållandena annorlunda, man anser tydligen fortfarande att kvinnan är generellt mest lämpad att ta hand om "sitt" barn, men att hon idag har större möjligheter att tillvarataga sina och barnets intressen på egen hand.

Bestämmelser som 1970 saknar praktisk betydelse

Det finns ett antal stadgande som ej har kunnat hänföras till de ovan nämnda kategorierna. Ett par av dem saknar praktisk betydelse idag. Detta gäller för följande bestämmelser: Talan om faderskap till u.ä. barn väckes mot mannen.⁶³⁾ Att få fastställt moderskap är det i princip inget som hindrar, men eftersom moder till u.ä. barn har ringa möjlighet att förbli okända idag, har bestämmelsen ifråga ingen praktisk betydelse.

Enligt regeringsformen får inte kvinna utnämnas till prästerlig tjänst, om inte lag stiftas i den ordning som § 87, 2 mom. stadgar.⁶⁴⁾ År 1958 stiftades 'Lag om Kvinnans behörighet till prästerlig tjänst'. Härmed är kvinnorna generellt berättigade till prästämbetet, även om biskopens rätt att vägra prästvigda den han finner "otjänlig" har och kan hindra kvinnor att bli prästvigda i vissa stift.

Stadgandet att kvinnan följer mannens stånd.⁶⁵⁾ saknar numera reell betydelse. Samma gäller för förbudet för hustru att ha annan hemvist än mannen, vilket knappast kan ha någon betydelse efter nya giftermålsbalkens införande 1920.

Lagstadgande som har sin grund i kvinnans sociala eller psykiska svagare ställning, men som ej har kunnat hänföras till någon av de nämnda kategorierna

Mannen, hans arvingar eller barnet kan väcka talan angående äktenskaplig börd. Modern kan inte väcka sådan talan och kan inte heller företräda barnet.⁶⁶⁾ Motivet till detta angavs vara, att modern kunde

stå i ett sådant beroende av mannen att hon på grund av detta kunde göra sådana medgivande som kunde skada barnet. ⁶⁷⁾

När det gäller att fastställa faderskapet till barn utom äktenskapet, kan talan föras från barnets sida endast av moder, barnavårdsman eller särskilt förordnad förmyndare. ⁶⁸⁾ En man som tror sig vara fader till barnet har alltså inga möjligheter att väcka sådan talan. En påbörjad faderskapsutredning kan läggas ner om den innebär fara för moderns psykiska hälsa. Moderns psykiska hälsa har också framförts som en av orsakerna att mannen inte ska få väcka en sådan talan. ⁶⁹⁾

Lagstadganden där orsakerna till skillnader är mer svårutredda och som ej kunnat placeras in under något område

Före giftermål skall hindersprövning ske i den församling där kvinnan är kyrkobokförd. ⁷⁰⁾ Äktenskapsförord och ansökan om äktenskapsförord ska emellertid ingivas till den ort där mannen bör svara i tvistemål som rör hans person. ⁷⁰⁾ Några motiv till dessa skillnader framkommer ej i förarbetena till lagstadgandena. ⁷¹⁾ Det sista stadgandet kan kanske förklaras med mannens "större" funktion i produktionen, vilket bl a innebär att han kan förväntas oftare bli invecklad i tvistemål. Det kan sålunda vara mer praktiskt att ha det i rätten i mannens ort. Men då det ej framgår av motiven, är detta bara ett antagande från min sida.

Stadganden som står för sig, men som hänger ihop med innebörden i andra lagstadganden är: att hustrun vid vigseln förvärvar mannens släktnamn ⁷²⁾ samt att barnet i äktenskapet följer mannens medborgarskap. ⁷³⁾ Dessa stadganden ger uttryck för att det är fadern som via sitt namn och sin position företräder familjen utåt. De har en trolig historisk förklaring i att mannen till skillnad från kvinnan alltid haft full arvsrätt och myndighet.

Stadganden angående diskriminering

Enligt brottsbalken får näringsidkare i sin verksamhet inte diskriminera någon på grund av hans: ras, nationella eller etniska ursprung, hudfärg eller trosbekännelse. Gör han detta dömes han för olaga diskriminering. ⁷⁴⁾

Till denna typ av bestämmelser vill jag också hänföra att successionsordningen stadgar manlig tronföljd och att endast svensk man är värnpliktig. Successionsordningen kom till under en tid då samhället var ett utpräglat manssamhälle. Den gamla traditionen att män skulle göra värnplikt, som säkert överfördes i 40-talets värnpliktslag, hade nog en av sina orsaker (förutom den "allmänna" orsaken, att det var ett manssamhälle) i att kvinnorna ej hade tillräcklig kontroll över sin fortplantningsfunktion. Ingen av dessa orsaker kan på 70-talet accepteras som giltiga motiv för bibehållandet av dessa särskiljande bestämmelser.

Sammanfattande kommentar av alla genomgångna bestämmelser

I detta kapitel har jag försökt ge en bild av de formella skillnader som fanns mellan könen i svensk lag 1970. Jämför man dessa, relativt få, bestämmelser med de sociala skillnader mellan könen som jag har beskrivit i föregående kapitel (kapitel 6), inser man hur betydelselösa de formella skillnaderna är. Så gott som inga av de formella skillnaderna kan sägas orsaka kvinnoförtrycket och uppdelningen i en mans- och en kvinnovärld. Genom att bestämmelserna är så få och så perifera (i förhållande till de sociala skillnaderna mellan könen) kan de inte heller sägas fungera som en konserverande kraft, dvs konserverande rådande sociala könsskillnader. De reflekterar snarare sociala förhållanden som vidmakthålles eller förändras av en annan dynamik än den rättsliga. Denna reflektion är p g a den formella likhetsideologin dessutom långt ifrån fullständig. Endast någon av vissa sociala skillnader reflekteras på det rättsliga planet. En klar uppfattning om detta förhållande får man om man löser varje sociala område för sig, i kapitel 6, och jämför med motsvarande område i detta kapitel.

De sociala skillnaderna mellan könen reflekteras på det rättsliga planet ^{i form av formellt särbehandlande, regler} främst i att kvinnan garanteras visst skydd. Man kan tala om tre olika typer av skydd:

Fysiskt skydd p g a;

Kvinnans fysiska situation med anledning av havandeskap.

Kvinnans fysiska konstitution som gör att hon ska skyddas för visst arbete.

Psykiskt skydd pga;

Kvinnans psykiska situation med anledning av havandeskap.

Allmänna uppfattningar om att kvinnan, saknar den psykiska styrka som mannen har.

Ekonomiskt skydd pga;

Kvinnans ekonomiska situation i samband med havandeskap.

Kvinnans ekonomiska situation då makens inkomster försämras.

Av dessa tre är det främst det fysiska och det ekonomiska skyddet som är klart uttalat i de bestämmelser som jag gått igenom i detta kapitel. Tar man kvinnans situation som utgångspunkt, så som den kan utläsas ur det föregående kapitlet, skulle man kunna hävda att dessa skydd är otillräckliga. Det är med andra ord snarare avsaknaden av bestämmelser som särskiljer könen och inte avsaknaden av formella likheter mellan könen, som är problemet. På vilka områden som ett behov av särskiljande bestämmelser föreligger och hur och om man kan tillmötesgå detta behov, utan att medverka till en konservering av rådande könsskillnader eller rent av hindra en utveckling mot jämställdhet, kommer jag att diskutera i nästa kapitel.

Till sist vill jag bara påpeka att de bestämmelser jag här plockat in under olika områden hänger ihop, på samma sätt som områdena kan sägas hänga ihop. Dvs de är beroende av varandra på ett sådant sätt att det är svårt att förstå innebörden av bestämmelserna under ett område om de inte relateras till bestämmelserna under de andra områdena. Detta sammanhang har en tendens att komma bort när man presenterar materialet under olika områden, som jag här gjort. Fördelen med kategoriseringen av materialet under olika områden, är att det blir mer överskådligt samtidigt som en jämförelse med de sociala skillnaderna blir lättare att göra.

Noter

1. För en redogörelse för vad som menas härmed se kap 8.
2. Liksom tidigare används produktion här i vid bemärkelse.
3. Sjömanslag, 1952 10§ - i äldre rätt förelåg ej denna skillnad, SOU 1951:22 s 44-45 & Sjömanslagen 15 juni 1922 (SFS 270).
4. Prop 1952:170 s 80-81.
5. Arbetarskyddslag, 1949 34 §
6. Prop 1948:298 s 34, prop 1962:167 s 2, 11-12, prop 1967:87 s 1-16, B. Ahlgren, Arbetarskydd - Lag och kungörelsen med kommentar Stockholm 1969 s 42.
7. Arbetarskyddslag, 1949 25 § - äldre rätt;
8. Arbetarskyddslag, 1949 38 § - äldre rätt;
9. Rättegångsbalken, 1942 28:13 3 st.
10. Lag om allmän försäkring, 1962 8:1-2 - äldre rätt; Lag om folkpension (SFS 1946:431) 38 innehöll regler om änkepension och hustrutillägg.
11. Prop 1962:90 s 303.
12. Lag om allmän försäkring, 1962 14:2.
13. Lag 25 maj 1962 om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension § 1, 1 st - äldre rätt; Lag om folkpension (SFS 431) § 2, 3 innehöll regler om änkepension och hustrutillägg.
14. Lag om allmän försäkring, 1962 9:1, barntillägg fanns ej i äldre rätt.
15. Lag om yrkesskadeförsäkring, 1954 20§, 1 st, 4 st
16. Prop 1954:60 s 196.
17. Lag om yrkesskadeförsäkring, 1954 21§, 2 st.
18. SFS 1962:698.
19. SFS 1947:577.
20. Sjömanslag, 1952 24 §.
21. Giftermålsbalken, 1920 7:3 1-2 st, 4§
22. Se t ex Inger Margerete Pedersen, Forsorgerbegreppet, betaenkning 1966:440 Köpenhamn s 79-81 samt Åke Salgeen, Skadestånd vid äktenskapsskillnad Stockholm 1973 s 178, 203.
23. Lag 21 dec. 1945 om förbud mot arbetstagares avskedande i anledning av äktenskap eller havandeskap mm 2 § - äldre rätt; se kap 5 och 6.
24. Lag om allmän försäkring, 1962 3:13 - äldre rätt; se kap 6.
25. SFS 1963:114.
26. Arbetarskyddslag, 1949 35§ - äldre rätt; se kapitel 5 och 6.
27. Föräldrabalken, 1949, 7:10

28. Giftermålsbalk, 1920 1:3 1 st och 1:6
29. SFS 1949:210.
30. Lag om allmän försäkring, 1962 2:3 2 st - äldre rätt; se kap. 6
31. SFS 1944:397
32. Lag om sterilisering, 1941 1 §, 3 st - äldre lag, SFS 1934:171, stadgade sterilisering av vissa sinnessjuka, sinnesslöa eller andra som lider av rubbad själsverksamhet.
33. Rättegångsbalken, 1942 24:3.
34. Brottsbalken, 1962 3:3 - äldre rätt; Strafflagen, SFS 1864:11, 14 kap 9 § - HD fall se NJA I 1920:87, 1941 fall NJA I 1941:473 + där anmälda rättsfall.
35. Norstedts Blå Bibliotek (NBB), Kommentar till Brottsbalken 1.2 uppl, Stockholm 1971 s 216.
36. SFS 1963:213. Tidigare gällande lag se kapitel 6.
37. Brottsbalken, 1962 3:4 och 3:11
38. SFS 1974:202, § 12. Tidigare gällande lag, SFS 1964:541, 2:12
39. SFS 1974:203, § 41. Tidigare gällande lag, SFS 1964:541, 4:26
40. H. Westring, "Den nya giftermålsbalken, 2 uppl Stockholm 1933 s 23-24 samt F. Schmidt, "Åktenskapsrätt, 3 uppl, Lund 1967 s 35.
41. Nytt Juridiskt Arkiv (NJA) 2, 1917 s 387.
42. Brottsbalken 1962 6:1, 2 (äldre rätt; strafflagen 15:12-16, våldförande som begrepp finns ej, dock "synnerligen mildrande omständigheter" § 12, vilket medför lägre straff
NBB, Kommentar till Brottsbalken 1, /s 216 samt prop 1962:10 s 165-166.
a.a.
43. Se tidigare not (42).
44. Brottsbalken, 1962 6:7,
45. Se tidigare not (44).
46. Lag om allmänna barnbidrag, 1947 4 §, - äldre rätt; prop 1947:220 s 91.
47. Lag om allmän försäkring, 1962 3:12 - äldre rätt; prop 1962:90 s 343
48. Föräldrabalken, 1949 6:12.
49. Föräldrabalken, 1949 11:2
50. SFS 1963:521, § 2 .
51. SFS 1950:382, § 3 .
52. SFS 1951:680, § 8 .
53. Föräldrabalken, 1949 8:5 - äldre rätt; se texten i detta kapitel.
54. Föräldrabalken, 1949 8:3.
55. NJA 2 1917, s 376.
56. NJA 2 1917, s 377.

57. NBB, Kommentar till Föräldrabalken. 2 uppl Stockholm 1971 s 129.
58. a.a., s 378.
59. Lag om barn utom äktenskap (LBuÄ) 1917 8:3.
60. Föräldrabalken, 1949 8:6.
61. Riksdagsberättelsen 1970 s 87.
62. Motion I:25, II:27, 1970.
63. Föräldrabalken 1949 3:1.
64. Regeringsformen 1809, § 28, 4 st.
65. Lag om införandet av nya giftermålsbalken, 1920 4§ .
66. Föräldrabalken, 1949 2:1-3, 20:2.
67. NJA 2 1917 s 464-465.
68. Lag om fastställande av faderskap till barn utom äktenskap, 1969 7 § , 5 § 4 p (äldre rätt har samma innehåll, FB 1949 20:§4).
69. NJA 1 1970 s 347.
70. Giftermålsbalk, 1920 3:1-2, 8:11, 15:15.
71. Westring/^as 43-45, 163-165. Schmidt/^as 51-52, 99-102, prop 1968: 136, prop 1920:15.
72. Namnlag, 1963 6§ - äldre rätt, ÅGB 5:15 " må bära sitt eget och mannens i förening, anmälan i den ordning som konungen bestämmer", dock gällde generellt skyldighet för hustrun att bära mannens namn.
73. Lag om svenskt medborgarskap 22 juni 1950 § 1 - äldre rätt; samma innehåll Lag om förvärvande & förlust av svenskt medborgarskap, 23 maj 1924, §1.
74. Brottsbalken 1962 16:9.

KAPITEL 8. Kvinnans rättsliga ställning 1972-76

Inledning

I föregående kapitel har jag behandlat kvinnans situation, samt förändringar i densamma under 70-talet. Det framkom där klart att kvinnans ändrade sociala situation ännu i början på 70-talet ej hade medfört några förändringar i hennes rättsliga ställning. Inte förrän omkring 1972 börjar kvinnans rättsliga ställning bli föremål för förändring.

I följande kapitel ska jag försöka ge en bild av de förändringar som skett beträffande kvinnans rättsliga ställning under perioden 1972-76.

För att man ska kunna få en uppfattning om när den politiska aktiviteten rörande "kvinnofrågor", som kan förmodas ha föregått den period då kvinnans rättsliga ställning blev föremål för förändringar (1972-76), startade, samt vilka områden den politiska aktiviteten gällde, har jag gjort en mindre undersökning om den politiska aktiviteten i riksdagen. Denna redovisas på s195 till s198 i detta kapitel.

I likhet med föregående kapitel kommer jag i detta kapitel att behandla kvinnans rättsliga ställning som den kommer till uttryck under områdena produktion, socialisation av barn, sexualitet samt fortplantning. Först behandlas eventuella förändringar av de formella skillnader som fanns 1970¹⁾ samt nyttillkomna bestämmelser som särställer kvinnorna. Därefter diskuteras "avsaknad av lag", dvs vilka förändringar av gällande lagstiftning samt vilka "nya" lagar som skulle behövas för att tillgodose kvinnornas intressen. Utgångspunkten för diskussionen om "avsaknad av lag" utgöres av den beskrivning om kvinnans situation som gjorts i kap. 6. Jag vill här också påpeka att då jag diskuterar "avsaknad av lag" göres det inom de ramar ett kapitalistiskt samhälle och rätten i ett dylikt samhälle ger. Diskussionen om "avsaknad av lag" kan därmed sägas vara rättspolitisk utan att vara systemöverskridande. Hur långt man kan komma med en rättspolitik som ej är systemöverskridande när det gäller att upphäva kvinnoförtrycket, diskuteras i det sista kapitlet i detta arbete (kap. 10).

Efter varje område och efter kapitlet som helhet diskuteras slutligen vad förändringarna av kvinnans rättsliga ställning under 70-talet innebär och kan innebära för kvinnans jämställdhet samt hur dessa förändringar förhåller sig till kvinnans situation och till kvinnorörelsen.

För att underlätta behandlingen och förståelsen för problematiken använder jag mig av ett antal begrepp, vilka jag nedan redogör för, före genomgången av kvinnans rättsliga ställning.

Begrepp

Begreppet jämställdhet har i debatten under 70-talet kommit att användas för förhållandet mellan könen, medan begreppet jämlikhet har fortsatt att stå för förhållandet mellan klasser/grupper. Det är nog lämpligt med tanke på att kvinnan har en särställning genom sin funktion i samband med fortplantningen, som gör att absolut "likhet" mellan könen är omöjlig och icke önskvärd. Det är dessutom praktiskt att ha olika ord för förhållandet mellan klasser/grupper och för förhållandet mellan könen. Begreppet jämställdhet har dock använts och används ofta utan att begreppets innebörd anges (detsamma gäller givetvis jämlikhet). För att man ska kunna diskutera vad olika åtgärder innebär för jämställdheten mellan könen, måste man givetvis först fastställa vad man menar med jämställdhet. Med jämställdhet menar jag att kvinnor och män har samma reella möjligheter och skyldigheter inom livets alla områden. En dylik definition av begreppet innebär inte att jämlikhet - i bemärkelsen att klasserna försvinner - uppnås, utan endast att kvinnor och män är utsatta för och utövar samma typ av förtryck.

Jämställhetslagstiftning använder jag som ett sammanfattande begrepp för all lagstiftning som främjar jämställdhet mellan könen. Jämställhetslagstiftning, som jag här definierat det, innefattar i princip tre olika typer av regler. För det första regler för att få bort formella hinder för jämställdhet, vi kallar denna typ av regler för 1. passiv jämställhetslagstiftning. För det andra regler som proklamerar jämställdhet, 2. förebildslagstiftning (programlagstiftning). Slutligen regler som går ut på att aktivt åstadkomma jämställdhet, 3. aktiv jämställhetslagstiftning.²⁾

1. Passiv jämställdhetslagstiftning kan i sin tur sägas omfatta tre typer av lagstiftning. Lagstiftning som upphäver negativ (i bemärkelsen att reglerna utgör ett hinder för jämställdhet) formell särbehandling - både sådana regler där det görs skillnad mellan könen, typ graviditetsledighet, och de regler där en sådan skillnad ej göres men som medför eller innebär en reell särbehandling, typ sambeskattningslag. ³⁾

Till passiv jämställdhetslagstiftning hör också förbudslagstiftning. Med förbudslagstiftning förstås lagstiftning som förbjuder negativ särbehandling antingen generellt eller inom vissa livsområden. Hit räknas alltså ej lagstiftning som förbjuder all slags särbehandling, alltså sådan som är till för att åstadkomma jämställdhet. Till passiv jämställdhetslagstiftning hör slutligen också åtgärder som innebär att man avskaffar rättsinstitut som i särskilt hög utsträckning är förknippade med reell särbehandling. Exempel på dylikt rättsinstitut är underhållsplikten mellan äkta makar.

2. Till förebildslagstiftning hänföres generella uttalanden om kvinnor och mäns jämställdhet. Denna typ av lagstiftning finns bl.a. i DDR och i Sovjetunionen ⁴⁾ och man har i Sverige föreslagit att en sådan skulle sättas in i den svenska regeringsformen. ⁵⁾ Till förebildslagstiftningen bör också räknas de mer konkreta förebilder som kan uppställas i lagar. Denna typ av lagstiftning är vanlig i DDR och Sovjetunionen men mer sällsynt i de skandinaviska länderna. ⁶⁾

3. Aktiv jämställdhetslagstiftning täcker i princip $\frac{1}{2}$ olika typer av bestämmelser. För det första bestämmelser som skapar vissa grundläggande förutsättningar för jämställdhet mellan könen: rätt till arbete, rätt och skyldighet till utbildning, rätt till gratis, kollektiv barnpassning samt regler som slussar männen in i en jämställd föräldraroll (detta är endast några exempel men de måste samtidigt sägas utgöra några av de viktigaste förutsättningarna för jämställdhet). För det andra positiv särbehandling. Exempel härpå är regler om utbildningsbidrag till företagare som utbildar kvinnor för typiskt manliga jobb. ⁷⁾ Till aktiv jämställdhetslagstiftning hör slutligen också könskvotering. Exempel på könskvoteringsregler i Sverige är reglerna om lokaliseringsstöd i vilka det krävs att företagaren vid nyanställning anställer minst 40% av vardera kön. ⁸⁾

Ovängjorda uppdelning täcker givetvis inte alla typer av lagar men den täcker de principiellt viktigaste. Några anmärkningar till denna kategorisering måste emellertid göras innan jag med hjälp av densamma går in på en diskussion av kvinnans rättsliga ställning under perioden 72-76. Jag har definierat jämställdhetslagstiftning som alla de regler som främjar jämställdhet och inte regler som avser att främja jämställdhet. Med detta menar jag att det inte är det officiella syftet med lagen ifråga som utgör grunden för avgörandet huruvida den ska rubriceras som jämställdhetslagstiftning. Det är istället vad en regel kan innebära eller faktiskt innebär för jämställdheten/^{son} blir avgörande för huruvida den ska hänföras till jämställdhetslagstiftning eller ej. Jag utgår ifrån hur jag har definierat jämställdhet ⁹⁾ och det är utifrån denna definition som detta kapitel får en rättspolitisk relevans.

Min definition av jämställdhet får också konsekvenser för hur man ska se på lagstiftning för att åstadkomma formell likhet. Under perioden 72-76 har man, vilket jag senare i detta kapitel ska visa, lagstiftat bort ett flertal bestämmelser som var könsspecifika och istället infört könsneutrala regler för att åstadkomma formell likhet. Visso av dessa nya könsneutrala bestämmelser kan främja jämställdheten mellan könen genom att det formella hindret tages bort och de kan då hänföras till passiv jämställdhetslagstiftning. Men det finns också ett flertal könsneutrala bestämmelser som fortfarande endast kommer att gälla det ena könet och där en formell likhet ej kan sägas underlätta eller öppna upp för jämställdhet.

Exempel på det sistnämnda är förslaget att göra våldtäktsparagrafen könsneutral ¹⁰⁾ (därmed inte sagt att det inte bör finnas ett stadgande angående män som våldtogs av män). Denna typ av lagstiftningsåtgärder faller utanför den begreppsapparat jag gjort här. Det blir då viktigt att försöka få en uppfattning om hur stor del av lagstiftningen som rör kvinnan under perioden 72-76 som ej är att betrakta som jämställdhetslagstiftning.

Det bör också påpekas att en lag kan hänföras till flera av dessa kategorier. Oftast är emellertid en sida i en lag den dominerande, vilket gör att man kan hänföra den till en specifik kategori.

Politisk aktivitet

På det politiska planet tas kvinnofrågan upp i betydligt större utsträckning på 70-talet än vad som varit fallet på 60-talet. Det förekommer knappast en kongress utan att politiska partier, fackförbund eller andra organisationer gör uttalanden om kvinnans jämställdhet och framlägger mer eller mindre (oftast mindre) konkreta förslag för hur denna ska kunna uppnås. I en del fall har förslagen föregåtts av utredningar som partierna, förbunden eller organisationerna själva har gjort. ¹¹⁾

Hur och på vilka områden av "kvinnofrågan" som den politiska aktiviteten har ökat på 70-talet kan man få en viss uppfattning av om man tittar på aktiviteten i riksdagen. Jag har därför gått igenom motioner, interpellationer och enkla frågor i riksdagen mellan åren 1966-75. ¹²⁾ Mitt tillvägagångssätt har varit följande:

Val av stickord

Från registret (för varje år i Riksdagstrycket) har jag valt följande stickord: Kvinnor och alla ord med kvinnor eller kvinnlig, t ex kvinnlig tronföljd. Kön och ord sammansatta härmed, t ex könsdiskriminering. Vidare har jag tagit stickord som abort och förlossning, prostitution och pornografi samt barnstugor, familjedaghem och daghem.

Problem: detta förfarande medför att jag inte får med alla frågor som rör kvinnor, utan endast de där det har varit uttalat att de speciellt gäller kvinnor. Att undvika detta problem genom att t ex ta upp vissa teman istället (produktionen osv) och gå igenom alla förslag och diskutera vad dessa skulle ha för följder för kvinnans sociala ställning, ser jag dock som en alltför stor uppgift i detta sammanhang.

Ett annat problem är att innebörden i stickorden kan ha förändrats över tiden. Jag tror emellertid inte att detta gäller i någon större utsträckning för de stickord jag valt. Man skulle också kunna tänka sig att det innan kvinnofrågan blev "stark" fanns en mängd reformer som var speciellt inriktade på kvinnor utan att de för den skull hänvisades till stickordet kvinna. Mitt allmänna intryck är emellertid att så ej är fallet.

Bearbetning av materialet

Under varje stickord och för varje år, tog jag reda på antalet motioner, interpell/^{-ationer} och enkla frågor. Före enkammarriksdagen 1971 har jag redovisat två motioner från olika kammare med samma innehåll, som en motion.¹³⁾ Huruvida det är en kvinna eller man eller både en man och en kvinna som lagt motionen osv, har också antecknats. Före enkammarriksdagen redovisas en motion som blandad om den har tagits upp av en kvinna i en kammare och av en man i den andra kammaren. har den tagits upp av både en man och en kvinna i en kammare och av en man i den andra, redovisas den som om den var lagd av en man. Omvänt förhållande innebär att den redovisas som lagd av en kvinna. Från och med 1971 har jag noterat i vad mån motionen avslogs eller ej.

Redogörelsen av materialet

En motion osv, kan komma under flera stickord och nya stickord göres på 70-talet för frågor som tidigare föll under andra stickord. Jag har därför delat in stickorden och de motioner osv som kommer upp under dessa på följande områden: produktion, till vilket motioner osv angående den kvinnliga arbetskraften i hemmet och i produktionen har hänförs. Fortplantning, dit har motioner osv om graviditet och stickorden abort och förlossning hänförs. Sex/^{-ualitet} under vilket stickorden pornografi och prostitution har placerats. Slutligen socialisation/^{av barn}, under vilket stickorden familjedaghem, daghem och barnstugor har placerats. Ovanstående områden är desamma som jag använt för att beskriva kvinnans sociala och rättsliga ställning. Jag vill påpeka att under respektive område har alla motioner osv placerats som hör under området ifråga, oavsett om det faller under de stickord som närmast hör hemma på området eller ej. Ytterligare ett område har konstruerats. Ett som tar upp "större" principiella frågor när det gäller relationen mellan könen. Jag kallar detta område könsdiskriminering och dit har motioner osv om lagstiftning mot könsdiskriminering samt tillsättande av parlamentarisk kommitté för att utreda åtgärder för jämställdhet, hänförs. Det är givet att det under framförallt områdena sexualitet och socialisation/^{av barn} finns andra stickord som skulle kunna tagas med. Jag anser dock att de jag valt är bland de viktigaste under respektive område.

Tabell 1. Motioner (M), interpellationer (I) och enkla frågor (F) rörande kvinnor i riksdagen 1966 - 1975 (för 1975 är endast vårsessionen medtagen)

| Ar
Områden	1966		1967		1968		1969		1970		1971		1972		1973		1974		1975						
	M	I F	M	I F	M	I F	M	I F	M	I F	M	I F	M	I F	M	I F	M	I F	M	I F					
Produktion	2				4	1	2	1	3		3	2	2	4	1	2	4	1	7	3	2	3	1	1	
Socialisation
av barn (barn-
stugeverksam-
het) | 2 | | 1 | 1 | 8 | | 4 | 1 | 1 | 9 | 1 | 1 | 9 | 1 | 8 | | 5 | 1 | 3 | 5 | 1 | 6 | 1 | 1 | |
| Sexualitet
1. prostitution
2. pornografi | | | | | | | 2 | 1 | 1 | 1 | 1 | | 1 | 1 | 1 | 1 | | | | | 3 | 1 | 1 | | |
| Fortplantning
1. extra förmån
2. abort
3. smärtpri för-
lossn. + för-
lossn.vård | 1 | 1 | 1 | | | | | | 1 | 1 | | | 2 | 1 | | | 3 | 2 | 1 | 1 | 2 | 6 | 1 | 1 | |
| Könsdiskrimine-
ring
1. lagstiftn.mot
2. parl. komm.
3. för att utreda
åtg. f jämst. | | | | | | | | | 1 | 1 | 1 | | | | | 1 | 1 | 1 | | | 1 | 1 | 1 | | |
| Övrigt 14) | 3 | | 2 | 1 | 2 | 1 | 2 | 1 | 2 | 3 | | 2 | | 2 | | 1 | | | | | | | | | |
| Summa | 9 | 1 | 3 | 1 | 14 | 2 | 10 | 3 | 4 | 19 | 1 | 22 | 3 | 22 | 1 | 3 | 25 | 1 | 6 | 26 | 9 | 9 | 41 | 2 | 5 |
| Framlagda av
kvinnor | 2 | | 3 | | 2 | 2 | 1 | 2 | 1 | 3 | 1 | 7 | 1 | 7 | 1 | 3 | 7 | 1 | 5 | 11 | 5 | 7 | 19 | 1 | 3 |
| Framlagda av
kvinnor + män | 1 | | | | 2 | | 1 | | 4 | | 1 | | 2 | | | | | | | | | 3 | | | |

Som framgår av tabellen sker en markant ökning av aktiviteten i riksdagen beträffande "kvinnofrågor" på 70-talet. Aktiviteten är högst under de senaste åren, dvs från 74 och framåt. Detta trots att för 1975 endast vårsessionen är medtagen. Genomgående är det områdena produktion och socialisation av barn som är föremål för de flesta "åtgärderna". Fortplantningsområdet verkar bli föremål för intresse först efter -71. Det är först då som motioner om smärtfri förlossning börjar komma. Helt nya frågor på 70-talet är lagstiftning mot könsdiskriminering samt att man vill ha en parlamentarisk kommitté som ska utreda åtgärder för jämställdhet. Andelen kvinnor som lägger motioner, ställer interpellationer och frågor ökar efter -71, med en markant stegring under de senaste åren. Detta bör nog förstås mot bakgrund av att andelen kvinnor i riksdagen dubblerades mellan åren -67 och -76 (från 13% - 21%).

Att kvinnoproblematiken är uppmärksammas på 70-talet märks också i de statliga offentliga utredningarna (SOU). På ett flertal områden som är föremål för utredning uttalar man i direktiven att kvinnans situation/problem ska vara föremål för särskilt beaktande. Utredningar tillsatta på 60-talet får på 70-talet ofta tilläggsdirektiv där ovanstående uppmärksamning ingår. Förutom att kvinnans situation tas upp i ett flertal utredningar som berör "allmänna" problem, så göres också på 70-talet ett antal utredningar som enbart tar upp kvinnans situation.¹⁵⁾

Flera av den sistnämnda typen av utredningar innehåller inga förslag till lagstiftning, utan är gjorda därför att man ansett att det fanns ett allmänt behov av kartläggning av kvinnornas situation.

Kvinnans rättsliga ställning 1972-76, område för område

(Anm. siffror inom parentes anger not i föregående kapitel, vilket möjliggör jämförelse med tidigare gällande lagstiftning.)

Produktion

Åldersgränsen för män i skeppstjänst har höjts till 16 år medan 18 årsgränsen står kvar för kvinnorna (3).¹⁶⁾ Att man höjt åldersgränsen för män, motiveras¹⁷⁾ med att den obligatoriska skolplikten har höjts och att man nu inte slutar skolan förrän man är 16 år. 1975 blir det dock möjligt för kvinnor under 18 år att få dispens av sjöfartsverket för arbete ombord på fartyg.¹⁸⁾

Skillnaderna i arbetarskyddslagen håller på att försvinna. Behovet av särbestämmelser för kvinnlig arbetskraft har setts över av arbetsmiljöutredningen. ¹⁹⁾ Förbudet mot kvinnors användande i arbete under jord, där dock vissa dispensmöjligheter finns, står kvar. Utredningen har förordat ~~ett~~ slopandet av annan särlagstiftning ²⁰⁾ samt ytterligare skydd för kvinnan i samband med hennes roll i fortplantningen. ²⁰⁾

När det gäller skillnaderna mellan kvinna-man i pensionsstadgandena (10, 12, 13, 14) så finns dessa kvar. Pensionsåldern har emellertid sänkts från 67 år till 65 år. ²¹⁾ Pensionsförsäkringskommittén har i ett betänkande ²²⁾ uttalat att en reformering av änkepensioneringen bör ske i framtiden, då kvinnorna i högre utsträckning än nu ägnar sig åt förvärvsarbete. Som det nu är menar man att änkepensioneringen fortfarande fyller ett stort socialt behov. I framtiden har man tänkt sig att änkepensionen skulle kunna ersättas av en utbyggd barnpension, en försörjarpension som utgår oberoende av kön samt särskilda åtgärder för efterlevande som pga sin ålder eller andra skäl, har särskilda svårigheter på arbetsmarknaden. När det gäller barntillägg och hustrutillägg till ålders- och förtidspension har dock en förändring skett. Hustrutillägg finns kvar men barntillägg kan nu även utgå till kvinnlig pensionerad. ²³⁾

När det gäller livränta har ej heller där skett några förändringar i de skillnader mellan könen som fanns 1970 (15). En översyn av yrkesskadeförsäkringen påbörjades 1971. Det är emellertid inte troligt att kommittén särskilt kommer att ta upp de särbehandlande föreskrifterna för man och kvinna. ²⁴⁾

Den 5 april 1971 tillkallades sakkunniga för att se över försäkringsavtalslagen m.m. Direktiven för utredningen är allmänt hållna och det säges ej att skillnaderna mellan män och kvinnor ska bli föremål för särskilt beaktande.

Stadgandet om tilläggslönen för en manad till kvarlevande hustru till sjöman (20) har tagits bort. ²⁵⁾

1966 års värnpliktskommitté fick i ett tilläggsdirektiv (1970) i uppdrag att utreda konsekvenserna av en utvidgad utbildningsplikt för kvinnor. Denna fråga överlämnades till 1972 års värnpliktsutredning för slutförande.

1972 års värnpliktsutredning har utrett frågan om värnpliktsutbildning för kvinnor motsvarande den som ges för män. I promemorian "Kvinnor i det militära försvaret" ²⁶⁾ avvisar de tanken på en allmän värnplikt för kvinnor. Fördelarna med en obligatorisk utbildningsskyldighet för kvinnan ansågs ej stå i proportion till effektminskningarna och kostnadsökningarna som detta skulle medföra.

Beträffande kvinnans möjligheter till anställning i försvaret så har även det varit föremål för överväganden. Försvarsministern tillkallade 1975-02-27 en beredning för att utreda möjligheten att anställa kvinna som befäl, där uppgifterna ej är av stridande karaktär. I ÖB:s personalutredning 1976 fastställer man att man ej har möjlighet att införa en kvinnlig befälskarriär vid sidan av den manliga. ²⁷⁾

Beträffande bidrag för familjen då mannen fullgör sin värnpliktstjänstgöring, har det diskuterats huruvida bidrag endast skulle utgå till sammanboende eller gifta med barn. ²⁸⁾ Hustru utan barn skulle därmed ej längre vara berättigad till bidrag. I utredningen från 1972 anser man att detta skulle stämma överens med jämställdhetstanken, men pga makarnas underhållsskyldighet gentemot varandra och alla de gränsfall som skulle kunna uppstå, anser man att det är bättre att hustru får ha kvar denna rätt. I en promemoria 1974, som bygger på tidigare nämnda betänkande ²⁹⁾ föreslås att nuvarande familjemedlemsbegrepp tills vidare skall behållas i huvudsak oförändrat.

I en proposition ³⁰⁾ som riksdagen godkände 1975 angående ett nytt förmånssystem för värnpliktiga och ändringar i familjebidragsförordningen, fastställs att hustrun eller sammanboende kommer att få bidrag endast under förutsättning att hon vårdar barn i hemmet eller om synnerliga skäl föreligger. En snabb omsvängning.

(Den 5 maj 1972 tillkallades sakkunniga med uppdrag att se över namnlagens bestämmelser. Enligt direktiven skulle man se över makarnas sammanboendes samt barns släktnamn. 1976 kom en ändring av namnlagen ³¹⁾ som gällde barns släktnamn, vilken dock ej innebar någon principiell förändring från tidigare regler.

Barns förvärvande av medborgarskap följer i princip samma regler som barns förvärvande av släktnamn. I en ändring i medborgarskapslagen ³²⁾ stadgas att barn till gifta föräldrar får moderns medborgarskap endast om fadern är statslös eller barnet ej från födseln förvärvat faderns medborgarskap.

Nordiska Rådets arbetsgrupp som utrett vissa frågor om medborgarskap för barn och jämställdhet vid naturalisation ³³⁾ uttalar att de ej kan föreslå att barn fött i äktenskap mellan utländsk man och nordisk kvinna, där barnet vid födseln fått mannens medborgarskap, också skulle få moderns. Man menar att detta skulle leda till för många dubbla medborgarskap.)

Förbud mot diskriminering pga kön vid tillsättning av tjänst utfärdades 1973. ³⁴⁾ Detta stadgande gäller dock i princip endast statliga tjänster och kompetensgrundad utbildning till sådana tjänster. 1976 kom en ny förordning om jämställdhet mellan kvinnor och män i statlig tjänst. ³⁵⁾ I denna föreskrivs att myndighet skall verka för jämställdhet mellan sina kvinnliga och manliga anställda. Detta ska ske bl a genom att myndighet årligen ska göra upp en plan för sitt jämställdhetsarbete. Vad denna plan ska innehålla, kommer jag att ta upp i nästa kapitel (9), där lagstiftning mot könsdiskriminering behandlas. Tilläggas ska här bara att tillsammans med nämnda författning kom ett cirkulär ³⁶⁾ om arbetet för jämställdhet mellan kvinnor och män i statlig tjänst samt ett tillägg till förbudet mot köns- eller åldersdiskriminering vid tillsättning av tjänst m m. I detta tillägg stadgas att om åtgärder vidtages enligt förordningen om jämställdhet mellan könen i statlig tjänst så äger ej de paragrafer tillämplighet, där det stadgas att särbehandling vid tillsättning, utlysning av tjänst eller kompetensgrundad utbildning ej är tillåten. Det blir med andra ord 1976 tillåtet med särbehandling av könen om en ökad jämställdhet mellan könen därmed kan uppnås.

Försök att styra den privata arbetsmarknaden i liknande banor som den statliga, avseende jämställdhet mellan könen, har gjorts under perioden 1972-76. 1974 stadgades särskilda villkor för försöksverksamhet i fråga om lokaliseringsstöd, utbildnings- och introduktionsstöd. ³⁷⁾

Under en tid på två år (74-76) skulle utöver tidigare gällande villkor för lokaliseringsstöd och utbildningsstöd tillfogas att minst 40% av det antal arbetsplatser som tillkommer hos den som beviljas sådant stöd skall förbehållas varandra könet. Detta innebär alltså att man vill verka för en jämnare fördelning av könen på den privata sektorn. Företag kan dock beviljas dispens från en dylik könskvotering. Sedan maj 1975 ges generell dispens vid personalökningar om högst 3 personer. 1976 förlängdes denna försöksverksamhet med två år. ³⁸⁾

I likhet med myndigheterna, som ska göra upp planer för sitt jämställdhetsarbete, ska man inom den privata sektorn, då man ansöker om statligt stöd, göra upp en rekryteringsplan som visar yrkesfördelning och möjligheterna att sysselsätta både män och kvinnor. Planen ifråga skall utarbetas i samverkan mellan sökanden, lönsarbetsnämnden samt berörda arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer.

Ett särskilt utbildningsstöd utgick också under budgetåret 72/73 till arbetsgivare som efter anvisning från den offentliga arbetsförmedlingen utöver normal rekrytering anställde och utbildade bl a kvinnor, som var arbetslösa p g a otillräcklig eller föråldrad utbildning och bristande yrkeserfarenhet. ³⁹⁾ Budgetåret 74/75 gav man istället bidrag till arbetsgivare som anställde och utbildade män respektive kvinnor för vissa yrken ⁴⁰⁾ som domineras av arbetare av motsatt kön. ⁴¹⁾ Samma år anslogs också medel till 100 nya tjänster på arbetsfördelningarna, tjänster som skulle vara speciellt inriktade på kvinnliga arbetssökande. ⁴¹⁾

Som sista exempel på åtgärder som särskiljer könen i syfte att åstadkomma jämställdhet ^{-het} tas här upp den särskilda försöksverksamheten med samhällsundervisning för invandrarkvinnor. ⁴²⁾ samt försöksverksamheten med könskvotering vid intagning till förskollärarytutbildning. ⁴³⁾

Försörjarbegreppet

Försörjarbegreppet har i likhet med de förändringar vi i detta avsnitt redogjort för, varit föremål för utredningar utifrån synpunkten jämställdhet mellan könen. I en del fall har detta lett till lagändringar eller förslag till lagändringar.

Nordiska Rådet antog den 19 februari 1973 en rekommendation till de nordiska länderna att de skulle utreda försörjarbegreppet i respektive lands rättsregler för att ändringar skulle kunna göras för att i detta avseende uppnå jämställdhet mellan könen. I Sverige har två rapporter om försörjarbegreppet i offentlig rättslig lagstiftning kommit. ⁴⁴⁾

Inom skattelagstiftningen råder efter omläggningen från sambeskattnings till särbeskattnings ⁴⁵⁾ i princip formell likhet mellan könen. Sambeskattnings av egna företagare fanns dock kvar 1970, men slopades 1976. ⁴⁶⁾

Möjligheten till skattereduktion för förvärvsarbetande med hemmake 47) finns fortfarande kvar. Den sistnämnda bestämmelsen innehåller ej ordet kvinna/man, men man vet ju vem det är som är hemma och vem som förestår företag.

Inom studiemedelssystemet finns bestämmelser om makeprövning, vilket i praktiken innebär att gifta måste ha den andra makens gillande och godkännande för att kunna studera. Att detta främst drabbar kvinnorna torde vara ett rimligt antagande. I direktiven till studiestödsutredningen 1975 47) ingick att överväga en avveckling av makeprövningen i studiemedelssystemet. Knappt ett år senare beslöt regeringen om tilläggsdirektiv till studiestödsutredningen där denna uppmanades att lägga fram ett förslag om hur makeprövningen i studiemedelssystemet skulle kunna avskaffas. 48)

Den ömsesidiga underhållsplikten mellan makar, klart uttalad i Giftermålsbalken och tillämpad i t ex stora delar av understöds- och bidragssystemet (bostadsbidrag, social hjälp osv), innebär oftast att försörjarfrågan tas upp. Hur detta fungerar i praxis och vad det innebär för jämställdheten mellan könen skulle det behövas ett flertal utredningar för att klargöra.

"Avsaknad av lag"

Jag ska här inte ta upp de förändringar mot formell likhet som har varit föremål för utredning och som kan anses viktiga ur jämställdhetssynpunkt; pension, värnplikt, släktnamn och medborgarskap, utan exempel på ändringar i gällande lagstiftning och ny lagstiftning som framstår som viktiga om man utgår ifrån kvinnans sociala ställning.

Med tanke på att ett stort antal kvinnor arbetar mindre än 20 timmar i veckan, 49) är det synnerligen olämpligt att arbetslöshetsförsäkringen stadgar att man måste arbeta minst 3 timmar om dagen och minst 17 timmar i veckan för att man ska kunna få bli medlem i arbetslöshetskassa. Dylika regler innebär ju att ett stort antal kvinnor faller utanför viktiga sociala förmåner.

Att arbetslöshetskassans praxis innebär att kvinnor och män ställs inför olika villkor - trots formell likhet -, har prof. Anna Christensen visat på i sitt arbete med den svenska arbetslöshetsförsäkringen.⁵⁰⁾ Den kvinnliga arbetsmarknaden kan innebära att arbetslösa kvinnor kan anvisas sämre betalda arbeten än män. Exempel härpå är arbeten som hembiträde och hemsamarit. Vidare kan en kvinna (givetvis också en man) som tidigare varit deltidsarbetande, avstängas från kassan om hon inte tar ett anvisat heltidsarbete då inga deltidsarbeten finns. För att undgå avstängning krävs att det har varit omöjligt att ordna barntillsynsfrågan. Kvinnan kan trots detta mista sitt arbetslöshetsunderstöd genom att man kan säga att hennes begränsade arbetsutbud innebär att hon inte står till arbetsmarknadens förfogande i tillräcklig utsträckning. Därmed uppfyller hon inte de grundläggande förutsättningarna för ersättningsrätt och kan bli avstängd "tills hon ordnat barntillsynen så att hon står till arbetsmarknadens förfogande".⁵¹⁾ Om kassorna tillämpar en dylik praxis - det varierar säkert mellan kassorna -, blir det en hopplös situation för många kvinnor: om man inte har arbete kan man inte få barntillsyn, har man inte ordnad barntillsyn kan man ^{inte} få arbetslöshetsersättning eller arbete.

Ovanstående bestämmelser och praxis är formellt desamma för båda könen (frånsett att kvinnor och män anvisas olika yrken) men genom att kvinnors och mäns sociala situation är så olika, får de olika betydelse och vikt beroende på kön. För kvinnorna innebär de exempel jag här tagit upp att de får en sämre ställning än männen. Det finns emellertid också exempel, om ej så många, på att männen

- får en sämre ställning än kvinnorna. Inom arbetslöshetsförsäkringen t ex räknas i allmänhet kvinnor med minderåriga barn under 16 år som "lokalt bundna"⁵²⁾, vilket innebär att de ej blir avstängda om de vägrar ta arbete på annan ort. Männen däremot är oftast tvungna att ta anvisat arbete på annan ort, vilket också stärker den traditionella könsrolls fördelningen i familjen.

Som exempel på "ny" lagstiftning skulle man kunna tänka sig fler lagar av den typen som särställer kvinnor och män för att åstadkomma jämställdhet. Kvoteringsregler t ex skulle kunna införas på utbildningar och vid anställning för att därmed försöka skapa en mer jämställd arbetsmarknad (få bort kvinno-låglöneyrkena). Det är då viktigt att kvote-

ringsreglerna ej endast gäller utbildningar/yrken som domineras av kvinnor, så att kvinnorna ej förlorar sina hårt förvärvade försörjningsmöjligheter, utan också utbildningar/yrken som domineras av män. Så tex har det hitintills endast funnits en utbildning som under en längre tid har tillämpat könskvotering vid intagningen till utbildningen och det var en utbildning som helt dominerades av kvinnor (förskollärarytbildningen).

De exempel på förändringar i gällande lagstiftning samt "ny" lagstiftning som jag här tagit upp, skulle alla kunna genomföras inom en snar framtid och utan en mer omfattande politisk kamp. Andra typer av förändringar som skulle kunna lagstadgas men som skulle kräva facklig och politisk kamp för att kunna bli realitet, typ rätt och skyldighet att arbeta, 6-timmars arbetsdag osv har jag valt att ta upp i ett senare sammanhang. ⁵³⁾

Sammanfattande kommentar till området produktion

Trots att huvuddelen av de formella skillnader mellan könen som fanns 1970 har blivit föremål för utredningar under perioden 1972-76, kvarstår de flesta 1976. Anledningen härtill är troligtvis att en formell likhet skulle innebära en omfattande administration och kosta mycket pengar. Jag tänker då t ex på formell likhet när det gäller släktnamn, medborgarskap, värnplikt och pension. Det finns alltså ett flertal stadganden kvar som direkt förhindrar jämställdhet mellan könen.

De förändringar som har skett beträffande kvinnans rättsliga ställning inom området produktion mellan åren 1972-76 har huvudsakligen varit av typen aktiv jämställdhetslagstiftning. Det har dock varit enstaka åtgärder på spridda områden och någon mer omfattande och sammanhängande aktiv jämställdhetslagstiftning saknas. Den hitintills genomförda aktiva jämställdhetslagstiftningen får därmed betraktas som relativt marginell när det gäller att bidra till jämställdhet mellan könen. Vad som också saknas är utredningar som utgår från kvinnans situation, istället för formell likhet, för att undersöka vad rättsregler och praxis innebär för kvinnorna (typ regler och praxis beträffande arbetslöshetsunderstöd).

Inga av de förändringar i kvinnans rättsliga ställning som genomförts eller utretts, kan sägas vara frågor som den socialistiska kvinnorörelsen betonat eller fört fram som viktiga för att åstadkomma jämställdhet mellan könen.

Fortplantning

Förbudet mot uppsägning eller avskedande av arbetstagare med anledning av äktenskap eller havandeskap m m (23) har fått ett förslaget tilllagg i SOU 1976:1 om arbetsmiljön. Det föreslås där att kvinnor som ej haft stadigvarande arbete i ett års tid också ska ha rätt till 12 veckors ledighet i samband med graviditet - sex veckor före och sex veckor efter.⁵⁴⁾ Kvinnor som ej varit anställda hos samme arbetsgivare sedan ett år före barnets födelse och/eller inte hade visst tyngre arbete (främst industri) hade enligt tidigare gällande lag (26) ej rätt till ledighet efter nedkomsten. 1976 stadgades denna rätt för kvinnan.⁵⁵⁾

Tiden för graviditetsledighet (24) har förlängts från 6 till 7 månader.⁵⁶⁾ I den nya lagen stadgas också att rätten till graviditetsledighet även gäller vid mottagandet av foster- eller adoptivbarn. Den viktigaste förändringen är emellertid att lagen även ska gälla män, dvs att de ska kunna ta ut 'graviditetsledighet'. Detta framkommer i att 'kvinna' och 'hon' i 2§2 st har bytts ut mot 'arbetstagare' och 'han'. Ersättning för inkomstbortfall under den tid man är ledig, "föräldraledighet" (har alltså ersatt graviditetsledighet) kan utgå till både män och kvinnor och kallas föräldrapenning.⁵⁶⁾ Föräldrapenningen som har ersatt både tilläggssjukpenningen (24) och moderskapspenningen, utgår till den av föräldrarna som ombesörjer vården av barnet.⁵⁷⁾ Dock gäller att modern alltid har rätt till föräldrapenning till 29:e dagen efter förlossning. Föräldrapenningen har en garantinivå på 25 kr/dag. Har man en sjukpenning (sedan 270 dagar före barnets födelse) som överstiger detta belopp, ökas föräldrapenningen till sjukpenningbeloppet. Fadern kan dock endast få en högre föräldrapenning om modern också var berättigad till en högre föräldrapenning. Undantag från denna regel är om modern inte kan ha hand om vården av barnet. Detta innebär att om bägge yrkesarbetar har fadern ekonomisk möjlighet att stanna hemma hos barnet. Yrkesarbetar endast fadern får familjen

endast 25 kr/dag, om han vill stanna hemma. Yrkesarbetar modern, men ej fadern, kan modern stanna hemma och få en högre föräldrapenning. Anledningen till denna åtskillnad kvinnor-män anges vara att Sverige har ratificerat internationella avtal i vilka en åtskillnad mellan könen göres.⁵⁸⁾

1973 tillkom en paragraf som innebar att förälder fick rätt till sjukpenning 10 dagar/år om han/hon tvingades avhålla sig från arbete beroende på vård av sjukt barn under 10 år. Fader fick också rätt att i 10 dagar/år få sjukersättning, då han måste stanna hemma för att sköta barn, då modern väntar nytt barn.⁵⁹⁾ I en proposition 1976⁶⁰⁾ föreslås att sjukpenning för vårdande av sjukt barn skall ersättas med föräldrapenning. Rätt att ta ut föräldraledighet skall också omfatta besök inom förebyggande barnhälsovård och föräldrakontakt i förskoleverksamhet. Antalet dagar med ersättning för vård av sjukt barn föreslås utökas till 12 dagar/år - 1 barn, 15 dagar/år - 2 barn, 18 dagar/år - 3 eller fler barn.

För att göra det möjligt för båda föräldrar att utnyttja föräldraledigheten fordras ett anställningsskydd. För kvinnan har ett sådant skydd sedan en längre tid funnits (23). 1976 kom en lag om rätt till föräldraledighet som garanterade anställningsskydd och ledighet för båda könen.⁶¹⁾ I denna stadgas att man har rätt till föräldraledighet om man varit anställd 6 månader under det senaste året eller 12 månader under de senaste två åren.

Föräldraledigheten, dess utformning och omfattning har varit föremål för debatt, utredningar och reformer under hela denna period. 1975 lade familjestödsutredningen fram ett betänkande "Förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar"⁶²⁾, i vilket man föreslog delföräldrapenning, förlängd hel föräldrapenning till 8 månader samt föräldrapenning vid sjukdom och vid föräldramedverkan i den kommunala barnomsorgen 15 dagar/år och familj. Det var framförallt utredningens förslag om delföräldrapenning; 6 timmars arbetsdag plus ersättning för förlorad arbetsinkomst under 600 dagar/familj (300 dagar/förälder) för heltidsarbetande småbarnsföräldrar, som väckte stor debatt. Den kritik som riktades mot förslaget, var förutom de höga kostnaderna, att man beförde att småbarnsföräldrar skulle diskrimineras på arbetsmarknaden samt att en sådan här delreform skulle uppskjuta införandet av 6-tim-

mars arbetsdag för alla. Denna kritik kom bl a både inifrån der socialdemokratiska leden och från den progressiva kvinnorörelsen med grupp 8 i spetsen. Familjestödsutredningen fick därför i uppdrag att lägga fram ett alternativt utbyggnadsprogram för föräldraförsäkringen. 1976 lade de fram ett nytt förslag, "Ökade möjligheter till föräldraledighet genom föräldraförsäkringen". ⁶³⁾ Det nya förslaget innebär att reglerna för de nuvarande formerna av föräldrapenningen lämnas oförändrade men att familjerna därutöver för varje barn får rätt till en särskild föräldrapenning som kan tagas ut till och ^{med} barnet fyller åtta år. Denna ersättningstid ska motsvara en heltidsledighet på 5 månader. Hur man vill ta ut ledigheten, förlängd heltidsledighet från 7-12 månader, ledighet under olika perioder eller förkortad arbetstid, bestämmer familjen själv. Möjlighet till föräldraledighet med reducerad lön har lagstadgats ^{för statsanställda.} Tjänstledighet med c-avdrag stadgas för spädbarnsvård till dess barnet uppnår 1-1½ år. Partiell tjänstledighet med C-avdrag ska också i allmänhet medges för barntillsyn till dess barnet uppnår 12 år. ⁶⁴⁾

I en proposition 1976 föreslås att viss tids ledighet med föräldrapenning i samband med barns födelse eller adoption ska bli semestergrundande, oavsett om modern eller fadern stannar hemma. ⁶⁵⁾

Arbetsmiljöutredningen föreslår att förbudet mot att "använda" kvinnor till målningsarbeten med blyfärg ska upphöra. ⁶⁶⁾ I det författningsförslag de lade fram 1976, finns en allmän paragraf under vilken man menar att ovannämnda och liknande förbud kan falla. ⁶⁷⁾ Beträffande arbetsmiljölagen kan tilläggas att delegationen för jämställdhet mellan kvinnor och män, har föreslagit att lagen ska kompletteras med en paragraf där det sägs att man bör ta hänsyn till kvinnor som pga sin graviditet inte kan utföra sitt vanliga arbete. ⁶⁸⁾ Man föreslår möjlighet till omplacering eller rätt till ledighet.

Genom att hela första kapitlet i Giftermålsbalken har utgått ⁶⁹⁾ finns ej längre de stänganden kvar som reglerade förhållanden vid trolövning och havandeskap (28).

1974 års folktandvårdslag ⁷⁰⁾ som garanterar en allmän rätt till ersättning för utgifter i samband med tandläkarvård, har gjort stadgandet

som garanterade dylik ersättning för kvinnor i samband med barnsbörd (30) obehövt. Detta stadgande finns alltså ej längre.

Steriliseringslagen från 1975 ⁷¹⁾ ger alla över 25 år rätt till frivillig sterilisering. Är man mellan 18 och 25 år kan man få bli steriliserad på medicinsk eller genetisk indikation. Den medicinska indikationen gäller kvinnor och är av samma innehåll som tidigare gällande lag (32). Den nya lagen tillåter endast sterilisering som bygger på frivillig ansökan (i den gamla lagen kunde personer med rubbad självverksamhet steriliseras utan att de samtyckt). Dessutom har stycket (att någon som samtyckt till sterilisering pga) ... "asocialt levnads-sätt vara för framtiden uppenbart olämplig att handha vårdnaden om barn", ⁷²⁾ något som kunde innebära en diskriminering av kvinnor, tagits bort.

Till de viktigaste förändringarna inom detta område torde utan tvivel den nya abortlagen ⁷³⁾ höra. Kvinna har nu rätt till fri abort, om det ej kan antagas medföra fara för hennes liv eller hälsa, före utgången av havandeskapets tolfte vecka. ⁷⁴⁾ Mellan 12 och 18:e havandeskapsveckan fordras särskild utredning som ska påvisa att en abort ej skulle medföra fara för kvinnan. ⁷⁵⁾ Efter 18:e havandeskapsveckan måste synnerliga skäl föreligga för att socialstyrelsen ska godkänna abort. ⁷⁶⁾ Kan havandeskapet tänkas medföra fara för kvinnans liv eller hälsa, pga sjukdom eller kroppsfel hos kvinnan, ska abort kunna beviljas oberoende av hur långt framskriden graviditeten är. ⁷⁷⁾ Stadgandena om fosterfördrivning (37) har genom abortlagen mist sin betydelse och upphävts. ⁷⁸⁾

"Avsaknad av lag"

Frågan är om det på detta område saknas lagar som sätter kvinnan i en särställning genom att garantera henne rättigheter som hon kan vara i behov av: a) beroende på hennes specifika fortplantningsroll b) för att reell jämställdhet mellan könen ska uppnås.

När det gäller a) så har man inom kvinnorörelsen som helhet t ex framfört krav på garanterad rätt till smärtfri förlossning. Bestämmelser som garanterade rätt till betald ledighet för båda föräldrarna då de går på kurs för att förbereda förlossningen (t ex kurs i sk psyko-

profylaktis metod) är ett annat exempel på önskvärd lagstiftning (som samtidigt också är av typen b). Beträffande b) så kan man säkert också här tänka sig ett antal nya regler men även en förändring av gällande regler. Härvid tänker jag främst på att föräldraledigheten och föräldrapenningen skulle ha en annan utformning för att garantera att föräldrarna där så är möjligt, verkligen delar på vårdnaden (t ex för att få ta ut de 7 månadernas "ledighet" skulle kunna fordras att fadern och modern tar ut hälften var om sammanboende, gifta eller gemensam vårdnad).

Sammanfattande kommentar till området fortplantning

Inom fortplantningen har ett antal stadganden som endast gäller kvinnor försvunnit. Kvar finns stadganden som

garanterar kvinna rätt till föräldrapenning till 29:e dagen efter förlossning samt till föräldrapenning motsvarande en högre sjukpenning oavsett om barnets fader arbetar eller ej (fadern kan endast ta ut detsamma om också modern yrkesarbetar, i annat fall kan han endast ta ut föräldrapenningens garanti-nivå), ledighet i samband med förlossning, fri abort samt några få stadganden rörande kvinnor med nyfödda barn som är eller ska tagas in på institutioner. Kvar finns också stadgandet om barnadrap-kvinna som dödar sitt barn i samband med nedkomsten eller i upprivet tillstånd kan dömas härför (fadern kan endast dömas för drap eller mord).

I strävan att åstadkomma formell likhet har ett antal stadganden som idag saknar betydelse slopats. Exempel härpå är förhållanden vid trolovning och havandeskap och ersättning för tandläkarvård för kvinnor i samband med barnsbörd. Eftersom de saknar praktisk betydelse för jämställdhet mellan könen, kan de ej sägas utgöra åtgärder av typ jämställdhetslagstiftning.

En förändring till formell likhet som kan innebära ökade möjligheter för jämställdhet mellan könen även inom de andra områdena, främst produktion och socialisation, är införandet av föräldraledighet och föräldrapenning (helt likställda är de båda könen dock ej).

Denna formella likhet, som är av typen passiv jämställdhetslagstiftning, har sin betydelse i;

1. Spridandet av värderingar. I nutid kan detta innebära att kvinnan har ett stöd för ett krav på delad spädbarnsvård, vilket också gäller mannen. På längre sikt bidrar dessa värderingar i skapandet av ett "jäms-
ställdhetsmedvetande" (omdefiniering av man - respektive kvinnoroll).

2. Om denna formella likhet används/utnyttjas medför den motsättningar i mans - respektive kvinnorollen. Mannens "nya" roll i förhållande till barn kommer i konflikt med hans roll i produktionen, vilket kan medföra en kamp i frågor som tidigare förts främst av kvinnor (frågor rörande barn) och sålunda en kamp för jämställdhet och en omdefiniering av köns-
rollerna.

För kvinnan skulle en delad vårdnad och ansvar för barnen kunna medföra ökade möjligheter till deltagande i produktionen, att organisera sig fackligt, politiskt osv, vilket i sin tur skulle kunna medföra en ökad kamp för jämställdhet. Detta kan också innebära en omdefiniering av kvinnorollen vilket bl a inom produktionen skulle kunna medföra en mer jämställd syn på manlig respektive kvinnlig arbetskraft - större möj-
ligheter för kvinnor att få och ha krävande yrken/befattningar, göra karriär osv. Med detta vill jag ha sagt att utnyttjandet av denna for-
mella likhet medför motsättningar inom andra områden som i sin tur kan medföra en kamp för jämställdhet och följaktligen en omdefiniering av könsrollerna. Så länge kvinnor och mäns situation är så olika kommer denna formella likhet, i dess nuvarande utformning, dock att innebära en olikhet i praxis, dvs männen kommer endast i begränsad utsträckning att ta ut föräldraledighet. Tilläggas bör att den ovan diskuterade for-
mella likheten har åstadkommit genom att männen jämställts med kvinnorna.

De stänganden som finns kvar som endast gäller kvinnor anses troligen nödvändiga beroende på kvinnans specifika roll i fortplantningen. Den nya lagen om fri abort har formellt frigjort kvinnan från ett "fort-
plantningstvång". Därmed skapas en möjlighet till en omdefiniering av kvinnans roll - hon behöver ej vara moder för att vara kvinna samt hon fattar själv beslutet om havandeskap, dvs en myndighetsförklaring av kvinnan. Lagen om fri abort är också en utav de få frågor inom detta område som den nya kvinnorörelsen har drivit och som har gått igenom.

Även på detta område kan man, om man utgår ifrån kvinnornas situation och åsyftar jämställdhet, tänka sig förändringar av gällande lagstift-
ning samt "ny" lagstiftning. Exempel härpå som tagits upp under av-
snittet "avsaknad av lag", är rätt till smärtfri förlossning samt änd-
rade bestämmelser när det gäller föräldraledighet så att föräldrar

tvingas dela på ledigheten, där sådana möjligheter finns, för att få ta ut hela ledigheten.

Det viktigaste som hänt inom detta område är lagstiftningen runt föräldraledighet samt fri abort. Lagstiftning om föräldraledighet ger till skillnad från den tidigare lagstiftningen om graviditetsledighet uttryck för att arbetet med småbarn är ett arbete - föräldraledigheten är nämligen semestergrundande. Samtidigt måste påpekas att reglerna nu snarast hör hemma under området socialisation/^{av barn}en fortplantning. Detta kan ses som ett tecken på att det kvinnspecifika området minskar. Vad som ansetts gälla enbart kvinnor, dvs spädbarnsvård, gäller nu båda könen. Denna förändring kan ses som en önskan att jämställa män med kvinnor, vilket kan innebära reella förändringar för män och kvinnor.

Ett par av de förändringar som skett beträffande kvinnans ^{ställning} rättsliga/på detta område, är frågor som den socialistiska kvinnorörelsen har drivit.

Sexualitet

1971 tillsattes en utredning för att se över brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott. 1975 avlämnade utredningen betänkandet "Sexuella övergrepp".⁷⁹⁾ Detta betänkande hör till ett utav de mest omdiskuterade reformförslagen rörande kvinnans ställning under perioden 1972-76. Jag ska därför behandla det något utförligare än de övriga reformerna (med undantag av lagstiftning mot könsdiskriminering som behandlas i kap 9) under denna period.

I direktiven till sexualbrottsutredningen anges att det är en förändring i beteende och synsätt i sexualfrågor som gör en översyn av brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott påkallad.⁸⁰⁾

De frågor som utredarna anmodades undersöka var: sexuella övergrepp (våldtäkt, våldförande osv), åldersgränser vid homosexuellt könsumgänge, incest och koppleri. Av dessa frågor är det framförallt utredningens förslag angående sexuella övergrepp samt koppleri, som blivit föremål för debatt. I utredningen föreslogs följande:

Våldtäkt föreslås stå för ett grovt brott där gärningsmannen visat synnerligen hänsynslöshet eller råhet. Straffsatsen föreslås bli densamma som för våldtäkt enligt gällande lag (42). Ett antal fall som enligt gällande rätt skulle rubricerats som våldtäkt kommer **följaktligen** enligt det framlagda förslaget ej att anses som tillräckligt grova. "Normalbrottet" ⁸¹⁾ benämnes "sexuellt tvång". Paragrafen lyder: "den som meddelst olaga tvång förmår annan till sexuell umgänge dömes för sexuell tvång" (§ 1). Maximistraflet för sexuell tvång föreslås motsvara gällande straffsats för våldförande. Andra stycket på paragrafen om sexuell tvång lyder: "är brottet med hänsyn till den tvingades handlande före övergreppet eller eljest att anse som mindre grovt dömes till böter eller fängelse i högst ett år" (§ 1). Här åsyftas fall där den som blivit föremål för övergreppet "mer eller mindre medvetet uppmuntrat till sexuella närmanden". ⁸²⁾ Detta stycke och denna motivering har lett till högljudda protester från en mängd håll, dock främst från kvinnogrupper/organisationer och andra som solidariserar sig med kvinnans kamp för jämställdhet och frigörelse. Sveriges organiserade kvinnor, representerande nära en halv miljon kvinnor, bildade en front för första gången sedan rösträttsfrågan och avgav ett uttalande mot betänkandet vid en uppvaktning på justitiedepartementet den 30 juni 1976. Följande kvinnoorganisationer ingick: Centerns kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Fredrika Bremerförbundet, Föreningen Mike, Grupp 8, Husmödersförbundet Hem och Samhälle, Kvinnfolk, Lesbisk front, Moderata Samlingspartiets Kvinnoförbund, Socialdemokratiska Kvinnoförbundet, Stockholms Kvinnocentrum, Svenska Kvinnors Vänsterförbund, Yrkeskvinnors Klubbars Riksförbund. ⁸³⁾ Jag ska inte här försöka redogöra för den intensiva debatt som förts i tidningarna sedan betänkandet kom, utan endast ta upp huvudlinjen i denna kritik. ⁸⁴⁾

Kritikerna menar att genom satsen ... "med hänsyn till den tvingades handlande före övergreppet" lägger man ansvaret på kvinnan. Ett nej till sexuell samvaro får därmed olika innebörd. Följer en kvinna med en man hem, klär hon sig utmanande osv, bär hon en del av ansvaret för våldtäkten. Kritikerna menar att istället för att befästa rådande fördomar och okunnighet om kvinnans sexualitet ("kvinnor säger alltid nej, men vill ändå..." osv) skulle det behövas en lag som klart deklarerade att sexuell samvaro med någon mot dennes vilja, oavsett den tvingades handlande före övergreppet, är att betrakta som våldtäkt. Lagens främsta funktion menar man, är här att sprida värderingar, eftersom det är så otroligt få som anmäler våldtäkt. Sker misshandel samtidigt med tvånget till sexuell samvaro, kan man helt enkelt utdöma straff för misshandel också.

När det gäller koppleri föreslår utredningen att de tre graderna av koppleri ⁸⁵⁾ ersätts med ett enda stadgande. Det lyder: "Den som yrkesmässigt främjar eller otillbörligt utnyttjar att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot betalning dömes för koppleri i högst fyra år". ⁸⁶⁾ Genom denna ändring blir det ej längre brottsligt att bo tillsammans med och leva av en del av den prostituerades inkomst. ⁸⁷⁾ Den föreslagna ändringen kommer därför främst att gälla bordelldrift och liknande yrkesmässigt främjande av prostitution. Vid bestämning av straffet för koppleri menar utredarna att man ska ta hänsyn till förhållandet mellan gärningsmannen och den eller de prostituerade som är inblandade: "Är förhållandet gott talar detta, om frihetsberövande påföljd anses erforderlig, för ett kort fängelsestraff även i de fall då många kvinnor är inblandade." ⁸⁸⁾

De som kritiserat förslaget till ny våldtäktsparagraf har oftast också riktat kritik mot förslaget till ny koppleriparagraf. Man har uppfattat det som en avkriminalisering av en del av prostitutionsverksamheten; små-, privat-, och hemmaprostitutionen; vilket man menar ger uttryck för ett accepterande av denna del av prostitutionen. Detta i en tid då prostitutionen förmodas ha ökat kraftigt.

Jag tycker att utredningen och oppositionen mot densamma är typisk för klimatet beträffande "kvinnofrågan" på 70-talet. Utredarna tror sig vara i takt med tiden, framförallt avseende den sexuella frigörelsen, och föreslår en "modernisering" av bestämmelser och straffsätser. Man tar bort gamla moraliserande uttryck, jämställer män och kvinnor genom att göra bestämmelserna könsneutrala (det blir möjligt att döma kvinnor för våldtäkt) och sänker straffsätserna. En positiv effekt har dock förslaget haft, det har medfört att hela frågan om våldtäkt på allvar har börjat diskuteras, samt i dess förlängning den sexuella exploateringen av kvinnan. I kapitlet "Allmänna överväganden", där utredningen lägger fram utgångspunkterna för sitt reformförslag, talas om det positiva i den nya synen på sexualitet för båda könen. I endast en mening talas om vad denna, som man kallar det, "öppenhet" har inneburit på pornografins område.

Den socialistiska kvinnorörelsen har ^{fört fram att} ~~har~~ ^{gör} att se sexuell frigörelse skild från sexuell exploatering i dagens kapitalistiska Sverige. Den ökade och allt yngre prostitutionen, pornografins utbredning och

det ökade antalet registrerade våldtäkter ⁸⁹⁾ osv, osv sammanfaller i tiden med den sk sexuella frigörelsen. Detta är ett förhållande som man inom kvinnorörelsen ständigt påpekar. Hade utredningen gjorts av t ex Grupp 8 hade det därför troligtvis ej bara resulterat i en lag som gav uttryck för att ett nej till sexuell samvaro ska respekteras i alla sammanhang, utan i t ex kampanjer mot våldtäkter som sker i hemmen (liksom de kampanjer man haft mot barnmisshandel) samt givetvis i åtgärder mot kvinnoexploatering i massmedia, pornografi, prostitution osv. Som tidigare påpekats måste de sexuella övergreppen och den fullt lagliga exploateringen av kvinnan som sex-objekt ses i ett sammanhang och åtgärder mot det ena utan tanke eller åtgärder mot det andra, främjar ej kvinnans och mannens sexuella frigörelse.

Med tanke på all den kritik mot betänkandet som framförts i tidningarna, framstod det som en omöjlighet att förslaget skulle gå igenom. Den 15 dec 1976 meddelade justitieminister Romanus i riksdagen att han hade för avsikt att begära regeringens benyndigande av en ny utredning om sexualbrotten. Denna begäran godtogs och en ny utredning har tillsatts.

"Avsaknad av lag"

På detta område där det endast finns ett enda stadgande i vilket det görs en åtskillnad mellan könen (våldtäkt) råder en stor reel skillnad mellan könen. Här skulle behövas lagar både av typen programlagstiftning, som uttrycker varje människas rätt till sexuell integritet, och av typen aktiv jämställdhetslagstiftning, t ex att man inom reklamen anmodas använda bilder som framställer kvinnor jämställda med männen i stället för som sexual-objekt. Frågan om prostitutionens vara eller icke-vara måste bli föremål för någon form av ställningstagande. Som det är nu då prostitutionen är "halvtillåten" (koppleri är förbjudet, samt prostitution är ej jämställt med andra arbeten när det gäller sociala förmåner och skyldigheter) är de prostituerade så gott som "rättslösa". Antingen måste man göra prostitutionen helt tillåten och jämställd med övrigt arbete, vilket ger de prostituerade sociala rättigheter och skyldigheter eller också måste man förbjuda prostitutionen, vilket är svårt att tänka sig eftersom det är ett ingrepp mot "friheten" i det kapitalistiska samhället. Ingentenda av dessa ställningstagande är dock troliga inom den närmsta framtiden, men det hindrar ej att man bör pressa på för att få ett ställningstagande eftersom rådande ambivalenta syn på

prostitutionen drabbar kvinnorna. Om man beslutar sig för att försöka minska prostitutionen är det viktigt att kräva att man utreder åtgärder härför utan att man samtidigt medverkar till att försämra de prostituerades redan dåliga villkor.

Sammanfattande kommentar till området sexualitet

Inom området sexualitet har det enda lagstadgande där det finns en skillnad mellan könen (våldtäkt), varit föremål för utredning. I utredningens förslag⁹⁰⁾ jämfördes män och kvinnor genom att de föreslagna stadgandena gjordes könsneutrala och härigenom uppnåddes en formell likhet, männen jämfördes med kvinnorna. Denna formella likhet har emellertid väldigt lite med verkligheten att göra och en bred opposition vände sig mot förslaget som man menade innebar en reaktionär och felaktig bild av kvinnans sexuella roll. Man menade att lagstiftningen här skulle kunna ha en viktig roll genom att sprida värderingar om kvinnans självklara rätt till sexuell integritet och därmed bidra i skapandet av en bild av kvinnans sexuella roll som är i överensstämmelse med den "nya" kvinnorollen (självständig, medveten kvinna som själv ansvarar för sina handlingar och sitt liv). Utredningens förslag kan alltså inte på något sätt sägas motsvara de krav man ställt från den kvinnorörelsen avseende det sexuella förtrycket och exploateringen av kvinnan.

Den typ av formell likhet som skulle vara eftertraktansvärd på detta område vore stadganden av typen programlagstiftning, som uttryckte varje människas rätt till sexuell integritet. För övrigt är det främst avsaknaden av stadganden inom detta område, för att få bort och ge uttryck för värderingar om den sexuella exploateringen av kvinnan, som är slående.

Socialisation av barn

Moderskapspenningen (47) har som tidigare påpekats, försvunnit och ersatts med föräldrapenning som kan utgå till både män och kvinnor.⁹¹⁾ Barn nu står fortfarande under moderns vårdnad (48), men fadern har fått rätt att ansöka hos rätten om att få vårdnaden överförd på honom, utan att han och modern är ense härom, vilket erfordrades i tidigare gällande lagstiftning.⁹²⁾ Vid avgörandet huruvida en dylik överföring av

vårnaden till fadern ska ske, ska rätten ta hänsyn till "barnets bästa". 1976 blev det också möjligt med gemensam vårdnad om barn för föräldrar som är skilda eller som ej sammanbor.⁹³⁾ I båda fallen fordras dock att föräldrarna är ense och att domstolen ej finner detta strida mot barnets bästa.

Kap 8 i Föräldrabalken har tagits bort⁹⁴⁾ vilket innebär att (53) och FB 8:3 ej längre äger giltighet. Därmed har den obligatoriska tillsynen av barn nu försvunnit och de har jämställts med barn i äktenskap.

Angående barn i äktenskap finns det, efter slopandet av moderskapspenningen, endast ett stadgande, nämligen att barnbidraget utbetalas till modern, som skulle tyda på en större vårdnadsfunktion för modern (46). Då föräldrarna ej sammanbor men ändå har gemensam vårdnad om barnet/barnen, uppbär även då modern barnbidraget.⁹⁵⁾ Generellt gäller dock att föräldrarna kan göra anmälan till försäkringskassan att fadern ska uppbära det.

"Avsaknad av lag"

Avsaknaden av lag inom detta område är inte så mycket avsaknaden av könsspecifik lag som lag som reglerar förhållandet mellan könen samt samhällets ansvar avseende socialisationen av barn.⁹⁶⁾ Exempel härpå är lagstiftning som ger uttryck för en jämställd fördelning av arbetet i hemmet och med barnen då båda föräldrarna yrkesarbetar samt garanterad rätt till bra daghem för alla barn.

Sammanfattande kommentar till området socialisation av barn

Inom området socialisation av barn fanns 1972 endast ett fåtal lagstadganden som särställde kvinnorna. 1976 finns endast två av dessa stadganden kvar, och även dessa har förändrats för att så långt som möjligt uppnå formell likhet mellan könen, nämligen att barn nu står under moderns vårdnad samt att barnbidrag utbetalas till modern. Inga av de rättsliga förändringarna på detta område har av kvinnorörelsen rests som viktiga krav för att åstadkomma jämställdhet mellan könen.

Formell likhet kan i princip sägas ha uppnåtts: på detta område genom att männen jämställts med kvinnorna. Den reella olikheten är emellertid så stor att det kommer att medföra en olikhet i praxis.

Avskaffandet av barnavårdsmaninstitutet har inneburit ökad självständighet för mödrar med barn uti och innebär ett myndigförklarande av dem som vårdnadshavare, vilket kan ha en viss betydelse för en omdefiniering av kvinnorollen. Lagen om gemensam vårdnad, samt faderns rätt att ansöka om vårdnad till barn uti oavsett om föräldrarna är ense eller ej kan ha en viss betydelse när det gäller spridandet av värderingar om jämställdhet och vid användandet av lagarna, genom de motsättningar i mans- respektive kvinnorollen som skapas.

Sammanfattande diskussion

Perioden 72-76 avseende kvinnans rättsliga ställning kännetecknas för det första av att en nästan fullständig formell likhet har uppnåtts. Den har varit en medveten strävan att försöka uppnå formell likhet mellan könen. Detta framgår av att man på myndighetshåll har efterlyst genomgång på olika lagstiftningsområden av de bestämmelser som placerar kvinnan i en särställning,⁹⁷⁾ att man har upptäckt och tagit bort föråldrade lagar och jämställt kvinnor med män i sådana frågor/områden som ej kommer att medföra en reell likhet. Huvuddelen av denna typ av formell likhet där kvinnan har jämställts med mannen, är ej att betrakta som jämställdhetslagstiftning. Den kommer och kan inte medföra förändringar mot jämställdhet för kvinnan i olika klasser. Även på de ideologiska planet är dessa förändringar troligtvis relativt betydelselösa. Eftersom förändringarna mot formell likhet rör så specifika eller enskilda frågor, som dessutom ofta ej omsätts i praxis, blir lagstiftningens roll i spridandet av värderingar i varje enskilt lagstadgande obetydlig. Däremot kan man tänka sig att själva det faktum att man ideligen befattar sig med jämställdhet mellan könen inom lagstiftningen kan ha en ideologisk betydelse. Denna ideologiska betydelse ligger i:

- 1) spridandet av uppfattningar till allmänheten att det är en viktig och riktig fråga (jämställdhet mellan könen)
- 2) medför att man är uppmärksam på kvinnofrågan i administrationen vilket får effekter på lagstiftning och planering på alla områden

3) spridandet av uppfattningen att man verkligen jobbar med de här problemen och att de löses (det kommer ju nya lagar som är "bättre" och de gamla förändras).

Uppfattningen att problemen löses - formell likhet uppnås - innebär en fördunkling av den reella olikheten. "Det finns inget som hindrar kvinnorna från att bli jämställda med männen." Könjneutrale formuleringar döljer också rent konkret att det föreligger en reell olikhet som medför att det kommer att bli olikhet i praxis eller att man ändå har för avsikt att ta hänsyn till kön.

Den formella likhet som har uppnåtts genom att männen jämställts med kvinnorna kan få större betydelse för jämställdheten mellan könen, såväl reellt som ideologiskt och är i huvudsak att hänföra till typen passiv jämställdhetslagstiftning. De formella skillnader mellan könen som finns kvar 1976 är av det slaget att det skulle varit uttryck för passiv jämställdhetslagstiftning om de hade tagits bort och formell likhet hade införts.

Perioden 1972-76 kännetecknas för det andra av att man har infört nya stadganden i vilka man gör en åtskillnad mellan könen. Denna typ av förändringar är att hänföra till aktiv jämställdhetslagstiftning. Det är utan tvekan denna typ av förändringar i kvinnans rättsliga ställning som kommer att få störst betydelse för jämställdheten mellan könen. Stadganden i vilka en särskilnad mellan könen göres visar på att formell likhet ej är nog utan att det tvärtom måste till formell särbehandling för att möjliggöra jämställdhet mellan könen. De visar på möjliga vägar för social styrning, på vilka områden och på vilket sätt statsinterventionismen är "tillåten". En del av det som jag tagit upp under avsaknad av lag skulle kunna föras dit och man skulle kunna tänka sig ytterligare en hel mängd andra reformer här.

Lagstiftning mot könsdiskriminering är det tredje utmärkande kännetecknet på hur man har sett på och behandlat kvinnans rättsliga ställning under 70-talet. I nästa kapitel (kap 9) gör jag en genomgång av hur frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering har behandlats i de skandinaviska länderna och i USA.

Endast ett fåtal av de förändringar som har skett beträffande kvinnans rättsliga ställning, har varit frågor som förts fram av den socialistiska kvinnorörelsen. Inga av förändringarna kan sägas ha uppstått som ett direkt svar på den materiella utvecklingen, framförallt kvinnans förändrade situation, även om vissa förändringar är i väl överensstämmelse med kapitalets intressen (t ex utbildningsstöd).

Det bör kanske också påpekas att en maskulin prägel finns kvar i flertalet författningar. Sålunda betecknas en person med det personliga pronomet "han", ofta oavsett om det gäller män eller kvinnor. En mängd uttryck har också en maskulin prägel: Bonus Pater familias, god man, rådman, prästman, nämndeman osv.

Allt det som gäller kvinnans rättsliga ställning som jag behandlat i det föregående kapitlet, i detta kapitel samt i nästa kapitel, gäller alla kvinnor, även om vissa skillnader i stadgandenas användbarhet kan finnas oavsett klass.

Inom flera områden, främst produktion och socialisation av barn, är det "avsaknaden av lag" som innebär nackdelar främst för arbetarklassens kvinnor. Jag har försökt visa på detta samtidigt som mitt huvudproblem i kap 7, 8 och 9 är har varit jämställdheten mellan könen och ej jämlikheten, dvs kapitalismens upphörande. Detta har jag gjort för att jag har velat visa på hur man kan arbeta rättspolitiskt inom rådande samhällsramar. Hur jämställdhetsproblematiken förhåller sig till jämlikhetsproblematiken, som jag menar innebär att även andra frågor måste resas, kommer jag att behandla i sista kapitlet (kap 10).

Noter

1. Se kapitel 7.
 2. Denna begreppsapparat är tagen från Ruth Nielsen och Jytte Thorbek, Ligestillingslovgivning, Köpenhamn 1976, vissa ändringar och tillägg till deras begreppsapparat har dock gjorts.
 3. Jag har i detta arbete koncentrerat mig på regler (lagar) som gjort skillnad mellan könen och använt termen formell särbehandling/olikhet härför.
 4. Nielsen och Thorbek, d.a. s 14.
 5. Se sid 267 i kapitel 9.
 6. Nielsen och Thorbek, d.a. s 14.
 7. Se not 40
 8. Se kapitel 9 s 269-271
 9. Se sid 192.
 10. Se sid 212-215
 11. Exempel härpå är: LO; Fackföreningsrörelsen och familjepolitiken, Stockholm 1976, Socialdemokratiska Kvinnoförbundet, Familjen i Framtiden, Stockholm 1972, samt Konsumentkooperationens Kvinnoutredning 1976 (kan beställas från KF i Stockholm).
 12. För år 1975 är endast vårsessionen medtagen.
 13. Uppgift på vilket parti som lagt motionen osv, har antecknats men redovisas ej i detta arbete, eftersom jag här inte har haft för syfte att undersöka skillnader mellan partierna.
 14. Tabell över "övriga" motioner, interpellationer/och enkla frågor(F) rörande kvinnor i riksdagen 1966-75 (dvs de som ej har kunnat hänföras till något område). Obs för 1975 är endast vårsessionen medtagen.
- följd
- 1966 1 M: könsroller, 1 M: om kvinnlig tronfölj, 1 M: lilla behandling av kv. och män i sjukförsäkringsfrågor.
 - 1967 1 M: könsroller, 1 M: om kvinnlig tronfölj, 1 F: könsroller i läroböckerna.
 - 1968 1 M: om kvinnlig tronfölj, 1 M: om omvärdering av kv. roll i samhället, 1 F: frivillig sjukförsäkring för husmödrar.
 - 1969 1 M: om arbetsförd. manl och kvinl personal i försvaret, 1 F, 1 I om det samma som motionen, 1 M: om högtidlighållandet av 50-års minnet av kv. rösträtt, 1 F: förbättrad sjukpension för hemarbetande kvinna.
 - 1970 2 M: åtgärder mot könsdiskriminering, 1 M: bidrag till kv. hist. arkiv.
 - 1971 1 M: könskvot. bör ej förekomma, 1 M: översyn av lagstifn. betr. könsdisk., 1 M: efterlev. pension till fränskild kvinna.
 - 1972 1 M: översyn av ATP vid makes frånfalle, 1 M: om kv. tronfölj, 1 M: upphäv gamla GB, 1 M: resultat av könskvot. vid viss utbildning.
 - 1973 1 M: tilläggspens. för sammanboende änka, 1 M: social trygghet för kv på landsb., 1 M: efterlevandeskydd könsneutralt, 1 M: åtgärder för jämställdhet, 1 M: kön få ej mätas betydelse vid förm. av bostad, 1 I: bättre förh. för kvinnliga intagna.
 - 1974 1 M: frigångshem för kv, 1 M: änkepens. till fränskild kv., 2 M: kv. tronfölj, 1 M: kv. org. deltagande i FN-deleg., 1 M: jämställdhet i ATP, 2 M: pension lika för efterlevande, 2 M: åtgärder för jämställdhet, 2 F: kvinnoåret, 2 F: angående lilla delegationen (för jämställdhet mellan kv och män).
- forts. nästa s.

- 1975 2 M: interm. åtgärd.mot disk.av kv., 2 M:kv.tronföljd, 1 M: ang kv.stas-
chef, 1 M:slopa skatt på extra uppg. i telekat., 1 M:barntilläggtill gift
kv till ålders&förtidspens., 1 M: slopa könskvot(forts längst ner denna s.)
15. Detta gäller bl a följande utredningar: Roller i omvandling
SOU 1976:71, Målet är jämställdhet SOU 1975:58, Deltidsanställdas
villkor SOU 1976:6 samt Kvinnor i statlig tjänst SOU 1975:43.
 16. SFS 1973:282. Gamla § 10 är nu § 45.
 17. Proposition 1973:40 om ny sjömanslag.
 18. SFS 1975:1338, Proposition 1975:13.
 19. Se direktiven till arbetsmiljöutredningen, utfärdade 70-02-20 som
finns bl a i SOU 1976:1 bil 1. På sidorna 187-194 i bilagan pre-
senteras resultatet av en dylik översyn.
 20. Se härom under området fortplantning.
 21. SFS 1974:786 och SFS 1975:382.
 22. SOU 1971:19.
 23. SFS 1976:167 och proposition 1975/76:114.
 24. RM till frågan: om lagstiftning mot könsdiskriminering, Ds Ju 1975:7,
s 1.
 25. SFS 1973:282.
 26. Ds Fö 1973:1.
 27. Se tidskriften Från Riksdag och Departement nr 34 1976.
 28. SOU 1972:68 s 22.
 29. Ds Fö 1974:2, Principiella förslag angående ersättningar åt
värnpliktiga m.fl.
 30. Proposition 1975:37.
 31. SFS 1976:623 och proposition 1975/76:170.
 32. SFS 1976:469.
 33. Nordisk Utredningsserie 1976:9.
 34. SFS 1973:279.
 35. SFS 1976:686.
 36. SFS 1976:687.
 37. SFS 1974:333, SFS 1975:352.
 38. SFS 1976:379.
 39. SFS 1972:810.
 40. För kvinnor gäller det följande "yrkesfamiljer": verkstadsme-
kaniker, svetsare, gasskärare, elmontörer, anläggningsmaskin-
förare, hytt och metallugnsarbetare, glashyttearbetare, formare
av keramikprodukter, verkstadssnickare, planeringstekniker,
gjuteriarbetare, maskinmontörer, metalliserare, målare och
lackrare. För män är det följande "yrkesfamiljer": sjukvårds-
biträden, barnskötare, kontorssekreterare och stenografer.
 41. Proposition 1974:1 bil 13, rskr 1974:68. I en proposition 1975
(:45) föreslogs en höjning av detta bidrag, det sk "jämställdhets-
bidraget", från 5 till 6 kr 1976.
 42. Proposition 1975:1 bil 10.
 43. Denna har pågått sedan läsåret 1971/72.

not 14 forts.

1 M:översyn av medborgarskapslagen, 2 M: ang kvinnoåret, 1 M:ang förh.
för kvinnliga intagna.

44. Lars Grönwall: Försörjarbegreppet i offentligrättslig lagstiftning 1 och 2, promemorior sammanställda i Socialdepartementet, Stockholm mars 1974 och januari 1976.
45. SFS 1970:169.
46. SFS 1976:67.
47. SFS 1928:370, SFS 1947:576.
48. Enligt pressmeddelande 76-11-04 från studiestödsutredningen till Lunds Universitets informationssekretariat.
49. Se under avsnittet produktion i kapitel 6.
50. Annas Christensen, Kvinnans ställning i den svenska arbetslöshetsförsäkringen, opublicerad stencil, Lund september 1975. Stencilen har använts som underlag för diskussion på ett kvinnorättsseminarium på Juridiska Institutionen hösten 1977.
51. Christensen, a.a. s 8.
52. Christensen, a.a. s 5.
53. Framförallt i kapitel 10.
54. § 2 A i SOU 1976:1 s 28.
55. SFS 1976:280.
56. SFS 1974:363.
57. SFS 1973:473, Proposition 1973:47 s 4-5.
58. Ds Ju 1975:7 s 13 och 118 samt proposition 1973:47.
59. SFS 1973:473.
60. Proposition 1976:133.
61. SFS 1976:280.
62. SOU 1975:62.
63. Ds S 1976:5.
64. SFS 1976:689. Jämför också med kollektivavtal på den offentliga sektorn
65. Proposition 1976/77:38.
66. SOU 1976:1 s 27.
67. Kapitel 6 § 3, s 18 i ovannämnda SOU.
68. Skrivelse överlämnad från delegationen för jämställdhet mellan kvinnor och män till arbetsmarknadsministern och socialministern 76-07-07.
69. SFS 1973:645.
70. SFS 1974:457.
71. SFS 1975:580.
72. SFS 1941:282.
73. SFS 1974:595.
74. se tidigare nämnd lag § 1.
75. se tidigare nämnd lag § 2.
76. se tidigare nämnd lag § 3.

77. se tidigare nämnd lag § 6.
78. SFS 1974:596.
79. SOU 1976:9.
80. SOU 1976 s25-26.
81. SOU 1976 s 135
82. SOU 1976 s 136.
83. Kvinnobulletinen, 2/3-76.
84. För en uppfattning av massmedias behandling av ämnet se t ex Dagens Nyheter 28.4.76, 19.5.76, 24.5.76, 3.7.76, Svenska Dagbladet 16.5.76, Vi Människor nr 3/76 samt Kvinnobulletinen nr 2/3-76.
85. För gällande lydelse se Brottsbalken, 1962 6:7.
86. § 7 i SOU 1976:9.
87. a.a.; s 1267.
88. a.a.; s 1277.
89. SOU 1976:9 s 57.
90. SOU 1976:9.
91. Se sid 206.
92. SFS 1973:645.
93. SFS 1976:612, proposition 1975/76:153 och 170.
94. SFS 1973:802.
95. SFS 1976:617.
96. Något härom har kommit på 70-talet. T ex lag om barnomsorg, SFS 1976:381, Förordning om höjda statsbidrag vid anordnande av förskolor och fritidshem, SFS 1975:893, 1976:815 samt proposition 1975/76:92 om utbyggnad av hela barnomsorgen.
97. t ex i arbetsmiljöutredningen SOU 76:1, PM till frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering Ds Ju 1975:7, Försörjarbegreppet i offentligrättslig lagstiftning del 1 och 2, promemoria, soc. dep, Lars Grönwall, Stockholm mars-74 och januari -76.

KAPITEL 9. Lagstiftning mot könsdiskriminering

Inledning

I föregående kapitel behandlade jag vad som har hänt beträffande kvinnans rättsliga ställning på 70-talet utan att ta upp frågan om "lagstiftning mot könsdiskriminering". Anledningen härtill var att jag uppfattade denna fråga som symptomatisk för "kvinnofrågans" behandling på det rättsliga planet i de västerländska kapitalistiska samhällena under 70-talet och ville därför närmare undersöka detta "fenomen". I ett flertal kapitalistiska länder och i samtliga skandinaviska länder, har man ungefär samtidigt börjat diskutera frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering. Det är en ny fråga, i den bemärkelsen att diskussionerna om kvinnans rättsliga ställning tidigare ej har förts i termer av lagstiftning mot könsdiskriminering. Lagstiftning mot könsdiskriminering är också den fråga rörande kvinnans rättsliga ställning som förorsakat mest debatt på 70-talet och som följdaktligen fått stort utrymme i pressen. Det verkar som om det är den fråga som ska ge ett rättsligt uttryck för att man tagit jämställdhetsproblematiken på allvar.

Med könsdiskriminering kan man i princip förstå två saker. För det första en särbehandling av män eller kvinnor som beror på kön. En dylik definition innebär att man vänder sig mot såväl en positiv som en negativ ¹⁾ diskriminering/särbehandling av könen. För det andra kan man definiera könsdiskriminering som en särbehandling av män eller kvinnor som beror på kön och som inte har en objektiv eller acceptabel orsak. Denna definition innebär att man vänder sig mot en negativ men ej en positiv diskriminering.

Med lagstiftning mot könsdiskriminering menar jag en abstrakt, generell lag mot könsdiskriminering (hur pass generell och abstrakt varierar från land till land).

I följande behandling innefattar lagstiftning mot könsdiskriminering båda dessa definitioner av könsdiskriminering. Anledningen härtill är att de länder som ingår i den genomgång jag här ska göra, ej utgår ifrån samma definition eller har olika nyansering av definitionerna. Avslutningsvis kommer jag dock att diskutera dessa definitioners möjliga betydelse för kvinnans rättsliga och sociala ställning och för jämställdheten mellan könen - dvs lagstiftning mot könsdiskriminering som instrument för social förändring.

1914

Vol. 11

No. 18

May 1, 1914

Price, 10 Cents

Subscription Price, \$3.00

Per Annum, \$3.00

Single Copies, 10 Cents

Entered as Second-Class Matter, May 2, 1912

Postpaid

Acceptance for mailing at special rate of postage provided for in Act of October 3, 1917

Authorizes the use of the name of the Association in the title of the publication

Published by the American Medical Association

535 North Dearborn Street, Chicago, Ill.

Copyright, 1914, by American Medical Association

Printed by the American Medical Association

Chicago, Ill.

U.S. DEPT. OF COMMERCE

POSTOFFICE DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

MAY 1, 1914

1914

Vol. 11

No. 18

May 1, 1914

Price, 10 Cents

Subscription Price, \$3.00

Per Annum, \$3.00

Single Copies, 10 Cents

Entered as Second-Class Matter, May 2, 1912

Postpaid

Acceptance for mailing at special rate of postage provided for in Act of October 3, 1917

Authorizes the use of the name of the Association in the title of the publication

Published by the American Medical Association

535 North Dearborn Street, Chicago, Ill.

Copyright, 1914, by American Medical Association

Printed by the American Medical Association

Chicago, Ill.

U.S. DEPT. OF COMMERCE

POSTOFFICE DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

MAY 1, 1914

1914

Vol. 11

No. 18

I detta kapitel avser jag att ta upp hur "man" - främst riksdag och kvinnoopposition(i olika former), har sett på lagstiftning mot könsdiskriminering i USA, Danmark, Norge, Finland och Sverige. Att jag har valt att göra en jämförelse mellan de skandinaviska länderna, med undantag av Island, beror på dessa länders sociala och rättsliga likhet. En likhet som enligt min mening gör en sådan jämförelse utan att gå in på respektive lands ekonomiska, politiska, sociala och rättsliga struktur, meningsfull. ²⁾ Ytterligare en anledning till att göra en dylik jämförelse är det nära samarbete som finns mellan de olika länderna i lagstiftningsfrågor.

USA tar jag med i denna jämförande översikt därför att det just när det gäller lagstiftning mot könsdiskriminering anses som ett föregångsland och därför torde ha haft ett inflytande på de skandinaviska länderna i denna fråga. Avsnittet om USA är skrivet på engelska, dels beroende på att det ursprungligen skrevs på engelska men också beroende på att det är svåröversatt, i den bemärkelsen att begrepp och förhållande saknar motsvarighet på svenska.

USA; Women and legislation for equality - the example of Affirmative Action Programs.

Introductory remark

I have during a stay in the States (Sept. 1975 - April 1976) analysed one of the most discussed legal attempts to erase discrimination between the sexes in the labor market, "Affirmative action programs". The affirmative action programs mark a break through in the history of legal actions in the area of discrimination between the sexes. For the first time it is stated that the politics of simple non-discrimination no longer is enough; instead an active effort to eliminate discrimination is to be undertaken.

Each state in USA has its own laws, the so called state laws. The Constitution and the Federal laws are the legal means which the Nation as a whole, the Federal Government, can use to create the necessary coordination among the states. To be able to change the pattern of discrimination between the sexes on a nationwide level, legal action of the kind last mentioned has to be used.

On the constitutional level women have sought the adoption of a new amendment, Equal Rights Amendment (ERA), which would guarantee legal equality and consequently prohibit discriminating state laws. This would probably mean that "negative" discrimination against women embodied in federal and state laws would disappear, while the "positive" discrimination in some areas would be expanded to apply to men too and in some areas continue to be valid for women only.³⁾

Quotas as a means to achieve equality between the sexes will, however, not be regarded as a legally justified discrimination.

The Congress passed this amendment in 1972 and it was thereafter sent to the different states for ratification. If accepted by 38 states before March 1979 it will become the law. At the moment the chances seem small that the amendment will be ratified.

The most important federal laws in this area are The Equal Pay Act and Title VII of the Civil Rights Act. The Equal Pay Act of 1963 was to provide equal pay for equal work to employees engaged in interstate commerce. The act is so formulated that it covers only a very narrowly defined form of wage discrimination. It must be possible to compare the work of men and women in the same establishment. The work must be performed under similar working conditions and the tasks of a woman's job must be similar to the tasks of a man's job. The jobs of each must require equal skill, equal effort and equal responsibility - each factor to be examined separately. If one of these standards is not fulfilled, one cannot claim that there is a violation of the law. It is obvious that the law leaves the companies with many loopholes to take advantage of.

Much of the discrimination concerning employment that cannot be handled under the Equal Pay Act, f.ex. discrimination against women resulting from hiring, promotion and job assignment practices, comes under the coverage of Title VII of the Civil Rights Act. Title VII of the Civil Rights Act is probably the furthest reaching law in this area and has the greatest potential for forcing changes in employment practices. The intention of the law is to provide equal job opportunity. The law forbids discrimination in employment, education and other activities regulated by employers, labour-organisations or joint-labour-management committees.

To bring the federal labourmarket into conformity with Title VII, President Johnson issued Executive Order no 11246. Since this order did not cover discrimination based on sex, it was amended by Executive Order no 11375. These two orders include regulations about "affirmative action programs".

Affirmative Action Programs

The aim of the Order (we will hereafter talk about Order 11246 as amended) is to ban discrimination because of sex, race, creed, color or national origin in Government employment and in employment by Government contractors or subcontractors. The Order states briefly the duties of the government contractors and subcontractors and the Secretary of Labor, who is responsible for the administration of the Order. It includes the so called Equal Employment Opportunity Clause (EEO clause), which expresses the aim of the Order.⁴⁾

The wording of this clause and by using the concept affirmative action, shows that an active effort to eliminate discrimination had to be done. In other words results were expected. But how the results were to come about, what the contractors and the Secretary of Labor were exactly supposed to do, was however not delineated in detail in the Order. Instead it was up to the Secretary of Labor to elaborate more detailed regulations, giving content to the concept of affirmative action. These detailed regulations can be found in Code of Federal Regulations (C.F.R.) 41, chapter 19-100, paragraph 60.

If one is to understand the effects of the Order it is important to understand how the Order is administered: that is how the administrative agency is organized. It is by analyzing the administrative agency that one can see the intentions of laws and Orders and the ⁱⁿpossibilities for bringing about social change. We will therefore start with an analysis of the formal statements about the administrative agency.

The formal organization of the administrative agency

The Secretary of Labor is responsible for the administration of the Order and has the right to adopt rules and regulations and

[illegible]

issue orders he finds necessary and appropriate to achieve the purpose thereof (that is the fulfillment of the EEO clause). The more detailed rights and duties of the Secretary delineated in the Order have been delegated to an agency with the sole purpose of dealing with this question: Office of Federal Contract Compliance (OFCC). As stated in C.F.R. 60 - 1.2

"The Director (of OFCC) has been delegated authority and responsibility for carrying out the responsibilities assigned to the Secretary under the Order"....

The Director also has the right to assume jurisdiction over any matter, arising out of reports, reviews and other investigations made by agencies or compliance agencies. This means that he can undertake any action he finds necessary to get compliance with the Order. 5)

The duties and the rights of the Secretary that are still with him are the following: he has the power to issue rules and regulations of a general nature and he gives general direction to the work of OFCC. 6)

OFCC in its turn has delegated the prime responsibility for obtaining compliance with the Order and its regulations to all the contracting agencies in Government. 7) One therefore has to start with them and see which tasks, duties or rights remain for OFCC.

It is stated that"each agency (that is, contracting agencies) shall be primarily responsible for obtaining compliance with the EEO clause, the Order, the regulations in this part and orders issued pursuant thereto". 8) Each agency shall cooperate with the Director (of OFCC) and shall furnish him such information and assistance as he may require in the performance of his functions under the Order. Further on in the same paragraph it is stated what this primary responsibility consists of.

The agency shall establish programs and promulgate procedures to carry out the agency's responsibilities for obtaining compliance with the Order. A contract compliance officer shall also be appointed from the agency's executive personnel and all the compliance reviews (we will soon explain what this is) shall be made by him. The head of the agency shall also prescribe regulations for the administration of the Order. These regulations though, have to be submitted to the Director prior to issuance. The programs, procedures and policies by the agencies may be valuated from time to time by the Director.

According to the content of these paragraphs the agencies are given much independence and freedom to interpretate the concept "affirmative action" and how to get compliance with the Order in their own way.

Although the agencies are given much independence in their work, certain duties and guidelines are of course set forth in C.F.R. By stating which contractors that have to do what and who is forcing them . , ~~one~~ will understand how the agencies are supposed to work.

First of all, which contractors are affected by the Order?

The regulations apply to all contracting agencies of the Government and to contractors and subcontractors who perform under Government contracts. It also applies to all agencies of the Government, administering programs involving Federal financial assistance - and to all contractors and subcontractors which are related to any such program. 9)

What then is it that these contractors have to do? The agencies shall see to it that the EEO clause is included in the contracts. 10) Even if there is no written contract or the EEO clause is not "physically" included, it shall be considered a part of the contract. There are a few exemptions to this rule, but none cover an extensive area. 11)

Besides the EEO clause, the meaning and content of affirmative action varies. There are specific rules for prime- and subcontractors who have 50 or more employees and a contract of 50 000 \$ or more. The most important difference between a contractor of this kind and a contractor who only has a contract between 10 000 \$ and 50 000 \$, is that the former has to undertake affirmative action programs, while the latter does not.

Since the aim of this paper is to discuss affirmative action programs I will only briefly deal with the kind of affirmative action that the "smaller" contractors have to undertake. I will name this type of contractor, category 1 and the "bigger" contractors, category 2.

Affirmative action and contractors of category 1

Each contracting agency shall require each prime and subcontractor to file annually on or before 31st day of March complete and accurate reports on Standard Form 100 (EEO). This report shall also be filed within 30 days after the award to him of a contract or a subcontract (unless the person has submitted a report within 12 months preceding the date of the award). The failure to report, timely or complete, shall be reported in writing by the agency to the Director.⁽²⁾ Also bidders or prospective contractors have to fulfill similar requirements. It is consequently up to the agencies to see to that the contractors fulfill their obligations when a contract is made or renewed.

Certain regulations and procedures are common to contractors of both category 1 and 2 and we will review these briefly before we continue to ^{contractors of} category 2.

Contractors must ensure facilities (f.ex. waiting rooms, work areas, restrooms etc.) so that segregation can not result. Prior to the award of any contract each agency shall require that pro-

spective contractors submit certification that they will not maintain any segregated facilities or allow for any new segregated facilities.¹³⁾

To be able to check whether the contractor "maintains" his non-discriminatory practices and undertakes the necessary affirmative action, a compliance review, shall be made. A compliance review shall consist of a comprehensive analysis and evaluation of hiring and employment practices, the affirmative actions undertaken to ensure that applicants are employed and that employees are placed, trained, upgraded, promoted and otherwise treated during employment without regard to race, color, religion, sex or national origin.¹⁴⁾ The primary responsibility for the conduct of the compliance reviews lies with the Compliance Agencies. There are 15 agencies of this kind¹⁵⁾ all of them designated by the Director on a geographical or other basis.¹⁶⁾ These agencies shall institute programs for the regular conduct of compliance reviews in accordance with the Director's guidelines. The reviews may also be undertaken on request of the Director or the Director may even undertake the reviews himself. On the whole, however, it is up to the compliance agency to decide when a review should be made. The reviews are conducted by a Contract Compliance Officer, which each contracting agency designates. If the award exceeds 1 million dollars or more a compliance review shall be made before award of the contract.

Separate from the compliance review is something called "complaint investigations". These are investigations made by a contracting or compliance agency based on a complaint from an employee. Since the regulations on the processing of complaints are elaborate we cannot go into them fully here. A few points shall however be stated here.

Whatever the results of the investigation (violation or compliance with the EEO clause) the Director must be informed. If violation is found, informal means will first be tried to get compliance.

As it is stated in the Order..."each contracting agency shall make reasonable efforts within a reasonable time limitation to secure compliance with the contract provisions of this Order by methods of conference, conciliation, mediation and persuasion before proceedings shall be instituted." (7) If this fails the Director or the agency with the approval of the Director, shall give the contractor an opportunity for a hearing. The purpose of formal hearings are to determine whether sanctions should be invoked or not. If the contractor has been found guilty of violation and doesn't request a hearing or files an answer to the notice of the violation, sanctions can be imposed without such a formal hearing. All decisions about sanctions must have the approval of the Director.

The possible sanctions are the following:

1. Publish the names of contractors who have violated the Order,
2. Recommend the Department of Justice, in cases of substantial violation, that appropriate proceedings be brought to enforce necessary provisions,
3. Recommend the Equal Employment Opportunity Commission or the Department of Justice that appropriate proceedings be instituted under Title VII of the Civil Rights Act of 1964,
4. Recommend to the Department of Justice that criminal proceedings be brought for furnishing of false information,
5. Cancel, terminate, suspend or cause to be cancelled, terminated or suspended any contract or any portion thereof for failure of the contractor or subcontractor to comply with the non-discrimination provisions of the contract,
6. Contracts may be cancelled, terminated or suspended absolutely or continuance of contracts may be conditioned upon a program for future compliance approved by the contracting agency,
7. Provide that any contracting agency shall refrain from entering into further contracts with any non complying contractor until it has been shown that such contractor is in compliance with the Order. (8)

Before we continue to contractors of category 2, a brief summary to clarify the duties of the administrative agencies should be made.

It is up to the contracting agencies to see to that their contractors undertake necessary affirmative action. The effect of the Order is consequently dependant upon how the agencies work. As a guideline for their work they have the general regulations in C.F.R. The agencies have to keep the Director informed about complaint investigations, regulations they want to prescribe etc. The way he reacts to this information forms an indirect guideline for the agencies. Since detailed guidelines for the work of the agencies are not part of the regulations, the possibility emerges for differing interpretation of what is meant by affirmative action by the different agencies.

The compliance agencies have about the same amount of independence as the contracting agencies, which consequently also allows for varied practices at the different compliance agencies. Given the fact that the Director gets information from the agencies and that he can undertake investigations, that is evaluations of their work, he has the possibility of giving more detailed guidelines so that the values, methods and working standards are the same for the different agencies. How and if this is done is something I will come back to later on.

Affirmative action and contractors of category 2

In addition to the duties that are the same for both categories, the contractors of this category has to undertake a so called affirmative action program. The regulations of the affirmative action program are found in C.F.R. and are known as Revised Order no 4. ¹⁹⁾ These regulations cover non-construction contractors and require each contracting agency to require that within 120 days from the commencement of a contract each prime contractor or subcontractor with 50 or more employees and a contract of 50.000 dollars or more, to develop a written affirmative action program for each of its establishments. ²⁰⁾

What then is the purpose and content of affirmative action programs?

As it says in C.F.R. 60-2.10:

An affirmative action program is a set of specific and result-oriented procedures to which a contractor commits himself to apply every good faith effort. The objective of those procedures plus such efforts is equal employment opportunity. Procedures without effort to make them work are meaningless; and effort, undirected by specific and meaningful procedures, is inadequate. An acceptable affirmative action program must include an analysis of areas within which the contractor is deficient in the utilization of minority groups and women and further, goals and timetables to which the contractor's good faith efforts must be directed to correct the deficiencies and, thus to achieve prompt and full utilization of minorities and women, at all levels and in all segments of his work force where deficiencies exist.

As mentioned in this passage the most important parts of an affirmative action program are the utilization analysis and goals and timetables. How these are to be done is also regulated in detail, although not concretely. It should be pointed out and stressed that the basis for the timetables and goals is the proportion of women already in the labor market. That is, if there are 38 % women in the labor force, each contractor should have as a ultimate goal to have 38 % women in each job category. It is in increasing the ratio of women in traditional male-dominated job categories, that the Order on AAP can have any effect and not in increasing the ratio of women in the labor market. To increase the proportion of women in the labor market, other measures have to be taken.

An affirmative action plan (or program) shall be deemed acceptable if the appropriate compliance agency has accepted such a plan. As soon as a plan is accepted, OFCC must be notified. If it is found that no program has been developed or a substantial deviation from the approved plan occurs the appropriate compliance agency and OFCC should be notified. The compliance agency shall then issue a notice to the contractor giving him 30 days to show cause why sanctions should not be instituted. 21) During

the show cause period, the compliance agency shall use every effort (such as mediation, persuasion etc.) to resolve the deficiencies. If this does not give rise to satisfactory results, formal proceedings will be undertaken, with the approval of the Director, leading to the cancelation or termination of existing contracts or subcontracts and debarment from future contracts and subcontracts. ²²⁾

Whether or not a contractor is in compliance shall however not be judged alone by whether or not he reaches his goals and meets his timetables."Rather, each contractor's compliance posture shall be reviewed and determined by reviewing the contents of his adherence to this program, and his good faith efforts to make his program work toward the realization of the program's goals within the timetables set for completion." ²³⁾ This formulation about "good faith efforts" can be interpreted in many ways. How it is actually done is something I will discuss later on.

The Revised Order no 4 ends with a statement that"it is not intended and should not be used to discriminate against any applicant or employee because of race, color, religion, sex or national origin". ²⁴⁾ This is a statement that might raise problems. If one wants to make up for past discrimination and f.ex. hire more women, men might consider themselves being discriminated. If this has been a problem and how then it has been solved is something I will discuss when we analyse ^{ing} how AAP has and is being used.

Before we leave ^{ing} the regulations in C.F.R. I want to point out that there are other rules there which have an implication for AAP's. This is true for the rules about employee testing and other selection procedures. ²⁵⁾ It is believed that properly validated and standardized employee selection procedures can significantly contribute to the implementation of non-discriminatory personal policies. Tests (used as a basis for employment decisions) that lack validity i.e., having no known significant relationship to job behaviour, have been shown to have discrimi-

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

FS

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

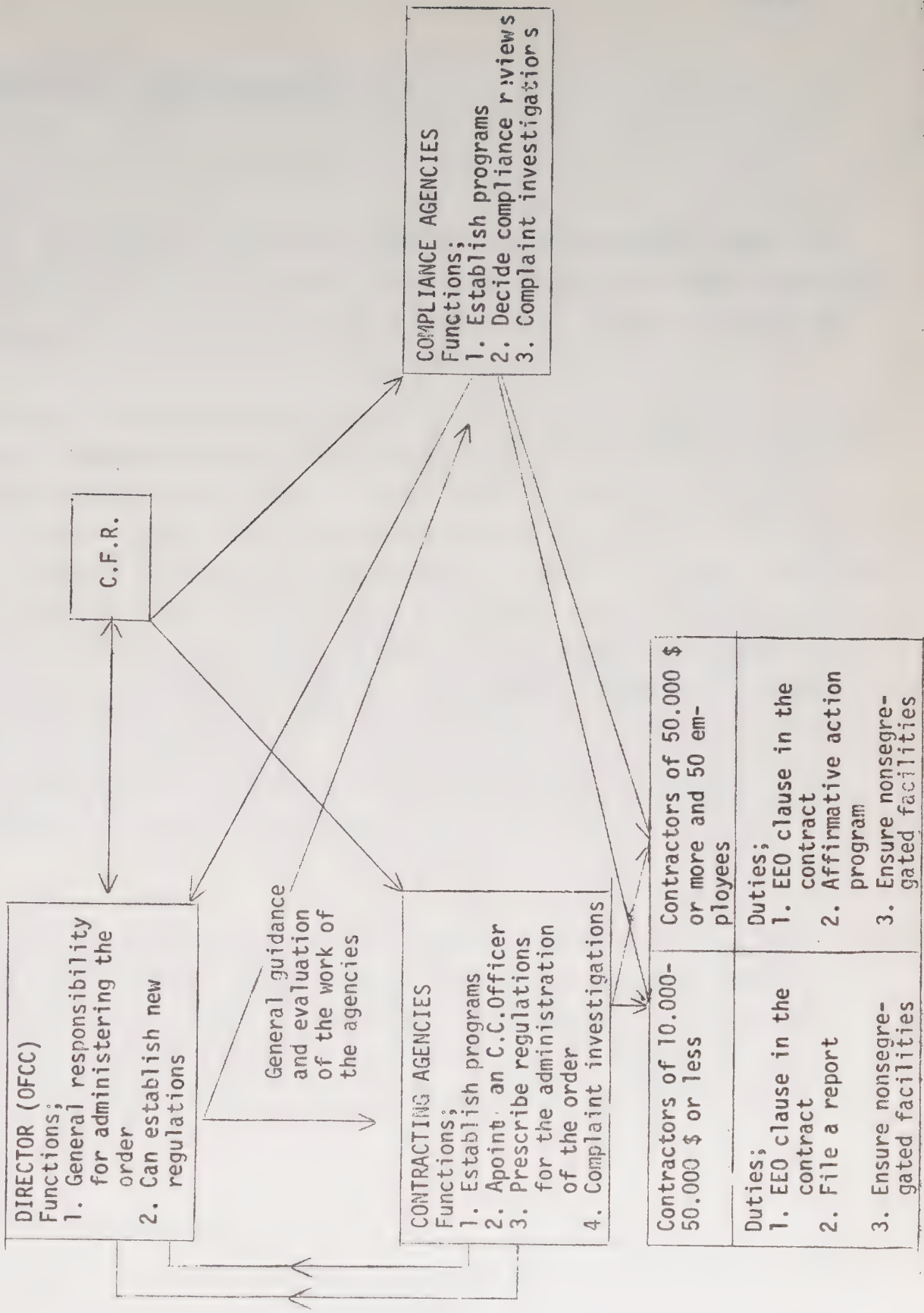
natory effects (men are on the whole more educated than women and will get jobs where this education is not needed, ~~consequently~~ women will be debarred from jobs that they could pursue). These regulations I find both important and interesting, but it would go beyond the scope to bring them up here.

On the next page the administration of affirmative action is shown in a graphic form.

The first of these is the fact that the
 system is not a simple one. It is a
 complex one, and it is not possible to
 describe it in a few words. It is a
 system of many parts, and it is not
 possible to describe it in a few words.

The second of these is the fact that the
 system is not a simple one. It is a
 complex one, and it is not possible to
 describe it in a few words. It is a
 system of many parts, and it is not
 possible to describe it in a few words.

AFFIRMATIVE ACTION AND ITS ADMINISTRATION

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

Limitations in the regulations

Before we discuss the limitations in the regulations there is something **that has to be stated first**. Something that limits the use and effects of the regulations as a whole - namely the lack of coordination in the Federal Government.

There are several laws (Title VII f. ex.) and Orders and several federal **agencies** which have jurisdiction over equal employment laws and affirmative action. This makes it extremely hard for OFCC, however well intentioned the agency might be, to function as a vigorous advocate for affirmative action for women. Numerous other agencies have authority in this area. One example of the kind of conflict this might create was when the U.S. Equal Employment Opportunity Commission, the federal agency which enforces Title VII of the 1964 Civil Rights Act, adopted its sex discrimination guidelines. The guidelines set forth the view that disabilities caused by pregnancies should be treated like disabilities caused by any other condition. ²⁶⁾

The OFCC, on the other hand, had issued guidelines which held that women should be given special treatment for pregnancy, regardless of the employer's policy with respect to other disabilities. ²⁷⁾ The conflict between these two points of view ²⁸⁾ was being litigated in the federal courts in 1975.

The lack of coordination in the federal government has also resulted in disagreement among government agencies about the meaning of the term and the enforcement posture to be taken regarding, affirmative action. There are at least two different definitions and interpretations of affirmative action among

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

federal agencies charged with enforcement. 25) These two interpretations could be called the "voluntaristic" and the "strict compliance". Most public employers such as state and local governments are regulated under the "voluntaristic" approach of the U.S. Civil Service commission when it comes to affirmative action programs. Symbolic of the Civil Service Commission's philosophy is its pamphlet which declares: "It is not good business to have well-educated women relegated to low level jobs when their talents could be used in many vital programs of the nation". 30) The pamphlet then goes on to omit any suggestion much less a requirement, that local government/develop and observe goals and timetables in affirmative action plans should

The strict compliance school is represented by the single federal civil rights agency which, typically, has no enforcement power - the U.S. Commission on Civil Rights. ^{As it is said in one report;} That commission takes the position that the employer must adopt a comprehensive affirmative action program if the statistics of the company or institution reveal an underutilization of women or minorities in any job category and if the employer is unable to rebut a presumption that such underutilization is the result of discrimination. The commission would even go so far as to argue that an employer has an obligation to take sex or race explicitly into account in making employment decisions until such time as the statistics - "the bottom line" - show that underutilization is no longer occurring." 31)

CFCC and its policy can be placed midway between these two schools. 32)

Although the regulations of how the Order is to be administered is fairly detailed in C.F.R., they can be criticized on several important points. These must be considered if one wants to

understand the use and effect of AAP's.

1. OFCC's controlling and monitoring functions of the work of the agencies are defined in an indirect way. That is, the "downward" flow of information from OFCC to the agencies is not clearly stated.
2. The relationship between contracting agencies and compliance agencies is not stated. There is no rule telling the contracting agency to inform the compliance agency as soon as the contracting agency has entered into a contract that falls under the domain of the compliance agency.
3. A considerable limitation in the regulation of AAP is that it is the contractor himself who is to make the AAP. That is, it is up to him to make a "self-determination" as to the need for affirmative action. The contracting agency thereby is limited in judging if the proposed plan is in accordance with the actual needs. They can only judge if the propositions are accurate in relation to the statements of the situation in the company. The situation in the company might however be falsely stated, something the agency can only control by doing the AAP itself.
4. The concept "good faith efforts"; that the compliance with the program shall be judged not only from the standpoint whether or not the contractor reaches his goals and meets his time-tables, but also from the standpoint of whether he has made "good faith efforts" to comply. Instead of requiring that the absence of results would be the test of whether a given contractor or employer was guilty of discrimination^{or not}, the concept of "good faith efforts" opens up for all kinds of interpretations and excuses and takes away the real pressure for contractors to take AAP's seriously.

These limitations in the regulations put pressure on OFCC to develop guidelines (f.ex. for how to define "good faith efforts") and coordinate the work among the agencies (f.ex. the relationship between contracting agency - compliance agency).

How then has OFCC fulfilled these duties and possibilities?

The work of OFCC

We will here summarize the criticism that has been the result of a number of studies on OFCC and its enforcement procedures. ³³⁾ Generally OFCC has been criticized for lack of guidance, control and coordination of the work of the agencies. More detailed criticism is:

1. OFCC hasn't given any clear signals about what an acceptable plan should look like or how it should be enforced.
2. It hasn't made any effort to define the key concept "good faith efforts", a notion which is critical in determining whether or not a contractor is actually in compliance with the Order. Although it is obvious that OFCC could play a strong advocacy role in defining these concepts, it has preferred to remain silent on such matters. ³⁴⁾
3. If guidelines have been issued OFCC has moved too slowly.
4. Its monitoring role has also been criticized. OFCC doesn't make any serious attempt to monitor plans once they are accepted. During the 1973 and 1974 fiscal years the Office only reviewed 15 approved plans on file in compliance agencies and found all of them in conflict with its own guidelines. All but one of these reviews followed appeals by private complainants or public interest groups. ³⁵⁾ The failure to adopt a strong monitoring program is considered one of the agency's worst deficiencies.
5. If contractors have been found not to be in compliance with the Order, OFCC has been reluctant to withdraw or disbar them.
6. A general criticism of OFCC has also been that the agency has been dilatory, passive rather than aggressive in its approach and overly responsive to political pressures. It has been more responsive to industry pressures, than to the needs of women and minorities.

How then have the deficiencies in the regulations and in OFCC's guidelining and monitoring functions affected the work of the agencies?

.

1911-12

The first of the season was a very fine day, with a light breeze from the west, and a few clouds in the sky. The temperature was in the 60s, and the ground was covered with a thin layer of snow. The water was very cold, and the ice was very hard. The fish were very scarce, and the hunting was very difficult. The hunters were very disappointed, and they were very angry. They were very angry because they were very hungry, and they were very tired. They were very angry because they were very poor, and they were very sad. They were very angry because they were very lonely, and they were very alone. They were very angry because they were very scared, and they were very nervous. They were very angry because they were very angry, and they were very angry.

The second of the season was a very fine day, with a light breeze from the west, and a few clouds in the sky. The temperature was in the 60s, and the ground was covered with a thin layer of snow. The water was very cold, and the ice was very hard. The fish were very scarce, and the hunting was very difficult. The hunters were very disappointed, and they were very angry. They were very angry because they were very hungry, and they were very tired. They were very angry because they were very poor, and they were very sad. They were very angry because they were very lonely, and they were very alone. They were very angry because they were very scared, and they were very nervous. They were very angry because they were very angry, and they were very angry.

The third of the season was a very fine day, with a light breeze from the west, and a few clouds in the sky. The temperature was in the 60s, and the ground was covered with a thin layer of snow. The water was very cold, and the ice was very hard. The fish were very scarce, and the hunting was very difficult. The hunters were very disappointed, and they were very angry. They were very angry because they were very hungry, and they were very tired. They were very angry because they were very poor, and they were very sad. They were very angry because they were very lonely, and they were very alone. They were very angry because they were very scared, and they were very nervous. They were very angry because they were very angry, and they were very angry.

The fourth of the season was a very fine day, with a light breeze from the west, and a few clouds in the sky. The temperature was in the 60s, and the ground was covered with a thin layer of snow. The water was very cold, and the ice was very hard. The fish were very scarce, and the hunting was very difficult. The hunters were very disappointed, and they were very angry. They were very angry because they were very hungry, and they were very tired. They were very angry because they were very poor, and they were very sad. They were very angry because they were very lonely, and they were very alone. They were very angry because they were very scared, and they were very nervous. They were very angry because they were very angry, and they were very angry.

The fifth of the season was a very fine day, with a light breeze from the west, and a few clouds in the sky. The temperature was in the 60s, and the ground was covered with a thin layer of snow. The water was very cold, and the ice was very hard. The fish were very scarce, and the hunting was very difficult. The hunters were very disappointed, and they were very angry. They were very angry because they were very hungry, and they were very tired. They were very angry because they were very poor, and they were very sad. They were very angry because they were very lonely, and they were very alone. They were very angry because they were very scared, and they were very nervous. They were very angry because they were very angry, and they were very angry.

The work of the agencies (contracting and compliance)

The deficiency of OFCC to develop guidelines about the content and enforcement of AAP's has resulted in the agencies developing programs which differ and sometimes are in conflict with each other and the Order. One example of this is HEW's (Dept. of Health, Education and Welfare) proposed abolition of numerical hiring goals in the Higher Education Affirmative Action Guidelines, which obviously is in conflict with the intentions in the Order and the regulations in C.F.R. ³⁶⁾

OFCC's lack of monitoring has also made it possible for the compliance agencies to approve inadequate affirmative action plans without the fear that they may later be revoked. In an investigation made by General Accounting Office (GAO) in a response to a request from the Joint Economic Committee of the Congress, ³⁷⁾ it was shown that compliance agencies were approving affirmative action plans although many of the plans did not meet OFCC guidelines. For example, of 60 plans approved by the General Services Administration during the first nine months of fiscal year 1974, 70 % did not meet OFCC guidelines. Of 60 plans approved by the Defense Department during the same period, 20 % failed to meet the guidelines. ³⁸⁾

Since the relationship between a contracting agency and a compliance agency was not regulated in C.F.R., it should have been up to OFCC to formulate guidelines for how these two types of agencies are supposed to relate to each other.

Each compliance agency is responsible for thousands of contracts within a specified industry. But there is presently no system whereby the compliance agency is informed by the contracting agency that it has entered into a contract with a specific contractor. The monitoring responsibilities of the compliance agency are therefore difficult (if not almost impossible) to fulfill. This difficulty is shown in the fact that only one of 13 compli-

ance agencies has even identified all the contractors for which it is responsible. 39)

In direct conflict with the regulations in C.F.R. is the fact that some compliance agencies are not performing the required pre-award reviews before awarding a contract to a particular business or institution. One example of this is that in november of 1973, AEC requested pre-award clearances from HEW for two large universities in California. "HEW authorized AEC to award the contracts to both schools. However, in May of 1973, HEW officials said that neither school had an approved AAP, that reviews of the schools involved had not been performed in the 12 months prior to the request for clearance as is required and that pre-award reviews were not performed. HEW officials said in July of 1974 that because only 16 colleges and universities currently had approved AAP's, it was HEW's policy to grant pre-award clearance to a school unless HEW had reviewed the school's AAP, found it deficient and that the school was not proceeding to correct the deficiency. A Department of the Interior official said that they give a pre-award clearance despite the failure to have a review within the prescribed 12 months unless the contractor was subject to an outstanding show cause notice. There is also evidence that some agencies do not even ask for pre-award clearance before awarding contracts." 40)

In contradiction with the intentions of the Order is that most compliance agencies are making periodic compliance reviews of only a small percentage of the total number of contractor facilities for which they are responsible. During the fiscal year 1973, 8 of the 13 compliance agencies whom OFCC had designated, reviewed less than 15 % of their contractor facilities and four agencies reviewed between 17 and 28 %. 41)

The sanctions prescribed by the Order for non-compliance are seldom imposed. During fiscal years 1972, 1973 and 1974 (to 3.31.74) only 1.3 % of all government contractors reviewed show cause orders. Only two compliance agencies imposed any sanctions at all against any contractor: GSA debarred one company after the firm declined

to request a hearing; and the postal service referred 13 trucking companies to the Department of Justice for appropriate legal action. ⁴²⁾

The only investigation of how AAP's are handled by the contracting agencies, that I have been able to find, deals with the organizational problems. 49 federal agencies were investigated and the main results are the following:

There is a general absence of direct or even indirect involvement of the directors of personnel in affirmative action planning and implementation. The director of personnel who also serves as director of EEO is a rarity. Affirmative action "is merely good personnel regularly and fairly administered". which many managers and personnel directors claim it to be. ⁴³⁾

How the contracting agencies actually work with the AAP's, has as ^{faaras} as I know, not been subject to investigations. The fact that it is the contractor who makes up the program and consequently states the affirmative action he considers necessary, limits the possibility of an agency determining if the proposed AAP is a good plan.

Controversial components in affirmative action

Before I discuss the possible effects of AAP's I will briefly discuss the components of affirmative action that have become controversial. Even before affirmative action plans were widely prepared or implemented - in the early 1970's - a "backlash" has set in on many fronts.

First of all there have been court cases filed attacking affirmative action as reverse discrimination. ⁴⁴⁾ One recent case of reverse discrimination is Allen Bakke vs. The Regents of the University of California. Allen Bakke applied to the UC Davis Medical School and was denied admission. Bakke brought suit against the Univer-

The first of these is the fact that the
the first of these is the fact that the

the first of these is the fact that the
the first of these is the fact that the

the first of these is the fact that the
the first of these is the fact that the

the first of these is the fact that the
the first of these is the fact that the

the first of these is the fact that the

the first of these is the fact that the
the first of these is the fact that the

the first of these is the fact that the
the first of these is the fact that the

sity for a mandatory injunction ordering his admission. He sought to challenge the legality of the Affirmative Action program by claiming that his application would have been accepted if members of racial minorities had not been admitted under the special admissions program. Further, Bakke claimed that the special admissions program discriminated against him because he was a Caucasian. This case ~~was~~ ^{in 1976} taken to the Superior and Supreme Courts.

According to some research on this question ⁴⁵⁾ the courts have consistently ruled under Executive Orders and Civil Rights that color-conscience employment programs are legitimate means for redressing discrimination. ⁴⁶⁾

The reason for this policy is according to one researcher ⁴⁷⁾ that the courts have found that the criteria to measure qualification for employment have such a weak relationship to the quality of job performance that they could not be used as justification for racially unbalanced hiring **practicies**. Individual merit solution presupposes the existence of objective criteria which permit a precise ranking of candidates in order of merit. Instead present technology often leaves us with large groups of equally qualified candidates. That is, if one is totally objective one will not get rid of the effects of past discrimination. Therefore one has to take race or minority into consideration, even if those who get the advantage of this consideration do not belong to the group that historically has been discriminated against. Individuals get advantages to get better conditions for the whole group. This means that some white men, as individuals will be affected, without, still as individuals, having been part of the group that historically has had all the advantages.

But, and this I think is very important, the effects of this kind of reverse discrimination in the labor market are extremely small compared to the effects of structural changes-unemployment etc. How common reverse discrimination is in hiring is impossible to know. The opponents of affirmative action programs state that it is quite common.⁴⁸⁾ If this was true, there should be a raise in the employment rates of women - which there hasn't been. A question we will return to later on in this paper.

Another controversy has been the battle over semantic, but important differences between "quotas", "goals" and "preferences" as construed in affirmative action plans.

In his Labor Day Message, President Nixon said:"The Quota hiring, which favors black employment, is a dangerous detour away from the traditional measure of a person on the basis of ability. quotas are as artificial and unfair a yardstick as has ever been used to deny opportunity to anyone."⁴⁹⁾ "President Nixon did indeed ban minority employment hiring quotas from all agencies and departments of the federal government. He asked for a complete review by all agencies to ensure that no quota systems were in effect. The Civil Service Commission has repeatedly asserted that there are no quotas for the hiring of minorities in the federal government."⁵⁰⁾

Nixon's action resulted in the National Organization for Women (NOW) charging, in October 1972, a complete sellout of women and minorities by his administration. NOW condemned the systematic gutting of the affirmative action programs and Wilma Scott Heide, national president, attacked President Nixon for sabotaging the goals and timetables of affirmative action. She said:"The whole debate on "quotas" - the propaganda code now being used to refer to hiring goals - is a smokescreen designed to maintain status quo, which gives white males a **monopoly** on opportunity and upper level jobs and leaves women and minority men on the bottom or on the outside where they have always been."⁵¹⁾

The same year the Association of the Bar of the City of New York, Committee on Civil Rights, published a report: "The Use of Quotas, Goals and Affirmative Action Programs to Overcome the Effects of Racial Discrimination". ⁵²⁾ This report concluded that affirmative action programs need not to be court imposed to correct effects of "substantial" prior discrimination; that quotas may be judicially or administratively imposed to correct the effects of discrimination ⁵³⁾

achieved." ⁵⁴⁾

Finally there has been a controversy due to groups organizing protest against affirmative ^{because it} action/is impairing the "academic excellence" of American Universities. An example of this is the Committee on Academic Nondiscrimination and Integrity in New York.

The effects of affirmative action programs:

We will in this part discuss if and how the position of women in the labor market has changed as a result of AAP's.

In January 1975 the OFCC published a "Report on Affirmative Action Program Results under Executive Order 11246". ⁵⁴⁾ The data in this report were collected from 655 firms that had been subject to on-the-spot compliance reviews by the responsible federal government agencies. The main findings of this report will be reviewed here. The total picture of women in employment showed that they as a percent of total employment remained relatively constant during the previous year. OFCC states that the percent of female employment is expected to increase slightly under current affirmative action programs. They also say that the percent of female employment has shown some growth in professional and technical jobs. The data from the reviewed firms show the following picture:

Female employment continues to be heavily concentrated in office and clerical jobs, the share of female employment of the total employment in these jobs has remained relatively constant. At the same time, the share of female employment in professional and technical jobs at these firms will grow under the current affirmative action programs. In the previous year the shares of female employment in these jobs grew 1.7 percentage points and 1.4 percentage points respectively. Under current affirmative action programs the share of female employment in these jobs are expected to grow by 0.9 and 0.5 percent respectively if current goals and timetables are met. This growth would represent an increase of 245 female employees in these jobs alone at these firms. Moreover, goals for hiring rate of female employees in these jobs have increased, while total employee hiring is expected to decrease in most of the nine job groups covered in this report.

This "rosy" picture painted by OFCC, inclining that progress are really made, disguises the "sad" picture the figures in the tables (in the same report) give us. Moreover the OFCC conclusion is in actual contradiction with the picture given by other investigations. According to an interview with officials from U.S. Civil Rights Commission, ⁵⁵⁾ the preliminary analysis of data from a third in January 1975 not published, Labor Department study indicates that female employment among government contractors has actually worsened since 1972.

(GAO)

Also, according to the General Accounting Office, a review of 35 affirmative action plans accepted prior to September 1974 in the San Francisco region by the Department of Defense and the General Services Administration showed that, even after the plans had been adopted, there was an actual decline in women holding upper echelon jobs -- although there was an overall increase in the numbers of women working, the greatest increase was in the office and clerical craftsman, operative, laborer and service worker categories. ⁵⁶⁾

Investigations on the status of women in higher education give an even worse picture. Over the five year period from 1968 to 1973 minority faculty increased from 0.7 % to 2.9 % of the total faculty and women increased an even smaller percentage from 19.1% to 20 % of the total faculty. ⁵⁷⁾ In another investigation it is found that "many institutions after a year or two of affirmative action programs actually report a drop in women faculty, even though the number and percentage of male faculty increased during that period". ⁵⁸⁾ According to the National Academy of Science, the unemployment of women with doctorates in science, engineering and social services is more than four times as high as the unemployment rate of their male colleagues (3.9 % as compared to 0.9 %). ⁵⁹⁾

In the biological and medical sciences, according to a study at the University of Michigan, about 50 % of the men who were in teaching institutions were in schools regarded as comparable to the University of Michigan; for the women only 16 % were comparably placed. ⁶⁰⁾

The conclusions to be drawn from all these investigations are that affirmative action programs ^{so far} has had ~~little~~ no positive impact on the status of women employed by federal contractors.

Summary

Affirmative Action Programs, which have been praised by many as one of the best ideas and means to create equality in employment, ~~has~~ ^{its} shown weaknesses in practice. The reasons for this failure are the following:

1. The lack of coordination in the federal system (uncoordinated laws, orders and agencies). This has resulted in different interpretations of affirmative action.
2. Regulations about the content of AAP and how the administering agency as a whole is to work, are to some extent lacking or are not formulated in enough detail.

3. The regulations about AAP themselves. The fact that it is the contractor who makes the AAP and the use of concepts like "good faith efforts".
4. Lack of a strong, administering, controlling and monitoring body. The limits or obscurity of the regulations, could have, at least to some extent, been remedied by a strong OFCC. As it is, the agencies, which do not have the necessary over-all picture to be able to develop good programs for implementing AAP's work in isolation, often/ ~~is~~ contradiction with each other and the regulations.
5. The responsiveness of OFCC and the agencies (contracting and compliance) to industry and political pressures, rather than to the needs of women and minorities.

On the whole one could say that AAP have not been regulated and administered so as to have any real impact in eliminating discrimination in employment.

One thing that I have not discussed fully here, but only mentioned, is that AAP is an isolated phenomenon and can only indirectly change the ratio of women or minorities in the labor market. The basis for the timetables and goals in AAP's is the proportion of women already in the labor market. To change this proportion, other means must be taken (f.ex. daynurseries).

The first part of the paper is devoted to a discussion of the
 various methods which have been proposed for the determination of
 the rate of reaction between a radical and a molecule. The most
 common of these is the method of initial rates, in which the
 initial concentration of the radical is varied and the initial
 rate of reaction is measured. This method is simple and direct,
 but it is subject to a number of errors, particularly those
 arising from the determination of the initial concentration of
 the radical. A more accurate method is the method of
 continuous variation, in which the concentration of the radical
 is varied and the rate of reaction is measured at a constant
 concentration of the molecule. This method is more complicated,
 but it is more accurate than the method of initial rates.

The second part of the paper is devoted to a discussion of the
 various factors which influence the rate of reaction between a
 radical and a molecule. These factors include the nature of the
 radical, the nature of the molecule, the temperature, and the
 concentration of the reactants.

The third part of the paper is devoted to a discussion of the
 various theories which have been proposed for the mechanism of
 the reaction between a radical and a molecule. The most common
 of these is the theory of the transition state, in which the
 radical and the molecule are assumed to form a transition state
 in which the bonds between the radical and the molecule are
 partially broken and partially formed. This theory is simple and
 direct, but it is subject to a number of errors, particularly
 those arising from the determination of the energy of the
 transition state. A more accurate theory is the theory of the
 pre-equilibrium, in which the radical and the molecule are
 assumed to form a pre-equilibrium complex in which the bonds
 between the radical and the molecule are partially broken and
 partially formed. This theory is more complicated, but it is
 more accurate than the theory of the transition state.

Internationella överenskommelser angående laastiftning mot könsdiskriminering

De bestämmelser på det internationella planet som ger uttryck för jämställdhet mellan könen torde haft ett visst inflytande på de nordiska ländernas agerande och syn i denna fråga. Jag ska därför kortfattat redogöra för de viktigaste internationella bestämmelserna innan jag går in på en beskrivning av förhållandena i resp land. ⁶¹⁾

I FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948) stadgas att alla ska ha rätt till de uppräknade fri- och rättigheterna. Till de uppräknade faktorer som ej ska få inverka på åtnjutandet av fri- och rättigheterna, hör kön. Europarådet har tagit en konvention ⁶²⁾ (1950, trädde i kraft 1953), som bygger på FN:s allmänna förklaring. Också där anges kön vara en faktor som ej ska få inverka på åtnjutande av fri- och rättigheterna. För att göra FN:s allmänna förklaring juridiskt bindande har ett antal konventioner och protokoll utarbetats inom FN. ⁶³⁾ Från FN har också kommit ett antal konventioner som endast gäller kvinnor. Konventionen om kvinnans politiska rättigheter (1953), om gifta kvinnors medborgarskap (1957), samt deklarationen om avskaffande av diskriminering av kvinnor (1967).

Den sistnämnda deklarationen framställer principerna om kvinnornas rätt till lika villkor som män och kräver åtgärder för att åstadkomma detta. Så uttalas t ex att alla lämpliga åtgärder - exempel härpå ges - skall vidtagas för att avskaffa existerande lagar, regler, seder och bruk som diskriminerar kvinnor. Principen om lika-lön finns uttalad i den del av deklarationen som innehåller förklaringar avseende "det ekonomiska livet". I artikel 2 i denna deklaration uttalas också att principen om jämställdhet mellan könen skall tagas in i grundlagen eller på annat sätt rättsligen säkras (shall be guaranteed by law).

FN:s kvinnokommission har utifrån denna deklaration utarbetat ett förslag om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor (1974). ⁶⁴⁾ Detta förslag ämnar man så smaningom lägga fram för ECOSOC, FN:s ekonomiska och sociala råd. ⁶⁵⁾

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1200 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1200 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1200 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1200 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1200 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1200 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1200 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

ILO (den internationella arbetsorganisationen), FN:s fackorgan, har utarbetat ett flertal konventioner och rekommendationer som rör kvinnor.⁶⁶⁾ Till de konventioner med störst generell räckvidd och betydelse hör lika-lönskonventionen (nr 100, 1951) och diskrimineringskonventionen (nr 111, 1958).

Likalönskonventionen innebär att varje medlemsstat ska trygga tillämpningen av principen om lika lön för män och kvinnor för arbete av lika värde, genom : lagstiftning, i lag fastslagen eller tillerkänd ordning för bestämmande av lön eller en kombination av dessa båda.⁶⁷⁾ Enligt diskrimineringskonventionen förbinder sig varje medlemsstat att främja likställdhet med avseende på möjligheter och behandling i fråga om anställning och yrkesutövning. Särbehandling av någotdera könet som beror på personliga kvalifikationer nödvändiga för anställningen i fråga, anses ej diskriminerande.

I Nordiska ministerrådets regi⁶⁸⁾ utfördes under 1974 en undersökning av de nordiska ländernas förhållande till ett antal ILO-konventioner som speciellt gäller kvinnor. Undersökningen omfattade bl a de tidigare nämnda konventionerna. Resultatet från denna undersökning som lades fram på ILO:s arbetskonferens 1975 medverkade till en mängd ändringsförslag av det utarbetade förslaget om en förklaring om lika möjligheter och lika behandling av kvinnliga lönearbetare som ILO:s sekretariat lagt fram.⁶⁹⁾

Då Danmark är med i EG ska jag här också kortfattat ta upp motsvarande EG-regler. Likalönsprincipen mellan kvinnor och män finns fastlagd i Romkontraktet (1957) artikel 119.⁷⁰⁾ Till denna princip fogades 1961 (30.12.1961) en resolution, i vilken det fastställdes att medlemsstaterna skulle ha genomfört lika lön mellan kvinnor och män före utgången av 1964.⁷¹⁾ Problemen med principen och resolutionen, samt dessas funktion i praxis⁷²⁾ medförde att man 1975 utfärdade ett likalönsdirektiv (10.2.1975). Direktivet fastslår en likalönsprincip, vilken innebär att någon åtskillnad mellan könen, avseende lön eller lönevillkor, ej får göras i samma arbete eller arbete som tilläggs samma värde.⁷³⁾ Genom formuleringen "arbete som tilläggs samma värde" hoppas man kunna sätta stopp för det förhållandet att kvinnor hamnar i lägre löneklasser därför att deras arbete, som är likvärdigt och ofta så gott som identiskt med männens, har en annan yrkesbeteckning än männens.

I direktivets artiklar fastställs vidare att; ev. fackliga klassificeringssystem ska vara gjorda så att de utesluter särbehandling av könen, att bestämmelser - lagar eller administrativa föreskrifter - som strider mot likalönsprincipen skall avlägsnas, samt att kollektiva överenskomelser (löneavtal osv) som strider mot likalönsprincipen kan förklaras ogiltiga.⁷⁴⁾ Till de viktigaste artiklarna hör också de som fastställer att en lönearbetare som har klagat över likalönsförhållandet på arbetsplatsen ej får avskedas, att likalönsprincipens innebörd ska göras klar för arbetarna samt att verksamhetens uppfyllande av likalönsprincipen ska kontrolleras.

På EG-planet har man också utfärdat ett lika-behandlingsdirektiv (9.2. 1976). Direktivet omfattar endast förhållanden på arbetsmarknaden, familjeförhållanden hålls utanför. I direktivet stadgas att den juridiska särbehandlingen mellan könen ska upphöra (dock ej de regler som är till för att skydda kvinnan, typ graviditet osv). Detta för att kunna genomföra principen om likabehandling av män och kvinnor -dvs någon särbehandling av respektive kön får ej ske - vid anställning, yrkesutbildning och arbetsvillkor. Vad medlemsstaterna ska och bör göra inom dessa tre områden stadgas i direktivets artiklar.

Likabehandlingsprincipen utesluter ej möjligheten av en positiv särbehandling för att uppnå jämställdhet mellan könen. huruvida man ska eller bör använda sig av en positiv särbehandling och vad denna i så fall ska innefatta, är en fråga som man har överlämnat till de enskilda medlemsstaterna att själva ta ställning till.

Samtliga av de konventioner, resolutioner, direktiv osv, som jag här har nämnt har varit av karaktären förbudsbestämmelser. Genom att positiv särbehandling ej påbjuds, utan bara anses som tillåten och i vissa fall önskvärd, är de alla exempel på passiv jämställdhetslagstiftning.

Danmark

1975 tillsatte regeringen ett "Ligestillingsråd" under statsministern.⁷⁵⁾ Dess uppgifter fastställdes vara rådgivande och pådrivande inom alla områden av betydelse för jämställdhet mellan könen, lagstiftningen inbegripen.

1976 trädde en likalönslag i kraft i Danmark. ⁷⁶⁾ EG-direktivet om likalön 1975 stadgade att medlemsstaternas likalönslagstiftning skulle vara utformad så att den enskilde medborgaren skulle kunna få likalönskravet prövat vid rättsliga instanser. ⁷⁷⁾ Då tidigare gällande dansk likalönslagstiftning ej fullt tillgodosåg detta krav, arbetade man fram 1976 års likalönslag.

Bakom den nya lagen ligger principen att lönesättning - lika lön inkluderat häri - även i fortsättningen ska överlätas till arbetsmarknadens parter. ⁷⁸⁾ 1973 avtalade Dansk Arbejdsgiverforening och LO om likalön. Lagen griper följaktligen in endast då man avtalat något som strider mot likalönsprincipen. Lagens huvudregel (§ 1) stadgar att varje arbetsköpare som har kvinnor och män anställda på samma arbetsplats skall betala dem lika lön för samma arbete (Obs en inskränkning från EG-direktivet, "arbete som tilläggs samma värde"), såvida han ej i ett kollektivt avtal redan har förpliktat sig härtill.

Lagen har utformats så att den i så låg utsträckning som möjligt, utan att bli direkt oförenlig med EG-direktivet, griper in i tidigare gällande rättstillstånd. Lagens begränsningar ⁷⁹⁾ att den endast gäller likalön för samma arbete - och ej för arbete som tilläggs samma värde -, att den endast gäller personer anställda på samma arbetsplats samt att den endast tvingar den enskilda arbetsköparen och ej grupper av arbetsköpare t ex inom en bransch, att betala likalön ⁸⁰⁾, medför att den endast kommer att få ringa betydelse för kvinnorna i deras strävan för lönejämställdhet med männen. En likalönslag av denna typ kan på sin höjd - om den utformats och kontrolleras effektivt - medföra lika betalning för män och kvinnor för samma arbete. För att komma åt problemet att kvinnorna dominerar speciella yrkes/arbetsområden med dålig betalning, dvs att kvinnor och män arbetar med olika arbeten inom olika sektorer och att kvinnornas arbeten är låglönearbeten krävs andra sociala och rättsliga åtgärder.

Utifrån EG:s likabehandlingsdirektiv haller man på att arbeta fram en likabehandlingslag, som man ska ha klar till augusti 1978. ⁸¹⁾ För de offentligt anställda finns redan en lag om lika tillgång för män och kvinnor till offentlig tjänst. ⁸²⁾ Den nya lagen kommer emellertid att omfatta även privat anställning och det är troligt att den gamla lagen för offentligt anställda då kommer att upphöra.

Vad den nya lagen kommer att innehålla är oklart. Enligt det tidigare nämnda direktivet ska den reglera likabehandling vid anställning, facklig utbildning och förtroendeuppdrag samt arbetsvillkor. Nur man kommer att ställa sig beträffande positiv diskriminering - om man kommer att stadga den som tillåten eller direkt påbjuda vissa typer av positiv diskriminering - blir avgörande för lagens betydelse för jämställdheten mellan könen.

Förutom ovanstående lagar, pågår inget arbete för att få fram en mer generell lag som förbjuder könsdiskriminering - varken som del av grundlag eller annan lag.

Norge

Av de konventioner, resolutioner etc, som behandlades i avsnittet "Internationella överenskommelser ang lagstiftning mot könsdiskriminering," har Norge ratificerat FN-deklarationen om avskaffande av diskriminering av kvinnor samt ILO-konventionen nr 100 och 111 (likalönskonventionen och diskrimineringskonventionen). Samtidigt med ratificeringen av ILO:s likalönskonvention inrättades ett "Likelönnsråd" för att garantera att likalönsprincipen genomfördes i praktiken. Rådet torde främst ha fungerat som en påtryckningsgrupp på fackföreningar och andra organisationer, då något förslag till likalönslag aldrig utformades. 1961 ingick huvudorganisationerna i Norge ett ramavtal angående införandet av likalön. 1972 inrättades det nuvarande "Likestillingsrådet", som förutom att det övertog likelönnsrådets uppgifter bl a också fick i uppgift att gå igenom gällande lagstiftning och lägga fram förslag till ändring av diskriminerande bestämmelser.

Norge är det enda skandinaviska land som sedan ett par år tillbaka arbetat med en lag om jämställdhet mellan könen på alla områden. Jag ska här ta upp det lagförslag som lagts fram, samt kritiken mot det relativt utförligt, då det är troligt att erfarenheterna härifrån har betydelse för de övriga skandinaviska ländernas syn på och arbete med lagstiftning mot könsdiskriminering.

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year, and the second section deals with the specific results of the work.

2. The second part of the report deals with the specific results of the work. It is divided into three main sections: the first section deals with the results of the work in the field of research, the second section deals with the results of the work in the field of education, and the third section deals with the results of the work in the field of administration.

3. The third part of the report deals with the conclusions and recommendations. It is divided into two main sections: the first section deals with the conclusions and the second section deals with the recommendations.

4. The fourth part of the report deals with the appendix. It is divided into three main sections: the first section deals with the list of references, the second section deals with the list of abbreviations, and the third section deals with the list of symbols.

5. The fifth part of the report deals with the index. It is divided into two main sections: the first section deals with the index of names and the second section deals with the index of subjects.

6. The sixth part of the report deals with the bibliography. It is divided into two main sections: the first section deals with the list of references and the second section deals with the list of abbreviations.

Det hela började med att Arbeiderpartiet inför stortingsvalet 1973 lovade föreslå en lag mot diskriminering av kvinnor på alla områden. Efter valet tillsattes en arbetsgrupp som utarbetade lagförslag och motiv. På tre viktiga punkter skilde sig detta lagförslag från vad arbeiderpartiet lovat. Lagförslaget gällde jämställdhet mellan könen och var inte ett förslag mot diskriminering av kvinnor. Vidare innehöll det ett förbud mot särbehandling av kvinnor, även positiv diskriminering. Slutligen var inte privatlivet inkluderat.⁸³⁾ Detta lagförslag gick på remiss och utifrån remissyttrandena gjordes vissa ändringar innan det 1975 lades fram som förslag till "Lov om likestilling mellom kjønnene".⁸⁴⁾

Lagförslaget, dvs det sistnämnda, som jag i fortsättningen kommer att uppehålla mig vid, förbjuder en olika behandling av kvinnor och män. Med olika behandling menas här handlingar (min understrykning) som "stiller kvinner og menn ulikt fordi de er av forskjellig kjønn, eller som virker slik att det ene kjønn på urimlige måte måtte stilles dårligere enn det annet".⁸⁵⁾ Särbehandling eller s k positiv diskriminering är dock tillåten, till skillnad från det ursprungliga förslaget, om den främjar jämställdhet (även sådan särbehandling som beror på kvinnans specifika fortplantningsroll är tillåten).

Ytterligare en ändring från det ursprungliga förslaget hade gjorts, nämligen att lagen ska gälla alla samhällsområden alltså även privatlivet. Vissa markanta begränsningar av denna allmängiltighet finns dock. För det första så gäller ej "håndhaevelsen", sanktionsapparaten för familjelivet. Att lagen gäller familjelivet medför därför att den på detta område endast blir en principförklaring.⁸⁶⁾ För det andra gäller den ej de inre förhållandena i trossamfund. Slutligen kan konungen ge dispens t ex till vissa privata föreningar.⁸⁷⁾

Dessa begränsningar plus det faktum att lagen ej omfattar diskriminering i yttrande, utan endast handlingar, medför att jämställdhetsprincipen vid en eventuell konflikt med privatlivets helgd, trosfriheten, förenings- och yttrandefriheten, får ge vika. Som det så träffande har uttryckts: "Likestilling må etter lovforslaget således karakteriseres som et rettslig prinsipp med temmelig streng vikeplikt."⁸⁸⁾

Förutom generalklausulen, att diskriminering av kvinnor och män är förbjuden, innehåller lagförslaget regler om: jämställdhet vid anställning (§ 4), lika lön för arbete av lika värde (§ 5), lika rätt till vidareutbildning (§ 6), läromedel (§ 7) och reklam (§ 8).

I paragrafen om jämställdhet vid anställning (§ 4) stadgas att diskriminering vid anställning, befordring, uppsägning eller permittering är förbjuden. I samma paragraf stadgas att det är förbjudet att utlysa ett arbete/tjänst åt endast ett kön, då båda könen kan anställas. Det är även förbjudet för arbetsköpare att ge intryck av att han/hon förväntar eller föredrar det ena könet vid anställning. I stort sett motsvaras innehållet i denna paragraf av motsvarande regel i EG:s likabehandlingsdirektiv.⁸⁹⁾

Paragrafen lika lön för arbete av lika värde (§ 5) är i överensstämmelse med ILO:s likalönskonvention (nr 100). I likhet med den danska likalönslagen är den dock begränsad till att gälla endast likalön hos samma arbetsköpare. Lika rätt till vidareutbildning (§ 6) innebär att det ska råda jämställdhet mellan könen när det gäller upplärning, vidareutbildning och tillstånd till ledighet för utbildning.

I paragrafen om läromedel (§ 7) stadgas att skolor och andra undervisningsinstitutioner skall använda läromedel som utgår ifrån principen om jämställdhet mellan könen. Något förbud mot att producera eller sälja läromedel där könen diskrimineras finns ej. I paragrafen om reklam stadgas att annonsör och den som utformar reklam ansvarar för att reklamen ej strider mot "likeverdet mellom kvinner og menn", att den ej ger uttryck för en nedsättande värdering av det ena könet eller på ett kränkande sätt avbildar kvinna eller man. Regeln förbjuder dock ej en framställning av rådande könsrollsmönster - t ex att i en annons för tvättmedel ha kvinnor som sköter tvätten.⁹⁰⁾

Tre instanser ska ombesörja handhavandet av lagen; ett jämställdhetsombud (likestillingsombud), en nämnd - "klagenemnda for likestilling", samt domstolarna (§ 9-13).

Jämställdhetsombudet ska se till att lagen efterlevs, på eget initiativ eller efter anmälan (§ 10). Ombudet ska i första hand försöka nå en

frivillig överenskommelse. Lyckas ej detta kan ombudet föra saken vidare till nämnden. Om ombudet beslutar att ej ta upp saken till nämnden kan parten (eller den som har rest målet utan att själv vara part) själv ta upp målet inför nämnden (§ 10). Nämnden i sin tur kan förbjuda en handling som är i strid med lagen och påbjuda åtgärder som är nödvändiga för att garantera att handlingen upphör eller förhindra att den upprepas. Den kan dock ej förklara en anställning ogiltig eller pålägga den skyldige ersättningsskyldighet. Nämnden har rätt att besluta att ej behandla ett fall.

Ombudets och nämndens kompetensområde omfattar all privat verksamhet, verksamheten inom offentlig förvaltning⁹¹⁾ och affärsverksamhet men ej familjelivets område. I arbetsrättsliga saker kan nämnden bara fatta beslut som binder den enskilde arbetsköparen. Den sistnämnda typen av frågor, främst tariffavtalens giltighet, kan avgöras av arbetsdomstolen. Det är endast de allmänna domstolarna som kan utdöma ersättningsskyldighet eller straff. Straff kan utdömas vid upprepat eller oaktsamt överträdande av nämndens avgörande (i undantagsfall även ombudets avgörande) (§ 17). Straffet är böter eller fängelse upp till tre månader, eller båda delar (§ 17). Straffet är alltså knutet till överträdelse av nämndens beslut och ej av lagens materiella bestämmelser.

Lagförslaget har väckt stor debatt i Norge och såväl "punktkritik" - där man varit positiv till huvudlinjerna i lagförslaget⁹²⁾ - som kritik mot lagförslagets grundläggande idéer och struktur, "totalkritik"⁹³⁾ har framförts. Den tyngsta kritiken, dvs mot lagförslagets grundläggande idéer och struktur, har kommit från socialister och feminister.⁹³⁾ Man menar att det för det första skulle varit en lag mot diskriminering av kvinnor och ej en jämställdhetslag. En jämställdhetslag, som den föreslagna, kan verka fördunklande, det är kvinnor som diskrimineras. Dessutom är grundprincipen i lagen ett förbud mot särbehandling, när det är ett påbud om särbehandling av kvinnor för att uppnå jämställdhet som skulle behövas. Man menar att om det ska vara en jämställdhetslag så ska den ej vara utformad som en förbudslag utan som en påbudslag som kräver aktivitet, en aktiv jämställdhetslagstiftning. Reglerna, som förbjuder diskriminering vid anställning, reklam osv, skulle då utformas så, att där fastställdes de åtgärder som krävdes för att främja jämställdhet inom respektive område. Man vill alltså i princip

att lagförslaget om jämställdhet ska bestå av två lagar; en förbuds-
lag mot diskriminering av kvinnor samt en aktiv jämställdhetslag.

En kritik som förts fram som också gäller lagförslaget som helhet, är att man menar att det är fel att göra jämställdhet till ett särskilt område inom lagstiftningen. Jämställdhet får ej bli ett specialområde, som man måste vara "jämställdhetsexpert" på för att kunna befatta sig med. Utifrån denna synpunkt borde reglerna som gäller arbetslivet placeras under arbetarskyddslagen, reklambestämmelserna under marknadsföringslagen osv.

Förutom ovanstående kritik har man givetvis också kritiserat enskilda reglers utformning t ex; begränsningar i lagens allmängiltighet, att likalönsparagrafen ej gäller för grupper av arbetsköpare (dvs branscher och liknande), och att straff ej är knutet till överträdelser av lagens materiella bestämmelser.

Det lagförslag jag här redogjort för har ej antagits av **stortinget** och kommer i dess nuvarande utformning ej heller att antas. Kommittén som arbetat med lagförslaget har själv begärt att det ska återsändas till regeringen för vidare bearbetning, ⁹⁴⁾ ett förslag som **stortinget** tillmötesgick våren 1976. ⁹⁵⁾ Det nya lagförslaget som är under utarbetande väntas dock ej avvika från de grundläggande principerna i det "gamla" lagförslaget. ⁹⁶⁾

Finland

Finland ratificerade ILO:s diskrimineringskonvention (nr 111) 1970 och i arbetsavtalslagen från samma år infördes ett förbud mot diskriminering pga kön. ⁹⁷⁾ Detta förbud gäller dock endast arbetsförhållande som redan inletts, varför man ansåg att det behövde kompletteras med lagstiftning som förbjöd könsdiskriminering i alla skeden i arbetslivet. ⁹⁸⁾ 1973 tillsatte Riksför delegationen för jämlikhetsärenden en "arbetsmarknadssektion" för att utreda de former könsdiskrimineringen antar på arbetsmarknaden och göra upp ett förslag för att förhindra densamma. Två år senare (1975) avlämnade denna arbetsgrupp en promemoria ang. lagstiftning mot könsdiskriminering, åtföljt av en sammanfattning och kommentar från delegationen, till statsrådets kansli. Då den sist-

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

10

Finland

...the ... of ...

...the ... of ...

nämnda sammanfattningen men ej själva promemorian finns på svenska, kommer jag i den följande framställningen att utgå ifrån sammanfattningen⁹⁸⁾ och vad där säges om promemorian.

I promemorian behandlas den diskriminering som förekommer i olika skeden i förvärvslivet. Med diskriminering förstår arbetsgruppen "förfarande som i samhället förhindrar, begränsar, åtskiljer, utesluter, gynnar och ger företrädesrätt på grundval av kön".⁹⁹⁾ Enligt denna definition skulle även en positiv diskriminering vara förbjuden. Då delegationen i sin sammanfattning av promemorian ej tar upp denna fråga, får man anta att så är fallet. Eventuellt kan man antaga att tanken med förslaget är att om lagförslaget går igenom och efterlevnaden kontrolleras och sanktioneras, så ska inte några positiva diskrimineringsåtgärder behöva göras. Utgångspunkten i promemorian är de tillvägagångssätt i arbetslivet som förutsätter könen som en grupp i en olikvärdig ställning, vilket naturligtvis inte innebär att inte den diskriminering som tar sikte på individen, ska fördömas. Anledningen till att man tar utgångspunkt i gruppen och inte individen, är att den sistnämnda utgångspunkten är svårare att kartlägga och bevisa.

Promemorians uppläggning följer tidsordningen i arbetslivet och inleds med inrättandet av arbetsplatser, därefter inledandet av ett arbetsförhållande och slutar med det att arbetsförhållandet upphör. På dessa punkter behandlas alla de former av diskriminering som kan förekomma i de ifrågavarande skedena. De väsentligaste faktorerna avseende könsdiskriminering anser både arbetsgruppen och delegationen vara: arbetets värdesättning, uppdelningen av arbetsplatserna enligt kön, det olikvärdiga och diskriminerande förfarandet vid anställning, olikhet i avlönning samt olika möjligheter att avancera.¹⁰⁰⁾

Utifrån promemorian sammanfattar delegationen de förfaringssätt i arbetslivet som de anser vara diskriminerande.¹⁰¹⁾

När det gäller arbetsförmedling och annonsering, anser man att

..." är en annonsering om lediga platser så, att arbetsuppgiften är begränsad till det ena könet en diskriminerande åtgärd. Likaså är det diskriminering att framföra könet som en begränsning eller en fördel då man söker arbetstagare via arbetsförmedlingen."¹⁰²⁾

Vid anställning och vid användande av anställningsblanketter är det könsdiskriminering

"att framställa frågor som rör endast det ena könet, att fråga efter hälsotillståndet noggrannare av det ena könet än det andra, att fråga efter graviditetstillstånd, och att framställa familjeförhållanden som en för- eller nackdel".¹⁰³⁾

Det är också könsdiskriminering

"att då man anställer arbetstagare för samma eller i allt väsentligt en likadan uppgift använda sig av lämplighets- eller övriga tester som är avsedda endast för det ena könet eller att praktiktidens längd bestäms enligt kön. Dessutom är det könsdiskriminering att begränsa deltidsarbete så att det gäller personer endast av ena könet. Man torde inte heller kunna anse det vara en godtagbar grund för vägran att anställa en person, att det på arbetsplatsen finns sociala utrymmen endast för det ena könet." 103)

Beträffande den interna utbildningen så anser man att könsdiskriminering sannolikt har skett då

"det bland de personer som handhar en viss arbetsuppgift i någon bransch kontinuerligt väljs för utbildning relativt sett fler personer av det ena könet än vad könsfördelningen bland arbetstagarna i ifrågavarande uppgift är." 104)

Beträffande löneskillnaderna mellan kvinnor och män konstaterar delegationen

"att diskriminering i avlöningen är ett sådant förfarande, att man med små skillnader i arbetsuppgifterna försätter könen i en olikvärdig ställning vid avlöningen eller att de arbeten som utförs av personer av olika kön till följd av oväsentliga skillnader värdesätts olika i fråga om kravnivån." 104)

Könsdiskriminering i arbetsförhållandena och i de förmåner arbetsköparen beviljar är att

"personer som utför samma arbete eller arbete som väsentligen är av samma slag oberoende av yrkes- eller uppgiftsbeteckning fördelade enligt kön har olika slags arbetsförhållanden med beaktande av arbetsutrymmet per person, antalet personer i samma rum och arbetsutrymmenas belägenhet samt de i dem rådande störningsfaktorerna.

Det är också diskriminering, att det på en arbetsplats för det ena könet har ordnats socialutrymmen som per person beräknat står på en annan nivå vad gäller utrymme, utrustning och användningsmöjligheter.

Det är dessutom diskriminering att begränsa rörelsefriheten eller möjligheterna att åtnjuta förmåner på arbetsplatsen för det ena könet eller att personer av det ena könet gynnas i dessa avseenden." 105)

"Det är viktigt att märka, att könsdiskriminering också är det, att de förmåner arbetsgivaren erbjuder, av vilka de viktigaste är arbetsbostad, oberoende av uppgift begränsas till att gälla endast det ena könet vid ansöknings- eller fördelningsförfarandet, eller att de erbjudna fördelarnas nivå varierar enligt kön." 106)

Utifrån denna syn på vad som är diskriminering i arbetslivet vill delegationen ha ett kraftigt förbud mot diskriminering inom alla skeden och sektorer av arbetslivet, inom såväl den statliga som den privata sektorn. 107) Detta anser man bäst kunna ske genom den pågående totalreformen av strafflagen. Men då denna reform inte är att vänta inom

den närmsta framtiden föreslår delegationen, i enlighet med arbetsgruppen, att det nu gällande diskrimineringsstadgandet ska kompletteras. Man godtar alltså tills vidare en lagstiftningsmässig särreform. Grundprinciperna i den separata lagstiftningen anser man bör vara följande:

"Grundprinciperna i den separata lagstiftningen borde vara följande: För att förhindra diskriminering förbjuds sådan, riktad mot såväl individ som mot grupp, i arbetsförmedlingen, anställningen och den därtill anslutna annonseringen, medan arbetsförhållandet pågår och då det avslutas samt vid uppsägning på basis av kön, graviditet, ålder, familjeförhållanden, ras, hudfärg, nationell eller etnisk härkomst, samhällelig uppfattning, politisk eller fackföreningsverksamhet eller härmed jämförbar faktor. Dessutom förbjuds verksamhet som befrämjar diskriminering på ovanstående grunder. En dylik diskriminering och diskrimineringsfrämjande verksamhet bör förbjudas så, att förbudet har en preventiv verkan." 107)

Övervakningen av stadgandet vill man ha kvar under arbetarskyddsmyndigheterna (den nu gällande diskrimineringsparagrafen övervakas av arbetarskyddsmyndigheterna). Anledningen härtill är att man vill att övervakningen av diskriminering ska ske på samma nivå - på den nivå där diskrimineringen sker, och sätt som övervakningen av arbetsförhållandena i allmänhet sker. Härigenom vinner man bl a att arbetsmarknadsorganisationerna får ett större ansvar för könsdiskrimineringen på arbetsplatserna.

Man är från delegationens sida på det klara med att det föreslagna lagförslaget endast är en av flera viktiga åtgärder för att främja jämställdhet mellan könen. 108)

Promemorian, med åtföljande kommentarer och sammanfattning från delegationen har ännu ej resulterat i en proposition. I ett notat från justitieministeriet 15.3.76 togs frågan upp. Där omtalas följande:

"På justitieministeriets lagstiftningsavdelningen har man under loppet av år 1975 berett ett utkast till regeringsproposition om komplettering av strafflagen med stadganden om bestraffning av diskriminering i arbetslivet. Justitieministeriet har inte ännu officiellt tagit ställning till propositionsutkastet.

Enligt propositionsutkastet avser man att i strafflagens 16. kap. införa nya 6 a § och 6 b §. Enligt det förstnämnda förslaget till stadgande skulle sådan arbetsgivare eller företrädare för honom bli bestraffad, som ställer eller försöker ställa arbetssökanden eller arbetstagaren i olika ställning, utan skäl härrörande från arbetets natur, på grund av ras, härstamning, kön, graviditet, familjeförhållanden, ålder, religion, samhällelig åsikt, politisk eller facklig aktivitet eller annan med dessa jämförbar orsak.

För diskriminering i arbetslivet föreslås bestraffad också person anställd av ett offentligträttsligt samfund som utan skäl här-

rörande från tjänstens eller befattningens art försätter eller försöker försätta tjänste- eller befattningssökanden eller personer i tjänsteställning i olika ställning i förhållande till varandra.

Utöver ändringen av strafflagen föreslås 3 § lagen om arbetarskyddsförvaltningen (572/72), där arbetarskyddsmyndigheternas viktigaste uppgifter uppräknas, kompletterad så att i uppräknings 3-punkt skulle ingå också övervakning av stadgandena om hindrande av diskriminering i arbetslivet." 109)

Om det blir en lag enligt de grundläggande linjerna i det ovannämnda propositionsutkastet, kommer den att bli av typen förbudslagstiftning. Den skiljer sig dock markant från det norska lagförslaget, inte bara genom att den är begränsad till att endast gälla arbetslivet utan också och kanske främst genom att övervakningen och sanktionsmöjligheterna är andra. En mer generell bestämmelse som ska gälla även andra förhållanden än arbetslivet har diskuterats i samband med en ändring av grundlagen. I det delbetänkande som Statsförfattningskommittén avgav 1974 säges bl a:

"Stadgandet om likställighet inför lagen (nu 5 § RF) kompletteras och preciseras med en norm, som förbjuder varje slag av diskriminering och gynnande på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åsikt, nationellt eller annat ursprung, förmögenhet, börd eller annan ställning i samhället. På grund av sin speciella betydelse intas i grundlagen ett mera detaljerat stadgande om jämlikhet mellan män och kvinnor som klart utvisar, att avsikten är att garantera en rättslig och faktisk jämlikhet." 110)

Något mer konkret förslag över hur en sådan jämlikhetsparagraf skulle se ut, har ännu inte kommit.

Sverige

På 50-talet kom frågan om ratificeringen av de båda tidigare nämnda ILO-konventionerna, likalönskonventionen nr 100 och diskrimineringskonventionen nr 111, upp i Sverige. Såväl regering som riksdag var emot en ratificering. 111) Anledningen härtill var att man inte ville frångå den "allmänt godtagna principen" att "arbetsmarknadens parter genom fria avtalsförhandlingar" har rätt att träffa överenskommelser om löneförhållanden utan ingrepp eller påverkan från statsmakterna. 112)

1960 träffade SAF och LO en principöverenskommelse om lika lön för likvärdigt arbete. De anmodade sina förbund att under en övergångsperiod

på 5 år ändra kollektivavtalen så att beteckningarna män och kvinnor ersattes med ensartade grupp-beteckningar. Vidare skulle man då nya kollektivavtal gjordes upp, undanröja sådana bestämmelser som förhindrade likställighet mellan män och kvinnor när det gäller att utföra vissa arbetsuppgifter. ¹¹³⁾

Eftersom man ansåg att de faktiska förutsättningarna för att Sverige skulle ansluta sig till de båda konventionerna nu förelåg, beslöt riksdagen 1962 om en ratificering av de båda konventionerna. ¹¹⁴⁾

Uppfattningen att "arbetsmarknadens parter" själva - så långt det är möjligt - ska lösa problem inom arbetslivet låg också bakom den socialdemokratiska regeringens negativa syn på frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering. ¹¹⁵⁾ Utredningen "PM till frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering" ¹¹⁶⁾ utgår ifrån och stödjer denna uppfattning. I denna utredning ges en bild av viktiga internationella bestämmelser rörande jämställdhet mellan könen samt hur man i USA och i ett antal länder har sett på frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering. Mot denna bakgrund, samt utifrån en behandling av skillnader mellan män och kvinnor i gällande svensk lagstiftning (1974) diskuteras i utredningen för- och nackdelar med en lag mot könsdiskriminering för Sveriges vidkommande.

Utländsk lagstiftning mot könsdiskriminering menar utredaren visar klart på problemen och nackdelarna med en generell förbudslag när det gäller diskriminering. ¹¹⁷⁾ För det första är det svårt att definiera könsdiskriminering på ett sådant sätt att särbehandling som är "allmänt accepterad", ¹¹⁸⁾ som beror på kvinnans extra funktion i samband med fortplantning eller som kan anses främja jämställdheten mellan könen, ska få vara tillåten och kanske till och med önskvärd medan övriga särbehandling ska vara förbjuden. För det andra så innebär en förbudslag i allmänhet - och i så gott som samtliga de fall - som tas upp i utredningen, att det är upp till den enskilde individen att anmäla att hon/han är utsatt för diskriminering. För att anmäla att man har utsatts för diskriminering i samband med t ex en anställning fordras förutom en god självkänsla, att hon/han är säker på sin sak, eftersom hon/han måste kunna bevisa sitt påstående, eller åtminstone att det finns sannolika skäl för påståendet. Erfarenheterna från USA, menar

utredaren, visar också att den enskilde individen drar sig för ett sådant förfarande. ¹¹⁹⁾ Att upprätta en tillsynsmyndighet är ett sätt att försöka undkomma detta problem. Svårigheterna att fastställa när det är fråga om diskriminering vid t ex anställning, befordring osv, kvarstår dock. Dessutom kan ju ej en tillsynsmyndighet vara allerstädes närvarande.

Erfarenheterna från USA visar vidare, menar utredaren, att "lagstiftning mot könsdiskriminering fått sin största betydelse, inte genom förbudet att särbehandla på grund av kön, utan i sitt agerande för att särbehandla på grund av kön." ¹²⁰⁾ Utredaren menar alltså att en lag mot könsdiskriminering på arbetsmarknadsområdet och kanske även på utbildnings- och reklamområdet ¹²¹⁾ (vilka är de förslag på lämpliga områden för en dylik lag som kommit fram i riksdagsdebatten) troligtvis ej i någon större utsträckning skulle främja jämställdheten mellan könen och skulle till och med kunna vara direkt skadlig, såväl ideologiskt (man har gjort allt man kan på jämlikhetsområdet) som rent faktiskt genom att särbehandling av kvinnor för att främja jämställdhet försvåras eller förhindras. Istället förordar utredaren ett aktivt agerande genom att utnyttja gällande bestämmelser för jämställdhetssyfte ¹²²⁾ eller genom att på olika områden skapa regler som särbehandlar kvinnor för att främja jämställdhet mellan könen. I första hand, menar utredaren, måste emellertid "arbetsmarknadens parter" förmås att lösa jämställdhetsproblemen själva.

Jämställdhetsdelegationen delade utredarens synpunkter och avrådde införandet av en generell lag mot könsdiskriminering. ¹²³⁾ Huvudargumenten för denna avrådan finns klart uttryckt i följande citat

"Delegationen har svårt att se varför man skulle gå omvägen över en förbudslog som kan försvåra ett aktivt handlande när man i stället har möjlighet att direkt lagstifta och vidta åtgärder för det syfte man vill nå. Det viktiga är att aktivt verka för jämställdhet. Delegationen kan inte tillstyrka att man passivt förbjuder vissa handlingssätt på ett sådant sätt att det aktiva jämställdhetsarbetet försvåras". ¹²⁴⁾

När det gäller aktuella lagstiftningsåtgärder föreslog delegationen istället att en bestämmelse om att samhället ska verka för jämställdhet mellan könen skulle införas i grundlagen samt att en ändring eller utrensning av gällande negativt diskriminerande lagar skulle göras. ¹²⁵⁾

Rapporten om lagstiftning mot könsdiskriminering remissbehandlades och det framkom i remissvaren att flertalet av remissinstanserna delade delegationens uppfattning.¹²⁶⁾ I augusti 1976 tillkallade regeringen en parlamentarisk kommitté för att - vid sidan av delegationen - "genomföra mera långsiktiga projekt inom jämställdhetsområdet och för att utreda frågor av större principiell räckvidd inom detta".¹²⁷⁾ Denna kommitté fick också i uppdrag att "allsidigt och förutsättningslöst pröva frågan om en lagstiftning mot könsdiskriminering".¹²⁷⁾ Riksdagen hade tidigare uttalat sig för att denna fråga skulle utredas.¹²⁸⁾

I den borgerliga regeringsförklaringen (8 oktober 1976) sägs bl a att kommittén under mandatperioden ska utarbeta förslag till lag mot könsdiskriminering. Den nya regeringen är alltså till skillnad från den gamla, positiv till en lag mot könsdiskriminering.

En typ av sk lagstiftning mot könsdiskriminering finns redan i Sverige. 1973 stadgades ett förbud mot diskriminering pga kön vid tillsättning av tjänst.¹²⁹⁾ Detta stadgande gäller dock i princip endast statliga tjänster och kompetensgrundad utbildning till sådana tjänster.

I den nya regeringsformen (1974) har det införts en paragraf i vilken domstolar och förvaltningsmyndigheter föreskrivs saklighet och opartiskhet. "De får ej utan rättsligt stöd särbehandla någon på grund av hans personliga förhållanden, såsom tro, åskådning, ras, hudfärg, ursprung, kön, ålder, nationalitet, språk, samhällsställning eller förmögenhet."¹³⁰⁾ Denna ordalydelse tillåter alltså en särbehandling av kvinnor som är lagstadgad och vars syfte är att främja jämställdheten mellan könen. Till den särskilda utredning som i november 1973 tillsattes för att utreda frågan om reglering i grundlag av skyddet för enskildas fri- och rättigheter, föreslog delegationen för jämställdhet att man skulle undersöka möjligheten av att införa en bestämmelse i grundlagen om att samhället ska verka för jämställdhet.¹³¹⁾ Denna utredning lade i sitt betänkande 1975¹³²⁾ ett förslag om en dylik könsdiskrimineringsbestämmelse. Denna lyder:

"Lag eller annan föreskrift får ej innebära att någon medborgare särbehandlas på grund av sitt kön, om föreskriften ej syftar till att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor, direkt orsakas av biologisk skillnad mellan könen eller avser värnplikt eller motsvarande tjänsteplikt."

I propositionen om de medborgerliga fri- och rättigheterna ¹³³⁾ har könsdiskrimineringsbestämmelsen fått den något annorlunda lydelsen:

"Lag eller annan föreskrift får ej innebära att någon medborgare missgynnas på grund av sitt kön, om ej föreskriften utgör led i strävanden att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor eller avser värnplikt eller motsvarande tjänsteplikt."

Våren 1976 antog riksdagen propositionen och följaktligen den sistnämnda könsdiskrimineringsbestämmelsen.

Inom reklamens område har en eventuell könsdiskrimineringsbestämmelse diskuterats. En arbetsgrupp tillsatt av konsumentombudsmannen, avlämnade 1975 en promemoria om könsdiskriminering i reklam. I denna lämnas ett förslag på definition av vad som ska anses som könsdiskriminerande reklam. Detta lyder:

"A. Framställning som beskriver kvinnan eller mannen på ett sätt som är oförenligt med kravet på mänsklig värdighet och principen om de enskilda människornas lika värde och lika rättigheter oavsett kön. I enlighet härmed skall som könsdiskriminerande reklam betraktas framställnings som spelar på könsfördomar t ex

- 1) framställning som beskriver kvinnors eller mäns sociala, ekonomiska eller kulturella roller på ett sätt som strider mot principen om kvinnors och mäns lika värde i dessa sammanhang
- 2) framställning som beskriver kvinna eller man såsom mindre kunnig eller mindre begåvad än person tillhörande det andra könet eller såsom mindre kapabel eller lämpad att fullgöra uppgifter som inte är fysiologiskt sett könsbundna.

B. framställning som schabloniserar det ene könets personlighetsdrag, färdigheter, utseende eller sociala roll i familje- och arbetslivet på ett sätt som kan antas motverka strävandena i samhället att förverkliga den grundläggande målsättningen om könsens jämställdhet." ¹³⁴⁾

Frågan huruvida marknadsföringslagens § 1 (en generalklausul riktad mot otillbörliga handlingar gentemot konsumenter eller näringsdrivare) kan användas mot könsdiskriminerande reklam, diskuteras också i ovan nämnda utredning. Man menar också att ingreppen mot reklam i tryckt material bör begränsas till sådan reklam som har ett rent kommersiellt syfte. Detta för att undvika alltför stora problem när det gäller yttrande- och tryckfriheten.

Under 1975 tog konsumentombudsmannen upp ett fall inför marknadsdomstolen som gällde könsdiskriminerande reklam. Våren 1976 avkunnades dom ¹³⁵⁾ i fallet. Det fastställdes att annonsen ifråga hade ett helt

igenom kommersiellt syfte och att tryckfrihetsförordningen därför ej utgjorde ett hinder för att marknadsföringslagens generalklausul skulle gälla. Rättens flertal ansåg att annonsen var könsdiskriminerande men ej att konsumenten fick en felaktig uppfattning om varan eller hur varan kunde användas. Därmed kunde inte marknadsföringslagen användas och dess betydelse för att förhindra könsdiskriminerande reklam framstår därmed som minimal. Detta fall har medfört att konsumentsombudsmannen har föreslagit att man ska utreda möjligheterna av en lagändring av marknadsföringslagen.¹³⁶⁾ Riksdagen har på näringsutskottets anmodan¹³⁷⁾ hemställt till regeringen att lägga fram en proposition i denna fråga.¹³⁸⁾

I svensk lag finns följaktligen (1976) lagstiftning mot könsdiskriminering inom den statliga sektorn, lag som förbjuder lagstiftning som är negativt diskriminerande (positiv diskriminering är tillåten) samt ett pågående lagstiftningsarbete angående förbud mot könsdiskriminerande reklam. Den lagstiftning som kommit på 70-talet i vilken det stadgas att kön ska beaktas (typ lokaliseringsunderstöd) visar på vad man anser vara viktiga lagstiftningsåtgärder för att främja jämställdheten mellan könen inom såväl den privata som den statliga sektorn. Jag har här skrivit lagstiftningsåtgärder, därför att det är viktigt att komma ihåg att "samhällets" jämställdhetssträvanden och åtgärder ej endast utformas som lagstiftning.¹³⁹⁾

De viktigaste exemplen på särbehandling (dvs att en regel endast vänder sig till ett kön eller att kön ska beaktas) som särskilt föreskrivits i lag är:

Särskilt utbildningsstöd under 1972/3 till arbetsköpare som efter anvisning av den offentliga arbetsförmedlingen utöver normal rekrytering anställdes och utbildades bl a kvinnor, som var arbetslösa på grund av otillräcklig eller föråldrad utbildning och bristande yrkesverksamhet;¹⁴⁰⁾ "jämställdhetsbidrag" - ett bidrag till arbetsköpare som anställer och utbildar män respektive kvinnor för vissa yrken¹⁴¹⁾ som domineras av arbetare av motsatt kön,¹⁴²⁾ medel till 100 nya tjänster på arbetsförmedlingen som ska vara speciellt inriktade på kvinnliga arbetssökande¹⁴³⁾, försöksverksamhet med könskvotering till förskollärarytbildning¹⁴⁴⁾ och föreslagen samhällsundervisning för invandrarkvinnor¹⁴⁵⁾ samt att lokaliseringsunderstöd, utbildnings- och introduktionsstöd ska utgå endast under förutsättning att minst 40% av det antal

arbetsplatser som tillkommer förbehålls vardera könet. ¹⁴⁶⁾ Av dessa exempel på att man lagstiftningsvägen tar hänsyn till kön för att därmed befärja jämställdhet mellan könen, ska jag titta lite närmare på ett par av dem för att se hur de har använts.

Jämställdhetsbidraget

Bidraget utgick under 1975/76 med 6 kronor per anställd och timme under högst 6 månader. Förutom de tidigare nämnda förutsättningarna för bidragets utbetalande (vissa yrken som domineras av lönearbetare av motsatt kön) fordras att det föreligger svårigheter på orten att rekrytera arbetskraft i det yrke utbildningen avser. I en rapport från ANS 1976 ¹⁴⁷⁾ framgår att bidraget haft liten praktisk betydelse. Under perioden 1975-07-01 till 1976-02-28 har endast 80 företag beviljats bidrag och 355 kvinnor utbildats med stöd av jämställdhetsbidraget. Att ingen man har deltagit i utbildning som bekostats via jämställdhetsbidraget, menar man beror på den stora arbetslösheten bland kvinnor vilket medfört att villkoret "att det ska föreligga svårigheter på orten att rekrytera arbetskraft i det yrkesutbildningen avser" inte har uppfyllts. Att jämställdhetsbidraget fått så liten praktisk betydelse anses bero på att bidragsbeloppet är för lågt samt att antalet yrken som omfattas av bidraget är alltför begränsade. ¹⁴¹⁾ Utbildning av kvinnor som omfattas av bestämmelserna för jämställdhetsbidrag har vidare i de sk "stödområdena" i allmänhet skett som "lokaliseringsutbildning" (utbildningsstöd).

Lokaliseringsstöd

Det sistnämnda stödet tycks ha en betydligt större praktisk betydelse än vad jämställdhetsbidraget har. Under andra halvåret 1975 var antalet företag som ansökt om utbildningsstöd 352 och antalet personer som deltagit i denna lokaliseringsutbildning 2704, varav något mer än hälften kvinnor (1166). ¹⁴⁸⁾ Antalet dispenser som inkommit till ANS under denna period har också varit få, 44 st varav 39 beviljade. ¹⁴⁹⁾ ANS har under våren 1977 arbetat med en utvärdering av könskvotering vid lokaliseringsstöd, utbildningsstöd och/eller introduktionsstöd under perioden 1974-07-01 till 1976-06-30. I en "underhandsrapport", vars uppgifter alltså ej är slutgiltiga, framkommer att i de 1218 företag som har fått något av tidigare nämnda "könskvoterade stöd" har antalet kvinnliga anställda ökat med 36%, alltså nära de 40% som regel anger. ¹⁵⁰⁾ Andelen kvinnor i dessa företag ökade därmed från 19,2 till 21%. Siffran 36% gäller dock den kvinnliga andelen av nyanställda i samtliga

branscher tagna tillsammans. Bilden blir lite annorlunda om man studerar var bransch för sig, vilket kan antagas vara en anledning till att man i rapporten ej redovisat dessa procentsiffror.

	andel kvinnor av nyanställda	151)
Gruv- o stenbrytn. ind	28%	
Textil-, beklädn- o läderind	65	
Trä- och möbelind	33	
Passa-, pappers- o pappersvaruind	31	
Kemisk ind samt petroleum, kol- o gummivaruind	40	
Jord- o stenförädlingsind	54	
Metall- o verkstadsind	31	
Byggnadsverksamhet	8	
Övr (Jord- o skogsbruk m m, Livs- medels-, dryckesvaru- o tobaksind, Annan tillverkn, Handel, uppdragsverksamhet, turistnäring m m, Samfärdsel, Annan service	46	

Det är uppenbart att anledningen till att andelen nyanställda kvinnor kan bli så hög som 36% är den höga andelen nyanställda kvinnor inom textilbranschen, som traditionellt är en kvinnobranch. För att få en uppfattning om vad könskvoteringsstödet har inneburit i de traditionellt manliga branscherna skulle man behöva uppgifter från tidigare år, då dessa stöd ej fanns. Förhoppningsvis görs sådana jämförelser i den slutgiltiga rapporten.

Av de 1218 företagen uppvisade hela 915 avvikelser från könskvoteringen. 62% av dessa hade dock beviljats dispens. Den främsta anledningen till avvikelser från könskvoteringen uppges vara det försämrade konjunkturläget. 30% av företagen uppgav minskad ordergång och bristande lönsamhet som orsak till avvikelse mellan beräknad och faktisk sysselsättningsutveckling. 152)

Jämställdhetsförordningen

Inom den statliga sektorn har man stadgat om åtgärder som påminner om de amerikanska avseende "affirmative action programs".

Detta gäller förordningen om jämställdhet mellan kvinnor och män i statlig tjänst, 153) ofta kallad "jämställdhetsförordningen". Förordningen stadgar att myndighet skall verka för jämställdhet mellan sina kvinnliga och manliga anställda (§ 2). 154) För att uppnå detta syfte "skall myndighet vidta åtgärder för att bryta uppdelningen mellan kvinnor och män på olika tjänstekategorier och tillse att utbildnings-

och befordringsmöjligheter kommer kvinnor och män till del på lika villkor" (§ 2). Förutom detta allmänna krav är det också i förordningen stadgat vilka faktiska åtgärder myndigheterna ska vidta. Varje år ska myndighet upprätta en plan för sitt jämställdhetsarbete i samråd med arbetstagarorganisationerna vid myndigheten. I denna plan ska man ange målen för bl a: rekrytering och anställning av kvinnor på traditionellt manliga tjänstekategorier och omvänt, utbildning av personal, delegering av handläggarpuppgifter, byte och utvidgning av arbetsuppgifter och annan individuell personalutveckling (§ 3). I samband med den årliga anslagsframställningen ska myndighet också lämna uppgifter till regeringen om: 1. De åtgärder för jämställdhet mellan könen som har vidtagits vid myndigheten och effekterna av dessa åtgärder. 2. Deltagande i personalutbildning med uppdelning på kvinnor och män. 3. Fördelning av kvinnor och män på olika tjänstekategorier. 4. Det antal kvinnliga och manliga anställda som har utnyttjat rätten till ledighet enligt lagen om rätt till föräldraledighet ¹⁵⁵⁾ eller, såvitt avser ledighet för vård av barn, enligt cirkuläret om deltidarbete ¹⁵⁶⁾ eller cirkuläret om tjänstledighet med C-avdrag, mm. ¹⁵⁷⁾ 5. Den tidigare nämnda planen i vilken tids- och kostnadsberäkningar för planerade åtgärder ska finnas angivna.

Dessutom stadgas i förordningen att om myndighet har mer än en företrädare i företagsnämnd eller annat liknande partssammansatt organ hos myndighet ¹⁵⁸⁾ skall "om möjligt" båda könen vara representerade (§ 5), samt att vid större rekryteringsbehov inom tjänstekategorier som domineras av något kön, ska myndighet efter samråd med statens personalnämnd och arbetsmarknadsverket genomföra särskilda informations- och rekryteringskampanjer i syfte att stimulera personer av det motsatta könet att söka tjänsterna (§ 6).

Statens personalnämnd ska, i samråd med delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor, utfärda närmare föreskrifter för tillämpningen av förordningen (§ 7). I förordningen finns inget stadgat om sanktioner för de myndigheter som underlåter att göra upp planer eller lämna rapporter till regeringen.

I likhet med lagen (eller riktigare uttryckt "ordern") om affirmative action programs ¹⁵⁹⁾ är detta en förordning som stadgar hur jämställd-

hetsförhållande och -åtgärder ska utredas och rapporteras och inte vilka faktiska åtgärder som ska göras för att befrämja jämställdhet. Skillnaderna mellan den svenska och amerikanska lagen är emellertid stora och betydelsefulla. Den svenska lagen gäller endast myndigheterna medan den amerikanska gäller alla privata arbetsköpare som har kontrakt med staten. Den amerikanska lagen är dessutom betydligt strängare i den bemärkelsen att arbetsköparna måste göra upp tidsplaner för när en proportionerlig-i förhållande till den andel kvinnor som finns på arbetsmarknaden - fördelning mellan män och kvinnor i olika yrkeskategorier ska vara uppnådd samt att det finns sanktioner att tillgå om denna fördelning ej uppnås (kontrakt upphävs eller förnyas ej). Något liknande finns ej i den svenska lagen och den har överhuvudtaget mycket mer karaktären av en lag som ska tvinga myndigheterna att undersöka förhållandena än att tvinga dem att göra något. Det är dock givet att en sådan kartläggning kan medföra att man sätter igång olika åtgärder för att befrämja jämställdhet mellan könen - man känner sig pressad att göra något, kartläggningen visar en sådan skrämmande bild osv -, åtminstone i ett första skede då lagen är ny.

Statens Personalnämnd har utarbetat anvisningar för vilka myndigheter som skall rapportera enligt "jämställdhetsförordningen" och mallar för dessa rapporter. ¹⁶⁰⁾ I januari månad 1977 skulle myndigheterna ha inlämnat rapport avseende tre budgetår och den skulle vara disponerad så att, en redovisning omfattade rapport för 1976/77 och plan för 1977/78 och en plan för 1978/79. En första bearbetning av inkomna rapporter har skett våren -77. ¹⁶¹⁾ Denna bearbetning utgör en sammanställning över de 50 vanligaste jämställdhetsåtgärder som myndigheterna har vidtagit eller föreslagit. Av de 247 rapporter som inkommit framkommer att den vanligaste vidtagna åtgärden har varit att upprätta en särskild jämställdhetsgrupp eller annat liknande organ där jämställdhetsfrågor ska behandlas. I endast 6 fall har man upprättat en jämställdhetsplan eller annan plan där jämställdhetsfrågor ingår. När det gäller myndigheternas interna information är det märkbart att man i inget fall har informerat om männens rätt till partiell tjänstledighet och att man i endast ett fall planerar en sådan åtgärd.

Av de åtgärder man planerar hör individuella planeringssamtal och en översyn av delegeringsregler, arbetsordning, befattningsbeskrivningar m m, till de vanligaste, därefter kommer en satsning på utbildning för kvinnor särskilt kvinnor i låg- och mellanlönegraderna, jämställdhetsplan, särskild utbildningsplan och särskilda informationsinsatser och rekryteringskampanjer för att bryta könsbundna befattningar.

På grund av att myndigheterna ej har sin statistik eller rutiner uppgjorda med jämställdhetsfrågor i åtanke har det varit svårt för myndigheterna att lämna de uppgifter de skulle. Detta gäller t ex uppgifter om hur många anställda som har utnyttjat rätten till föräldraledighet. Här finns inga säkra uppgifter vilket medför att det blir svårt att göra en sammanställning över hur det förhåller sig härmed inom myndigheterna. Av de uppgifter som finns är dock tendensen klar, det är kvinnorna som tar ut föräldraledigheten, om männen tar ut ledighet är det endast för en mycket kort tid - oftast endast ett par veckor. ¹⁶²⁾ Myndigheterna kommer att bli tvungna att lägga om rutinerna för att kunna tillgodose kraven på rapport, så om inte annat kommer lagen i alla fall medföra att vi får en bättre kartläggning av jämställdheten inom myndigheterna.

Sammanfattande kommentar

I den översikt som i detta kapitel har gjorts över frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering i ett antal länder framkommer för- och nackdelar med dylika lagstiftningsåtgärder när det gäller att befrämja jämställdhet mellan könen.

Jag ska här kortfattat dra de konsekvenser för synen på lagstiftning mot könsdiskriminering som jag anser är följden av denna översikt.

Lagstiftning mot könsdiskriminering utformad som förbuds lag är en åtgärd som kan förväntas ha minst effekt när det gäller att främja jämställdhet mellan könen. Ju mer generell en dylik lag är och ju längre bort kontrollinstansen eller den instans, där man ska framföra sitt klagomål, är från den nivå där diskrimineringen skett, ju mindre betydelse för jämställdhet^{7en} mellan könen. En lag av detta slag kan dessutom ha rent negativa effekter såväl ideologiskt som rent praktiskt bl a genom att försvåra eller förhindra särbehandlande åtgärder/lagstiftning med syfte att förändra kvinnor och mäns olika villkor. Dessutom skulle en sådan lag, även om alla kvinnor (och män) använde sig av lagen så

fort de var diskriminerade, inte medföra att "den kvinnliga arbetsmarknaden" försvann. För att undvika detta fordras särbehandling av könen, och följaktligen aktiv jämställdhetslagstiftning till skillnad från passiv, till vilken förbudslagstiftning räknas.

För att aktiv jämställdhetslagstiftning ska främja jämställdhet mellan könen fordras att det stadgas om effektiva kontroller av lagens efterlevnad och stränga sanktioner. Om så ej sker kan även en dylik typ av lagstiftning få negativa ideologiska konsekvenser. De exempel på lagstiftning där man ska ta hänsyn till kön som jag behandlat i detta kapitel, Affirmative Action programs i USA och de olika typer av lagar som föreskriver särbehandling pga kön som finns i Sverige, kan alla omfattas av ovanstående kritik: de saknar effektiva kontroller av efterlevnad och stränga sanktioner.

Även om man inte tror att kvinnan (och inte heller mannen) kan frigöras under kapitalismen, måste man, menar jag, ta ställning och ha en syn på rådande reformarbete i Sverige. Jag har i föregående kapitel tagit fram exempel på reformer som är möjliga inom ramen för kapitalismen och som kan förbättra kvinnornas situation. I detta kapitel vill jag på samma sätt utifrån det material jag här redogjort för lägga fram ett (grovt) förslag på hur man kan förhålla sig till lagstiftning mot könsdiskriminering. Först och främst ska frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering ej besvaras med en typ av lag utan med flera typer av lagstiftning. Lämpligt vore med en förebildslagstiftning om vad jämställdhet mellan könen innebär (t ex att män och kvinnor ska ha samma ansvar inom produktionen som inom reproduktionen), förbud mot diskriminering av kvinnor (endast negativ) utformat som enstaka stadganden under de områden de hör hemma och med kontroll och sanktionsapparat knuten till området ifråga och om möjligt på den nivå där diskrimineringen har skett, samt slutligen ett antal särbehandlande lagar av typ könskvotering, på så många områden som möjligt, även inkluderande rapportskyldighet från myndigheter och privata företag om deras möjligheter och åtgärder för att främja jämställdhet mellan könen. Ett dylikt förslag skulle, menar jag, om det genomföres, kunna främja jämställdhet mellan könen. Därmed inte sagt att det är den enda eller den viktigaste typen av åtgärder när det gäller jämställdhet mellan könen. I kapitel 10 diskuterar jag vilken betydelse de förslag till rättsliga förändringar som jag lagt fram i kapitel 8 och 9 har för jämställdhet mellan könen.

Noter

1. Med positiv diskriminering menar jag att man ger ena könet särskilda rättigheter eller förmåner. Negativ diskriminering innebär följaktligen att ena könet är i avsaknad av rättigheter eller förmåner eller har extra skyldigheter (t ex värnpliktstjänstgöring).
2. Anledningen till att jag ej tar upp Island är just att dess sociala, politiska och ekonomiska struktur skiljer sig mer ifrån de övriga skandinaviska ländernas strukturer samt att Islands syn på lagstiftning mot könsdiskriminering därför torde ha mindre inflytande på de övriga skandinaviska länderna.
3. According to an analysis of the "Memorandum on the proposed equal rights amendment to the U.S. Constitution", the 1970 Senate hearings and the debate in the 92nd Congress, made by Eastwood in his work, The double Standards of Justice, Women's rights under the Constitution, Valparaiso University Law Review, vol 5 1971, p 298-300.
4. The equal employment opportunity clause, that can be found in Code of Federal Regulations 41, chapter 19-100, paragraph 60, reads:
 60-1.4 Equal opportunity clause
 (a) Government contracts. Except as otherwise provided, each contracting agency shall include the following equal opportunity clause contained in section 202 of the order in each of its Government contracts (and modifications thereof if not included in the original contract):
 During the performance of this contract, the contractor agrees as follows:
 (1) The contractor will not discriminate against any employee or applicant for employment because of race, color, religion, sex, or national origin. The contractor will take affirmative action to ensure that applicants are employed, and that employees are treated during employment without regard to their race, color, religion, sex or national origin. Such action shall include, but not be limited to the following: Employment, upgrading, demotion, or transfer, recruitment or recruitment advertising; layoff or termination; rates of pay or other forms of compensation; and selection for training, including apprenticeship. The contractor agrees to post in conspicuous places, available to employees and applicants for employment, notices to be provided by the contracting officer setting forth the provisions of this nondiscrimination clause.
 (2) The contractor will, in all solicitations or advertisements for employees placed by or on behalf of the contractor, state that all qualified applicants will receive consideration for employment without regard to race, color, religion, sex, or national origin.
 (3) The contractor will send to each labor union or representative of workers with which he has a collective bargaining agreement or other contract or understanding, a notice to be provided by the agency contracting officer, advising the labor union or workers' representative of the contractor's commitments under section 202 of Executive Order 11246 of September 24, 1965, and shall post copies of the notice in conspicuous places available to employees and applicants for employment.

(4) The contractor will comply with all provisions of Executive Order 11246 of September 24, 1965, and of the rules, regulations, and relevant orders of the Secretary of Labor.

(5) The contractor will furnish all information and reports required by Executive Order 11246 of September 24, 1965, and by the rules, regulations, and orders of the Secretary of Labor or pursuant thereto, and will permit access to his books, records, and accounts by the contracting agency and the Secretary of Labor for purposes of investigation to ascertain compliance with such rules, regulations, and orders.

(6) In the event of the contractor's noncompliance with the non-discrimination clauses of this contract or with any of such rules, regulations, or orders, this contract may be canceled, terminated or suspended in whole or in part and the contractor may be declared ineligible for further Government contracts in accordance with procedures authorized in Executive Order 11246 of September 24, 1965, and such other sanctions may be imposed and remedies invoked as provided in Executive Order 11246 of September 24, 1965, or by rule, regulation, or order of the Secretary of Labor, or as otherwise provided by law.

(7) The contractor will include the provisions of paragraphs (1) through (7) in every subcontract or purchase order unless exempted by rules, regulations, or orders of the Secretary of Labor issued pursuant to section 204 of Executive Order 11246 of September 24, 1965, so that such provisions will be binding upon each subcontractor or vendor. The contractor will take such action with respect to any subcontract or purchase order as the contracting agency may direct as a means of enforcing such provisions including sanctions for noncompliance: Provided, however, That in the event the contractor becomes involved in, or is threatened with, litigation with a subcontractor or vendor as a result of such direction by the contracting agency, the contractor may request the United States to enter into such litigation to protect the interests of the United States.

5. Code of Federal Regulations 41, chapter 19-100 = C.F.R , 60-1.25
6. C.F.R. 60-1.6
7. "-
8. "-
9. "- 60-1.1
10. "- 60-1.4
11. The exemptions are found in C.F.R. 60-1.5
12. C.F.R. 60-1.7
13. "- 60-1.8
14. "- 60-1.20
15. The compliance agencies are the following: Agency for International Development, Department of Agriculture, Atomic Energy Commission, Department of Commerce, Department of Defense, General Service Administration, Department of Health, Education and Welfare, Department of Housing, and Urban Development, Department of the Interior, National aeronautical and Space Administration, Post Office Department, Department of Transportation, Tennessee Valley Authority, Department of the Treasury, and Veterans Administration.

16. C.F.R. 60-1.3
17. Executive Order no 11246 sec 209(b).
18. "- (a).
19. C.F.R. 41 chapter 19-100, part 60-2.
20. "- 60-2.1
21. "- 60-2.2
22. "-
23. "- 60-2.14
24. "- 60-2.30
25. "- 60-3
26. 29 C.F.R. § 1604.10 (1972).
27. C.F.R. 60-20.3
28. The example is taken from Bellamy Blank, Goodman Kelly & Stanley, Affirmative Action in Practice; A preliminary Report to the Ford Foundation, Feb 28, 1975. New York p. 23.
29. According to an interview with Jeffrey M. Miller, Assistant Staff Director for Federal Civil Rights Evaluation, U.S. Commission on Civil Rights, Washington, D.C. Feb, 1975, reviewed in Affirmative Action in Practice (AA i P) p. 2-5.
30. "Women in State and Local Government", EEO for States and Local Governments, No. 1. Dec. 1972. U.S. Civil Service Commission, Washington, D.C., AAiP, p. 3.
31. AAiP, p. 3-4.
32. "- p. 4.
33. Some of the studies that criticize OFCC are reviewed in AAiP, p. 17, these are;
 Gregory J. Ahart, "Study by General Accounting Office for Joint Economic Committee, Congress of the United States", pp. 7-8;
 Opening Statement of Representative Martha W. Griffiths for Joint Economic Committee, Congress of the U.S., Hearings on Federal Contract Compliance Activities, Sept. 11, 1974; Bernice Sandler, Hearings Before the Joint Economic Committee, Congress of the U.S. July 11, 1973 at 126; Affirmative Action: The Unrealized Goal, The Potomac Institute (1973), at 74-116; The Federal Civil Rights Enforcement Effort -- A Reassessment, Report of the U.S. Commission on Civil Rights, Jan. 1973, at 66-77; Susan C. Ross, The Rights of Women (1973) p. 96; The Federal Civil Rights Enforcement Effort, Report of the U.S. Commission on Civil Rights, 1971, at 50-55.
34. AAiP, p. 21.
35. "- p. 22.
36. The example is taken from a paper from NOW/ August 28, 1975 Women) (National Organization for "Deep Trouble in Affirmative Action. Your Help Urged".
37. The General Accounting Office (GAO) reviewed the activities of OFCC. Their audit was concentrated at two of the largest compliance agencies - GSA and DOD, which included an investigation of 129 AAP's. This investigation is reviewed in AAiP, p. 18.

38. AAiP, p. 20.
39. "- p. 19. When that report was written there were only 13 compliance agencies.
40. The example is quoted from AAiP, p. 19-20.
41. AAiP, p. 20.
42. AAiP, p. 20-21.
43. Hutscison R W, Organization of Affirmative Action Programs in 49 U.S. Federal Agencies, Public Personnel Management 3(4): 289 1974.
44. Defunis v. Odegard, 82 Wn. 2d 11, 507 P. 2d 1169, remanded on mootness by the U.S. Supreme Court on April 23, 1974 (42 LW 4578), is generally cited as the leading "reverse discrimination" case, see AAiP, p. 6.
45. Jorgense C, Countering past discrimination through affirmative action. AM Sociol. 9(3): 153 1974.
46. One famous court case that shows this is, U.S. Court of Appeals for the Third Circuit supported by the Philadelphia Plan in Contractors Ass'n v. Schulz 442 F. 2d 159, 172, 1971 based on Executive Order 11246, see footnote 45.
47. Jorgense, supra.
48. Nordvall R, Affirmative Action Implementating Rightness and Self-Rightness. J. College and University Personnel Assoc. vol. 25(3): 21, 1974.
49. DeCrow Karen, Sexist Justice, New York 1974 p. 63.
50. "- p. 64.
51. "- p. 65.
52. Undated paper, reviewed in AAiP p. 6.
53. "- p. 6.
54. By the U.S. Dep. of Labor, Employment Standards Administration Office of Federal Contract Compliance.
55. Interview with Whitney Adams and Jeffrey M. Miller, U.S. Commission on Civil Rights: referring to the ASPER Study (Office of the Assistant Secretary of Labor for Policy Evaluation and Research), February 7, 1975, reviewed in AAiP, p. 14.
56. Gregory J. Ahart, Study by General Accounting Office for Joint Economic Committee of Congress, Sept. 1974, at 19-20, quoted from AAiP, p. 14.
57. Boyer, Alan, E. Teaching Faculty in Academe 1972-73, ACE Research Reports, Vol. 8 No. 2, Aug 1973, AAiP, p. 15
58. Sandler Bernice, Backlash in Academe; A Critique of the Lester Report on Affirmative Action, Teachers College Record, Feb. 1975, Reprint p. 21, AAiP, p. 15.
59. The Higher, the Fewer; Report and Recommendations of the Committee to Study the Status of Women in Graduate Education and Later Careers, School of Graduate Study, University of Michigan, Mar. 1974, AAiP, p. 15-16.
60. Doctoral Scientists and Engineers in the United States, 1973 Profile, National Academy of Sciences, Washington, D.C. Mar 1974. AAiP, p. 15-16.

61. För en utförligare redogörelse av dessa och andra viktiga internationella bestämmelser, se Nina Fripp, PM till frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering, Ds Ju 1975:7 s 2-36.
62. En konvention som ratificerats av ett land är bindande. En rekommendation är avsedd att övervägas vid den nationella lagstiftningen och är ej bindande.
63. Bland annat internationella konventioner om medborgerliga och politiska rättigheter jämte fakultativt protokoll samt internationella konventionen om sociala och kulturella rättigheter 1966.
64. Ett utdrag av detta förslag finns i Inger Hargrete Pedersen, Retsbeskyttelse af ligestillingen mellem kvinder og mænd, Nordisk Utredningsserie (NU) 1976:31, s 23.
65. A.a.
66. En kortfattad redogörelse härför finns i Ds Ju 1975:7 s 21-31.
67. A.a. s 23.
68. I denna ingår representanter för de nordiska ländernas regeringar. Det är en organisationsform som är kopplad till Nordiska Rådet.
69. En redogörelse härför finns i NU 1976:6. Jag vill här också påpeka att eftersom jag här endast tar upp bestämmelser, faller en hel mängd utredningar och rekommendationer på det internationella planet bort, t ex Nordiska Rådets rekommendation att de olika länderna skulle gå igenom och avskaffa de regler som leder till olika behandling av män och kvinnor i försörjarsänseende.
70. I Ruth Nielsen, Jytte Thorbek, Ligestillingslovgivning, Juristförbundets förlag Köpenhamn 1976, s 22-23, anges ett mycket intressant exempel som visar att den franska regeringen la fram förslaget till likalön utifrån konkurrensskäl och ej jämlikhetsskäl. Den franska industrin ville ha igenom lika-lön i alla EG-länderna.
71. Nielsen - Thorbek, a.a. s 24.
72. A.a. s 24-26.
73. A.a. s 26.
74. A.a. s 27.
75. Denna motsvarar ungefär vår fd jämställdhetsdelegation, inrättad 1972.
76. Ligelönsloven. Lov nr 32 1976.
77. Nielsen - Thorbek, a.a. s. 145.
78. I Sverige har vi haft och har samma resonemang, främst bland socialdemokrater, se t ex Ds Ju 1975:7 s. 193.
79. För en utförlig redogörelse se Nielsen - Thorbek, a.a. s 145-149.
80. Nielsen - Thorbek, a.a. s 149.
81. Enligt telefonsamtal med Karin Dahlerup på Ligestillingsrådet i Köpenhamn, februari 1977.
82. Lov nr 100, 1921.
83. Nielsen - Thorbek, a.a., s. 53.
84. Odalstingets proposition nr 33 1974-75, Forbruger- og administrationsdepartementet.
85. Kapitel 1 i ovanstående proposition.

86. Nielsen og Thorbek, a.a., s. 55.
87. Kap 1 i Odalstinget proposition nr 33 1974-75.
88. Tove Stang Dahl, Kjersti Graver, Anne Hellum och Anne Robberstad, Likhhet og Urett, i Kritisk Juss, red Bratholm och Sundby Oslo 1976, s. 109.
89. Nielsen - Thorbek, a.a., s. 59.
90. Odalstinget proposition nr 33 1974-75, se sid 46-47.
91. Den kan ej ändra förvaltningsbeslut träffade av andra myndigheter.
92. Se t ex Odalstinget Proposition nr 33 1974-75 samt Innst. O nr 43 1975-76 - Instilling fra det forsterkede sosialkomite om lov om likestilling mellom kjonnene.
93. Tove Stang Dahl m fl, a.a. samt Nielsen og Thorbek, a.a., s. 53-66.
94. Innst. O. nr 43 1975-76.
95. 27.4.1976, enligt förhandlingar i Odalstinget, nr 24.
96. Enligt telefonsamtal med ansvariga på forbruger og administrasjonsdep. mars 1977.
97. 17 § 3:e momentet i arbeidsavtalslagen 1970:320.
98. Könsdiskriminering på arbetsmarknaden, skrivelse från delegationen för jämlikhetsärenden i Finland 25.2.75, s. 1.
99. A.a. s. 1
100. A.a. s. 3.
101. Detta göres i den tidigare nämnda skrivelsen från delegationen.
102. Skrivelse från delegationen 1975, s. 4.
103. A.a. s. 5.
104. A.a. s. 6.
105. A.a. s. 7.
106. A.a. s. 7-8.
107. A.a. s. 9.
108. Övriga åtgärder som nämns i delegationens skrivelse är barndagvårdssystem som täcker behovet och föräldrasemester (s. 15 i delegationens skrivelse).
109. NU 1976:31 s. 29.
110. Betänkande 1974:27 s. 179.
111. Propositionerna 1952:47, 1959:23 samt 2:dra lagutskottet (2LU) 1952:21, 2 LU 1959:2 och riksdagsskrivelserna (rskr) 1962:93, 1959:83.
112. Förutom de källor jag angivit i föregående not, se också 2 LU 1956:37, 2 LU 1958:88, 2 LU 1959:2, 2 LU 1960:58, 2 LU 1961:4.
113. Ds Ju 1975:7 s. 26.
114. 2 LU 1962:26, rskr 1962:333.
115. Ds Ju 1975:7 s. 193.
116. Ds Ju 1975:7

117. Det resonemang som följer nedan och två sidor framöver är i princip en sammanfattning av sidorna 155-193 i Ds Ju 1975:7.
118. Vad som är "allmänt accepterat" varierar över tid och är kanske något som ur jämställdhetssynpunkt ej borde vara allmänt accepterat, t ex att pojkar bockar och flickor niger.
119. Ds Ju 1975:7 s 188.
120. A.a. s 191.
121. Det är dessa förslag på lämpliga områden för en lag mot könsdiskriminering som kommit fram i riksdagsdebatten, se t ex ABU 1970:56, Sfu 1971:34, InU 1971:35, 1972:24, 1973:34, 1974:25.
122. Exempel på bestämmelser som kan utnyttjas i jämställdhetssyfte är; lagen om anställningsfrämjande åtgärder (SFS 1974:13) om vilket det sägs i utredningen (Ds Ju 1975:7 s 193) "Genom den form lagen har torde det redan nu finnas möjligheter att inom anpassningsgrupperna aktualisera frågan om såväl männens som kvinnornas situation på arbetsplatsen" samt medbestämmandelagen (SFS 1976:580) där den utvidgade förhandlingsrätten antas kunna medföra bättre möjligheter att förhandlingsvägen ingripa mot t ex diskriminerande anställningspolitik inom företagen (skrivelse från delegationen 1975-02-07 till regeringen angående "Frågan om en allmän lag som förbjuder könsdiskriminering").
123. Skrivelse från jämställdhetsdelegationen till regeringen 1975-02-02
124. A.a. s 5.
125. A.a. s 6.
126. För en sammanfattning av remissvaren se bilaga till protokoll vid regeringssammanträde 1976-08-12 "Parlamentarisk kommitté för att utreda frågor om jämställdhet mellan kvinnor och män mm".
127. Protokoll vid regeringssammanträde 1976-08-12, tilläggsdirektiv 1976-/10-21
128. InU 1975/76: 42, rskr 1975/76:542, NU 1975/76:61, rskr 1975/76:343.
129. SFS 1973:279.
130. Regeringsformen 1 kap. 8 §.
131. Skrivelse från delegationen 1975-02-07.
132. SCU 1975:75.
133. Proposition 1975/76:209.
134. Konsumentombudsmannen, Promemoria om könsdiskriminering i reklam 1975-04-16, s 7.
135. Dom avkunnades 31 mars 1976.
136. Skrivelse från KO 11 juni 1976.
137. Se betänkandet 1975/76: 61.
138. Rskr 1975/76:343.
139. Försöksverksamheten i 6 län med att få in kvinnor i arbetslivet, bl a i typiskt manliga yrken, är ett exempel på en sådan åtgärd. Detta och liknande exempel på icke-rättsliga jämställdhetsåtgärder finns redovisade i kapitel 6 under det avsnitt som behandlar jämställdhetsdelegationen.
140. SFS 1972:810.

141. Dessa yrkesgrupper finns uppräknade i kapitel 8, not 40
142. Rskr 1974:68.
143. "- . I en AMS rapport, "Särskilda förmedlingsinstanser för kvinnlig arbetskraft", Underhandsrapport avseende andra halvåret 1975, AMS, arbetsförmedlingsenheten 1976, finns en redogörelse för hur dessa, som kallas "100-tjänsterna" har arbetat under 1975 (på s 2-5).
144. Denna har pågått sedan läsåret 1971/72, då också könskvotering vid ADB-utbildning startades men avbröts något år senare.
145. Proposition 1975:1 bil 10.
146. SFS 1974:333, 1976:379.
147. Tidigare nämnda rapport från AMS 1976.
148. A.a. s16.
149. A.a. s 17.
150. "Kommentar till uppföljningen av försöksverksamheten med könskvotering perioden 1974-07-01 till 1976-06-30, AMS Lokaliseringsenheten, PM 1977-05-16.
151. Dessa siffror är uträknade utifrån bilaga 1 i senast nämnda AMS rapport, 1977.
152. AMS rapport 1977, a.a. s 2.
153. SFS 1976:686.
154. I Cirkulär om arbetet för jämställdhet mellan kvinnor och män i statlig tjänst (SFS 1976:687), som kom samtidigt med den tidigare nämnda förordningen, finns en mer utvecklad programförklaring om vilken målsättning och roll som arbetsköpare ska ha när det gäller jämställdhet mellan könen.
155. SFS 1976:280.
156. SFS 1970:384.
157. SFS 1970:388.
158. I kungörelsen 1968:104 om företagsnämnder inom statsförvaltningen har det gjorts ett tillägg om jämställdhet. Där stadgas nu att nämnden ska verka för jämställdhet mellan könen samt att nämndens, utskottens eller arbetsgruppernas sammansättning ska, så långt det är möjligt, utgöras av båda könen. 251
159. Affirmative Action Programs finns behandlat på s 228-/ i detta kapitel.
160. Lista över dessa myndigheter finns i Statens personalnämnds författningssamling SPNFS 1977:3, I september 77 kommer en ny lista eftersom småmyndigheterna ej kommit med i den tidigare nämnda listan(enligt samtal med Connie van der Capellen, budgetdep den 24.5.77) Hur mallarna ser ut kan man se i Statens Personalnämnd Meddelar nr 7, 1976-11-15. Nya mallar har under 1977 utarbetats och dessa återfinns i Statens Personalnämnds Anvisningar Dnr 244/77/320, 199-04-01.
161. Sammanställning av myndigheternas rapportering av jämställdhetsarbetet, Budgetdepartementet 1977-04-13.
162. Enligt samtal med Connie van der Capellen, budgetdep 24.5.77.

KAPITEL 10. En strukturell analys av kvinnans rättsliga ställning i Sverige 1750-1976

Inledning

I detta kapitel avser jag att betrakta det empiriska materialet om kvinnans rättsliga och sociala ställning (kapitel 3 t o m 9) i ljuset av mitt utkast till en strukturell teori om rätten (kapitel 2). Detta innebär att jag kommer att använda mig av den strukturella teorin för att mönstret, principerna och ramarna för förändringarna i kvinnans rättsliga ställning ska framstå klarare. Då det är ett empiriskt material som jag ska försöka se mönster i, kommer jag att röra mig på vad jag i kapitel 2 har benämnt analysnivåerna 1 och 3. Jag arbetar på båda analysplanen samtidigt då kunskaperna på respektive analysplan påverkar varandra ömsesidigt och därmed bidrar till en bättre förståelse av objektet i fråga. Jag vill poängtera att det är just mönster, dvs de principiella och därmed viktigaste dragen i ett socialt skeende, och ej en fullständig bild av detta skeende, som jag syftar till att presentera i detta kapitel. På grund av att jag har mest empiriskt material om förhållandena under kapitalismen och det för oss idag är viktigt att se ett mönster i vårt nuvarande samhälle, kommer jag i detta kapitel huvudsakligen att uppehålla mig vid rättens funktionsätt under kapitalismen.

I kapitel 3 t o m 9 har förändringarna i kvinnans rättsliga ställning förklarats/tolkats främst utifrån de materiella förhållanden som förelåg vid varje tidpunkt eller tidsperiod. Denna typ av förklaring är emellertid ofullständig eftersom rättsreglernas form och innehåll också bestäms av den juridiska strukturen, dvs av den juridiska strukturens särart avseende grundelement, principer och funktionssätt. För att uppnå en mer fullständig förklaring ska jag därför i detta kapitel komplettera den "materiella förklaringsbild" av kvinnans rättsliga ställning som ges i kapitel 3 t o m 9 med den "strukturella förklaringsbild" som blir resultatet av en applicering av utkastet till en teori om rätten på materialet om kvinnans rättsliga ställning i kapitel 3 t o m 9.

Anledningen till att jag i den fortlöpande behandlingen av kvinnans rättsliga och sociala ställning i kapitel 3 t o m 9 ej använt den "strukturellistiska förklaringsbilden" är, vilket jag redan i kapitel 1 påpekat, att valet av empiriskt material har bestämts av min ut-

gångspunkt "kvinnan i centrum" vilket har resulterat i ett alltför omfattande material för att möjliggöra en strukturell uttolkning. Teorin om rätten har ej heller utarbetats för att möjliggöra en analys av enskilda lagar, utan passar bäst, i den form som jag i kapitel 2 presenterat den, för att åskådliggöra mönster, principer och ramar i det empiriska materialet som en helhet.

Lagstiftningens orsaker

Av materialet om kvinnans rättsliga ställning framgår att förändringar i densamma har haft ett flertal mer eller mindre direkta omedelbara orsaker. Lika arvsrätt och ogift kvinnas myndighet var reformer som hade sina främsta orsaker i behovet av rörligt kapital i mitten på 1800-talet. Reformen som i slutet på 1800-talet gav kvinnan tillträde till olika utbildningar hade både ekonomiska, politiska och ideologiska orsaker. Ekonomiska i den bemärkelsen att ett antal yrken öppnades för de högre klassernas kvinnor vilka på ett markant kvinnoöverskott var i behov av egna försörjningsmöjligheter. Politiska orsaker i den bemärkelsen att borgerliga kvinnor drev dessa frågor och att utbildningslinjer öppnades som en följd härav. Ideologiska orsaker slutligen i bemärkelsen att öppnandet av några utbildningslinjer för kvinnor fick till konsekvens att andra utbildningslinjer "hängde med", dvs som en följd av att en process redan var igångsatt. Andra reformer i början på detta sekel kan ses som ett utslag av konkurrensen mellan könen beträffande arbetskraften som vara och statens försök att modifiera den kapitalistiska produktionens följder för att garantera produktionssättets fortbestånd (t ex nattarbetarförbudet och förbudet att avskeda någon på äktenskap eller havandeskap). 1970-talets rättsliga förändringar slutligen, kan ses som ett ideologiskt svar på en opposition (kvinnorörelsen) som vuxit fram som en följd av ändrade materiella förhållanden.

Endast ett fåtal av dessa förändringar i kvinnans rättsliga ställning utgör exempel på klasslagstiftning, i bemärkelsen lagstiftning som ett direkt uttryck för en klass' vilja och/eller som på ett omedelbart och uppenbart sätt tillgodoser en klass' intressen. Denna typ av klasslagstiftning finns det i mitt material exempel på endast under den tidiga kapitalismen (framför allt 1850-1900). Under den utvecklade kapitalismen är förändringarna i kvinnans rättsliga ställning istället främst ett uttryck för statens ambition att modifiera

den kapitalistiska produktionens följder ("näringslivet" ansvarar ej för arbetslöshet, sjukdom, socialisation av barn osv) och på så sätt garantera reproduktionen av det kapitalistiska produktionssättet. På grund av den juridiska ideologins dominans, vilken jag ska återkomma till i ett senare avsnitt och på grund av rättsens funktion som legitimitetsskapare åt statens agerande ¹⁾ sker detta statliga ingripande framförallt i form av lagstiftning. I denna typ av lagstiftning framgår rättsens oberoende gentemot enskilda klassers kortsiktiga intressen, medan dess beroende gentemot produktionssättet som helhet och följaktligen gentemot den dominerande klassens långsiktiga intressen förblir osynligt.

De flesta av de ändringar i kvinnans rättsliga ställning som skett under perioden 1930-76 är exempel på dylik lagstiftning. Att man under denna period började ta hänsyn till kvinnans fortplantningsroll för att därmed höja nativiteten och följaktligen på lång sikt garantera förekomsten av arbetskraft, är ett tydligt exempel på hur staten och inte den dominerande klassen värnar om produktionssättets fortbestånd. De dominerande klassernas kortsiktiga intressen har tvärtemot, genom att avskeda kvinnor som gift sig och/eller skaffat sig barn, gått emot sina långsiktiga intressen, dvs produktionssättets fortbestånd. Detta att staten med lagen som instrument har gått in för att modifiera den kapitalistiska produktionens följder har fått konsekvenser på det ideologiska planet. De rättsliga förändringar som innebär modifieringar av den kapitalistiska produktionens effekter framstår som bra, eftersom ett modifierat/"humant" förhållande alltid framstår som bättre än ett omodifierat förhållande. Oavsett lagens innehåll kan därför varje lag i princip sägas bidra till ideologin om staten som fungerande i hela "folkets" intressen. Mängden av statliga ingrepp, av lagstiftning, framstår därmed som tecken på statens värnande om "folkets" intressen. Därmed kommer det ökade förrättsligandet (dvs allt fler förhållanden blir föremål för lagstiftning) att ha såväl ideologiska som ekonomiska funktioner. Ideologiska i den bemärkelsen jag här tagit upp. Ekonomiska i bemärkelsen att det statliga agerandet rent faktiskt slätar över kapitalistiska kriser genom att i en del fall erbjuda viss ekonomisk kompensation för de som drabbats av den kapitalistiska produktionens följder. Denna ekonomiska funktion är givetvis samtidigt också ideologisk genom att den är sammanflätad med föreställningar om att "man ska vara tacksam" och att det är ett "sådant bra samhälle som rycker in när man kommer i vanskligheter".

De flesta av förändringarna i kvinnans rättsliga ställning under perioden 1930-76 fyller dessa ekonomiska och ideologiska funktioner. För rättsligandets ekonomiska och ideologiska funktioner får till resultat också en politisk funktion: klass-, kvinnokampen sker i form av kamp för modifieringar i lagstiftningen vilka bidrar till produktionssättets fortbestånd.

Som en följd av den kapitalistiska produktionen: man får producera vad man vill, produktionen sker för att uppnå vinst och arbetskraften är en vara, kan staten endast i undantagsfall tvinga fram att man i själva produktionen förhindrar den kapitalistiska produktionens följder. Det vanligaste är i stället att t ex företag tvingas ta på sig en del av det ekonomiska ansvaret för produktionens följder. När det gäller kvinnans rättsliga ställning framgår även detta förhållande klart. Förbudet att avskeda "arbetstagare p g a giftermål, graviditet, osv" är det enda stadgande i mitt material som innebär att man i produktionen tvingats förhindra någon av dess följder. Samtidigt är det dock staten som står för de ekonomiska konsekvenserna av ovanstående lag (ersättning under graviditetsledighet). För övrigt kännetecknas försöken att med hjälp av lagstiftning reglera "näringslivet" för att uppnå jämställdhet, av att det skett i form av ekonomiska fördelar för "näringslivet" (t ex jämställdhetsbidraget) eller att man i redan gällande lagstiftning avseende ekonomiska fördelar, tillfogat regler som innebär att dessa fördelar endast kan uppnås om man tillgodoser vissa jämställdhetskrav (lokaliseringsbidrag t ex). Ej heller för den statliga verksamhetens del har det skett en rättslig reglering i syfte att råda bot på produktionens negativa följder för jämställdheten. Att så ej skett menar jag beror på den kapitalistiska produktionens dominans vilken har påverkat principerna för och innehållet i den statliga verksamheten, inte bara i strukturell mening (dvs att dess verksamhet är bestämd i förhållande till produktionssättet som helhet och den kapitalistiska produktionen i sista instans) utan även när det gäller synen på arbetskraften som vara. Kvoteringsreglerna vid intagning till förskollärarutbildningen utgör ett skrottretande undantag, ett undantag som dessutom, i jämställdhetens namn, kvinnorna förlorar på. Sjuttioalets statliga förordningar om jämställdhet inom den statliga sektorn utgör dock inget egentligt undantag och kan p g a att de ej innebär tvång till förändring och ej kostar mer än "lite tid" säkert så småningom utvidgas till att omfatta även det "privata näringslivet". Ovanstående resonemang har givetvis sina rättspolitiska implikationer och jag kommer att beröra dessa i ett senare avsnitt i detta kapitel.

Den kapitalistiska statens funktion att i lagstiftningens form modifiera den kapitalistiska produktionens följder, sker givetvis inte slumpartat. I mitt material om kvinnans rättsliga ställning framgår det t ex att fortplantning och socialisation av barn främst föranleder rättslig reglering då det är av direkt eller omedelbar betydelse för produktionssfären. Lvs först då man har behov av arbetskraft i produktionen, antingen på sikt (och sålunda vill höja nativiteten) eller omedelbart (och följaktligen har behov av kvinnlig arbetskraft), blir dessa frågor samhälleliga frågor. Det är med andra ord först och främst produktionssfären/"den offentliga sfären" som orsakar rättslig reglering. Reproduktionssfären²⁾/"den privata sfären" ger upphov till lagstiftning endast i den utsträckning det är av betydelse för produktionen. Det är vidare staten som tar på sig ansvaret för fullgörandet av reglernas innehåll i reproduktionssfären. Lagstiftningen sker i "folkets" intressen och betalas av "folket".

Detta gäller som princip men är inte utan undantag. Som jag redan i inledningen till detta avsnitt påtalade har lagstiftningen ett flertal olika direkta eller omedelbara orsaker. Detta gäller även "reproduktionssfären", även om jag menar att de dominerande orsakerna till förändringarna under tidsperioden 1930-70 var ekonomiska. Så t ex har förändringarna i kvinnans rättsliga ställning i reproduktionssfären under 70-talet haft såväl direkta och omedelbara ekonomiska som politiska orsaker. Eftersom jag menar att förändringarna i kvinnans rättsliga ställning under 70-talet främst hade politiska orsaker och ideologiska funktioner, ska jag kortfattat behandla denna period här.

Under 70-talet blir kvinnans rättsliga ställning föremål för en mängd lagstiftnings-överväganden och -åtgärder. Dessa överväganden och åtgärder berör samtliga sociala områden. Endast i undantagsfall har åtgärderna och övervägandena uppstått som krav från produktionssfären som sådan eller som krav resta i kvinno- och klasskampen. De har i huvudsak istället uppstått som svar på den opposition i "kvinnofrågor" som den socialistiska kvinnorörelsen drev fram. Genom att detta svar till sitt innehåll inte främst var ett svar på ovan nämnda typer av krav och ej medförde annat än marginella förändringar i kvinnans sociala ställning, är det att betrakta som ett ideologiskt svar. Hela aktiviteten runt kvinnans rättsliga ställning på 70-talet har fungerat ideologiskt: man visar via den febrila aktiviteten att man verkligen tar jämställdhetsproblematiken på allvar, att man arbetar med "frågan".

Sammanfattningsvis menar jag att lagstiftningen är strukturellt bestämd till sitt innehåll och form (lagstiftningens form ska jag behandla i nästa avsnitt). Lagstiftningen har med andra ord sin yttersta orsak i den kapitalistiska produktionen som tilldelar den juridiska strukturen dess roll och uppgifter i det kapitalistiska produktionssättet.³⁾ Rättens huvuduppgift under kapitalismen är att fördunkla att produktionen sker enligt kapitalistiska principer och följaktligen innebär klasser genom det juridiska språket (ideologin) och härigenom legitimera statens ingripanden för att "lösa" den kapitalistiska produktionens följder på ett sådant sätt att reproduktionen av produktionssättet garanteras. Lagstiftningens direkta och omedelbara ekonomiska (produktionssfären) och politiska (kvinno- och klasskampen) orsaker modifieras följaktligen så att de garanterar och ej äventyrar produktionssättets fortbestånd. Lagstiftningen kan därför endast i en del fall sägas vara ett uttryck för den dominerande klassens omedelbara, kortsiktiga intressen (och i såfall endast i en form och med ett innehåll som ej strider mot den kapitalistiska produktionen) men däremot alltid för dess långsiktiga intressen, dvs bevarandet av produktionssättet. Dessa principer när det gäller lagstiftningens orsaker gäller också då man betraktar kvinnans rättsliga ställning.

Förändringarna i kvinnans rättsliga ställning under perioden 1930-1976 har uppstått som en följd av att staten gått in för att modifiera den kapitalistiska produktionens följder. Vilka omedelbara orsaker (ekonomiska, politiska, ideologiska) som resulterar i reglering av kvinnans rättsliga ställning varierar framförallt med produktivkrafternas utvecklingsgrad och kvinno- och klasskampens styrka och inriktning. Förändringar i kvinnans rättsliga ställning under perioden 1930-70 har t ex dominerats av omedelbara ekonomiska orsaker medan förändringarna på 70-talet dominerats av omedelbara politiska orsaker. Att jag talar om dominerande orsaker beror på att varje enskild lag givetvis har ett flertal orsaker och uppfyller ett flertal funktioner men att någon orsak och funktion vanligen dominerar över de andra. Dessa dominerande omedelbara orsaker modifieras av staten i lagstiftningsformer och innehåll som är i överenskommelse med och bidrar till produktionssättets reproduktion. Att staten ej kan (eller önskar) reglera den kapitalistiska produktionen, i bemärkelsen att den kapitalistiska produktionen tvingas förhindra sina följder, utan på sin höjd kan uppnå att enskilda företag får ta på sig en del av det ekonomiska ansvaret för produktionens följder har direkta konsekvenser

för hur staten lagstiftningsvägen kan modifiera produktionens följder för att uppnå jämställdhet mellan könen. De lagstiftningsåtgärder som står till buds under kapitalismens betingelser blir följaktligen antingen av typen att staten tar på sig det ekonomiska ansvaret (t ex vid föräldraledighet) för jämställdhetskostnaderna, eller av typen ekonomiska morötter till det "privata näringslivet" (t ex jämställdhetsbidrag).

Jag har i detta avsnitt pekat på strukturella orsaker till de rättsliga förändringar som till sitt innehåll konkret bestäms också av: tidigare gällande lagstiftnings innehåll, produktivkrafternas rådande utvecklingsgrad och kvinno- och klasskampens styrka och inriktning. Sist men inte minst har de rättsliga förändringarnas form och innehåll bestämts av den juridiska strukturens "särart", vilket jag ska behandla i det följande avsnittet.

Lagstiftningsformer

Den juridiska strukturens abstrakta, universella karaktär

I det kapitalistiska produktionssättet kännetecknas den juridiska strukturen av en abstrakt, universell karaktär. Detta innebär att man ej tilldelar personer olika status; alla är eller kan vara ägare eller avtalskontrahenter. Vidare är alla objekt egendom eller kan vara det. Grundelementen är alltså personer och ting. Denna universella karaktär hos den juridiska strukturen är en avspeglning av universaliteten i varuutbytet på den ekonomiska nivån. Den ekonomiska strukturens alla element delas upp i varor och bytare. Dessa kategorier motsvaras av personer och ting i den juridiska strukturen. Det abstrakta och universella i den juridiska strukturen innebär som ovanstående visar, en "utviagning". dvs den juridiska formen "ägar-rätten" gäller likväl rätten till produktionsmedlen som rätten till konsumtionsvaror. På samma sätt gäller den juridiska kategorin "avtal" relationer av de mest skilda slag. Härunder faller arbetsavtal likväl som köpeavtal. Arbetskraften betraktas som en vara och anställningsavtalet som ett utbyte.

I detta avsnitt ämnar jag behandla frågan huruvida denna tes om den juridiska strukturens abstrakta, universella karaktär är riktig då det gäller kvinnans rättsliga ställning och vad den i så fall har inneburit för ändringarna i densamma.

Personer och ting

I mitten på 1700-talet kunde man i det svenska samhället skönja det feodala produktionssättets dominans. Den juridiska strukturen präglades ej av abstrakt universalitet, det fanns rättsliga skillnader mellan stånd och mellan kön. De rättsliga skillnaderna mellan könen hade ofta ekonomiska orsaker och/eller funktioner. Så t ex förhindrade arvsreglerna en för stor splittring av jorden och skråväsendets regler hindrade konkurrens från kvinnlig arbetskraft.

Allteftersom det kapitalistiska produktionssättet i mitten på 1800-talet börjar tränga in i det svenska samhället får den juridiska strukturen alltmer en abstrakt, universell karaktär. Eftersom mannen vid denna tid var den mest lämpade mervärdesproducenten av de båda könen⁴⁾, blir det mannen som "står modell" för och passar in i "det abstrakta rättssubjektet". Kvinnan däremot är under 17- och 1800-talet mer ett objekt än ett subjekt. Då den juridiska strukturens abstrakta karaktär utvidgas till att omfatta kvinnan i mitten på 1800-talet, är detta en följd av att den kapitalistiska utvecklingen krävde detta. De undantag som fanns då och de få som finns kvar idag har levt kvar beroende på den betydelse de haft för den patriarkala ideologin och endast så länge de ej varit ett hinder för den samhälleliga utvecklingen. Att gift kvinna var omyndig ända fram till 1921 och att behörighetslagen, som bl a stadgade att kvinnor ej fick inneha tjänst som domare, slopades först 1945, är tydliga exempel härpå.

Ställer man kapitel 6, som behandlar kvinnans sociala (och rättsliga) ställning fram till 70-talet, mot kapitel 7 t o m 9, som behandlar kvinnans rättsliga ställning på 70-talet, är det fullt synligt att kvinnans sociala situation saknar adekvata rättsliga uttryck. Att den formella likheten inte räcker till för att uppnå jämställdhet har också framstått som så uppenbart att man lagstiftningsvägen, för att upprätthålla tron på lagstiftningens och samhällets "möjligheter", har sett sig föranlåten att stadga att man ska ta hänsyn till kön i ett antal situationer, dvs s k aktiv jämställdhetslagstiftning.⁵⁾ Detta att man ska ta hänsyn till kön tycks strida mot den juridiska strukturens abstrakta, universella karaktär genom att det inte längre bara finns personer, utan personer med olika kön. Men liksom när det gäller andra grupper som urskiljs i lagstiftning, t ex konsumenter (konsumentlagstiftning) så är det inga varandra uteslutande eller

statiska grupper. Vilken kvinna som helst kan med andra ord ingå i kvinnogruppen och hon kan ingå i andra grupper samtidigt. Det viktiga är dessutom att uppdelningen i olika grupper i lagstiftningen ej påverkar eller är relaterad till den juridiska strukturens grundläggande element/relationer: äganderätten och avtalsrätten (dvs det är ej fastställt att det endast är kvinnor som kan äga eller ingå avtal). Därför är denna uppdelning av personer i grupper i den kapitalistiska rätten på intet sätt jämförbar med gruppindelningen i den feodala rätten, där gruppindelningen i princip var inskriven i ägande- och kontrakträtten.

I de grupper som urskiljes i lagstiftningen gör man ingen åtskillnad mellan olika kategorier (t ex mellan kvinnor som yrkesarbetar och mellan de kvinnor som ej yrkesarbetar, mer än i ett par fall). När det gäller den aktiva jämställdhetslagstiftningen som åstadkommit för att förändra kvinnornas situation så har den i enlighet med den juridiska strukturens abstrakta, universella karaktär formulerats könsneutralt (t ex jämställdhetsbidrag, könskvotering osv). Detsamma gäller också frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering, dvs s k passiv jämställdhetslagstiftning. I Norge t ex utlovades först en lag mot diskriminering av kvinnor men när lagförslaget väl kom hade det omvandlats till en lag mot könsdiskriminering (se mer härom i kapitel 9). Detta menar jag gäller hela omvandlingen av "kvinnofrågan" till "jämställdhetsfrågan" på ett mer allmänt ideologiskt plan, där den juridisk-politiska ideologin endast utgör en del, om än en dominerande sådan.

Eftersom de få exempel på aktiv jämställdhetslagstiftning som vi har i Sverige har inneburit ekonomiska fördelar för arbetsköparna (jämställdhetsbidrag, lokaliseringsbidrag osv) eller ej förpliktigt till åtgärder som "kostar något" (jämställdhetsförordningarna inom den statliga sektorn), har de ej föranlett juridiska diskussioner eller framstått som ett problem för arbetsköparna. Hade vi haft mer omfattande könskvoteringsbestämmelser som t ex i USA⁶⁾ så hade de nog liksom där, föranlett diskussioner om huruvida könskvotering och kvoteringsregler överhuvudtaget, är i överensstämmelse med "de juridiska principerna". Eftersom tvingande kvoteringsregler vid t ex anställning i så hög grad strider mot den juridiska strukturens grundläggande element/relationer: ägande- och kontrakträtten och följaktligen mot uppfattningen om "fria avtalsparter" och ägarens

rätt att bestämma vem som ska producera hans mervärde, framförs de ej heller som "realistiska" lagstiftningsförslag. Mer "realistiska" lagstiftningsförslag är istället de där staten tar på sig ansvaret och kostnaderna, vilket jag redan i avsnittet "lagstiftningens orsaker" har berört. Jag menar följaktligen att lagstiftningens form, i det här fallet den abstrakta universella karaktären blir avgörande för själva innehållet och inriktningen på lagstiftningen.

Avtalsformen

Jag har hitintills uppehållit mig vid att den abstrakta, universella karaktären i den juridiska strukturen tar sig uttryck i begreppen personer och ting, dvs det görs inte någon formell skillnad mellan kapitalist eller arbetare eller mellan ägande till produktionsmedel eller övrigt ägande. Rätten under kapitalismen känner med andra ord endast "nakna individer" och ting. I kapitel 2 fastställer jag att relationen mellan personer, uttryckt i avtalsrätten och relationen mellan person och ting, uttryckt i äganderätten, utgör rättens grundläggande element/relationer under kapitalismen. När avser jag att ta upp avtalsformen för att se vad denna har inneburit för kvinnans rättsliga och sociala ställning under kapitalismen.

Jag har redan tidigare i detta avsnitt behandlat att det inte var förrän genom giftermålsbalken 1921 som kvinnan blev "person" eller rättskapabelt subjekt. Det var följaktligen inte förrän då som kvinnan själv kunde förvalta egendom och ingå avtal. I den marxistiska rättsteorin, såsom jag och andra framställt den, har man när det gäller avtalet, främst behandlat arbetsavtalet vilket ju är helt förståeligt eftersom det är i den formen som mervärdesproduktionen sker. För att förstå kvinnans rättsliga och sociala ställning menar jag att det är viktigt att också titta på äktenskapsformen samt dess förhållande till arbetsavtalet. Både arbetsavtalet och äktenskapet är ju avgörande relationer för de berördas livsuppehälle.

Under feodalismen fanns det för den största klassen (bondeklassen) ingen uppdelning mellan produktionssfär och reproduktionssfär eller med andra ord, mellan "offentligt liv" och "privatliv". Produktion och reproduktion skedde inom familjens/hushållets ramar. Äktenskapet som ingicks mellan formellt ojämsställda personer (kvinnan var omyndig) innebar underförstått ett arbetsavtal.

Genom den kapitalistiska industrialiseringen blir uppdelningen produktion-reproduktion ett oåterkalleligt faktum. Mannen, som under kapitalismen är den främste mervärdesproducenten ingår såväl arbetsavtal som äktenskap. Kvinnan, vars arbetskraft under utvecklandet av kapitalismen är mindre värd beroende på hennes jämfört med mannen ej fullvärdiga fysiska styrka samt hennes fortplantningsroll, ingår i första hand äktenskap. Jag menar alltså att beroende på det begränsade behovet av kvinnlig arbetskraft under den tidiga kapitalismen och beroende på att kvinnans fortplantningsroll ej skyddades och omvårdnaden om barnen ej var en samhällelig angelägenhet, så var äktenskapet den främsta möjligheten för kvinnorna att skaffa sig barn och försörjning. Detta att kvinnans tillvaro i högre utsträckning än mannens bestämdes av äktenskapet fick även konsekvenser för kvinnor som ingått arbetsavtal. Som ogift kvinna (och myndig!) motiverades hennes låga lön med att hon ej ansågs ha någon mer än sig själv att försörja och som gift kvinna - om hon överhuvudtaget tilläts fortsätta arbeta av sin man, arbetsköparen och lagen (inom t ex statliga arbeten fick hon ej rätt att som gift kvinna arbeta förrän i och med behörighetslagen) - motiverades den låga lönen med att hon då redan ansågs ha någon som försörjde henne. För kvinnorna stod därför arbetsavtal och äktenskap i ett bestämt och uppenbart förhållande till varandra.

Genom att den gifta kvinnan i giftermålsbalken 1921 görs myndig ändras bilden. Makarna blir "nakna personer", det görs ingen åtskillnad i deras skyldigheter och rättigheter i deras äktenskapsrelation (förmyndarförhållandet till barnen utgör här ett undantag). Äktenskapet ansluts med andra ord till rättens abstrakta, universella karaktär.

Eftersom behovet av kvinnlig arbetskraft inte ökade förrän mot slutet av 60-talet och frågan om barnomsorgen följaktligen ej heller blev en social fråga förrän då, var äktenskapet fortfarande det enda försörjningsalternativet för de flesta kvinnorna. Detta var en trolig orsak till en viktig skillnad mellan äktenskapet och arbetsavtalet, nämligen att det var formellt svårare att upplösa ett äktenskap än det var att upplösa ett arbetsavtal. Dessutom fick den ena maken stå för de ekonomiska kostnader som ofta förelåg vid en upplösning av ett äktenskap (underhålls- och vårdnadsbidrag) medan arbetsköparen ej står för kostnaderna vid en upplösning av ett arbetsavtal. På grund av att det oftast var mannen som skulle ta de ekonomiska konsekvenserna av en

skilsmässa (kvinnan fick givetvis oftast också det ekonomiskt sämre) och på grund av att äktenskapet var kvinnans främsta försörjningsmöjlighet, var det ett ömsesidigt intresse av att göra äktenskapet till ett livslångt förhållande, vilket givetvis också förstärktes av rådande familjeideologi.

Arbetsavtalet har under 1900-talet kompletterats av en mängd lagstiftning för att garantera mervärdesproduktionen i för klasskampen och produktionssättet godtagbara former och innehåll. Produktionssfären har med andra ord blivit föremål för en omfattande rättslig reglering.

När det gäller de förhållanden som under kapitalismen återfinns inom äktenskapets ramar (arbete med hem och barn) så har dessa däremot i huvudsak endast blivit föremål för rättslig reglering i den utsträckning de har varit av betydelse för produktionssfären. Detta har jag behandlat under avsnittet "lagstiftningens orsaker". För stora grupper av kvinnor har därför deras situation och villkor varit och är fortfarande osynliga. De har varit och är i det närmaste rättslösa. Det finns ingen fackförening för hemmakvinnor och följaktligen ingen organisation som kämpar för att förbättra deras situation t ex när det gäller sjukpenning, pension, vid äktenskapets upplösning osv. Att det ej finns någon dylik fackförening är förstäeligt eftersom det är arbetskraften i mervärdesproduktionen som är en vara och det är denna varas värde som fackföreningarna slåss för. Det är ideologiskt fördolt både att hemmakvinnorna är rättslösa och att orsakerna till denna rättslöshet är att söka i mervärdesproduktionen och alltså ej beror på manlig/patriarkal eller "omodern" lagstiftning. Det är först i och med kvinnokampen som arbetet med hem och barn för både yrkesarbetande och hemmakvinnor har börjat synliggöras i hela dess vidd och alltså ej bara vad samhället måste se för att kunna använda sig av kvinnlig arbetskraft.

På 60- och 70-talet då andelen yrkesverksamma kvinnor har ökat markant har äktenskapets betydelse som försörjningsinstitution minskat något. Fortfarande spelar dock "äktenskapliga förhållanden", dvs arbete med hem och barn, en avgörande roll för kvinnorna när det gäller arbetsavtalets innehåll. Deltidsarbete är ett exempel härpå.

Att äktenskapet idag inte fungerar som försörjningsinstitution för kvinnorna i fullt lika hög utsträckning som tidigare, tror jag är en

av de viktigaste orsakerna till den nya svenska "liberala" skilsmässlagsstiftningen. Det är säkert också en av de främsta orsakerna till att samlevnad utan äktenskap har blivit så vanligt på 70-talet. Samlevnad utan äktenskap har blivit ett ekonomiskt och juridiskt problem beroende på att det ekonomiska ansvaret för barn är privat samt att det ej är givet att kvinnan arbetar och även om hon gör det så ingår hon generellt sett sämre arbetsavtal än mannen (kvinnoyrken-kvinnolöner). Det framstår därför som nödvändigt att (ekonomiskt) skydda "ensamstående kvinna med barn" samtidigt som det blir ett problem att man ej kan vara säker på att hon verkligen är ensamstående. Sammanboende vuxna med barn har därför i de flesta avseenden rättsligen jämställts med "äkte makar".

De flesta av de formella skillnader mellan könen som finns kvar på 70-talet och som jag tagit upp i kapitel 7 och 8 är regler som innebär en ekonomisk kompensation i de fall kvinnor lever i äktenskap (eller under äktenskapslika förhållanden) och ej arbetar. Hela försörjarsbegreppet (se kapitel 7 och 8) i lagstiftningen har detta syfte. Det är därför även här felaktigt att tolka dessa formella skillnader endast som uttryck för patriarkal eller omodern lagstiftning. De är istället ett tecken på och ett uttryck för det reella förhållandet mellan arbetsavtal och äktenskap.

Så länge andelen kvinnor i produktionen ej motsvarar andelen män och så länge det föreligger skillnader mellan könen i produktionen beträffande arbetskraftsintensiteten (deltid-heltid), kommer äktenskapet eller likartade förhållanden (sammanboende vuxna med barn) att bestå, de äktenskapliga funktionerna (arbete med hem och barn) att förbli privata och osynliga och förhållandet mellan arbetsavtal och äktenskapsavtal följaktligen att ha negativa implikationer för kvinnorna avseende det reella innehållet i respektive rättsförhållande.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att den juridiska strukturens abstrakta, universella karaktär gäller som tendens. Först utvidgas det abstrakta rättssubjektet till att omfatta kvinnorna i de avseenden som är av betydelse för produktionssfären. Därefter utvidgas det till att omfatta även männen, så långt det är möjligt inom reproduktionssfären, samtidigt som alla oväsentliga inskränkningar i kvinnans formella likhet med mannen slopas. Det abstrakta rättssubjektet blir ett faktum. I enlighet härmed omvandlas också lagstiftningsåtgärder

för att förbättra kvinnornas situation till könsneutral jämställdhetslagstiftning. Beträffande äktenskapet kan man se hur det följer mönstret för ett av de grundläggande elementen/relationerna i den juridiska strukturen: avtalsrätten. Makarna står som "nakna individer" i äktenskapet vilket fördunklar det faktum att makarnas innehav av arbetsavtal påverkar relationerna mellan könen i äktenskapet, dvs ger äktenskapet ett reellt innehåll. Det ömsesidiga förhållandet mellan äktenskap och arbetsavtal som för kvinnorna får negativa konsekvenser avseende utformningen av det reella innehållet i respektive rättsförhållande, är ideologiskt fördolt.

Den juridiska ideologins dominans

Den juridiska ideologin kan sägas vara den form i vilken borgarklassen har uttryckt sina existensvillkor i det kapitalistiska produktionssättet. Paroller och begrepp som: frihet, jämlikhet, rättstat och allmän vilja är alla exempel på juridiska föreställningar som utformats av jurister och som kom att få samhällelig betydelse genom att det var i dessa former (med dessa begrepp) som borgarklassen framförde sina protester mot det feodala produktionssättet. Med den juridiska ideologins dominans menas att denna ideologi är den dominerande därför att den bäst fyller funktionen av att fördunkla den ekonomiska nivåns dominans, samt förhållandet mellan de olika nivåerna (och praktikerna). Indirekt framkommer den juridiska ideologins dominans genom att de övriga ideologierna lånar föreställningar från den juridiska ideologin, den utgör med andra ord en referenspunkt för övriga ideologier.

Den juridiska ideologins dominans framgår i mitt material kanske klarast av hur och med vilka frågor man i den tidiga kvinnorörelsen arbetade samt på vilket sätt man bemött den "nya" kvinnorörelsen på 70-talet.

Den tidiga borgerliga kvinnorörelsen formulerade sina jämställdhetskrav i rättsliga termer. Man såg som sitt främsta mål att få bort de patriarkala "resterna", att den juridiska strukturens abstrakta universella karaktär skulle omfatta även kvinnorna.

Den tidiga socialistiska kvinnorörelsen formulerade också ett flertal av sina jämställdhetskrav i rättsliga termer. Dessa krav rörde dock

ej främst frågan om formell jämställdhet med mannen, utan var i huvudsak inriktade på att åstadkomma reell jämställdhet inom produktionen samt att reproduktionen skulle församhälligas.

Att de tidiga kvinnorörelserna i så hög utsträckning formulerade sina krav i rättsliga termer tyder på den juridiska ideologins dominans. De rättsliga förändringar som skedde på 18- och början av 1900-talet och som innebar att kvinnor jämställdes med män, framställs också som milstolpar i kvinnohistorien. Det är dock viktigt att observera att de tidiga kvinnorörelserna kämpade för en förändring av olika delar av rätten. Den borgerliga kvinnorörelsen ville främst uppnå en formell likhet mellan könen inom privaträttens område, medan den socialistiska kvinnorörelsen kämpade för frågor som närmast hör hemma under offentlig rätt.⁷⁾

Den juridiska ideologins dominans som bl a innebär en tendens att inrikta klass- och kvinnokamp på rättsliga förändringar förstärks då rättsliga förändringar sker. Att ha fått ett krav lagstadgat ger den grupp/klass som rest kravet en känsla av styrka/makt samtidigt som det bidrar till tron på samhällets och framförallt lagstiftningens möjligheter när det gäller att åstadkomma ett rättvist; jämlikt eller jämställt samhälle. De rättsliga förändringar som innebär modifieringar av den kapitalistiska produktionens effekter framstår dessutom alltid som bra, eftersom ett modifierat förhållande alltid framstår som det bättre än ett omodifierat sådant. Lagstiftningen i sig själv kommer därmed att förstärka tron på det kapitalistiska samhället och rätten som ett instrument för social förändring.

Det sätt på vilket man bemött den "nya" kvinnorörelsen på 70-talet tyder också på den juridiska ideologins dominans. Såväl den borgerliga som den socialistiska kvinnorörelsen har under början av 70-talet i huvudsak fört fram krav på reella förändringar och då främst inom reproduktionsområdet och inte krav på formell likhet med männen. Dessa krav har besvarats med en aktivitet som i huvudsak resulterat i att den juridiska strukturens abstrakta universella karaktär ytterligare utvidgats när det gäller kvinnorna. De rättsregler som tidigare gällt endast kvinnor (framförallt inom reproduktionsområdet), utvidgades i början på 70-talet till att omfatta även män, så långt det nu ansågs möjligt. Slutligen förs lagstiftning mot könsdiskriminering av den borgerliga kvinnorörelsen och de borgerliga partierna fram som en viktig fråga när det gäller jämställdhet mellan könen.

Den juridiska ideologins dominans tar sig också det uttrycket att den försvårar en användning av lagstiftning som särställer kvinnorna för att därmed uppnå jämställdhet mellan könen. Det strider som jag tidigare påpekat mot det abstrakta rättssubjektet, mot den juridiska strukturens abstrakta universella karaktär att införa t ex regler om kvotering. Tankar och uppfattningar om formell likhet, rättvisa osv, som är väl integrerade eller införlivade i gemene mans medvetande, tror jag medför att man har svårt att tänka och föra fram krav på rättsliga förändringar utifrån kvinnornas situation. Jag menar alltså att det är svårt att utnyttja den juridiska ideologins dominans, som ju bl a tar sig uttryck i att statens ingrepp sker med lagstiftningen som instrument, eftersom man försöker bryta mot de grundläggande uppfattningarna i den juridiska strukturen: formell likhet, abstrakt rättssubjekt osv.

Jämställdhet under kapitalismen

I den empiriska delen av detta avhandlingsarbete framgår det att förändringar i kvinnans sociala ställning har varit och är en följd av andra krafter än lagstiftningen. Förändringar i kvinnans rättsliga ställning framstår snarare som ett undanröjande av hinder i en redan påbörjad social utveckling. Via mitt utkast till en strukturell teori om rätten har jag i detta kapitel visat på vilken roll lagstiftningen kan spela för att uppnå jämställdhet under kapitalismen. Denna framställning om lagstiftningens roll innebär samtidigt ett rättspolitiskt ställningstagande.

Flera av de förändringar av kvinnans rättsliga ställning som är under utredning eller som jag föreslagit under avsnittet "avsaknad av lag" i kapitel 8, skulle om de genomfördes befrämja jämställdhet mellan könen. Dessa förändringar är dock givetvis av olika vikt för att uppnå jämställdhet.

Även om ändringar av gällande lagstiftning samt de förslag till ny lagstiftning som jag tagit upp i detta arbete är av betydelse för kvinnorna och för att uppnå jämställdhet mellan könen och därför viktiga att driva igenom, är de av underordnad betydelse jämfört med åtgärder för att få bort den särskilda kvinnliga arbetsmarknaden och för att få daghemsplatser åt alla barn med förvärvsarbetande för-

äldrar. Dylika åtgärder kräver dock en "hårdare" politisk och facklig kamp, inte minst av kvinnorna. Det krävs att man inom de ramar som ekonomin i ett visst historiskt tillfälle sätter för sociala reformer uppnår en prioritering som innebär att åtgärderna ifråga går att uppfylla. Detta skulle kanske ej var otänkbart i Sverige under de närmaste årtiondena.

Ovannämnda åtgärder är dock ej tillräckliga för att uppnå jämställdhet mellan könen. Jag har i kapitel 8 definierat jämställdhet mellan könen så att kvinnor och män ska ha samma reella möjligheter och skyldigheter på livets alla områden. Detta innebär följaktligen att alla kvinnor ska arbeta i lika hög utsträckning som männen och någon skillnad mellan könen när det gäller deltid och löner ej får finnas. Detta menar jag ej vara teoretiskt oförenligt med ett kapitalistiskt produktionssätt. Det skulle fordras ett kapitalistiskt samhälle där produktivkrafterna var på den utvecklingsnivå att man behövde all, såväl manlig som kvinnlig arbetskraft i produktionen, samtidigt som man kunde bekosta den nödvändiga samhälleliga barnomsorgen. Så länge mervärdesproduktionen garanteras spelar det kapitalet ingen roll vad arbetskraften har för kön.

Rent praktiskt menar jag att jämställdhet i ovan nämnda bemärkelse är otänkbar i Sverige, åtminstone inom de närmaste decennierna. Det finns ingenting som tyder på att vi är på väg mot ett kapitalistiskt samhälle av det slag som jag ovan nämnt, tvärtom. Vill man därför ha jämställdhet inom överskådlig framtid måste detta gå hand i hand med jämlikhet och frigörelse. Man måste kämpa för ett samhällssystem där politiken och ej ekonomin bestämmer jämställdhets- och jämlikhetsåtgärderna, dvs en kamp för socialismen.

Noter

1. I kapitel 2 finns en mer utförlig redogörelse för rättens förhållande till staten.
2. Jag använder begreppet reproduktion/reproduktionsfär i detta kapitel, liksom i de flesta av avhandlingens övriga kapitel, främst som ett uttryck för kombinationen av områdena; fortplantning + socialisation av barn + hemarbete. Reproduktion är emellertid ett begrepp som av marxister framförallt används som ett uttryck för en funktion; att öterskapa/reproducera samhället. Reproduktion i den förstnämnda bemärkelsen kan sägas vara en del av den samhälleliga reproduktionen. Statens allmänna uppgift under kapitalismen att garantera samhällets reproduktion innebär därför att staten bl a gör ingrepp i områdena; fortplantning, socialisation av barn, hemarbete, dvs ingrepp i reproduktionssfären.
3. Den juridiska strukturens innehåll, roll och uppgifter behandlas i kapitel 2.
4. I kapitel 2 s 42 motiverar jag varför jag anser mannen vara den mest lämpade mervärdesproducenten.
5. I kapitel 9 s 193-194 behandlas detta begrepp.
6. Se under avsnittet USA: Women and legislation for equality, kapitel 9.
7. Att detta tycks vara en generell skillnad mellan borgerlig och socialistisk kvinnorörelse vid denna tid, tyder en artikel av Ruth Nielsen på, se Ruth Nielsen, Kvinders retsstilling og materialistisk retsteori, artikel i Jura og Kvinder, ed Inger Dubeck, Jytte Lindgård, Ruth Nielsen, Köpenhamn 1975, s 326.

SUMMARY: Women's legal and social position in Sweden, 1750-1976
The dissertation's starting-assumptions and approach

The purpose of this study has been to tackle the question of what the changes in the legal position of women has meant and can mean for the social position of women in Sweden during the period 1750 to 1976. The way in which I have chosen to attack this question has been determined by my world view as a "women-conscious", Marxist sociologist of law. By this I mean that I have had two distinct starting-assumptions when considering the problem of the role of law in social change. The first of these two starting-assumptions is that I have chosen to place 'women in the centre'. This starting-assumption has resulted in the concretization of the problem of the role of law in social change into the problem of how legal rules that especially concern women affect the social position of women. This has also meant modifications of my other starting-assumption, Marxism. With the help of Marxist concepts, I have been able to construct a description of women's situation, ie. the Marxist starting-assumption has determined how to place 'women in the centre'. On the other hand, having positioned 'women in the centre' has meant as a consequence that in some situations Marxist theory is not sufficiently developed so as to be able to give a complete description of the situation of women, whether on the theoretical or the "real" (day-to-day) level. As a result of these two starting-assumptions mutually influencing each other, new concepts and categories have consequently been created and modifications of previous concepts have been carried out.

Theory - empirics

In order to be able to consider the question of how legal rules that particularly concern women affect their social position, I have utilised the concepts of historical materialism in the choice and interpretation of the material I have studied. When discussing the role of law, I have also considered it necessary to sketch a theory of law to enable an understanding of within which framework and according to which principles legal changes affecting women occur under capitalism. I have chosen to present a theory of law from a structural starting-point; as I believe that it is this 'type' of Marxist legal theory which can provide the most knowledge about the role of law under capitalism. Otherwise the choice of empirical material has been determined by the starting-assumption 'women in the centre'. Lack of

material dealing with women's legal and social position has meant that I have chosen to collect as much material as possible on this subject. In other words, I have let the starting-assumption 'women in the centre' to a large degree be decisive in determining the type and extent of the empirical material. During the collection of the empirical material, the theory has primarily, via concepts, filled the function of providing a means of help to construct a "picture" which simultaneously describes and explains a large amount of material that is important to bring to the forefront from a women's legal, historical and sociological point of view. I have primarily used a structural theory of law in order to provide an understanding of the basic principles and the totality of the legal changes of which I have given an account in the empirical section. By means of the use of historical materialism and other concepts and terms, a continuous explanation of the empirical material has been given, ie. description and explanation has often gone hand in hand. But I have considered it best to analyze the pattern of legal changes after an account of the entire empirical material has been given.

The following points summarize what I have taken up concerning the relation of theory and empirics in this study: my starting-assumption 'women in the centre' has largely been decisive for the direction and scope of the empirical material; the basic concepts found in historical materialism plus the concepts and terms which I have constructed as a result of the collision between my two starting-assumptions ('women in the centre' and Marxism) have been used as a tool in limiting, describing and explaining women's legal and social position; a structural theory of law has been utilized in interpreting the empirical material concerning women's legal position.

The study of women's legal and social position

By the term, women's legal position, I mean the specific workings of the law and the application of the law by the authorities and courts based on sex. To be able to understand how this affects women, it has to be viewed in relation to women's social position. I have described women's social position under capitalism by means of studying which position women have in a number of social areas. By area, I mean a part of reality as it presents itself. I define social area as being societally determined as regards both direction and inner organisation as well as its scope and importance for society as a

whole. Starting out from the assumption 'women in the centre', I have chosen the social areas: production, procreation, socialization of children as well as sexuality to describe women's social position at a certain time in a capitalist society. Social position accordingly stands form women's position in these areas taken together. Class becomes furthermore an important conecept in understanding the social position of women since which position a woman has in different areas varies with class.

At the time when this study begins (18th century), the previously mentioned social areas were linked to the family and consequently were private functions/areas as opposed to social. Since the family during the 18th and 19th centuries (and in its extension the household) was the unit in which both production and reproduction took place an individual's role in the family was decisive for his/her social position. The family is thus an important concept in order to understand women's social position during the 18th and 19th centuries. Which areas that are tied to the family as well as which functions men, women and children have in these areas vary not only with time, but also with class and type of livelihood. The concept family type is used to characterize the family within each class (and in some cases type of livelihood).

The relations of production and forces of production, as well as the inherent contradiction between them, are concepts which are used in this study to describe and understand social change. Concrete changes in these relations involve changes in the social areas for each class and family type and thus also changes in the social position of women. These changes invlove not only changes within classes and family types but also changed relations between classes.

In summary, the social position of women has been described by means of the areas: production, procreation, socialization and sexuality as well as by class and family type. Moreover, the concrete changes in the relations of production and forces of production have been described so as to bring out and understand the changes in women's social position.

Contents of the dissertation

Chapter 1: Starting-assumptions and approach

In this chapter a careful examination of my starting-assumptions are made as well as the manner in which I have approached the problem of women's legal and social position.

Chapter 2: A sketch of a structural theory of law

In this chapter the role of the legal structure in the capitalist mode of production is put forward (formulation and camouflaging of capitalist production). This takes form, for instance, via the abstract and universal character of the legal structure (no difference is made between the capitalist and the worker or between the means of production and commodities for consumption, there exist only people and things), via these basic elements/relations: ownership rights, contract rights, as well as via the domination of legal ideology. The chapter ends with a discussion of the shortcomings of the theory with respect to an understanding of the legal position of women.

Chapter 3: Women's legal and social position during the middle of the eighteenth century

This chapter first describes what characterizes feudal Sweden in the middle of the eighteenth century, primarily in terms of class and types of livelihood. Following this, an account is given of the functions of the family and especially the role of women within the classes of estate-owners, burghers, peasants and farmworkers. The church's opinion concerning women is briefly treated, while women's legal position as is expressed in the laws dealing with property rights, inheritance, majority and the right to work receives a more comprehensive description. When these laws are viewed in relation to women's position in each class, it becomes clear that the laws were of importance in different ways for women in each class.

For example, none of the laws touched upon here appear to have been of any great importance for the position of women in the class of farmworkers. For women in this class, the problem was more a question of a lack of laws which could protect them from being too severely exploited. Inheritance and property rights were foremost of importance for the property-owning classes (estate-owners and peasants), while the majority rights were primarily of importance for the classes and

groups where the participation of both sexes in production was lacking (estate-owning class and merchants), while the laws regarding the possibilities of maintenance concerned primarily those who were not involved with agriculture but who were skilled and trained (eg. artisans).

Chapter 4: Women's legal and social position, 1750-1850

During the period 1750 to around 1850 great social changes occurred. Classes/social groups changed in strength and size, strata within the class of burghers became stronger, the nobility weaker and the proletariat increased in size. The increase in population and the changed class structure brought about changes within the family and in the social position of women.

The laws that were passed during this period and which concerned the social position of women were primarily grounded in the development of capitalism and consequently in the needs of the bourgeoisie. These needs were concerned with the removal of certain obstacles and with the creation of pre-requisites for the development of this class as well as a solution to its women's problem. Women's agitation and ideas of equality played a minor role in the passing of these reforms.

Some of the most important reforms during this period, equal inheritance and unmarried women's majority, are obvious examples of this. Equal inheritance was a reform which ^{was} pushed forward by the commoner estates. They wanted to bring about a greater land distribution and give land property, as much as possible, the character of a commodity. By means of this, the great land-owners' role would be diminished. The reform received the expected effects: it hastened transference of land from the nobility to the commoner estates. As regards the unmarried woman's majority, it was above all the bourgeoisie who wanted to remove the institution of guardian-ship since it was fenced in by regulations which restricted freedom of action concerning the investment of a ward's assets. The bourgeoisie were in great need of working capital at this time and so they attempted to remove everything which encroached upon capital's mobility

Opportunities for a woman to improve her social situation were opened up for those in the upper classes. Some of the reforms were taken advantage of immediately, while others came to have real importance first in the long run. The majority of reforms lacked any real im-

importance for women in the lower classes. Legislation which safeguarded and protected the interests of these women was very rare.

Chapter 5: Women's legal and social position, 1850-1930

The period 1850-1930 is characterized by industrial expansion which absorbed a large part of the agricultural proletariat, changed their working conditions and life-style and as a result created the conditions for a trades union and a political struggle. This also applies to women and it is during this period that the bourgeois and proletarian women's movements gain a real foothold. It is also during this period that women gain almost formal equality with men. This formal equality with men meant that a number of new occupations were opened to women in the upper classes, especially those who were not married. The type of protective legislation which was passed during this period - the prohibition of night work, and pregnancy leave (without recompensation for the loss of income) - were mainly of importance for women in the lower classes. Protective legislation closed a number of maintenance possibilities for the lower classes since it created a formal rather than a real protection of women's interests in these classes. On the other hand, there was no legal protection which prevented an employer from dismissing a woman who married or became pregnant.

Chapter 6: Women's legal and social position, 1930-1970

During this period the functions which had for the most part, previously been carried out within the framework of the family were 'liberated' from the family and were transferred to and constituted social areas instead. The position of women during this period is therefore described by means of an account of her position within the areas, production, procreation, socialization and sexuality, as well as the pattern that emerges when these social areas are considered together. This pattern consists of the fact that changes within each area in principle follow the same development. Stagnation of the demand for female labour and the decline in the birth rate in the thirties coincided with the 'discovery' of childhood and the stress placed upon a woman's role as a mother. A result of this was that women married and produced families at a younger age. Since the number of children per woman decreased and housework was made easier, a woman's role in the socialization of her children could achieve the portrayed ideal. Changes in the age of marriage and childbirth brought about changes in the group of women out at work. When the need for women

within the production sector increased during the sixties, a mother's role and the emphasis placed on socialization became a problem. One solution has been to uphold that the socialization of children is so important that it should take place under trained guidance and under special forms (day-nurseries, etc.). The same pattern applies to the family, the women's movement and the legal position of women during this period.

Having in principle arrived at formal equality with men during the twenties, it is primarily legislation that differentiates on the basis of sex that becomes of interest when the legal position of women is being studied. During the period 1930-70 it is women's procreation function which becomes the object of legislated protection of different kinds. The majority of these types of laws were due primarily to the low birth rate. There were also a number of reforms which were not aimed directly at women but which were nevertheless aimed at increasing the birth rate. The role of mother and housewife was emphasized at the same time as the political issue of population was brought to the forefront. The laws which were passed in the thirties and which concerned women's procreation function were aimed at 'women in general', while the laws which took into consideration the 'special' problems of working women - the conflict between their procreation and production functions - took a long time to be passed or were the subject of fiery debates. The latter is evident, for example, by the fact that in the thirties there was strong resistance to giving increased sickness benefit to gainfully employed women covered by National Insurance compared to non-employed women covered by National Insurance.

Chapter 7: Women's legal position, 1970

In this chapter a description is given of the legal differences between the sexes which still remained in the beginning of the seventies. The laws are presented according to the social areas that they belong to with respect to content. A comparison of these few legal differences between the sexes with the description of women's social position which has been given in the previous chapter, shows how meaningless these formal differences are as an explanation for the social position of women. These legal differences between the sexes express a physical, psychical and economic protection.

Physical protection due to: women's physical situation with respect to pregnancy and women's physical constitution which results in her being protected from certain work.

Psychial protection due to: women's psychial situation with respect to pregnancy and general beliefs that women lack the psychial strength that men have.

Economic protection due to: women's economic situation in connection with pregnancy and women's economic situation when the husband's income deteriorates.

Of these three, it is primarily physical and economic protection which are clearly expressed in the laws which I have studied in this chapter. By taking women's situation as a starting-point, as it has been described in the previous chapter, it is possible to assert that these protections are insufficient. In other words, the problem lies in the lack of laws which differentiate the sexes, rather than in the lack of legal equality between the sexes.

Chapter 8: Women's legal position, 1972-76

A description is given in this chapter of the changes in women's legal position which have occurred during the period 1972-76. Similarly to the previous chapter, the laws are presented according to the social areas to which they belong with respect to content.

The period 1972-76 is characterized in the first place by the attainment of an almost complete legal equality. There has been a conscious endeavour to try and attain legal equality between the sexes. This is apparent by the fact that the authorities have instigated an examination of the laws within different legislative areas which place women in a special position. As a result out-of-date laws have been abolished and women have been placed on an equal footing with men in such questions/areas which will not result in social equality. The main part of this type of legal equality where women are placed on an equal part with men is not to be considered as legislation for equality. It will not and cannot bring about changes in equality between the sexes for women in different classes. The legal equality attained by men being placed on an equal footing with women can prove to be of greater importance for equality between the sexes, both in reality and ideologically. The period 1972-76 is characterized secondly by the introduction of new statutes which state that sex should be taken into consideration. This type of statutes, shows that legal equality is not

sufficient. These laws show in which ways State intervention is 'permissible'.

Chapter 9: Legislation against sex discrimination

Legislation against sex discrimination is dealt with in this chapter, and especially how parliament and women's opposition have reacted to this. I have looked at this type of legislation in the USA (here the 'Affirmative Action Programs' have above all been considered), Denmark, Sweden, Norway and Finland. The section which deals with legislation against sex discrimination in the USA is written in English.

Chapter 10: A structural analysis of women's legal position in Sweden, 1750-1976

This chapter considers the empirical material concerning women's legal and social position (chapters 3 to 9) in the light of my sketch of a structural theory of law (chapter 2). This structural theory of law is consequently used so that the patterns, principles and framework for changes in women's legal position will be more clearly understood. Changes in women's legal position during the period 1930-1976 have arisen as a result of the State intervening and modifying the consequences of capitalist production. Which immediate causes (economic, political, ideological) result in changes in women's legal position vary above all with the degree of development of the forces of production, as well as the strength and direction of the women's movements and class struggle. Changes in women's legal position during the period 1930-70 have, for example, been dominated by immediate economic causes while changes in the seventies have been dominated by immediate political causes. These immediate causes are modified in legislative forms and given content which corresponds and contributes to the reproduction of the mode of production. The State cannot (or does not wish to) regulate capitalist production - in the sense that capitalist production is forced to prevent its consequences - but can at the most succeed in making an individual firm assume some economic responsibility for the consequences of production. This has direct consequences for how the State's manner of legislating can modify the effects of production in order to attain equality between the sexes. The legislative measures which are offered under capitalist conditions are as a result either of the type that the State assumes economic responsibility (for example, when parents are entitled to pregnancy

leave) or of the type that offers economic carrots to 'private industry'.

As regards the abstract, universal character of the legal structure, it can be assumed that this holds as a tendency. First, the abstract legal subject is expanded so as to embrace women in those respects which are of importance to the sphere of production. It is subsequently expanded so as to also include men as far as possible within the sphere of reproduction, at the same time as all the unimportant restrictions to women's legal equality with men are abolished. The abstract legal subject becomes a fact. In accordance with this, legislative measures designed to improve women's situation are converted into sex-neutral legislation for equality. As regards marriage, it is possible to see how this form follows the pattern of one of the basic elements/relations in the legal structure: contract rights. Husband and wife are legally seen as 'naked individuals' in marriage. The reciprocal relationship between marriage and labour contracts, which have negative consequences for women with respect to the shaping of the real contents of each legal relationship, is ideologically hidden.

The domination of legal ideology with respect to women's legal position becomes apparent, for instance, in that both the bourgeois as well as the socialist women's movement have presented their demands for equality in legal terms. The changes in women's legal position which occurred during the nineteenth century and in the beginning of the twentieth century have also been presented as milestones in the history of women. The way in which legislation has reacted to the 'new' women's movement during the seventies also points to the domination of legal ideology. The chapter ends with a short comment concerning the possibilities of reaching equality between the sexes under capitalism and the role of legislation in this.

